๚ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส๚

สํยุตฺตนิกาโย

ขนฺธวโคฺค

๑. ขนฺธสํยุตฺตํ

๑. นกุลปิตุวโคฺค

๑. นกุลปิตุสุตฺตํ

๑. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา ภเคฺคสุ วิหรติ สุสุมารคิเร [สํสุมารคิเร (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] เภสกฬาวเน มิคทาเยฯ อถ โข นกุลปิตา คหปติ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข นกุลปิตา คหปติ ภควนฺตํ เอตทโวจ –

''อหมสฺมิ , ภเนฺต, ชิโณฺณ วุโฑฺฒ มหลฺลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปโตฺต อาตุรกาโย อภิกฺขณาตงฺกโกฯ อนิจฺจทสฺสาวี โข ปนาหํ, ภเนฺต, ภควโต มโนภาวนียานญฺจ ภิกฺขูนํฯ โอวทตุ มํ, ภเนฺต, ภควา; อนุสาสตุ มํ, ภเนฺต, ภควา; ยํ มมสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา''ติฯ

''เอวเมตํ, คหปติ, เอวเมตํ, คหปติ! อาตุโร หายํ, คหปติ, กาโย อณฺฑภูโต ปริโยนโทฺธฯ โย หิ, คหปติ, อิมํ กายํ ปริหรโนฺต มุหุตฺตมฺปิ อาโรคฺยํ ปฎิชาเนยฺย, กิมญฺญตฺร พาลฺยา? ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – 'อาตุรกายสฺส เม สโต จิตฺตํ อนาตุรํ ภวิสฺสตี'ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพ''นฺติฯ

อถ โข นกุลปิตา คหปติ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฎฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา เยนายสฺมา สาริปุโตฺต เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข นกุลปิตรํ คหปตึ อายสฺมา สาริปุโตฺต เอตทโวจ – ''วิปฺปสนฺนานิ โข เต, คหปติ, อินฺทฺริยานิ; ปริสุโทฺธ มุขวโณฺณ ปริโยทาโตฯ อลตฺถ โน อชฺช ภควโต สมฺมุขา ธมฺมึ กถํ สวนายา''ติ?

''กถญฺหิ โน สิยา, ภเนฺต! อิทานาหํ, ภเนฺต, ภควตา ธมฺมิยา กถาย อมเตน อภิสิโตฺต''ติฯ ''ยถา กถํ ปน ตฺวํ, คหปติ, ภควตา ธมฺมิยา กถาย อมเตน อภิสิโตฺต''ติ? ''อิธาหํ, ภเนฺต, เยน ภควา เตนุปสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ขฺวาหํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ เอตทโวจํ – 'อหมสฺมิ, ภเนฺต, ชิโณฺณ วุโฑฺฒ มหลฺลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปโตฺต อาตุรกาโย อภิกฺขณาตงฺกโกฯ อนิจฺจทสฺสาวี โข ปนาหํ, ภเนฺต, ภควโต มโนภาวนียานญฺจ ภิกฺขูนํฯ โอวทตุ มํ, ภเนฺต, ภควา; อนุสาสตุ มํ, ภเนฺต, ภควา; ยํ มมสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา'''ติฯ

''เอวํ วุเตฺต , มํ, ภเนฺต, ภควา เอตทโวจ – 'เอวเมตํ, คหปติ, เอวเมตํ, คหปติ! อาตุโร หายํ, คหปติ, กาโย อณฺฑภูโต ปริโยนโทฺธฯ โย หิ, คหปติ, อิมํ กายํ ปริหรโนฺต มุหุตฺตมฺปิ

อาโรคฺยํ ปฏิชาเนยฺย, กิมญฺญตฺร พาลฺยา? ตสฺมาติห เต คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – อาตุรกายสฺส เม สโต จิตฺตํ อนาตุรํ ภวิสฺสตีติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพ'นฺติฯ เอวํ ขฺวาหํ, ภนฺเต, ภควตา ธมฺมิยา กถาย อมเตน อภิสิตฺโต''ติฯ

''น หิ ปน ตํ, คหปติ, ปฏิภาสิ ภควนฺตํ [ตํ ภควนฺตํ (สี.)] อุตฺตรึ ปฏิปุจฺฉิตุํ – 'กิตฺตาวตา นุ โข, ภนฺเต, อาตุรกาโย เจว โหติ อาตุรจิตฺโต จ, กิตฺตาวตา จ ปน อาตุรกาโย หิ โข โหติ โน จ อาตุรจิตฺโต'''ติ ? ''ทูรโตปิ โข มยํ, ภนฺเต, อาคจฺเฉยฺยาม อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส สนฺติเก เอตสฺส ภาสิตสฺส อตฺถมญฺญาตุํฯ สาธุ วตายสฺมนฺตํเยว สาริปุตฺตํ ปฏิภาตุ เอตสฺส ภาสิตสฺส อตฺโถ''ติฯ

''เตน หิ, คหปติ, สุณาหิ, สาธุกํ มนสิ กโรหิ; ภาสิสฺสามี''ติฯ ''เอวํ, ภนฺเต''ติ โข นกุลปิตา คหปติ อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ปจฺจโสฺสสิฯ อายสฺมา สาริปุตฺโต เอตทโวจ –

''กถญฺจ, คหปติ, อาตุรกาโย เจว โหติ, อาตุรจิตฺโต จ? อิธ, คหปติ, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธมฺเม อวินีโต สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธมฺเม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา รูปํ, รูปสฺมึ วา อตฺตานํฯ 'อหํ รูปํ, มม รูป'นฺติ ปริยุฏฺฐฏฺฐายี โหติฯ ตสฺส 'อหํ รูปํ, มม รูป'นฺติ ปริยุฏฺฐฏฺฐายิโน ตํ รูปํ วิปริณมติ อญฺญถา โหติฯ ตสฺส รูปวิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ

''เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, เวทนาวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา เวทนํ, เวทนาย วา อตฺตานํฯ 'อหํ เวทนา, มม เวทนา'ติ ปริยุฏฺฐฏฺฐายี โหติฯ ตสฺส 'อหํ เวทนา, มม เวทนา'ติ ปริยุฏฺฐฏฺฐายิโน, สา เวทนา วิปริณมติ อญฺญถา โหติฯ ตสฺส เวทนาวิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ

''สญฺญํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, สญฺญาวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา สญฺญํ, สญฺญาย วา อตฺตานํฯ 'อหํ สญฺญา, มม สญฺญา'ติ ปริยุฏฺฐฏฺฐายี โหติฯ ตสฺส 'อหํ สญฺญา, มม สญฺญา'ติ ปริยุฏฺฐฏฺฐายิโน, สา สญฺญา วิปริณมติ อญฺญถา โหติฯ ตสฺส สญฺญาวิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ

''สงฺขาเร อตฺตโต สมนุปสฺสติ, สงฺขารวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา สงฺขาเร, สงฺขาเรสุ วา อตฺตานํฯ 'อหํ สงฺขารา, มม สงฺขารา'ติ ปริยุฏฺฐฏฺฐายี โหติฯ ตสฺส 'อหํ สงฺขารา, มม สงฺขารา'ติ ปริยุฏฺฐฏฺฐายิโน, เต สงฺขารา วิปริณมนฺติ อญฺญถา โหนฺติฯ ตสฺส สงฺขารวิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ

''วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณสฺมึ วา อตฺตานํฯ 'อหํ วิญฺญาณํ, มม วิญฺญาณ'นฺติ ปริยุฏฺฐฏฺฐายี โหติฯ ตสฺส 'อหํ วิญฺญาณํ, มม วิญฺญาณ'นฺติ ปริยุฏฺฐฏฺฐายิโน, ตํ วิญฺญาณํ วิปริณมติ อญฺญถา โหติฯ ตสฺส วิญฺญาณวิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ เอวํ โข, คหปติ, อาตุรกาโย เจว โหติ อาตุรจิตฺโต จฯ

''กถญฺจ, คหปติ, อาตุรกาโย หิ โข โหติ โน จ อาตุรจิตฺโต? อิธ, คหปติ, สุตวา อริยสาวโก อริยานํ ทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส โกวิโท อริยธมฺเม สุวินีโต สปฺปุริสานํ ทสฺสาวี สปฺปุริส

ธมฺมสฺส โกวิโท สปฺปุริสธมฺเม สุวินีโต น รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ; น อตฺตนิ วา รูปํ, น รูปสฺมึ วา อตฺตานํฯ ‘อหํ รูปํ, มม รูป’นฺติ น ปริยุฏฺฐฏฺฐายี โหติฯ ตสฺส ‘อหํ รูปํ, มม รูป’นฺติ อปริยุฏฺฐฏฺฐายิโน, ตํ รูปํ วิปริณมติ อญฺญถา โหติฯ ตสฺส รูปวิปริณามญฺญถาภาวา นุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ

“น เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น เวทนาวนฺตํ วา อตฺตานํ; น อตฺตนิ วา เวทนํ, น เวทนาย วา อตฺตานํ ฯ ‘อหํ เวทนา, มม เวทนา’ติ น ปริยุฏฺฐฏฺฐายี โหติฯ ตสฺส ‘อหํ เวทนา, มม เวทนา’ติ อปริยุฏฺฐฏฺฐายิโน, สา เวทนา วิปริณมติ อญฺญถา โหติฯ ตสฺส เวทนาวิปริณามญฺญถาภาวา นุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ

“น สญฺญํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น สญฺญาวนฺตํ วา อตฺตานํ; น อตฺตนิ วา สญฺญํ, น สญฺญาย วา อตฺตานํฯ ‘อหํ สญฺญา, มม สญฺญา’ติ น ปริยุฏฺฐฏฺฐายี โหติฯ ตสฺส ‘อหํ สญฺญา, มม สญฺญา’ติ อปริยุฏฺฐฏฺฐายิโน, สา สญฺญา วิปริณมติ อญฺญถา โหติฯ ตสฺส สญฺญาวิปริณามญฺญถาภาวา นุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ

``น สงฺขาเร อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น สงฺขารวนฺตํ วา อตฺตานํ; น อตฺตนิ วา สงฺขาเร, น สงฺขาเรสุ วา อตฺตานํฯ ‘อหํ สงฺขารา, มม สงฺขารา’ติ น ปริยุฏฺฐฏฺฐายี โหติฯ ตสฺส ‘อหํ สงฺขารา, มม สงฺขารา’ติ อปริยุฏฺฐฏฺฐายิโน, เต สงฺขารา วิปริณมนฺติ อญฺญถา โหนฺติฯ ตสฺส สงฺขารวิปริณามญฺญถาภาวา นุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ

“น วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ; น อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, น วิญฺญาณสฺมึ วา อตฺตานํฯ ‘อหํ วิญฺญาณํ, มม วิญฺญาณ’นฺติ น ปริยุฏฺฐฏฺฐายี โหติฯ ตสฺส ‘อหํ วิญฺญาณํ, มม วิญฺญาณ’นฺติ อปริยุฏฺฐฏฺฐายิโน, ตํ วิญฺญาณํ วิปริณมติ อญฺญถา โหติ ฯ ตสฺส วิญฺญาณวิปริณามญฺญถาภาวา นุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ เอวํ โข, คหปติ, อาตุรกาโย โหติ โน จ อาตุรจิตฺโต”ติฯ

อิทมโวจ อายสฺมา สาริปุตฺโตฯ อตฺตมโน นกุลปิตา คหปติ อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ ปฐมํฯ

๒. เทวทหสุตฺตํ

๒. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สเกฺกสุ [สเกฺยสุ (ก.)] วิหรติ เทวทหํ นาม สกฺยานํ นิคโมฯ อถ โข สมฺพหุลา ปจฺฉาภูมคมิกา ภิกฺขู เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข เต ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – “อิจฺฉาม มยํ, ภนฺเต, ปจฺฉาภูมํ ชนปทํ คนฺตุํ, ปจฺฉาภูเม ชนปเท นิวาสํ กปฺเปตุ”นฺติฯ

“อปโลกิโต ปน โว, ภิกฺขเว, สาริปุโตฺต”ติ? “น โข โน, ภนฺเต, อปโลกิโต อายสฺมา สาริปุโตฺต”ติฯ “อปโลเกถ, ภิกฺขเว, สาริปุตฺตํฯ สาริปุโตฺต, ภิกฺขเว, ปณฺฑิโต, ภิกฺขูนํ อนุคฺคาหโก สพฺรหฺมจารีน”นฺติฯ “เอวํ ภนฺเต”ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ

เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา สาริปุโตฺต ภควโต อวิทูเร อญฺญตรสฺมึ เอฬคลาคุมฺเพ นิสิโนฺน โหติฯ อถ โข เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฎฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา เยนายสฺมา สาริปุโตฺต เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา สาริปุเตฺตน สทฺธึ สโมฺมทึสุฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ [สาราณียํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] วีติสาเรตฺ

วา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข เต ภิกฺขู อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ เอตทโวจุํ – “อิจฺฉาม มยํ, อาวุโส สาริปุตฺต, ปจฺฉาภูมํ ชนปทํ คนฺตุํ, ปจฺฉาภูเม ชนปเท นิวาสํ กปฺเปตุํฯ อปโลกิโต โน สตฺถา”ติฯ

“สนฺติ หาวุโส, นานาเวรชฺชคตํ ภิกฺขุํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตาโร – ขตฺติยปณฺฑิตาปิ พฺราหฺมณปณฺฑิตาปิ คหปติปณฺฑิตาปิ สมณปณฺฑิตาปิฯ ปณฺฑิตา หาวุโส, มนุสฺสา วีมํสกา – ‘กึวาที ปนายสฺมนฺตานํ [กึวาทายสฺมนฺตานํ (ปี. ก.)] สตฺถา กิมกฺขายีติ, กจฺจิ โว อายสฺมนฺตานํ ธมฺมา สุสฺสุตา สุคฺคหิตา สุมนสิกตา สูปธาริตา สุปฺปฏิวิทฺธา ปญฺญาย, ยถา พฺยากรมานา อายสฺมนฺโต วุตฺตวาทิโน เจว ภควโต อสฺสถ, น จ ภควนฺตํ อภูเตน อพฺภาจิเกฺขยฺยาถ, ธมฺมสฺส จานุธมฺมํ พฺยากเรยฺยาถ, น จ โกจิ สหธมฺมิโก วาทานุวาโท [วาทานุปาโต (อฏฺฐกถายํ ปาฐนฺตรํ)] คารยฺหํ ฐานํ อาคเจฺฉยฺยา’”ติ?

“ทูรโตปิ โข มยํ, อาวุโส, อาคเจฺฉยฺยาม อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส สนฺติเก เอตสฺส ภาสิตสฺส อตฺถมญฺญาตุํฯ สาธุ วตายสฺมนฺตํเยว สาริปุตฺตํ ปฏิภาตุ เอตสฺส ภาสิตสฺส อโตฺถ”ติฯ “เตน หาวุโส, สุณาถ, สาธุกํ มนสิ กโรถ; ภาสิสฺสามี”ติฯ “เอวมาวุโส”ติ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ปจฺจโสฺสสุํฯ อายสฺมา สาริปุโตฺต เอตทโวจ –

“สนฺติ หาวุโส, นานาเวรชฺชคตํ ภิกฺขุํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตาโร – ขตฺติยปณฺฑิตาปิ ...เป.... สมณปณฺฑิตาปิฯ ปณฺฑิตา หาวุโส, มนุสฺสา วีมํสกา – ‘กึวาที ปนายสฺมนฺตานํ สตฺถา กิมกฺขายี’ติ? เอวํ ปุฏฺฐา ตุเมฺห, อาวุโส, เอวํ พฺยากเรยฺยาถ – ‘ฉนฺทราควินยกฺขายี โข โน, อาวุโส, สตฺถา’”ติฯ

“เอวํ พฺยากเตปิ โข, อาวุโส, อสฺสุเยว อุตฺตริํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตาโร – ขตฺติยปณฺฑิตาปิ...เป.... สมณปณฺฑิตาปิฯ ปณฺฑิตา หาวุโส, มนุสฺสา วีมํสกา – ‘กิสฺมิํ ปนายสฺมนฺตานํ ฉนฺทราควินยกฺขายี สตฺถา’ติ? เอวํ ปุฏฺฐา ตุเมฺห, อาวุโส, เอวํ พฺยากเรยฺยาถ – ‘รูเป โข, อาวุโส, ฉนฺทราควินยกฺขายี สตฺถา, เวทนาย... สญฺญาย... สงฺขาเรสุ... วิญฺญาเณ ฉนฺทราควินยกฺขายี สตฺถา’”ติฯ

“เอวํ พฺยากเตปิ โข, อาวุโส, อสฺสุเยว อุตฺตริํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตาโร – ขตฺติยปณฺฑิตาปิ...เป.... สมณปณฺฑิตาปิฯ ปณฺฑิตา หาวุโส, มนุสฺสา วีมํสกา – ‘กิํ ปนายสฺมนฺตานํ อาทีนวํ ทิสฺวา รูเป ฉนฺทราควินยกฺขายี สตฺถา, เวทนาย... สญฺญาย... สงฺขาเรสุ... วิญฺญาเณ ฉนฺทราควินยกฺขายี สตฺถา’ติ? เอวํ ปุฏฺฐา ตุเมฺห, อาวุโส, เอวํ พฺยากเรยฺยาถ – ‘รูเป โข, อาวุโส , อวิคตราคสฺส [อวีตราคสฺส (สฺยา. กํ.)] อวิคตฉนฺทสฺส อวิคตเปมสฺส อวิคตปิปาสสฺส อวิคตปริฬาหสฺส อวิคตตณฺหสฺส ตสฺส รูปสฺส วิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ เวทนาย... สญฺญาย... สงฺขาเรสุ อวิคตราคสฺส...เป.... อวิคตตณฺหสฺส เตสํ สงฺขารานํ วิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ วิญฺญาเณ อวิคตราคสฺส อวิคตฉนฺทสฺส อวิคตเปมสฺส อวิคตปิปาสสฺส อวิคตปริฬาหสฺส อวิคตตณฺหสฺส ตสฺส วิญฺญาณสฺส วิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ อิทํ โข โน, อาวุโส, อาทีนวํ ทิสฺวา รูเป ฉนฺทราควินยกฺขายี สตฺถา, เวทนาย... สญฺญาย... สงฺขาเรสุ... วิญฺญาเณ ฉนฺทราควินยกฺขายี สตฺถา’”ติฯ

“เอวํ พฺยากเตปิ โข, อาวุโส, อสฺสุเยว อุตฺตริํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตาโร – ขตฺติยปณฺฑิตาปิ พฺราหฺมณปณฺฑิตาปิ คหปติปณฺฑิตาปิ สมณปณฺฑิตาปิฯ ปณฺฑิตา หาวุโส, มนุสฺสา วีมํสกา –

‘กึ ปนายสฺมนฺตานํ อานิสํสํ ทิสฺวา รูเป ฉนฺทราควินยกฺขายี สตฺถา, เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ ฉนฺทราควินยกฺขายี สตฺถา’ติ? เอวํ ปุฏฺฐา ตุเมฺห , อาวุโส, เอวํ พฺยากเรยฺยาถ – ‘รูเป โข, อาวุโส, วิคตราคสฺส วิคตฉนฺทสฺส วิคตเปมสฺส วิคตปิปาสสฺส วิคตปริฬาหสฺส วิคตตณฺหสฺส ตสฺส รูปสฺส วิปริณามญฺญถาภาวา นุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ วิคตราคสฺส วิคตฉนฺทสฺส วิคตเปมสฺส วิคตปิปาสสฺส วิคตปริฬาหสฺส วิคตตณฺหสฺส เตสํ สงฺขารานํ วิปริณามญฺญถาภาวา นุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ วิญฺญาเณ วิคตราคสฺส วิคตฉนฺทสฺส วิคตเปมสฺส วิคตปิปาสสฺส วิคตปริฬาหสฺส วิคตตณฺหสฺส ตสฺส วิญฺญาณสฺส วิปริณามญฺญถาภาวา นุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ อิทํ โข โน, อาวุโส, อานิสํสํ ทิสฺวา รูเป ฉนฺทราควินยกฺขายี สตฺถา, เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ ฉนฺทราควินยกฺขายี สตฺถา’’’ติฯ

‘‘อกุสเล จาวุโส, ธมฺเม อุปสมฺปชฺช วิหรโต ทิฏฺเฐว ธมฺเม สุโข วิหาโร อภวิสฺส อวิฆาโต อนุปายาโส อปริฬาโห, กายสฺส จ เภทา ปรํ มรณา สุคติ ปาฏิกงฺขา, นยิทํ ภควา อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานํ วณฺณเยฺยฯ ยสฺมา จ โข, อาวุโส, อกุสเล ธมฺเม อุปสมฺปชฺช วิหรโต ทิฏฺเฐว ธมฺเม ทุกฺโข วิหาโร สวิฆาโต สอุปายาโส สปริฬาโห, กายสฺส จ เภทา ปรํ มรณา ทุคฺคติ ปาฏิกงฺขา, ตสฺมา ภควา อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานํ วณฺเณติฯ

‘‘กุสเล จาวุโส, ธมฺเม อุปสมฺปชฺช วิหรโต ทิฏฺเฐว ธมฺเม ทุกฺโข วิหาโร อภวิสฺส สวิฆาโต สอุปายาโส สปริฬาโห, กายสฺส จ เภทา ปรํ มรณา ทุคฺคติ ปาฏิกงฺขา, นยิทํ ภควา กุสลานํ ธมฺมานํ อุปสมฺปทํ วณฺณเยฺยฯ ยสฺมา จ โข, อาวุโส, กุสเล ธมฺเม อุปสมฺปชฺช วิหรโต ทิฏฺเฐว ธมฺเม สุโข วิหาโร อวิฆาโต อนุปายาโส อปริฬาโห, กายสฺส จ เภทา ปรํ มรณา สุคติ ปาฏิกงฺขา, ตสฺมา ภควา กุสลานํ ธมฺมานํ อุปสมฺปทํ วณฺเณตี’’ติฯ

อิทมโวจายสฺมา สาริปุตฺโตฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ ทุติยํฯ

๓. หาลิทฺทิกานิสุตฺตํ

๓. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ อายสฺมา มหากจฺจาโน อวนฺตีสุ วิหรติ กุรรฆเร [กุลฆเร (ก.)] ปปาเต ปพฺพเตฯ อถ โข หาลิทฺทิกานิ [หาลิทฺทกานิ (สี.), หลิทฺทิกานิ (สฺยา.)] คหปติ เยนายสฺมา มหากจฺจาโน เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ มหากจฺจานํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข หาลิทฺทิกานิ คหปติ อายสฺมนฺตํ มหากจฺจานํ เอตทโวจ – ‘‘วุตฺตมิทํ, ภนฺเต, ภควตา อฏฺฐกวคฺคิเย มาคณฺฑิยปเญฺห –

> ‘‘โอกํ ปหาย อนิเกตสารี,
> คาเม อกุพฺพํ [อกุรุพฺพํ (ก.)] มุนิ สนฺถวานิ [สนฺธวานิ (ก.)];
> กาเมหิ ริตฺโต อปุรกฺขราโน [อปุเรกฺขราโน (สี. สุตฺตนิปาเตปิ) โมคฺคลฺลาเน ๕-๑๓๕ สุตฺตมฺปิ โอโลเกตพฺพํ],
> กถํ น วิคฺคยฺห ชเนน กยิรา’’ติฯ

‘‘อิมสฺส นุ โข, ภนฺเต, ภควตา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส กถํ วิตฺถาเรน อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพ’’ติ?

“รูปธาตุ โข, คหปติ, วิญฺญาณสฺส โอโกฯ รูปธาตุราควินิพนฺธญฺจ [… วินิพทฺธญฺช (ปี. สี. อฏฺฐ.)] ปน วิญฺญาณํ ‘โอกสารี’ติ วุจฺจติฯ เวทนาธาตุ โข, คหปติ, วิญฺญาณสฺส โอโกฯ เวทนาธาตุราควินิพนฺธญฺจ ปน วิญฺญาณํ ‘โอกสารี’ติ วุจฺจติฯ สญฺญาธาตุ โข, คหปติ, วิญฺญาณสฺส โอโกฯ สญฺญาธาตุราควินิพนฺธญฺจ ปน วิญฺญาณํ ‘โอกสารี’ติ วุจฺจติฯ สงฺขารธาตุ โข, คหปติ, วิญฺญาณสฺส โอโกฯ สงฺขารธาตุราควินิพนฺธญฺจ ปน วิญฺญาณํ ‘โอกสารี’ติ วุจฺจติฯ เอวํ โข, คหปติ, โอกสารี โหติฯ

“กถญฺจ, คหปติ, อโนกสารี โหติ? รูปธาตุยา โข, คหปติ, โย ฉโนฺท โย ราโค ยา นนฺที [นนฺทิ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ยา ตณฺหา เย อุปยุปาทานา [อุปายุปาทานา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา เต ตถาคตสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา [อนภาวกตา (สี. ปี.), อนภาวํคตา (สฺยา. กํ.)] อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา ตถาคโต ‘อโนกสารี’ติ วุจฺจติฯ เวทนาธาตุยา โข, คหปติ… สญฺญาธาตุยา โข, คหปติ… สงฺขารธาตุยา โข, คหปติ… วิญฺญาณธาตุยา โข, คหปติ, โย ฉโนฺท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย อุปยุปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา เต ตถาคตสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา ตถาคโต ‘อโนกสารี’ติ วุจฺจติฯ เอวํ โข, คหปติ, อโนกสารี โหติฯ

“กถญฺจ, คหปติ, นิเกตสารี โหติ? รูปนิมิตฺตนิเกตวิสารวินิพนฺธา โข, คหปติ, ‘นิเกตสารี’ติ วุจฺจติฯ สทฺทนิมิตฺต…เป.… คนฺธนิมิตฺต… รสนิมิตฺต… โผฏฺฐพฺพนิมิตฺต… ธมฺมนิมิตฺตนิเกตวิสารวินิพนฺธา โข, คหปติ, ‘นิเกตสารี’ติ วุจฺจติฯ เอวํ โข, คหปติ, นิเกตสารี โหติฯ

“กถญฺจ, คหปติ, อนิเกตสารี โหติ? รูปนิมิตฺตนิเกตวิสารวินิพนฺธา โข, คหปติ, ตถาคตสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา ตถาคโต ‘อนิเกตสารี’ติ วุจฺจติฯ สทฺทนิมิตฺต… คนฺธนิมิตฺต… รสนิมิตฺต… โผฏฺฐพฺพนิมิตฺต… ธมฺมนิมิตฺตนิเกตวิสารวินิพนฺธา โข, คหปติ, ตถาคตสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา ตถาคโต ‘อนิเกตสารี’ติ วุจฺจติฯ เอวํ โข, คหปติ, อนิเกตสารี โหติฯ

“กถญฺจ, คหปติ, คาเม สนฺถวชาโต [สนฺธวชาโต (ก.)] โหติ? อิธ, คหปติ, เอกโจฺจ คิหีหิ [คิหิ (ก.)] สํสโฏฺฐ วิหรติ สหนนฺที สหโสกี, สุขิเตสุ สุขิโต, ทุกฺขิเตสุ ทุกฺขิโต, อุปฺปเนฺนสุ กิจฺจกรณีเยสุ อตฺตนา เตสุ โยคํ อาปชฺชติฯ เอวํ โข, คหปติ, คาเม สนฺถวชาโต โหติฯ

“กถญฺจ, คหปติ, คาเม น สนฺถวชาโต โหติ? อิธ, คหปติ, ภิกฺขุ คิหีหิ [คิหิ (ก.)] อสํสโฏฺฐ วิหรติ น สหนนฺที น สหโสกี น สุขิเตสุ สุขิโต น ทุกฺขิเตสุ ทุกฺขิโต, อุปฺปเนฺนสุ กิจฺจกรณีเยสุ น อตฺตนา เตสุ โยคํ อาปชฺชติฯ เอวํ โข, คหปติ, คาเม น สนฺถวชาโต โหติฯ

“กถญฺจ, คหปติ, กาเมหิ อริตฺโต โหติ? อิธ, คหปติ, เอกโจฺจ กาเมสุ อวิคตราโค โหติ อวิคตฉโนฺท อวิคตเปโม อวิคตปิปาโส อวิคตปริฬาโห อวิคตตโณฺหฯ เอวํ โข, คหปติ, กาเมหิ อริตฺโต โหติฯ

“กถญฺจ, คหปติ, กาเมหิ ริตฺโต โหติ? อิธ, คหปติ, เอกโจฺจ กาเมสุ วิคตราโค โหติ วิคตฉโนฺท วิคตเปโม วิคตปิปาโส วิคตปริฬาโห วิคตตโณฺห ฯ เอวํ โข, คหปติ, กาเมหิ ริตฺโต โหติฯ

‘‘กถญฺจ, คหปติ, ปุรกฺขราโน โหติ? อิธ, คหปติ, เอกจฺจสฺส เอวํ โหติ – ‘เอวํรูโป สิยํ อนาคตมทฺธานํ, เอวํเวทโน สิยํ อนาคตมทฺธานํ, เอวํสญฺญ สิยํ อนาคตมทฺธานํ, เอวํสงฺขาโร สิยํ อนาคตมทฺธานํ, เอวํวิญฺญาโณ สิยํ อนาคตมทฺธาน’นฺติฯ เอวํ โข, คหปติ, ปุรกฺขราโน โหติฯ

‘‘กถญฺจ, คหปติ, อปุรกฺขราโน โหติ? อิธ, คหปติ, เอกจฺจสฺส น เอวํ โหติ – ‘เอวํรูโป สิยํ อนาคตมทฺธานํ, เอวํเวทโน สิยํ อนาคตมทฺธานํ, เอวํสญฺญ สิยํ อนาคตมทฺธานํ, เอวํสงฺขาโร สิยํ อนาคตมทฺธานํ, เอวํวิญฺญาโณ สิยํ อนาคตมทฺธาน’นฺติฯ เอวํ โข, คหปติ, อปุรกฺขราโน โหติฯ

‘‘กถญฺจ , คหปติ, กถํ วิคฺคยฺห ชเนน กตฺตา โหติ? อิธ, คหปติ, เอกโจฺจ เอวรูปึ กถํ กตฺตา โหติ – ‘น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ; อหํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานามิฯ กึ ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานิสฺสสิ? มิจฺฉาปฏิปโนฺน ตฺวมสิ; อหมสฺมิ สมฺมาปฏิปโนฺนฯ ปุเร วจนียํ ปจฺฉา อวจ; ปจฺฉา วจนียํ ปุเร อวจฯ สหิตํ เม, อสหิตํ เตฯ อธิจิณฺณํ เต วิปราวตฺตํฯ อาโรปิโต เต วาโท; จร วาทปฺปโมกฺขายฯ นิคฺคหิโตสิ; นิเพฺพเฐหิ วา สเจ ปโหสี’ติฯ เอวํ โข, คหปติ, กถํ วิคฺคยฺห ชเนน กตฺตา โหติฯ

‘‘กถญฺจ , คหปติ, กถํ น วิคฺคยฺห ชเนน กตฺตา โหติ? อิธ, คหปติ, ภิกฺขุ น เอวรูปึ กถํ กตฺตา โหติ – ‘น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ…เป.… นิเพฺพเฐหิ วา สเจ ปโหสี’ติฯ เอวํ โข, คหปติ, กถํ น วิคฺคยฺห ชเนน กตฺตา โหติฯ

‘‘อิติ โข, คหปติ, ยํ ตํ วุตฺตํ ภควตา อฎฺฐกวคฺคิเย มาคณฺฑิยปเญฺห –

‘‘โอกํ ปหาย อนิเกตสารี,
คาเม อกุพฺพํ มุนิสนฺถวานิ;
กาเมหิ ริโตฺต อปุรกฺขราโน,
กถํ น วิคฺคยฺห ชเนน กยิรา’’ติฯ

‘‘อิมสฺส โข, คหปติ, ภควตา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพ’’ติฯ ตติยํฯ

๔. ทุติยหาลิทฺทิกานิสุตฺตํ

๔. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ อายสฺมา มหากจฺจาโน อวนฺตีสุ วิหรติ กุรรฆเร ปปาเต ปพฺพเตฯ อถ โข หาลิทฺทิกานิ คหปติ เยนายสฺมา มหากจฺจาโน…เป.… เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข หาลิทฺทิกานิ คหปติ อายสฺมนฺตํ มหากจฺจานํ เอตทโวจ – ‘‘วุตฺตมิทํ, ภเนฺต, ภควตา สกฺกปเญฺห – ‘เย เต สมณพฺราหฺมณา ตณฺหาสงฺขยวิมุตฺตา, เต อจฺจนฺตนิฎฺฐา อจฺจนฺตโยคเกฺขมิโน อจฺจนฺตพฺรหฺมจาริโน อจฺจนฺตปริโยสานา เสฎฺฐา เทวมนุสฺสาน’’’นฺติฯ

‘‘อิมสฺส นุ โข, ภเนฺต, ภควตา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส กถํ วิตฺถาเรน อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพ’’ติ?

‘‘รูปธาตุยา โข, คหปติ, โย ฉโนฺท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย อุปยุปาทานา เจตโส อธิฎฺฐานาภินิเวสานุสยา, เตสํ ขยา วิราคา นิโรธา จาคา ปฎินิสฺสคฺคา จิตฺตํ สุวิมุตฺตนฺติ วุจฺจติฯ

‘‘เวทนาธาตุยา โข, คหปติ… สญฺญาธาตุยา โข, คหปติ… สงฺขารธาตุยา โข, คหปติ… วิญฺญาณธาตุยา โข, คหปติ, โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย อุปยุปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา, เตสํ ขยา วิราคา นิโรธา จาคา ปฏินิสฺสคฺคา จิตฺตํ สุวิมุตฺตนฺติ วุจฺจติฯ

‘‘อิติ โข, คหปติ, ยํ ตํ วุตฺตํ ภควตา สกฺกปเญฺห – ‘เย เต สมณพฺราหฺมณา ตณฺหาสงฺขยวิมุตฺตา เต อจฺจนฺตนิฏฺฐา อจฺจนฺตโยคเกฺขมิโน อจฺจนฺตพฺรหฺมจาริโน อจฺจนฺตปริโยสานา เสฏฺฐา เทวมนุสฺสาน’’’นฺติฯ

‘‘อิมสฺส โข, คหปติ, ภควตา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพ’’ติฯ จตุตฺถํฯ

๕. สมาธิสุตฺตํ

๕. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทเนฺต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ – ‘‘สมาธึ, ภิกฺขเว, ภาเวถ; สมาหิโต, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ยถาภูตํ ปชานาติฯ กิญฺจ ยถาภูตํ ปชานาติ? รูปสฺส สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ, เวทนาย สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ , สญฺญาย สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ, สงฺขารานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ, วิญฺญาณสฺส สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ’’ฯ

‘‘โก จ, ภิกฺขเว, รูปสฺส สมุทโย, โก เวทนาย สมุทโย, โก สญฺญาย สมุทโย, โก สงฺขารานํ สมุทโย, โก วิญฺญาณสฺส สมุทโย? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อภินนฺทติ อภิวทติ อโชฺฌสาย ติฏฺฐติฯ

‘‘กิญฺจ อภินนฺทติ อภิวทติ อโชฺฌสาย ติฏฺฐติ? รูปํ อภินนฺทติ อภิวทติ อโชฺฌสาย ติฏฺฐติฯ ตสฺส รูปํ อภินนฺทโต อภิวทโต อโชฺฌสาย ติฏฺฐโต อุปฺปชฺชติ นนฺทีฯ ยา รูเป นนฺที ตทุปาทานํฯ ตสฺสุปาทานปจฺจยา ภโว; ภวปจฺจยา ชาติ; ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวนฺติฯ เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติฯ

‘‘เวทนํ อภินนฺทติ…เป.… สญฺญํ อภินนฺทติ… สงฺขาเร อภินนฺทติ… วิญฺญาณํ อภินนฺทติ อภิวทติ อโชฺฌสาย ติฏฺฐติฯ ตสฺส วิญฺญาณํ อภินนฺทโต อภิวทโต อโชฺฌสาย ติฏฺฐโต อุปฺปชฺชติ นนฺทีฯ ยา วิญฺญาเณ นนฺที ตทุปาทานํฯ ตสฺสุปาทานปจฺจยา ภโว; ภวปจฺจยา ชาติ; ชาติปจฺจยา…เป.… เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติฯ

‘‘อยํ, ภิกฺขเว, รูปสฺส สมุทโย; อยํ เวทนาย สมุทโย; อยํ สญฺญาย สมุทโย; อยํ สงฺขารานํ สมุทโย; อยํ วิญฺญาณสฺส สมุทโยฯ

‘‘โก จ, ภิกฺขเว, รูปสฺส อตฺถงฺคโม, โก เวทนาย… โก สญฺญาย… โก สงฺขารานํ… โก วิญฺญาณสฺส อตฺถงฺคโม?

อิธ, ภิกฺขเว, นาภินนฺทติ นาภิวทติ นาโชฺฌสาย ติฏฺฐติฯ

‘‘กิญฺจ นาภินนฺทติ นาภิวทติ นาโชฺฌสาย ติฏฺฐติ? รูปํ นาภินนฺทติ นาภิวทติ นาโชฺฌสาย ติฏฺฐติฯ ตสฺส รูปํ อนภินนฺทโต อนภิวทโต อนโชฺฌสาย ติฏฺฐโต ยา รูเป นนฺที สา นิรุชฺฌติฯ ตสฺส นนฺทีนิโรธา อุปาทานนิโรโธ; อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ…เป.… เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหติฯ

‘‘เวทนํ นาภินนฺทติ นาภิวทติ นาโชฺฌสาย ติฏฺฐติฯ ตสฺส เวทนํ อนภินนฺทโต อนภิวทโต อนโชฺฌสา ติฏฺฐโต ยา เวทนาย นนฺที สา นิรุชฺฌติฯ ตสฺส นนฺทีนิโรธา อุปาทานนิโรโธ; อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ…เป.… เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหติฯ

‘‘สญฺญํ นาภินนฺทติ…เป.… สงฺขาเร นาภินนฺทติ นาภิวทติ นาโชฺฌสาย ติฏฺฐติฯ ตสฺส สงฺขาเร อนภินนฺทโต อนภิวทโต อนโชฺฌสาย ติฏฺฐโต ยา สงฺขาเรสุ นนฺที สา นิรุชฺฌติฯ ตสฺส นนฺทีนิโรธา อุปาทานนิโรโธ; อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ…เป.… เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหติฯ

‘‘วิญฺญาณํ นาภินนฺทติ นาภิวทติ นาโชฺฌสาย ติฏฺฐติฯ ตสฺส วิญฺญาณํ อนภินนฺทโต อนภิวทโต อนโชฺฌสาย ติฏฺฐโต ยา วิญฺญาเณ นนฺที สา นิรุชฺฌติฯ ตสฺส นนฺทีนิโรธา อุปาทานนิโรโธ…เป.… เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหติฯ

‘‘อยํ , ภิกฺขเว, รูปสฺส อตฺถงฺคโม, อยํ เวทนาย อตฺถงฺคโม, อยํ สญฺญาย อตฺถงฺคโม, อยํ สงฺขารานํ อตฺถงฺคโม, อยํ วิญฺญาณสฺส อตฺถงฺคโม’’ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. ปฏิสลฺลาณสุตฺตํ

๖. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘ปฏิสลฺลาเณ, ภิกฺขเว, โยคมาปชฺชถฯ ปฏิสลฺลีโณ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ยถาภูตํ ปชานาติฯ กิญฺจ ยถาภูตํ ปชานาติ? รูปสฺส สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ, เวทนาย สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ, สญฺญาย สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ, สงฺขารานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ, วิญฺญาณสฺส สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ’’…เป.… (ยถา ปฐมสุตฺเต ตถา วิตฺถาเรตพฺพฯ) ฉฏฺฐํฯ

๗. อุปาทาปริตสฺสนาสุตฺตํ

๗. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘อุปาทาปริตสฺสนญฺจ โว, ภิกฺขเว, เทเสสฺสามิ อนุปาทาอปริตสฺสนญฺจฯ ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิ กโรถ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ , ภนฺเต’’ติ, โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, อุปาทาปริตสฺสนา โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธมฺเม อวินีโต, สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธมฺเม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา รูปํ, รูปสฺมึ วา อตฺตานํฯ ตสฺส ตํ รูปํ วิปริณมติ อญฺญถา โหติฯ ตสฺส รูปวิปริณามญฺญถาภาวา รูปวิปริณามานุปริวตฺติ วิญฺญาณํ โหติฯ ตสฺส รูปวิปริณามานุปริวตฺติชา ปริตสฺสนา ธมฺมสมุปฺปาทา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติฯ เจตโส ปริยาทานา อุตฺตาสวา จ โหติ วิฆาตวา จ อเปกฺขวา จ อุปาทาย จ ปริตสฺสติฯ

“เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, เวทนาวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา เวทนํ, เวทนาย วา อตฺตานํฯ ตสฺส สา เวทนา วิปริณมติ อญฺญถา โหติฯ ตสฺส เวทนาวิปริณามญฺญถาภาวา เวทนาวิปริณามานุปริวตฺติ วิญฺญาณํ โหติฯ ตสฺส เวทนาวิปริณามานุปริวตฺติชา ปริตสฺสนา ธมฺมสมุปฺปาทา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติฯ เจตโส ปริยาทานา อุตฺตาสวา จ โหติ วิฆาตวา จ อเปกฺขวา จ อุปาทาย จ ปริตสฺสติฯ

“สญฺญํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ…เป.… สงฺขาเร อตฺตโต สมนุปสฺสติ, สงฺขารวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา สงฺขาเร, สงฺขาเรสุ วา อตฺตานํฯ ตสฺส เต สงฺขารา วิปริณมนฺติ อญฺญถา โหนฺติฯ ตสฺส สงฺขารวิปริณามญฺญถาภาวา สงฺขารวิปริณามานุปริวตฺติ วิญฺญาณํ โหติฯ ตสฺส สงฺขารวิปริณามานุปริวตฺติชา ปริตสฺสนา ธมฺมสมุปฺปาทา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติฯ เจตโส ปริยาทานา อุตฺตาสวา จ โหติ วิฆาตวา จ อเปกฺขวา จ อุปาทาย จ ปริตสฺสติฯ

“วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณสฺมึ วา อตฺตานํฯ ตสฺส ตํ วิญฺญาณํ วิปริณมติ อญฺญถา โหติฯ ตสฺส วิญฺญาณวิปริณามญฺญถาภาวา วิญฺญาณวิปริณามานุปริวตฺติ วิญฺญาณํ โหติฯ ตสฺส วิญฺญาณวิปริณามานุปริวตฺติชา ปริตสฺสนา ธมฺมสมุปฺปาทา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติฯ เจตโส ปริยาทานา อุตฺตาสวา จ โหติ วิฆาตวา จ อเปกฺขวา จ อุปาทาย จ ปริตสฺสติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, อุปาทาปริตสฺสนา โหติฯ

“กถญฺจ, ภิกฺขเว, อนุปาทาอปริตสฺสนา โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก อริยานํ ทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส โกวิโท อริยธมฺเม สุวินีโต, สปฺปุริสานํ ทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส โกวิโท สปฺปุริสธมฺเม สุวินีโต น รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ; น อตฺตนิ วา รูปํ, น รูปสฺมึ วา อตฺตานํฯ ตสฺส ตํ รูปํ วิปริณมติ อญฺญถา โหติฯ ตสฺส รูปวิปริณามญฺญถาภาวา น รูปวิปริณามานุปริวตฺติ วิญฺญาณํ โหติฯ ตสฺส น รูปวิปริณามานุปริวตฺติชา ปริตสฺสนา ธมฺมสมุปฺปาทา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติฯ เจตโส อปริยาทานา น เจวุตฺตาสวา [น เจว อุตฺตาสวา (ปี. ก.)] โหติ น จ วิฆาตวา น จ อเปกฺขวา, อนุปาทาย จ น ปริตสฺสติฯ

“น เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น เวทนาวนฺตํ วา อตฺตานํ; น อตฺตนิ วา เวทนํ, น เวทนาย วา อตฺตานํฯ ตสฺส สา เวทนา วิปริณมติ อญฺญถา โหติ ฯ ตสฺส เวทนาวิปริณามญฺญถาภาวา น เวทนาวิปริณามานุปริวตฺติ วิญฺญาณํ โหติฯ ตสฺส น เวทนาวิปริณามานุปริวตฺติชา ปริตสฺสนา ธมฺมสมุปฺปาทา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ ฯ เจตโส อปริยาทานา น เจวุตฺตาสวา โหติ น จ วิฆาตวา น จ อเปกฺขวา, อนุปาทาย จ น ปริตสฺสติฯ

“น สญฺญํ…เป.… น สงฺขาเร อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น สงฺขารวนฺตํ วา อตฺตานํ; น อตฺตนิ วา สงฺขาเร, น สงฺขาเรสุ วา อตฺตานํฯ ตสฺส เต สงฺขารา วิปริณมนฺติ อญฺญถา โหนฺติฯ ตสฺส สงฺขารวิปริณามญฺญถาภาวา น สงฺขารวิปริณามานุปริวตฺติ วิญฺญาณํ โหติฯ ตสฺส น สงฺขารวิปริณามานุปริวตฺติชา ปริตสฺสนา ธมฺมสมุปฺปาทา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติฯ เจตโส อปริยาทานา น เจวุตฺตาสวา โหติ น จ วิฆาตวา น จ อเปกฺขวา, อนุปาทาย จ น ปริตสฺสติฯ

“น วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ…เป.… ตสฺส ตํ วิญฺญาณํ วิปริณมติ อญฺญถา โหติฯ ตสฺส วิญฺญาณวิปริณามญฺญถาภาวา น วิญฺญาณวิปริณามานุปริวตฺติ วิญฺญาณํ โหติฯ ตสฺส น วิญฺญาณวิปริณามานุปริวตฺติชา ปริตสฺสนา ธมฺมสมุปฺปาทา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติฯ เจตโส อปริยาทานา น เจวุตฺตาสวา โหติ น จ วิฆาตวา น จ อ

เปกฺขวา, อนุปาทาย จ น ปริตสฺสติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, อนุปาทา อปริตสฺสนํ โหตี’’ติฯ สตฺตมํฯ

๘. ทุติยอุปาทาปริตสฺสนาสุตฺตํ

๘. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘อุปาทาปริตสฺสนญฺจ โว, ภิกฺขเว, เทเสสฺสามิ อนุปาทาอปริตสฺสนญฺจฯ ตํ สุณาถ…เป.… กถญฺจ, ภิกฺขเว, อุปาทาปริตสฺสนา โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน รูปํ ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ ตสฺส ตํ รูปํ วิปริณมติ อญฺญถา โหติฯ ตสฺส รูปวิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ เวทนํ เอตํ มม…เป.… สญฺญํ เอตํ มม… สงฺขาเร เอตํ มม… วิญฺญาณํ ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ ตสฺส ตํ วิญฺญาณํ วิปริณมติ อญฺญถา โหติฯ ตสฺส วิญฺญาณวิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, อุปาทาปริตสฺสนา โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, อนุปาทาอปริตสฺสนา โหติ? อิธ , ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก รูปํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ ตสฺส ตํ รูปํ วิปริณมติ อญฺญถา โหติฯ ตสฺส รูปวิปริณามญฺญถาภาวา นุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ เวทนํ เนตํ มม… สญฺญํ เนตํ มม… สงฺขาเร เนตํ มม… วิญฺญาณํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ ตสฺส ตํ วิญฺญาณํ วิปริณมติ อญฺญถา โหติฯ ตสฺส วิญฺญาณวิปริณามญฺญถาภาวา นุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา ฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, อนุปาทาอปริตสฺสนา โหตี’’ติฯ อฏฺฐมํฯ

๙. กาลตฺตยอนิจฺจสุตฺตํ

๙. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํ อตีตานาคตํ; โก ปน วาโท ปจฺจุปฺปนฺนสฺส! เอวํ ปสฺสํ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก อตีตสฺมึ รูปสฺมึ อนเปกฺโข โหติ; อนาคตํ รูปํ นาภินนฺทติ; ปจฺจุปฺปนฺนสฺส รูปสฺส นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติฯ เวทนา อนิจฺจา…เป.… สญฺญา อนิจฺจา… สงฺขารา อนิจฺจา อตีตานาคตา; โก ปน วาโท ปจฺจุปฺปนฺนานํ! เอวํ ปสฺสํ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก อตีเตสุ สงฺขาเรสุ อนเปกฺโข โหติ; อนาคเต สงฺขาเร นาภินนฺทติ; ปจฺจุปฺปนฺนานํ สงฺขารานํ นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติฯ วิญฺญาณํ อนิจฺจํ อตีตานาคตํ; โก ปน วาโท ปจฺจุปฺปนฺนสฺส! เอวํ ปสฺสํ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก อตีตสฺมึ วิญฺญาณสฺมึ อนเปกฺโข โหติ; อนาคตํ วิญฺญาณํ นาภินนฺทติ; ปจฺจุปฺปนฺนสฺส วิญฺญาณสฺส นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหตี’’ติฯ นวมํฯ

๑๐. กาลตฺตยทุกฺขสุตฺตํ

๑๐. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, ทุกฺขํ อตีตานาคตํ; โก ปน วาโท ปจฺจุปฺปนฺนสฺส! เอวํ ปสฺสํ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก อตีตสฺมึ รูปสฺมึ อนเปกฺโข โหติ; อนาคตํ รูปํ นาภินนฺทติ; ปจฺจุปฺปนฺนสฺส รูปสฺส นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติฯ เวทนา ทุกฺขา… สญฺญา ทุกฺขา… สงฺขารา ทุกฺขา… วิญฺญาณํ ทุกฺขํ อตีตานาคตํ; โก ปน วาโท ปจฺจุปฺปนฺนสฺส! เอวํ ปสฺสํ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก อตีตสฺมึ วิญฺญาณสฺมึ อนเปกฺโข โหติ; อนาคตํ วิญฺญาณํ นาภินนฺทติ; ปจฺจุปฺปนฺนสฺส วิญฺญาณสฺส นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหตี’’ติฯ ทสมํฯ

๑๑. กาลตฺตยอนตฺตสุตฺตํ

๑๑. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, อนตฺตา อตีตานาคตํ; โก ปน วาโท ปจฺจุปฺปนฺนสฺส! เอวํ ปสฺสํ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก อตีตสฺมิํ รูปสฺมิํ อนเปโกฺข โหติ; อนาคตํ รูปํ นาภินนฺทติ; ปจฺจุปฺปนฺนสฺส รูปสฺส นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติฯ เวทนา อนตฺตา… สญฺญา อนตฺตา… สงฺขารา อนตฺตา… วิญฺญาณํ อนตฺตา อตีตานาคตํ; โก ปน วาโท ปจฺจุปฺปนฺนสฺส! เอวํ ปสฺสํ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก อตีตสฺมิํ วิญฺญาณสฺมิํ อนเปโกฺข โหติ; อนาคตํ วิญฺญาณํ นาภินนฺทติ; ปจฺจุปฺปนฺนสฺส วิญฺญาณสฺส นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปโนฺน โหตี’’ติฯ เอกาทสมํฯ

นกุลปิตุวโคฺค ปฐโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

นกุลปิตา เทวทหา, เทฺวปิ หาลิทฺทิกานิ จ;
สมาธิปฏิสลฺลาณา, อุปาทาปริตสฺสนา ทุเว;
อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนา, วโคฺค เตน ปวุจฺจติฯ

๒. อนิจฺจวโคฺค

๑. อนิจฺจสุตฺตํ

๑๒. เอวํ เม สุตํ – สาวตฺถิยํฯ ตตฺร โข…เป…. ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํ, เวทนา อนิจฺจา, สญฺญา อนิจฺจา, สงฺขารา อนิจฺจา, วิญฺญาณํ อนิจฺจํฯ เอวํ ปสฺสํ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก รูปสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติ, เวทนายปิ นิพฺพินฺทติ, สญฺญายปิ นิพฺพินฺทติ, สงฺขาเรสุปิ นิพฺพินฺทติ, วิญฺญาณสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติฯ นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ ; วิราคา วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมิํ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาตี’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. ทุกฺขสุตฺตํ

๑๓. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, ทุกฺขํ, เวทนา ทุกฺขา, สญฺญา ทุกฺขา, สงฺขารา ทุกฺขา, วิญฺญาณํ ทุกฺขํฯ เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ ทุติยํฯ

๓. อนตฺตสุตฺตํ

๑๔. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, อนตฺตา, เวทนา อนตฺตา, สญฺญา อนตฺตา, สงฺขารา อนตฺตา, วิญฺญาณํ อนตฺตาฯ เอวํ ปสฺสํ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก รูปสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติ, เวทนายปิ นิพฺพินฺทติ, สญฺญายปิ นิพฺพินฺทติ, สงฺขาเรสุปิ นิพฺพินฺทติ, วิญฺญาณสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติฯ นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ; วิราคา วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมิํ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ ‘ขีณา ชาติ , วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาตี’’ติฯ ตติยํฯ

๔. ยทนิจฺจสุตฺตํ

๑๕. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํฯ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ; ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา; ยทนตฺตา ตํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ

เวทนา อนิจฺจาฯ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ; ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา; ยทนตฺตา ตํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ สญฺญา อนิจฺจา…เป…. สงฺขารา อนิจฺจา… วิญฺญาณํ อนิจฺจํฯ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ; ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา; ยทนตฺตา ตํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ จตุตฺถํฯ

๕. ยํทุกฺขสุตฺตํ

๑๖. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, ทุกฺขํฯ ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา; ยทนตฺตา ตํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ เวทนา ทุกฺขา… สญฺญา ทุกฺขา… สงฺขารา ทุกฺขา… วิญฺญาณํ ทุกฺขํฯ ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา; ยทนตฺตา ตํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ เอวํ ปสฺสํ… เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. ยทนตฺตาสุตฺตํ

๑๗. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, อนตฺตาฯ ยทนตฺตา ตํ ‘เนตํ มม , เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ เวทนา อนตฺตา… สญฺญา อนตฺตา… สงฺขารา อนตฺตา… วิญฺญาณํ อนตฺตา ฯ ยทนตฺตา ตํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ ฉฏฺฐํฯ

๗. สเหตุอนิจฺจสุตฺตํ

๑๘. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํฯ โยปิ เหตุ, โยปิ ปจฺจโย รูปสฺส อุปฺปาทาย, โสปิ อนิโจฺจฯ อนิจฺจสมฺภูตํ, ภิกฺขเว, รูปํ กุโต นิจฺจํ ภวิสฺสติ! เวทนา อนิจฺจาฯ โยปิ เหตุ, โยปิ ปจฺจโย เวทนาย อุปฺปาทาย, โสปิ อนิโจฺจฯ อนิจฺจสมฺภูตา , ภิกฺขเว, เวทนา กุโต นิจฺจา ภวิสฺสติ! สญฺญา อนิจฺจา… สงฺขารา อนิจฺจาฯ โยปิ เหตุ โยปิ ปจฺจโย สงฺขารานํ อุปฺปาทาย, โสปิ อนิโจฺจฯ อนิจฺจสมฺภูตา, ภิกฺขเว, สงฺขารา กุโต นิจฺจา ภวิสฺสนฺติ! วิญฺญาณํ อนิจฺจํฯ โยปิ เหตุ โยปิ ปจฺจโย วิญฺญาณสฺส อุปฺปาทาย, โสปิ อนิโจฺจฯ อนิจฺจสมฺภูตํ, ภิกฺขเว, วิญฺญาณํ กุโต นิจฺจํ ภวิสฺสติ! เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ สตฺตมํฯ

๘. สเหตุทุกฺขสุตฺตํ

๑๙. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, ทุกฺขํฯ โยปิ เหตุ โยปิ ปจฺจโย รูปสฺส อุปฺปาทาย, โสปิ ทุโกฺขฯ ทุกฺขสมฺภูตํ, ภิกฺขเว, รูปํ กุโต สุขํ ภวิสฺสติ! เวทนา ทุกฺขา… สญฺญา ทุกฺขา… สงฺขารา ทุกฺขา… วิญฺญาณํ ทุกฺขํฯ โยปิ เหตุ โยปิ ปจฺจโย วิญฺญาณสฺส อุปฺปาทาย, โสปิ ทุโกฺขฯ ทุกฺขสมฺภูตํ, ภิกฺขเว, วิญฺญาณํ กุโต สุขํ ภวิสฺสติ! เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ อฏฺฐมํฯ

๙. สเหตุอนตฺตสุตฺตํ

๒๐. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, อนตฺตาฯ โยปิ เหตุ โยปิ ปจฺจโย รูปสฺส อุปฺปาทาย, โสปิ อนตฺตาฯ อนตฺตสมฺภูตํ, ภิกฺขเว, รูปํ กุโต อตฺตา ภวิสฺสติ! เวทนา อนตฺตา… สญฺญา

อนตฺตา… สงฺขารา อนตฺตา… วิญฺญาณํ อนตฺตาฯ โยปิ เหตุ โยปิ ปจฺจโย วิญฺญาณสฺส อุปฺปาทาย, โสปิ อนตฺตาฯ อนตฺตสมฺภูตํ, ภิกฺขเว, วิญฺญาณํ กุโต อตฺตา ภวิสฺสติ! เอวํ ปสฺสํ… เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี''ติฯ นวมํฯ

๑๐. อานนฺทสุตฺตํ

๒๑. สาวตฺถิยํ … อาราเมฯ อถ โข อายสฺมา อานนฺโท เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ – '''นิโรโธ นิโรโธ'ติ, ภนฺเต, วุจฺจติฯ กตเมสานํ โข, ภนฺเต, ธมฺมานํ นิโรโธ [นิโรธา (สี. ปี.)] 'นิโรโธ'ติ วุจฺจตี''ติ? ''รูปํ โข, อานนฺท, อนิจฺจํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ ขยธมฺมํ วยธมฺมํ วิราคธมฺมํ นิโรธธมฺมํฯ ตสฺส นิโรโธ [นิโรธา (สี. ปี.)] 'นิโรโธ'ติ วุจฺจติฯ เวทนา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมาฯ ตสฺสา นิโรโธ 'นิโรโธ'ติ วุจฺจติฯ สญฺญา… สงฺขารา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมาฯ เตสํ นิโรโธ 'นิโรโธ'ติ วุจฺจติฯ วิญฺญาณํ อนิจฺจํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ ขยธมฺมํ วยธมฺมํ วิราคธมฺมํ นิโรธธมฺมํฯ ตสฺส นิโรโธ 'นิโรโธ'ติ วุจฺจติฯ อิเมสํ โข, อานนฺท, ธมฺมานํ นิโรโธ 'นิโรโธ'ติ วุจฺจตี''ติฯ ทสมํฯ

อนิจฺจวคฺโค ทุติโยฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา, ยทนิจฺจาปเร ตโย;
เหตุนาปิ ตโย วุตฺตา, อานเนฺทน จ เต ทสาติฯ

๓. ภารวคฺโค

๑. ภารสุตฺตํ

๒๒. สาวตฺถิยํ … ตตฺร โข … ''ภารญฺจ โว, ภิกฺขเว, เทเสสฺสามิ ภารหารญฺจ ภาราทานญฺจ ภารนิกฺเขปนญฺจฯ ตํ สุณาถฯ กตโม จ, ภิกฺขเว, ภาโร? ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ติสฺส วจนียํฯ กตเม ปญฺจ? รูปุปาทานกฺขนฺโธ, เวทนุปาทานกฺขนฺโธ, สญฺญุปาทานกฺขนฺโธ, สงฺขารุปาทานกฺขนฺโธ, วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ภาโร''ฯ

''กตโม จ, ภิกฺขเว, ภารหาโร ? ปุคฺคโล ติสฺส วจนียํฯ ยฺวายํ อายสฺมา เอวํนาโม เอวํโคตฺโต; อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ภารหาโรฯ

''กตมญฺจ , ภิกฺขเว, ภาราทานํ? ยายํ ตณฺหา โปโนภวิกา [โปโนพฺภวิกา (สฺยา. กํ. ก.)] นนฺทีราคสหคตา [นนฺทิราคสหคตา (สพฺพตฺถ)] ตตฺรตตฺราภินนฺทินี, เสยฺยถิทํ – กามตณฺหา, ภวตณฺหา, วิภวตณฺหาฯ อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ภาราทานํฯ

''กตมญฺจ, ภิกฺขเว, ภารนิกฺเขปนํ? โย ตสฺสาเยว ตณฺหาย อเสสวิราคนิโรโธ จาโค ปฏินิสฺสคฺโค มุตฺติ อนาลโยฯ อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ภารนิกฺเขปน''นฺติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อิทํ วตฺวาน [วตฺวา (สี.) เอวมีทิเสสุ ฐาเนสุ] สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา –

“ภารา หเว ปญฺจกฺขนฺธา, ภารหาโร จ ปุคฺคโล;
ภาราทานํ ทุขํ โลเก, ภารนิเกฺขปนํ สุขํฯ

“นิกฺขิปิตฺวา ครุํ ภารํ, อญฺญํ ภารํ อนาทิย;
สมูลํ ตณฺหมพฺพุยฺห [ตณฺหมพฺภุยฺห (ปี. ก.)], นิจฺฉาโต ปรินิพฺพุโต”ติฯ ปฐมํ;

๒. ปริญฺญสุตฺตํ

๒๓. สาวตฺถินิทานํฯ “ปริเญฺญยฺเย จ, ภิกฺขเว, ธเมฺม เทเสสฺสามิ ปริญฺญญฺจฯ ตํ สุณาถฯ กตเม จ, ภิกฺขเว, ปริเญฺญยฺยา ธมฺมา? รูปํ, ภิกฺขเว, ปริเญฺญโยฺย ธโมฺม, เวทนา ปริเญฺญโยฺย ธโมฺม, สญฺญา ปริเญฺญโยฺย ธโมฺม, สงฺขารา ปริเญฺญโยฺย ธโมฺม, วิญฺญาณํ ปริเญฺญโยฺย ธโมฺม ฯ อิเม วุจฺจนฺติ, ภิกฺขเว, ปริเญฺญยฺยา ธมฺมาฯ กตมา จ, ภิกฺขเว, ปริญฺญา? โย, ภิกฺขเว, ราคกฺขโย โทสกฺขโย โมหกฺขโยฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ปริญฺญา”ติฯ ทุติยํฯ

๓. อภิชานสุตฺตํ

๒๔. สาวตฺถินิทานํฯ “รูปํ , ภิกฺขเว, อนภิชานํ อปริชานํ อวิราชยํ อปฺปชหํ อภโพฺพ ทุกฺขกฺขยาย; เวทนํ อนภิชานํ อปริชานํ อวิราชยํ อปฺปชหํ อภโพฺพ ทุกฺขกฺขยาย; สญฺญํ อนภิชานํ… สงฺขาเร อนภิชานํ อปริชานํ อวิราชยํ อปฺปชหํ อภโพฺพ ทุกฺขกฺขยาย; วิญฺญาณํ อนภิชานํ อปริชานํ อวิราชยํ อปฺปชหํ อภโพฺพ ทุกฺขกฺขยายฯ รูปญฺจ โข, ภิกฺขเว, อภิชานํ ปริชานํ วิราชยํ ปชหํ ภโพฺพ ทุกฺขกฺขยาย; เวทนํ อภิชานํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อภิชานํ ปริชานํ วิราชยํ ปชหํ ภโพฺพ ทุกฺขกฺขยายา”ติฯ ตติยํฯ

๔. ฉนฺทราคสุตฺตํ

๒๕. สาวตฺถินิทานํฯ “โย, ภิกฺขเว, รูปสฺมิํ ฉนฺทราโค ตํ ปชหถฯ เอวํ ตํ รูปํ ปหีนํ ภวิสฺสติ อุจฺฉินฺนมูลํ ตาลาวตฺถุกตํ อนภาวํกตํ อายติํ อนุปฺปาทธมฺมํฯ โย เวทนาย ฉนฺทราโค ตํ ปชหถฯ เอวํ สา เวทนา ปหีนา ภวิสฺสติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายติํ อนุปฺปาทธมฺมาฯ โย สญฺญาย ฉนฺทราโค ตํ ปชหถฯ เอวํ สา สญฺญา ปหีนา ภวิสฺสติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายติํ อนุปฺปาทธมฺมาฯ โย สงฺขาเรสุ ฉนฺทราโค ตํ ปชหถฯ เอวํ เต สงฺขารา ปหีนา ภวิสฺสนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายติํ อนุปฺปาทธมฺมาฯ โย วิญฺญาณสฺมิํ ฉนฺทราโค ตํ ปชหถฯ เอวํ ตํ วิญฺญาณํ ปหีนํ ภวิสฺสติ อุจฺฉินฺนมูลํ ตาลาวตฺถุกตํ อนภาวํกตํ อายติํ อนุปฺปาทธมฺม”นฺติฯ จตุตฺถํฯ

๕. อสฺสาทสุตฺตํ

๒๖. สาวตฺถินิทานํ ฯ “ปุเพฺพว [ปุเพฺพ (ปี. ก.)] เม, ภิกฺขเว, สโมฺพธา อนภิสมฺพุทฺธสฺส โพธิสตฺตเสฺสว [โพธิสตฺตสฺส (ปี. ก.)] สโต เอตทโหสิ – ‘โก นุ โข รูปสฺส อสฺสาโท, โก อาทีนโว, กิํ นิสฺสรณํ? โก เวทนาย อสฺสาโท, โก อาทีนโว, กิํ นิสฺสรณํ? โก สญฺญาย อสฺสาโท, โก อาทีนโว, กิํ นิสฺสรณํ? โก สงฺขารานํ อสฺสาโท, โก อาทีนโว, กิํ นิสฺสรณํ? โก วิญฺญาณสฺส อสฺสาโท, โก อาทีนโว, กิํ นิสฺสรณ’นฺติ? ตสฺส มยฺหํ, ภิกฺขเว, เอตทโหสิ – ‘ยํ โข รูปํ

ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ, อยํ รูปสฺส อสฺสาโทฯ ยํ รูปํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อยํ รูปสฺส อาทีนโวฯ โย รูปสฺมิํ ฉนฺทราควินโย ฉนฺทราคปฺปหานํ, อิทํ รูปสฺส นิสฺสรณํฯ ยํ เวทนํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ , อยํ เวทนาย อสฺสาโท [ยา (ก.)]ฯ ยํ เวทนา อนิจฺจา ทุกฺขา วิปริณามธมฺมา, อยํ เวทนาย อาทีนโวฯ โย เวทนาย ฉนฺทราควินโย ฉนฺทราคปฺปหานํ, อิทํ เวทนาย นิสฺสรณํฯ ยํ สญฺญํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ...เป.... ยํ สงฺขาเร ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ, อยํ สงฺขารานํ อสฺสาโทฯ ยํ [เย (สี. ก.)] สงฺขารา อนิจฺจา ทุกฺขา วิปริณามธมฺมา, อยํ สงฺขารานํ อาทีนโวฯ โย สงฺขาเรสุ ฉนฺทราควินโย ฉนฺทราคปฺปหานํ, อิทํ สงฺขารานํ นิสฺสรณํฯ ยํ วิญฺญาณํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ, อยํ วิญฺญาณสฺส อสฺสาโทฯ ยํ วิญฺญาณํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อยํ วิญฺญาณสฺส อาทีนโวฯ โย วิญฺญาณสฺมิํ ฉนฺทราควินโย ฉนฺทราคปฺปหานํ, อิทํ วิญฺญาณสฺส นิสฺสรณํ'''ฯ

''ยาวกีวญฺจาหํ, ภิกฺขเว, อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ เอวํ อสฺสาทญฺจ อสฺสาทโต อาทีนวญฺจ อาทีนวโต นิสฺสรณญฺจ นิสฺสรณโต ยถาภูตํ นาพฺภญฺญาสิํ, เนว ตาวาหํ, ภิกฺขเว, สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิํ อภิสมฺพุโทฺธติ ปจฺจญฺญาสิํ [อภิสมฺพุทฺธ (สี.)]ฯ ยโต จ ขฺวาหํ, ภิกฺขเว, อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ เอวํ อสฺสาทญฺจ อสฺสาทโต อาทีนวญฺจ อาทีนวโต นิสฺสรณญฺจ นิสฺสรณโต ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสิํ; อถาหํ, ภิกฺขเว, สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิํ อภิสมฺพุโทฺธติ ปจฺจญฺญาสิํฯ ญาณญฺจ ปน เม ทสฺสนํ อุทปาทิ – 'อกุปฺปา เม วิมุตฺติ [เจโตวิมุตฺติ (สี. ปี. ก.)]; อยมนฺติมา ชาติ; นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว'''ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. ทุติยอสฺสาทสุตฺตํ

๒๗. สาวตฺถินิทานํ ฯ ''รูปสฺสาหํ, ภิกฺขเว, อสฺสาทปริเยสนํ อจริํฯ โย รูปสฺส อสฺสาโท ตทชฺฌคมํฯ ยาวตา รูปสฺส อสฺสาโท ปญฺญาย เม โส สุทิโฏฺฐฯ รูปสฺสาหํ, ภิกฺขเว, อาทีนวปริเยสนํ อจริํฯ โย รูปสฺส อาทีนโว ตทชฺฌคมํฯ ยาวตา รูปสฺส อาทีนโว ปญฺญาย เม โส สุทิโฏฺฐฯ รูปสฺสาหํ, ภิกฺขเว, นิสฺสรณปริเยสนํ อจริํฯ ยํ รูปสฺส นิสฺสรณํ ตทชฺฌคมํฯ ยาวตา รูปสฺส นิสฺสรณํ ปญฺญาย เม ตํ สุทิฎฺฐํฯ เวทนายาหํ, ภิกฺขเว... สญฺญายาหํ, ภิกฺขเว... สงฺขารานาหํ , ภิกฺขเว... วิญฺญาณสฺสาหํ, ภิกฺขเว, อสฺสาทปริเยสนํ อจริํฯ โย วิญฺญาณสฺส อสฺสาโท ตทชฺฌคมํฯ ยาวตา วิญฺญาณสฺส อสฺสาโท ปญฺญาย เม โส สุทิโฏฺฐฯ วิญฺญาณสฺสาหํ, ภิกฺขเว, อาทีนวปริเยสนํ อจริํฯ โย วิญฺญาณสฺส อาทีนโว ตทชฺฌคมํฯ ยาวตา วิญฺญาณสฺส อาทีนโว ปญฺญาย เม โส สุทิโฏฺฐฯ วิญฺญาณสฺสาหํ, ภิกฺขเว, นิสฺสรณปริเยสนํ อจริํฯ ยํ วิญฺญาณสฺส นิสฺสรณํ ตทชฺฌคมํฯ ยาวตา วิญฺญาณสฺส นิสฺสรณํ ปญฺญาย เม ตํ สุทิฎฺฐํฯ ยาวกีวญฺจาหํ, ภิกฺขเว, อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ อสฺสาทญฺจ อสฺสาทโต อาทีนวญฺจ อาทีนวโต นิสฺสรณญฺจ นิสฺสรณโต ยถาภูตํ นาพฺภญฺญาสิํ...เป.... อพฺภญฺญาสิํฯ ญาณญฺจ ปน เม ทสฺสนํ อุทปาทิ – 'อกุปฺปา เม วิมุตฺติ [เจโตวิมุตฺติ (สี. ปี. ก.)]; อยมนฺติมา ชาติ; นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว'''ติฯ ฉฎฺฐํฯ

๗. ตติยอสฺสาทสุตฺตํ

๒๘. สาวตฺถินิทานํฯ ''โน เจทํ, ภิกฺขเว, รูปสฺส อสฺสาโท อภวิสฺส นยิทํ สตฺตา รูปสฺมิํ สารเชฺชยฺยุํฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขเว, อตฺถิ รูปสฺส อสฺสาโท, ตสฺมา สตฺตา รูปสฺมิํ สารชฺชนฺติฯ โน เจทํ, ภิกฺขเว, รูปสฺส อาทีนโว อภวิสฺส นยิทํ สตฺตา รูปสฺมิํ นิพฺพิเนฺทยฺยุํฯ ยสฺมา จ โข,

ภิกฺขเว, อตฺถิ รูปสฺส อาทีนโว, ตสฺมา สตฺตา รูปสฺมึ นิพฺพินฺทนฺติฯ โน เจทํ, ภิกฺขเว, รูปสฺส นิสฺสรณํ อภวิสฺส นยิทํ สตฺตา รูปสฺมา นิสฺสเรยฺยุํฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขเว, อตฺถิ รูปสฺส นิสฺสรณํ, ตสฺมา สตฺตา รูปสฺมา นิสฺสรนฺติฯ โน เจทํ, ภิกฺขเว, เวทนาย…เป…. โน เจทํ, ภิกฺขเว, สญฺญาย… โน เจทํ, ภิกฺขเว, สงฺขารานํ นิสฺสรณํ อภวิสฺส , นยิทํ สตฺตา สงฺขาเรหิ นิสฺสเรยฺยุํฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขเว, อตฺถิ สงฺขารานํ นิสฺสรณํ, ตสฺมา สตฺตา สงฺขาเรหิ นิสฺสรนฺติฯ โน เจทํ, ภิกฺขเว, วิญฺญาณสฺส อสฺสาโท อภวิสฺส, นยิทํ สตฺตา วิญฺญาณสฺมึ สารชฺเชยฺยุํฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขเว, อตฺถิ วิญฺญาณสฺส อสฺสาโท, ตสฺมา สตฺตา วิญฺญาณสฺมึ สารชฺชนฺติฯ โน เจทํ, ภิกฺขเว, วิญฺญาณสฺส อาทีนโว อภวิสฺส, นยิทํ สตฺตา วิญฺญาณสฺมึ นิพฺพินฺเทยฺยุํฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขเว, อตฺถิ วิญฺญาณสฺส อาทีนโว, ตสฺมา สตฺตา วิญฺญาณสฺมึ นิพฺพินฺทนฺติฯ โน เจทํ, ภิกฺขเว, วิญฺญาณสฺส นิสฺสรณํ อภวิสฺส, นยิทํ สตฺตา วิญฺญาณสฺมา นิสฺสเรยฺยุํ ฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขเว, อตฺถิ วิญฺญาณสฺส นิสฺสรณํ, ตสฺมา สตฺตา วิญฺญาณสฺมา นิสฺสรนฺติฯ

‘‘ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, สตฺตา อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ อสฺสาทญฺจ อสฺสาทโต อาทีนวญฺจ อาทีนวโต นิสฺสรณญฺจ นิสฺสรณโต ยถาภูตํ นาพฺภญฺญํสุ [นาพฺภญฺญิํสุ (สี.)]; เนว ตาว, ภิกฺขเว, สตฺตา สเทวกา โลกา สมารกา สพฺรหฺมกา สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย นิสฺสฏา วิสํยุตฺตา วิปฺปมุตฺตา วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหริํสุฯ ยโต จ โข, ภิกฺขเว, สตฺตา อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ อสฺสาทญฺจ อสฺสาทโต อาทีนวญฺจ อาทีนวโต นิสฺสรณญฺจ นิสฺสรณโต ยถาภูตํ อพฺภญฺญํสุ; อถ, ภิกฺขเว, สตฺตา สเทวกา โลกา สมารกา สพฺรหฺมกา สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย นิสฺสฏา วิสํยุตฺตา วิปฺปมุตฺตา วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรนฺติ’’ฯ สตฺตมํฯ

๘. อภินนฺทนสุตฺตํ

๒๙. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘โย, ภิกฺขเว, รูปํ อภินนฺทติ, ทุกฺขํ โส อภินนฺทติฯ โย ทุกฺขํ อภินนฺทติ, อปริมุตฺโต โส ทุกฺขสฺมาติ วทามิฯ โย เวทนํ อภินนฺทติ… โย สญฺญํ อภินนฺทติ… โย สงฺขาเร อภินนฺทติ… โย วิญฺญาณํ อภินนฺทติ, ทุกฺขํ โส อภินนฺทติฯ โย ทุกฺขํ อภินนฺทติ, อปริมุตฺโต โส ทุกฺขสฺมาติ วทามิฯ โย จ โข, ภิกฺขเว, รูปํ นาภินนฺทติ, ทุกฺขํ โส นาภินนฺทติฯ โย ทุกฺขํ นาภินนฺทติ, ปริมุตฺโต โส ทุกฺขสฺมาติ วทามิฯ โย เวทนํ นาภินนฺทติ… โย สญฺญํ นาภินนฺทติ… โย สงฺขาเร นาภินนฺทติ… โย วิญฺญาณํ นาภินนฺทติ, ทุกฺขํ โส นาภินนฺทติฯ โย ทุกฺขํ นาภินนฺทติ, ปริมุตฺโต โส ทุกฺขสฺมาติ วทามี’’ติฯ อฏฺฐมํฯ

๙. อุปฺปาทสุตฺตํ

๓๐. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘โย, ภิกฺขเว, รูปสฺส อุปฺปาโท ฐิติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว , ทุกฺขเสฺสโส อุปฺปาโท โรคานํ ฐิติ ชรามรณสฺส ปาตุภาโวฯ โย เวทนาย…เป…. โย สญฺญาย…เป…. โย สงฺขารานํ…เป…. โย วิญฺญาณสฺส อุปฺปาโท ฐิติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว, ทุกฺขเสฺสโส อุปฺปาโท โรคานํ ฐิติ ชรามรณสฺส ปาตุภาโวฯ โย จ โข, ภิกฺขเว, รูปสฺส นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม, ทุกฺขเสฺสโส นิโรโธ โรคานํ วูปสโม ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโมฯ โย เวทนาย …เป…. โย สญฺญาย… โย สงฺขารานํ… โย วิญฺญาณสฺส นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม, ทุกฺขเสฺสโส นิโรโธ โรคานํ วูปสโม ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม’’ติฯ นวมํฯ

๑๐. อฆมูลสุตฺตํ

๓๑. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘อฆญฺจ, ภิกฺขเว, เทเสสฺสามิ อฆมูลญฺจฯ ตํ สุณาถฯ กตมญฺจ ภิกฺขเว อฆํ? รูปํ, ภิกฺขเว, อฆํ, เวทนา อฆํ, สญฺญา อฆํ, สงฺขารา อฆํ, วิญฺญาณํ อฆํฯ อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อฆํฯ กตมญฺจ, ภิกฺขเว, อฆมูลํ? ยายํ ตณฺหา โปโนภวิกา นนฺทีราคสหคตา [นนฺทิราคสหคตา (สพฺพตฺถ)] ตตฺรตตฺราภินนฺทินี; เสยฺยถิทํ – กามตณฺหา, ภวตณฺหา, วิภวตณฺหาฯ อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อฆมูล’’นฺติฯ ทสมํฯ

๑๑. ปภงฺคุสุตฺตํ

๓๒. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘ปภงฺคุญฺจ, ภิกฺขเว, เทเสสฺสามิ อปฺปภงฺคุญฺจฯ ตํ สุณาถฯ กิญฺจ, ภิกฺขเว, ปภงฺคุ, กึ อปฺปภงฺคุ? รูปํ , ภิกฺขเว, ปภงฺคุฯ โย ตสฺส นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม, อิทํ อปฺปภงฺคุฯ เวทนา ปภงฺคุฯ โย ตสฺสา นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม, อิทํ อปฺปภงฺคุฯ สญฺญา ปภงฺคุ… สงฺขารา ปภงฺคุฯ โย เตสํ นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม, อิทํ อปฺปภงฺคุฯ วิญฺญาณํ ปภงฺคุฯ โย ตสฺส นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม, อิทํ อปฺปภงฺคู’’ติฯ เอกาทสมํฯ

ภารวโคฺค ตติโยฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

ภารํ ปริญฺญํ อภิชานํ, ฉนฺทราคํ จตุตฺถกํ;
อสฺสาทา จ ตโย วุตฺตา, อภินนฺทนมฏฺฐมํ;
อุปฺปาทํ อฆมูลญฺจ, เอกาทสโม ปภงฺคูติฯ

๔. นตุมฺหากํวโคฺค

๑. นตุมฺหากํสุตฺตํ

๓๓. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘ยํ, ภิกฺขเว, น ตุมฺหากํ, ตํ ปชหถฯ ตํ โว ปหีนํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติฯ กิญฺจ, ภิกฺขเว, น ตุมฺหากํ? รูปํ, ภิกฺขเว, น ตุมฺหากํ, ตํ ปชหถฯ ตํ โว ปหีนํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติฯ เวทนา น ตุมฺหากํ, ตํ ปชหถฯ สา โว ปหีนา หิตาย สุขาย ภวิสฺสติฯ สญฺญา น ตุมฺหากํ… สงฺขารา น ตุมฺหากํ, เต ปชหถฯ เต โว ปหีนา หิตาย สุขาย ภวิสฺสนฺติฯ วิญฺญาณํ น ตุมฺหากํ, ตํ ปชหถฯ ตํ โว ปหีนํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติ’’ฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ยํ อิมสฺมึ เชตวเน ติณกฏฺฐสาขาปลาสํ ตํ ชโน หเรยฺย วา ฑเหยฺย วา ยถาปจฺจยํ วา กเรยฺยฯ อปิ นุ ตุมฺหากํ เอวมสฺส – ‘อเมฺห ชโน หรติ วา ฑหติ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรตี’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ตํ กิสฺส เหตุ’’? ‘‘น หิ โน เอตํ, ภเนฺต, อตฺตา วา อตฺตนิยํ วา’’ติฯ ‘‘เอวเมว โข, ภิกฺขเว, รูปํ น ตุมฺหากํ, ตํ ปชหถฯ ตํ โว ปหีนํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติฯ เวทนา น ตุมฺหากํ, ตํ ปชหถฯ สา โว ปหีนา หิตาย สุขาย ภวิสฺสติฯ สญฺญา น ตุมฺหากํ… สงฺขารา น ตุมฺหากํ… วิญฺญาณํ น ตุมฺหากํ, ตํ ปชหถฯ ตํ โว ปหีนํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสตี’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. ทุติยนตุมฺหากํสุตฺตํ

๓๔. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘ยํ, ภิกฺขเว, น ตุมฺหากํ, ตํ ปชหถฯ ตํ โว ปหีนํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติฯ กิญฺจ, ภิกฺขเว, น ตุมฺหากํ? รูปํ, ภิกฺขเว, น ตุมฺหากํ, ตํ ปชหถฯ ตํ โว ปหีนํ หิตาย สุขาย

ภวิสฺสติฯ เวทนา น ตุมฺหากํ… สญฺญา น ตุมฺหากํ… สงฺขารา น ตุมฺหากํ… วิญฺญาณํ น ตุมฺหากํ, ตํ ปชหถฯ ตํ โว ปหีนํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติฯ ยํ, ภิกฺขเว, น ตุมฺหากํ ตํ ปชหถฯ ตํ โว ปหีนํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสตี''ติฯ ทุติยํฯ

๓. อญฺญตรภิกฺขุสุตฺตํ

๓๕. สาวตฺถินิทานํฯ อถ โข อญฺญตโร ภิกฺขุ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''สาธุ เม, ภนฺเต, ภควา สํขิตฺเตน ธมฺมํ เทเสตุ; ยมหํ ภควโต ธมฺมํ สุตฺวา เอโก วูปกฏฺโฐ, อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหเรยฺย''นฺติฯ ''ยํ โข, ภิกฺขุ, อนุเสติ, เตน สงฺขํ คจฺฉติ; ยํ นานุเสติ, น เตน สงฺขํ คจฺฉตี''ติฯ ''อญฺญาตํ, ภควา; อญฺญาตํ, สุคตา''ติฯ

''ยถา กถํ ปน ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสี''ติ? ''รูปํ เจ, ภนฺเต, อนุเสติ เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ เวทนํ เจ อนุเสติ เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ สญฺญํ เจ อนุเสติ เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ สงฺขาเร เจ อนุเสติ เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ วิญฺญาณํ เจ อนุเสติ เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ รูปํ เจ, ภนฺเต, นานุเสติ น เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ เวทนํ เจ… สญฺญํ เจ… สงฺขาเร เจ… วิญฺญาณํ เจ นานุเสติ น เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ อิมสฺส ขฺวาหํ, ภนฺเต, ภควตา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามี''ติฯ

''สาธุ สาธุ, ภิกฺขุ! สาธุ โข ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสิฯ รูปํ เจ, ภิกฺขุ, อนุเสติ เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ เวทนํ เจ… สญฺญํ เจ… สงฺขาเร เจ… วิญฺญาณํ เจ อนุเสติ เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ รูปํ เจ, ภิกฺขุ, นานุเสติ น เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ เวทนํ เจ… สญฺญํ เจ… สงฺขาเร เจ… วิญฺญาณํ เจ นานุเสติ น เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ อิมสฺส โข, ภิกฺขุ, มยา สํขิตฺเตน, ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ''ติฯ

อถ โข โส ภิกฺขุ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิฯ

อถ โข โส ภิกฺขุ เอโก วูปกฏฺโฐ อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต นจิรเสฺสว – ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ ตทนุตฺตรํ – พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสิฯ ''ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา''ติ อพฺภญฺญาสิฯ อญฺญตโร จ ปน โส ภิกฺขุ อรหตํ อโหสีติฯ ตติยํฯ

๔. ทุติยอญฺญตรภิกฺขุสุตฺตํ

๓๖. สาวตฺถินิทานํ ฯ อถ โข อญฺญตโร ภิกฺขุ เยน ภควา…เป.… เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''สาธุ เม, ภนฺเต , ภควา สํขิตฺเตน ธมฺมํ เทเสตุ ยมหํ ภควโต ธมฺมํ สุตฺวา เอโก วูปกฏฺโฐ อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหเรยฺย''นฺติฯ ''ยํ โข, ภิกฺขุ, อนุเสติ ตํ อนุมียติ; ยํ อนุมียติ เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ ยํ นานุเสติ น ตํ อนุมียติ; ยํ นานุมียติ น เตน สงฺขํ คจฺฉตี''ติฯ ''อญฺญาตํ, ภควา; อญฺญาตํ, สุคตา''ติฯ

''ยถา กถํ ปน ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสี''ติ? ''รูปํ เจ, ภนฺเต, อนุเสติ ตํ อนุมียติ; ยํ อนุมียติ เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ เวทนํ เจ อนุเสติ… สญฺญํ เจ อนุ

เสติ… สงฺขาเร เจ อนุเสติ… วิญฺญาณํ เจ อนุเสติ ตํ อนุมียติ; ยํ อนุมียติ เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ รูปํ เจ, ภนฺเต, นานุเสติ น ตํ อนุมียติ; ยํ นานุมียติ น เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ เวทนํ เจ นานุเสติ… สญฺญํ เจ นานุเสติ… สงฺขาเร เจ นานุเสติ… วิญฺญาณํ เจ นานุเสติ น ตํ อนุมียติ; ยํ นานุมียติ น เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ อิมสฺส ขฺวาหํ, ภนฺเต, ภควตา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามี''ติฯ

''สาธุ สาธุ, ภิกฺขุ! สาธุ โข ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสิฯ รูปํ เจ, ภิกฺขุ, อนุเสติ ตํ อนุมียติ; ยํ อนุมียติ เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ เวทนํ เจ, ภิกฺขุ… สญฺญํ เจ, ภิกฺขุ… สงฺขาเร เจ, ภิกฺขุ… วิญฺญาณํ เจ, ภิกฺขุ, อนุเสติ ตํ อนุมียติ; ยํ อนุมียติ เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ รูปํ เจ, ภิกฺขุ, นานุเสติ น ตํ อนุมียติ; ยํ นานุมียติ น เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ เวทนํ เจ นานุเสติ… สญฺญํ เจ นานุเสติ… สงฺขาเร เจ นานุเสติ… วิญฺญาณํ เจ นานุเสติ น ตํ อนุมียติ; ยํ นานุมียติ น เตน สงฺขํ คจฺฉติฯ อิมสฺส โข, ภิกฺขุ, มยา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ''ติ…เป…. อญฺญตโร จ ปน โส ภิกฺขุ อรหตํ อโหสีติฯ จตุตฺถํฯ

๕. อานนฺทสุตฺตํ

๓๗. สาวตฺถินิทานํฯ อถ โข อายสฺมา อานโนฺท เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธึ สโมฺมทิฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ ภควา เอตทโวจ –

''สเจ ตํ, อานนฺท, เอวํ ปุเจฺฉยฺยุํ – 'กตเมสํ, อาวุโส อานนฺท, ธมฺมานํ อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส [ฐิตานํ (สฺยา. กํ. ปี. ก.)] อญฺญถตฺตํ ปญฺญายตี'ติ? เอวํ ปุโฎฺฐ ตฺวํ, อานนฺท, กินฺติ พฺยากเรยฺยาสี''ติ? ''สเจ มํ, ภนฺเต, เอวํ ปุเจฺฉยฺยุํ – 'กตเมสํ, อาวุโส อานนฺท, ธมฺมานํ อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายตี'ติ? เอวํ ปุโฎฺฐหํ, ภนฺเต, เอวํ พฺยากเรยฺยํ – 'รูปสฺส โข, อาวุโส, อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติฯ เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขารานํ… วิญฺญาณสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติฯ อิเมสํ โข, อาวุโส, ธมฺมานํ อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายตี'ติฯ เอวํ ปุโฎฺฐหํ, ภนฺเต, เอวํ พฺยากเรยฺย''นฺติฯ

''สาธุ สาธุ, อานนฺท! รูปสฺส โข, อานนฺท, อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติฯ เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขารานํ… วิญฺญาณสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติฯ อิเมสํ โข, อานนฺท, ธมฺมานํ อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายตีติฯ เอวํ ปุโฎฺฐ ตฺวํ, อานนฺท, เอวํ พฺยากเรยฺยาสี''ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. ทุติยอานนฺทสุตฺตํ

๓๘. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ ภควา เอตทโวจ –

''สเจ ตํ, อานนฺท, เอวํ ปุเจฺฉยฺยุํ – 'กตเมสํ, อาวุโส อานนฺท, ธมฺมานํ อุปฺปาโท ปญฺญายิตฺถ, วโย ปญฺญายิตฺถ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิตฺถ? กตเมสํ ธมฺมานํ อุปฺปาโท ปญฺญายิสฺสติ, วโย ปญฺญายิสฺสติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิสฺสติ? กตเมสํ ธมฺมานํ อุปฺปา

โท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายตี’ติ? เอวํ ปุฏฺโฐ ตฺวํ, อานนฺท, กินฺติ พฺยากเรยฺยาสี’’ติ? ‘‘สเจ มํ, ภนฺเต, เอวํ ปุจฺเฉยฺยุํ – ‘กตเมสํ, อาวุโส อานนฺท, ธมฺมานํ อุปฺปาโท ปญฺญายิตฺถ, วโย ปญฺญายิตฺถ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิตฺถ? กตเมสํ ธมฺมานํ อุปฺปาโท ปญฺญายิสฺสติ , วโย ปญฺญายิสฺสติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิสฺสติ ? กตเมสํ ธมฺมานํ อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายตี’ติ? เอวํ ปุฏฺโฐหํ, ภนฺเต, เอวํ พฺยากเรยฺยํ – ‘ยํ โข, อาวุโส, รูปํ อตีตํ นิรุทฺธํ วิปริณตํ; ตสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายิตฺถ, วโย ปญฺญายิตฺถ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิตฺถฯ ยา เวทนา อตีตา นิรุทฺธา วิปริณตา; ตสฺสา อุปฺปาโท ปญฺญายิตฺถ, วโย ปญฺญายิตฺถ, ฐิตาย อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิตฺถฯ ยา สญฺญา… เย สงฺขารา อตีตา นิรุทฺธา วิปริณตา; เตสํ อุปฺปาโท ปญฺญายิตฺถ, วโย ปญฺญายิตฺถ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิตฺถฯ ยํ วิญฺญาณํ อตีตํ นิรุทฺธํ วิปริณตํ; ตสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายิตฺถ, วโย ปญฺญายิตฺถ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิตฺถฯ อิเมสํ โข, อาวุโส, ธมฺมานํ อุปฺปาโท ปญฺญายิตฺถ, วโย ปญฺญายิตฺถ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิตฺถ’’’ฯ

‘‘ยํ โข, อาวุโส, รูปํ อชาตํ อปาตุภูตํ; ตสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายิสฺสติ, วโย ปญฺญายิสฺสติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิสฺสติฯ ยา เวทนา อชาตา อปาตุภูตา; ตสฺสา อุปฺปาโท ปญฺญายิสฺสติ, วโย ปญฺญายิสฺสติ, ฐิตาย อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิสฺสติฯ ยา สญฺญา…เป.… เย สงฺขารา อชาตา อปาตุภูตา; เตสํ อุปฺปาโท ปญฺญายิสฺสติ, วโย ปญฺญายิสฺสติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิสฺสติฯ ยํ วิญฺญาณํ อชาตํ อปาตุภูตํ; ตสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายิสฺสติ, วโย ปญฺญายิสฺสติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิสฺสติฯ อิเมสํ โข, อาวุโส , ธมฺมานํ อุปฺปาโท ปญฺญายิสฺสติ, วโย ปญฺญายิสฺสติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิสฺสติฯ

‘‘ยํ โข, อาวุโส, รูปํ ชาตํ ปาตุภูตํ; ตสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติฯ ยา เวทนา ชาตา ปาตุภูตา…เป.… ยา สญฺญา… เย สงฺขารา ชาตา ปาตุภูตา; เตสํ อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติฯ ยํ วิญฺญาณํ ชาตํ ปาตุภูตํ ตสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติฯ อิเมสํ โข, อาวุโส, ธมฺมานํ อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายตี’ติฯ เอวํ ปุฏฺโฐหํ, ภนฺเต, เอวํ พฺยากเรยฺย’’นฺติฯ

‘‘สาธุ , สาธุ, อานนฺท! ยํ โข, อานนฺท, รูปํ อตีตํ นิรุทฺธํ วิปริณตํ; ตสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายิตฺถ, วโย ปญฺญายิตฺถ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิตฺถฯ ยา เวทนา … ยา สญฺญา… เย สงฺขารา… ยํ วิญฺญาณํ อตีตํ นิรุทฺธํ วิปริณตํ; ตสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายิตฺถ, วโย ปญฺญายิตฺถ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิตฺถฯ อิเมสํ โข, อานนฺท, ธมฺมานํ อุปฺปาโท ปญฺญายิตฺถ, วโย ปญฺญายิตฺถ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิตฺถฯ

‘‘ยํ โข, อานนฺท, รูปํ อชาตํ อปาตุภูตํ; ตสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายิสฺสติ, วโย ปญฺญายิสฺสติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิสฺสติฯ ยา เวทนา… ยา สญฺญา… เย สงฺขารา… ยํ วิญฺญาณํ อชาตํ อปาตุภูตํ; ตสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายิสฺสติ , วโย ปญฺญายิสฺสติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิสฺสติฯ อิเมสํ โข, อานนฺท, ธมฺมานํ อุปฺปาโท ปญฺญายิสฺสติ, วโย ปญฺญายิสฺสติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายิสฺสติฯ

‘‘ยํ โข, อานนฺท, รูปํ ชาตํ ปาตุภูตํ; ตสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติฯ ยา เวทนา ชาตา ปาตุภูตา… ยา สญฺญา… เย สงฺขารา… ยํ วิญฺญาณํ ชาตํ ปาตุภูตํ; ตสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญา

ยติฯ อิเมสํ โข, อานนฺท, ธมฺมานํ อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายตีติฯ เอวํ ปุโฏฺฐ ตฺวํ, อานนฺท, เอวํ พฺยากเรยฺยาสี’’ติฯ ฉฏฺฐํฯ

๗. อนุธมฺมสุตฺตํ

๓๙. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน อยมนุธโมฺม โหติ ยํ รูเป นิพฺพิทาพหุโล [นิพฺพิทาพหุลํ (ปี. ก.)] วิหเรยฺย, เวทนาย นิพฺพิทาพหุโล วิหเรยฺย, สญฺญา นิพฺพิทาพหุโล วิหเรยฺย, สงฺขาเรสุ นิพฺพิทาพหุโล วิหเรยฺย, วิญฺญาเณ นิพฺพิทาพหุโล วิหเรยฺยฯ โย รูเป นิพฺพิทาพหุโล วิหรโนฺต, เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ นิพฺพิทาพหุโล วิหรโนฺต, วิญฺญาเณ นิพฺพิทาพหุโล วิหรโนฺต รูปํ ปริชานาติ, เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ ปริชานาติ, โส รูปํ ปริชานํ, เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ ปริชานํ ปริมุจฺจติ รูปมฺหา, ปริมุจฺจติ เวทนา , ปริมุจฺจติ สญฺญาย , ปริมุจฺจติ สงฺขาเรหิ, ปริมุจฺจติ วิญฺญาณมฺหา, ปริมุจฺจติ ชาติยา ชรามรเณน โสเกหิ ปริเทเวหิ ทุเกฺขหิ โทมนเสฺสหิ อุปายาเสหิ, ปริมุจฺจติ ทุกฺขสฺมาติ วทามี’’ติฯ สตฺตมํฯ

๘. ทุติยอนุธมฺมสุตฺตํ

๔๐. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน อยมนุธโมฺม โหติ ยํ รูเป อนิจฺจานุปสฺสี วิหเรยฺย…เป…. ปริมุจฺจติ ทุกฺขสฺมาติ วทามี’’ติฯ อฎฺฐมํฯ

๙. ตติยอนุธมฺมสุตฺตํ

๔๑. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน อยมนุธโมฺม โหติ ยํ รูเป ทุกฺขานุปสฺสี วิหเรยฺย…เป…. ปริมุจฺจติ ทุกฺขสฺมาติ วทามี’’ติฯ นวมํฯ

๑๐. จตุตฺถอนุธมฺมสุตฺตํ

๔๒. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน อยมนุธโมฺม โหติ ยํ รูเป อนตฺตานุปสฺสี วิหเรยฺย, เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ อนตฺตานุปสฺสี วิหเรยฺยฯ โย รูเป อนตฺตานุปสฺสี วิหรโนฺต…เป…. รูปํ ปริชานาติ, เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ ปริชานาติ, โส รูปํ ปริชานํ, เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ ปริชานํ ปริมุจฺจติ รูปมฺหา, ปริมุจฺจติ เวทนาย, ปริมุจฺจติ สญฺญาย, ปริมุจฺจติ สงฺขาเรหิ, ปริมุจฺจติ วิญฺญาณมฺหา, ปริมุจฺจติ ชาติยา ชรามรเณน โสเกหิ ปริเทเวหิ ทุเกฺขหิ โทมนเสฺสหิ อุปายาเสหิ, ปริมุจฺจติ ทุกฺขสฺมาติ วทามี’’ติฯ ทสมํฯ

นตุมฺหากวโคฺค จตุโตฺถฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

นตุมฺหาเกน เทฺว วุตฺตา, ภิกฺขูหิ อปเร ทุเว;
อานเนฺทน จ เทฺว วุตฺตา, อนุธเมฺมหิ เทฺว ทุกาติฯ

๕. อตฺตทีปวโคฺค

๑. อตฺตทีปสุตฺตํ

๔๓. สาวตฺถินิทานํ ฯ “อตฺตทีปา, ภิกฺขเว, วิหรถ อตฺตสรณา อนญฺญสรณา, ธมฺมทีปา ธมฺมสรณา อนญฺญสรณาฯ อตฺตทีปานํ, ภิกฺขเว, วิหรตํ อตฺตสรณานํ อนญฺญสรณานํ, ธมฺมทีปานํ ธมฺมสรณานํ อนญฺญสรณานํ โยนิ อุปปริกฺขิตพฺพาฯ กึชาติกา โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา, กึปโหติกา”ติ?

“กึชาติกา จ, ภิกฺขเว, โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา, กึปโหติกา? อิธ, ภิกฺขเว, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธมฺเม อวินีโต, สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธมฺเม อวินีโต, รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา รูปํ, รูปสฺมึ วา อตฺตานํฯ ตสฺส ตํ รูปํ วิปริณมติ, อญฺญถา จ โหติฯ ตสฺส รูปวิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, เวทนาวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา เวทนํ, เวทนาย วา อตฺตานํฯ ตสฺส สา เวทนา วิปริณมติ, อญฺญถา จ โหติฯ ตสฺส เวทนาวิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ สญฺญํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ… สงฺขาเร อตฺตโต สมนุปสฺสติ… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณสฺมึ วา อตฺตานํฯ ตสฺส ตํ วิญฺญาณํ วิปริณมติ, อญฺญถา จ โหติ ฯ ตสฺส วิญฺญาณวิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ

“รูปสฺส เตฺวว, ภิกฺขเว, อนิจฺจตํ วิทิตฺวา วิปริณามํ วิราคํ นิโรธํ [วิปริณาม วิราค นิโรธํ (สี.)], ปุพฺเพ เจว รูปํ เอตรหิ จ สพฺพํ รูปํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมนฺติ, เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต เย โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา เต ปหียนฺติฯ เตสํ ปหานา น ปริตสฺสติ, อปริตสฺสํ สุขํ วิหรติ, สุขวิหารี ภิกฺขุ ‘ตทงฺคนิพฺพุโต’ติ วุจฺจติฯ เวทนาย เตฺวว, ภิกฺขเว, อนิจฺจตํ วิทิตฺวา วิปริณามํ วิราคํ นิโรธํ, ปุพฺเพ เจว เวทนา เอตรหิ จ สพฺพา เวทนา อนิจฺจา ทุกฺขา วิปริณามธมฺมาติ, เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต เย โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา เต ปหียนฺติฯ เตสํ ปหานา น ปริตสฺสติ, อปริตสฺสํ สุขํ วิหรติ, สุขวิหารี ภิกฺขุ ‘ตทงฺคนิพฺพุโต’ติ วุจฺจติฯ สญฺญาย… สงฺขารานํ เตฺวว, ภิกฺขเว, อนิจฺจตํ วิทิตฺวา วิปริณามํ วิราคํ นิโรธํ, ปุพฺเพ เจว สงฺขารา เอตรหิ จ สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา ทุกฺขา วิปริณามธมฺมาติ, เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต เย โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา เต ปหียนฺติฯ เตสํ ปหานา น ปริตสฺสติ, อปริตสฺสํ สุขํ วิหรติ, สุขวิหารี ภิกฺขุ ‘ตทงฺคนิพฺพุโต’ติ วุจฺจติฯ วิญฺญาณสฺส เตฺวว, ภิกฺขเว, อนิจฺจตํ วิทิตฺวา วิปริณามํ วิราคํ นิโรธํ, ปุพฺเพ เจว วิญฺญาณํ เอตรหิ จ สพฺพํ วิญฺญาณํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมนฺติ, เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต เย โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา เต ปหียนฺติฯ เตสํ ปหานา น ปริตสฺสติ, อปริตสฺสํ สุขํ วิหรติ, สุขวิหารี ภิกฺขุ ‘ตทงฺคนิพฺพุโต’ติ วุจฺจตี”ติฯ ปฐมํฯ

๒. ปฏิปทาสุตฺตํ

๔๔. สาวตฺถินิทานํฯ “สกฺกายสมุทยคามินิญฺจ โว, ภิกฺขเว, ปฏิปทํ เทเสสฺสามิ, สกฺกายนิโรธคามินิญฺจ ปฏิปทํฯ ตํ สุณาถฯ กตมา จ, ภิกฺขเว, สกฺกายสมุทยคามินี ปฏิปทา? อิธ, ภิกฺขเว, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธมฺเม อวินีโต, สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธมฺเม อวินีโต, รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา รูปํ, รูปสฺมึ วา อตฺตานํฯ เวทนํ อตฺตโต… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณสฺมึ วา อตฺตานํฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ‘สกฺกายสมุทยคามินี ปฏิปทา, สกฺกายสมุทยคามิ

นี ปฏิปทา’ติฯ อิติ หิทํ, ภิกฺขเว, วุจฺจติ ‘ทุกฺขสมุทยคามินี สมนุปสฺสนา’ติฯ อยเมเวตฺถ อโตฺถ’’ฯ

‘‘กตมา จ, ภิกฺขเว, สกฺกายนิโรธคามินี ปฏิปทา? อิธ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก อริยานํ ทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส โกวิโท อริยธมฺเม สุวินีโต, สปฺปุริสานํ ทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส โกวิโท สปฺปุริสธมฺเม สุวินีโต, น รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ ; น อตฺตนิ วา รูปํ, น รูปสฺมึ วา อตฺตานํฯ น เวทนํ อตฺตโต… น สญฺญํ… น สงฺขาเร… น วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ; น อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, น วิญฺญาณสฺมึ วา อตฺตานํฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ‘สกฺกายนิโรธคามินี ปฏิปทา, สกฺกายนิโรธคามินี ปฏิปทา’ติฯ อิติ หิทํ, ภิกฺขเว, วุจฺจติ ‘ทุกฺขนิโรธคามินี สมนุปสฺสนา’ติฯ อยเมเวตฺถ อโตฺถ’’ติฯ ทุติยํฯ

๓. อนิจฺจสุตฺตํ

๔๕. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํฯ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ ; ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา ; ยทนตฺตา ตํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฎฺฐพฺพํฯ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต จิตฺตํ วิรชฺชติ วิมุจฺจติ อนุปาทาย อาสเวหิฯ เวทนา อนิจฺจา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนิจฺจํฯ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ; ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา; ยทนตฺตา ตํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฎฺฐพฺพํฯ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต จิตฺตํ วิรชฺชติ วิมุจฺจติ อนุปาทาย อาสเวหิฯ รูปธาตุยา เจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน จิตฺตํ วิรตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ อนุปาทาย อาสเวหิ, เวทนาธาตุยา…เป.… สญฺญาธาตุยา… สงฺขารธาตุยา… วิญฺญาณธาตุยา เจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน จิตฺตํ วิรตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ อนุปาทาย อาสเวหิฯ วิมุตฺตตฺตา ฐิตํฯ ฐิตตฺตา สนฺตุสิตํ [สนฺตุสฺสิตํ (ก. สี. ปี. ก.)]ฯ สนฺตุสิตตฺตา น ปริตสฺสติฯ อปริตสฺสํ ปจฺจตฺตเญฺญว ปรินิพฺพายติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาตี’’ติฯ ตติยํฯ

๔. ทุติยอนิจฺจสุตฺตํ

๔๖. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํฯ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ; ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา; ยทนตฺตา ตํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฎฺฐพฺพํฯ เวทนา อนิจฺจา… สญฺญา อนิจฺจา… สงฺขารา อนิจฺจา… วิญฺญาณํ อนิจฺจํฯ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ; ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา; ยทนตฺตา ตํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฎฺฐพฺพํ’’ฯ

‘‘เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต ปุพฺพนฺตานุทิฎฺฐิโย น โหนฺติฯ ปุพฺพนฺตานุทิฎฺฐีนํ อสติ, อปรนฺตานุทิฎฺฐิโย น โหนฺติฯ อปรนฺตานุทิฎฺฐีนํ อสติ, ถามโส [ถามสา (สี. สฺยา. กํ.)] ปรามาโส น โหติฯ ถามเส [ถามสา (สี. สฺยา. กํ.), ถามโส (ก.)] ปรามาเส อสติ รูปสฺมึ… เวทนาย … สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาณสฺมึ จิตฺตํ วิรชฺชติ วิมุจฺจติ อนุปาทาย อาสเวหิฯ วิมุตฺตตฺตา ฐิตํฯ ฐิตตฺตา สนฺตุสิตํฯ สนฺตุสิตตฺตา น ปริตสฺสติฯ อปริตสฺสํ ปจฺจตฺตเญฺญว ปรินิพฺพายติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาตี’’ติฯ จตุตฺถํฯ

๕. สมนุปสฺสนาสุตฺตํ

๔๗. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา อเนกวิหิตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสมานา สมนุปสฺสนฺติ, สเพฺพเต ปญฺจุปาทานกฺขเนฺธ สมนุปสฺสนฺติ, เอเตสํ วา อญฺญตรํฯ กตเม ปญฺจ? อิธ, ภิกฺขเว, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธเมฺม อวินีโต, สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธเมฺม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา รูปํ, รูปสฺมิํ วา อตฺตานํฯ เวทนํ... สญฺญํ... สงฺขาเร... วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณสฺมิํ วา อตฺตานํ’’ฯ

‘‘อิติ อยเญฺจว สมนุปสฺสนา ‘อสฺมี’ติ จสฺส อวิคตํ [อธิคตํ (พหูสุ)] โหติฯ ‘อสฺมี’ติ โข ปน, ภิกฺขเว, อวิคเต ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อวกฺกนฺติ โหติ – จกฺขุนฺทฺริยสฺส โสตินฺทฺริยสฺส ฆานินฺทฺริยสฺส ชิวฺหินฺทฺริยสฺส กายินฺทฺริยสฺสฯ อตฺถิ, ภิกฺขเว, มโน, อตฺถิ ธมฺมา, อตฺถิ อวิชฺชาธาตุฯ อวิชฺชาสมฺผสฺสเชน, ภิกฺขเว, เวทยิเตน ผุฎฺฐสฺส อสฺสุตวโต ปุถุชฺชนสฺส ‘อสฺมี’ติปิสฺส โหติ; ‘อยมหมสฺมี’ติปิสฺส โหติ; ‘ภวิสฺส’นฺติปิสฺส โหติ; ‘น ภวิสฺส’นฺติปิสฺส โหติ; ‘รูปี ภวิสฺส’นฺติปิสฺส โหติ; ‘อรูปี ภวิสฺส’นฺติปิสฺส โหติ; ‘สญฺญี ภวิสฺส’นฺติปิสฺส โหติ; ‘อสญฺญี ภวิสฺส’นฺติปิสฺส โหติ; ‘เนวสญฺญีนาสญฺญี ภวิสฺส’นฺติปิสฺส โหติ’’ฯ

‘‘ติฎฺฐเนฺตว โข [ติฎฺฐนฺติ โข ปน (สี. สฺยา. กํ. ปี.)], ภิกฺขเว, ตเตฺถว [ตเถว (กตฺถจิ)] ปญฺจินฺทฺริยานิฯ อเถตฺถ สุตวโต อริยสาวกสฺส อวิชฺชา ปหียติ, วิชฺชา อุปฺปชฺชติฯ ตสฺส อวิชฺชาวิราคา วิชฺชุปฺปาทา ‘อสฺมี’ติปิสฺส น โหติ; ‘อยมหมสฺมี’ติปิสฺส น โหติ; ‘ภวิสฺส’นฺติ... ‘น ภวิสฺส’นฺติ... รูปี... อรูปี ... สญฺญี... อสญฺญี... ‘เนวสญฺญีนาสญฺญี ภวิสฺส’นฺติปิสฺส น โหตี’’ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. ขนฺธสุตฺตํ

๔๘. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘ปญฺจ, ภิกฺขเว, ขเนฺธ เทเสสฺสามิ , ปญฺจุปาทานกฺขเนฺธ จฯ ตํ สุณาถฯ กตเม จ, ภิกฺขเว, ปญฺจกฺขนฺธา? ยํ กิญฺจิ, ภิกฺขเว, รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, อยํ วุจฺจติ รูปกฺขโนฺธฯ ยา กาจิ เวทนา...เป.... ยา กาจิ สญฺญา... เย เกจิ สงฺขารา อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนา อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกา วา สุขุมา วา...เป.... อยํ วุจฺจติ สงฺขารกฺขโนฺธฯ ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, อยํ วุจฺจติ วิญฺญาณกฺขโนฺธฯ อิเม วุจฺจนฺติ, ภิกฺขเว, ปญฺจกฺขนฺธา’’ฯ

‘‘กตเม จ, ภิกฺขเว, ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา? ยํ กิญฺจิ, ภิกฺขเว, รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ...เป.... ยํ ทูเร สนฺติเก วา สาสวํ อุปาทานิยํ, อยํ วุจฺจติ รูปุปาทานกฺขโนฺธฯ ยา กาจิ เวทนา...เป.... ยา ทูเร สนฺติเก วา สาสวา อุปาทานิยา, อยํ วุจฺจติ เวทนุปาทานกฺขโนฺธฯ ยา กาจิ สญฺญา...เป.... ยา ทูเร สนฺติเก วา สาสวา อุปาทานิยา, อยํ วุจฺจติ สญฺญุปาทานกฺขโนฺธฯ เย เกจิ สงฺขารา...เป.... สาสวา อุปาทานิยา, อยํ วุจฺจติ สงฺขารุปาทานกฺขโนฺธฯ ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ...เป.... ยํ ทูเร สนฺติเก วา สาสวํ อุปาทานิยํ, อยํ วุจฺจติ วิญฺญาณุปาทานกฺขโนฺธฯ อิเม วุจฺจนฺติ, ภิกฺขเว, ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา’’ติฯ ฉฎฺฐํฯ

๗. โสณสุตฺตํ

๔๙. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเปฯ อถ โข โสโณ คหปติปุโตฺต เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ …เป…. เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข โสณํ คหปติปุตฺตํ ภควา เอตทโวจ –

‘‘เย หิ เกจิ, โสณ, สมณา วา พฺราหฺมณา วา อนิเจฺจน รูเปน ทุเกฺขน วิปริณามธเมฺมน ‘เสโยฺยหมสฺมี’ติ วา สมนุปสฺสนฺติ; ‘สทิโสหมสฺมี’ติ วา สมนุปสฺสนฺติ; ‘หีโนหมสฺมี’ติ วา สมนุปสฺสนฺติ; กิมญฺญตฺร ยถาภูตสฺส อทสฺสนา? อนิจฺจาย เวทนาย ทุกฺขาย วิปริณามธมฺมาย ‘เสโยฺยหมสฺมี’ติ วา สมนุปสฺสนฺติ; ‘สทิโสหมสฺมี’ติ วา สมนุปสฺสนฺติ; ‘หีโนหมสฺมี’ติ วา สมนุปสฺสนฺติ; กิมญฺญตฺร ยถาภูตสฺส อทสฺสนา? อนิจฺจาย สญฺญาย… อนิเจฺจหิ สงฺขาเรหิ ทุเกฺขหิ วิปริณามธเมฺมหิ ‘เสโยฺยหมสฺมี’ติ วา สมนุปสฺสนฺติ; ‘สทิโสหมสฺมี’ติ วา สมนุปสฺสนฺติ; ‘หีโนหมสฺมี’ติ วา สมนุปสฺสนฺติ; กิมญฺญตฺร ยถาภูตสฺส อทสฺสนา? อนิเจฺจน วิญฺญาเณน ทุเกฺขน วิปริณามธเมฺมน ‘เสโยฺยหมสฺมี’ติ วา สมนุปสฺสนฺติ; ‘สทิโสหมสฺมี’ติ วา สมนุปสฺสนฺติ; ‘หีโนหมสฺมี’ติ วา สมนุปสฺสนฺติ; กิมญฺญตฺร ยถาภูตสฺส อทสฺสนา?

‘‘เย จ โข เกจิ, โสณ, สมณา วา พฺราหฺมณา วา อนิเจฺจน รูเปน ทุเกฺขน วิปริณามธเมฺมน ‘เสโยฺยหมสฺมี’ติปิ น สมนุปสฺสนฺติ ; ‘สทิโสหมสฺมี’ติปิ น สมนุปสฺสนฺติ ; ‘หีโนหมสฺมี’ติปิ น สมนุปสฺสนฺติ; กิมญฺญตฺร ยถาภูตสฺส ทสฺสนา? อนิจฺจาย เวทนาย… อนิจฺจาย สญฺญาย… อนิเจฺจหิ สงฺขาเรหิ… อนิเจฺจน วิญฺญาเณน ทุเกฺขน วิปริณามธเมฺมน ‘เสโยฺยหมสฺมี’ติปิ น สมนุปสฺสนฺติ; ‘สทิโสหมสฺมี’ติปิ น สมนุปสฺสนฺติ; ‘หีโนหมสฺมี’ติปิ น สมนุปสฺสนฺติ; กิมญฺญตฺร ยถาภูตสฺส ทสฺสนา?

‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, โสณ, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘เวทนา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจา, ภเนฺต’’… ‘‘สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภเนฺต’’ฯ

‘‘ตสฺมาติห , โสณ, ยํ กิญฺจิ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ รูปํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฎฺฐพฺพํฯ

‘‘ยา กาจิ เวทนา… ยา กาจิ สญฺญา… เย เกจิ สงฺขารา… ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ วิญฺญาณํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฎฺฐพฺพํฯ

‘‘เอวํ ปสฺสํ, โสณ, สุตวา อริยสาวโก รูปสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติ, เวทนายปิ นิพฺพินฺทติ, สญฺญายปิ นิพฺพินฺทติ, สงฺขาเรสุปิ นิพฺพินฺทติ, วิญฺญาณสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติฯ นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ; วิราคา วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมิํ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาตี’’ติฯ สตฺตมํฯ

๘. ทุติยโสณสุตฺตํ

๕๐. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเปฯ อถ โข โสโณ คหปติปุตฺโต เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข โสณํ คหปติปุตฺตํ ภควา เอตทโวจ –

‘‘เย หิ เกจิ, โสณ, สมณา วา พฺราหฺมณา วา รูปํ นปฺปชานนฺติ, รูปสมุทยํ นปฺปชานนฺติ, รูปนิโรธํ นปฺปชานนฺติ, รูปนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ นปฺปชานนฺติ; เวทนํ นปฺปชานนฺติ, เวทนาสมุทยํ นปฺปชานนฺติ, เวทนานิโรธํ นปฺปชานนฺติ, เวทนานิโรธคามินิํ ปฏิปทํ นปฺปชานนฺติ; สญฺญํ นปฺปชานนฺติ…เป.… สงฺขาเร นปฺปชานนฺติ, สงฺขารสมุทยํ นปฺปชานนฺติ, สงฺขารนิโรธํ นปฺปชานนฺติ, สงฺขารนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ นปฺปชานนฺติ; วิญฺญาณํ นปฺปชานนฺติ, วิญฺญาณสมุทยํ นปฺปชานนฺติ, วิญฺญาณนิโรธํ นปฺปชานนฺติ, วิญฺญาณนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ นปฺปชานนฺติฯ น เม เต, โสณ, สมณา วา พฺราหฺมณา วา สมเณสุ วา สมณสมฺมตา พฺราหฺมเณสุ วา พฺราหฺมณสมฺมตา, น จ ปน เต อายสฺมนฺโต สามญฺญตฺถํ วา พฺรหฺมญฺญตฺถํ วา ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรนฺติฯ

‘‘เย จ โข เกจิ, โสณ, สมณา วา พฺราหฺมณา วา รูปํ ปชานนฺติ , รูปสมุทยํ ปชานนฺติ, รูปนิโรธํ ปชานนฺติ, รูปนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ ปชานนฺติ; เวทนํ ปชานนฺติ…เป.… สญฺญํ ปชานนฺติ… สงฺขาเร ปชานนฺติ… วิญฺญาณํ ปชานนฺติ, วิญฺญาณสมุทยํ ปชานนฺติ, วิญฺญาณนิโรธํ ปชานนฺติ, วิญฺญาณนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ ปชานนฺติฯ เต จ โข เม, โสณ, สมณา วา พฺราหฺมณา วา สมเณสุ เจว สมณสมฺมตา พฺราหฺมเณสุ จ พฺราหฺมณสมฺมตา, เต จ ปนายสฺมนฺโต สามญฺญตฺถญฺจ พฺรหฺมญฺญตฺถญฺจ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรนฺตี’’ติฯ อฏฺฐมํฯ

๙. นนฺทิกฺขยสุตฺตํ

๕๑. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘อนิจฺจเญฺญว, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ รูปํ อนิจฺจนฺติ ปสฺสติฯ สาสฺส โหติ สมฺมาทิฏฺฐิฯ สมฺมา ปสฺสํ นิพฺพินฺทติฯ นนฺทิกฺขยา ราคกฺขโย, ราคกฺขยา นนฺทิกฺขโยฯ นนฺทิราคกฺขยา จิตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตนฺติ วุจฺจติฯ อนิจฺจเญฺญว, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เวทนํ อนิจฺจนฺติ ปสฺสติฯ สาสฺส โหติ สมฺมาทิฏฺฐิฯ สมฺมา ปสฺสํ นิพฺพินฺทติฯ นนฺทิกฺขยา ราคกฺขโย, ราคกฺขยา นนฺทิกฺขโยฯ นนฺทิราคกฺขยา จิตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตนฺติ วุจฺจติฯ อนิเจฺจเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สญฺญํ อนิจฺจนฺติ ปสฺสติ…เป.… อนิเจฺจเยว ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สงฺขาเร อนิจฺจาติ ปสฺสติฯ สาสฺส โหติ สมฺมาทิฏฺฐิฯ สมฺมา ปสฺสํ นิพฺพินฺทติฯ นนฺทิกฺขยา ราคกฺขโย, ราคกฺขยา นนฺทิกฺขโยฯ นนฺทิราคกฺขยา จิตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตนฺติ วุจฺจติฯ อนิจฺจเญฺญว, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ วิญฺญาณํ อนิจฺจนฺติ ปสฺสติฯ สาสฺส โหติ สมฺมาทิฏฺฐิฯ สมฺมา ปสฺสํ นิพฺพินฺทติฯ นนฺทิกฺขยา ราคกฺขโย, ราคกฺขยา นนฺทิกฺขโยฯ นนฺทิราคกฺขยา จิตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตนฺติ วุจฺจตี’’ติฯ นวมํฯ

๑๐. ทุติยนนฺทิกฺขยสุตฺตํ

๕๒. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘รูปํ , ภิกฺขเว, โยนิโส มนสิ กโรถ, รูปานิจฺจตญฺจ ยถาภูตํ สมนุปสฺสถฯ รูปํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ โยนิโส มนสิ กโรโนฺต, รูปานิจฺจตญฺจ ยถาภูตํ สมนุปสฺสโนฺต รูปสฺมิํ นิพฺพินฺทติฯ นนฺทิกฺขยา ราคกฺขโย, ราคกฺขยา นนฺทิกฺขโยฯ นนฺทิราคกฺขยา จิตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตนฺติ วุจฺจติฯ เวทนํ, ภิกฺขเว, โยนิโส มนสิ กโรถ, เวทนานิจฺจตญฺจ ยถาภูตํ สมนุปสฺสถฯ

เวทนํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ โยนิโส มนสิ กโรนฺโต, เวทนานิจฺจตญฺจ ยถาภูตํ สมนุปสฺสนฺโต เวทนาย นิพฺพินฺทติฯ นนฺทิกฺขยา ราคกฺขโย, ราคกฺขยา นนฺทิกฺขโยฯ นนฺทิราคกฺขยา จิตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตนฺติ วุจฺจติฯ สญฺญํ ภิกฺขเว… สงฺขาเร, ภิกฺขเว, โยนิโส มนสิ กโรถ, สงฺขารานิจฺจตญฺจ ยถาภูตํ สมนุปสฺสถฯ สงฺขาเร, ภิกฺขเว , ภิกฺขุ โยนิโส มนสิ กโรนฺโต, สงฺขารานิจฺจตํ ยถาภูตํ สมนุปสฺสนฺโต สงฺขาเรสุ นิพฺพินฺทติฯ นนฺทิกฺขยา ราคกฺขโย, ราคกฺขยา นนฺทิกฺขโยฯ นนฺทิราคกฺขยา จิตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตนฺติ วุจฺจติฯ วิญฺญาณํ, ภิกฺขเว, โยนิโส มนสิ กโรถ, วิญฺญาณานิจฺจตญฺจ ยถาภูตํ สมนุปสฺสถฯ วิญฺญาณํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ โยนิโส มนสิ กโรนฺโต, วิญฺญาณานิจฺจตญฺจ ยถาภูตํ สมนุปสฺสนฺโต วิญฺญาณสฺมึ นิพฺพินฺทติฯ นนฺทิกฺขยา ราคกฺขโย, ราคกฺขยา นนฺทิกฺขโยฯ นนฺทิราคกฺขยา จิตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตนฺติ วุจฺจตี’’ติฯ ทสมํฯ

อตฺตทีปวโคฺค ปญฺจโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

อตฺตทีปา ปฏิปทา, เทฺว จ โหนฺติ อนิจฺจตา;
สมนุปสฺสนา ขนฺธา, เทฺว โสณา เทฺว นนฺทิกฺขเยน จาติฯ

มูลปณฺณาสโก สมโตฺตฯ

ตสฺส มูลปณฺณาสกสฺส วคฺคุทฺทานํ –

นกุลปิตา อนิโจฺจ จ, ภาโร นตุมฺหาเกน จ;
อตฺตทีเปน ปญฺญาโส, ปฐโม เตน ปวุจฺจตีติฯ

๖. อุปยวโคฺค

๑. อุปยสุตฺตํ

๕๓. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘อุปโย [อุปาโย (พหูสุ)], ภิกฺขเว, อวิมุโตฺต, อนุปโย วิมุโตฺตฯ รูปุปยํ [รูปูปายํ (สี. สฺยา. กํ.), รูปุปายํ (ปี. ก.)] วา, ภิกฺขเว, วิญฺญาณํ ติฏฺฐมานํ ติเฏฺฐยฺย, รูปารมฺมณํ รูปปฺปติฏฺฐํ นนฺทูปเสจนํ วุทฺธิํ วิรูฬฺหิํ เวปุลฺลํ อาปเชฺชยฺยฯ เวทนุปยํ วา…เป.… สญฺญุปยํ วา…เป.… สงฺขารุปยํ วา, ภิกฺขเว, วิญฺญาณํ ติฏฺฐมานํ ติเฏฺฐยฺย, สงฺขารารมฺมณํ สงฺขารปฺปติฏฺฐํ นนฺทูปเสจนํ วุทฺธิํ วิรูฬฺหิํ เวปุลฺลํ อาปเชฺชยฺย’’ฯ

‘‘โย, ภิกฺขเว, เอวํ วเทยฺย – ‘อหมญฺญตฺร รูปา อญฺญตฺร เวทนาย อญฺญตฺร สญฺญาย อญฺญตฺร สงฺขาเรหิ วิญฺญาณสฺส อาคติํ วา คติํ วา จุติํ วา อุปปตฺติํ วา วุทฺธิํ วา วิรูฬฺหิํ วา เวปุลฺลํ วา ปญฺญาเปสฺสามี’ติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

‘‘รูปธาตุยา เจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ราโค ปหีโน โหติฯ ราคสฺส ปหานา โวจฺฉิชฺชตารมฺมณํ ปติฏฺฐา วิญฺญาณสฺส น โหติฯ เวทนาธาตุยา เจ, ภิกฺขเว… สญฺญาธาตุยา เจ ภิกฺขเว… สงฺขารธาตุยา เจ ภิกฺขเว… วิญฺญาณธาตุยา เจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ราโค ปหีโน โหติฯ ราคสฺส ปหานา โวจฺฉิชฺชตารมฺมณํ ปติฏฺฐา วิญฺญาณสฺส น โหติฯ ตทปฺปติฏฺฐิตํ วิญฺญาณํ อวิรูฬฺหํ อนภิสงฺขจฺจวิมุตฺตํ ฯ วิมุตฺตตฺตา ฐิตํฯ ฐิตตฺตา สนฺตุสิตํฯ สนฺตุสิตตฺตา น ปริตสฺสติฯ อปริตสฺสํ

ปจฺจตฺตเญฺเญว ปรินิพฺพายติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาตี’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. พีชสุตฺตํ

๕๔. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘ปญฺจิมานิ, ภิกฺขเว, พีชชาตานิฯ กตมานิ ปญฺจ? มูลพีชํ, ขนฺธพีชํ, อคฺคพีชํ, ผลุพีชํ, พีชพีชเญฺเญว ปญฺจมํฯ อิมานิ จสฺสุ, ภิกฺขเว , ปญฺจ พีชชาตานิ อขณฺฑานิ อปูติกานิ อวาตาตปหตานิ สาราทานิ [สาราทายีนิ (กตฺถจิ)] สุขสยิตานิ, ปถวี [ปฐวี (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] จ นาสฺส, อาโป จ นาสฺส; อปิ นุมานิ [อปิ นุ อิมานิ (สี. ปี.)], ภิกฺขเว, ปญฺจ พีชชาตานิ วุทฺธึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺเชยฺยุ’’นฺติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘อิมานิ จสฺสุ, ภิกฺขเว, ปญฺจ พีชชาตานิ อขณฺฑานิ…เป.… สุขสยิตานิ, ปถวี จ อสฺส, อาโป จ อสฺส; อปิ นุ มานิ, ภิกฺขเว, ปญฺจ พีชชาตานิ วุทฺธึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺเชยฺยุ’’นฺติ? ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ปถวีธาตุ, เอวํ จตโสฺส วิญฺญาณฏฺฐิติโย ทฏฺฐพฺพาฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, อาโปธาตุ, เอวํ นนฺทิราโค ทฏฺฐโพฺพฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ปญฺจ พีชชาตานิ, เอวํ วิญฺญาณํ สาหารํ ทฏฺฐพฺพํ’’ฯ

‘‘รูปุปยํ , ภิกฺขเว, วิญฺญาณํ ติฏฺฐมานํ ติเฏฺฐยฺย , รูปารมฺมณํ รูปปฺปติฏฺฐํ นนฺทูปเสจนํ วุทฺธึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺชเยฺยฯ เวทนุปยํ วา, ภิกฺขเว, วิญฺญาณํ ติฏฺฐมานํ ติเฏฺฐยฺย…เป.… สญฺญุปยํ วา, ภิกฺขเว, วิญฺญาณํ ติฏฺฐมานํ ติเฏฺฐยฺย…เป.… สงฺขารุปยํ วา, ภิกฺขเว, วิญฺญาณํ ติฏฺฐมานํ ติเฏฺฐยฺย, สงฺขารารมฺมณํ สงฺขารปฺปติฏฺฐํ นนฺทูปเสจนํ วุทฺธึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺชเยฺยฯ

‘‘โย, ภิกฺขเว, เอวํ วเทยฺย – ‘อหมญฺญตฺร รูปา อญฺญตฺร เวทนาย อญฺญตฺร สญฺญาย อญฺญตฺร สงฺขาเรหิ วิญฺญาณสฺส อาคตึ วา คตึ วา จุตึ วา อุปปตฺตึ วา วุทฺธึ วา วิรูฬฺหึ วา เวปุลฺลํ วา ปญฺญาเปสฺสามี’ติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

‘‘รูปธาตุยา เจว, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ราโค ปหีโน โหติฯ ราคสฺส ปหานา โวจฺฉิชฺชตารมฺมณํ ปติฏฺฐา วิญฺญาณสฺส น โหติฯ เวทนาธาตุยา เจ… สญฺญาธาตุยา เจ… สงฺขารธาตุยา เจ… วิญฺญาณธาตุยา เจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ราโค ปหีโน โหติฯ ราคสฺส ปหานา โวจฺฉิชฺชตารมฺมณํ ปติฏฺฐา วิญฺญาณสฺส น โหติฯ ตทปฺปติฏฺฐิตํ วิญฺญาณํ อวิรูฬฺหํ อนภิสงฺขจฺจวิมุตฺตํฯ วิมุตฺตตฺตา ฐิตํฯ ฐิตตฺตา สนฺตุสิตํฯ สนฺตุสิตตฺตา น ปริตสฺสติฯ อปริตสฺสํ ปจฺจตฺตเญฺเญว ปรินิพฺพายติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาตี’’ติฯ ทุติยํฯ

๓. อุทานสุตฺตํ

๕๕. สาวตฺถินิทานํ ฯ ตตฺร โข ภควา อุทานํ อุทาเนสิ – ‘‘‘โน จสฺสํ, โน จ เม สิยา, นาภวิสฺส, น เม ภวิสฺสตี’ติ – เอวํ อธิมุจฺจมาโน ภิกฺขุ ฉินฺเทยฺย โอรมฺภาคิยานิ สํโยชนานี’’ติฯ เอวํ วุตฺเต, อญฺญตโร ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘ยถา กถํ ปน, ภนฺเต, ‘โน จสฺสํ, โน จ เม สิยา, นาภวิสฺส, น เม ภวิสฺสตี’ติ – เอวํ อธิมุจฺจมาโน ภิกฺขุ ฉินฺเทยฺย โอรมฺภาคิยานิ สํโยชนานี’’ติ?

‘‘อิธ, ภิกฺขุ, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี…เป.… สปฺปุริสธมฺเม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา รูปํ, รูปสฺมึ วา อตฺตานํฯ เวทนํ…

สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณสฺมิํ วา อตฺตานํฯ

“โส อนิจฺจํ รูปํ ‘อนิจฺจํ รูป’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, อนิจฺจํ เวทนํ ‘อนิจฺจา เวทนา’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, อนิจฺจํ สญฺญํ ‘อนิจฺจา สญฺญา’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, อนิเจฺจ สงฺขาเร ‘อนิจฺจา สงฺขารา’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, อนิจฺจํ วิญฺญาณํ ‘อนิจฺจํ วิญฺญาณ’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ

“ทุกฺขํ รูปํ ‘ทุกฺขํ รูป’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ทุกฺขํ เวทนํ… ทุกฺขํ สญฺญํ… ทุเกฺข สงฺขาเร… ทุกฺขํ วิญฺญาณํ ‘ทุกฺขํ วิญฺญาณ’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ

“อนตฺตํ รูปํ ‘อนตฺตา รูป’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, อนตฺตํ เวทนํ ‘อนตฺตา เวทนา’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, อนตฺตํ สญฺญํ ‘อนตฺตา สญฺญา’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, อนเตฺต สงฺขาเร ‘อนตฺตา สงฺขารา’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, อนตฺตํ วิญฺญาณํ ‘อนตฺตา วิญฺญาณ’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ

“สงฺขตํ รูปํ ‘สงฺขตํ รูป’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, สงฺขตํ เวทนํ… สงฺขตํ สญฺญํ… สงฺขเต สงฺขาเร… สงฺขตํ วิญฺญาณํ ‘สงฺขตํ วิญฺญาณ’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ รูปํ วิภวิสฺสตีติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ เวทนา วิภวิสฺสติ… สญฺญา วิภวิสฺสติ… สงฺขารา วิภวิสฺสนฺติ… วิญฺญาณํ วิภวิสฺสตีติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ

“สุตวา จ โข, ภิกฺขุ, อริยสาวโก อริยานํ ทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส โกวิโท อริยธเมฺม สุวินีโต สปฺปุริสานํ ทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส โกวิโท สปฺปุริสธเมฺม สุวินีโต น รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ…เป.… น เวทนํ… น สญฺญํ… น สงฺขาเร… น วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ

“โส อนิจฺจํ รูปํ ‘อนิจฺจํ รูป’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ อนิจฺจํ เวทนํ… อนิจฺจํ สญฺญํ… อนิเจฺจ สงฺขาเร… อนิจฺจํ วิญฺญาณํ ‘อนิจฺจํ วิญฺญาณ’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ทุกฺขํ รูปํ…เป.… ทุกฺขํ วิญฺญาณํ… อนตฺตํ รูปํ…เป.… อนตฺตํ วิญฺญาณํ… สงฺขตํ รูปํ…เป.… สงฺขตํ วิญฺญาณํ ‘สงฺขตํ วิญฺญาณ’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ รูปํ วิภวิสฺสตีติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ วิภวิสฺสตีติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ

“โส รูปสฺส วิภวา, เวทนาย วิภวา, สญฺญา วิภวา, สงฺขารานํ วิภวา, วิญฺญาณสฺส วิภวา, เอวํ โข, ภิกฺขุ, ‘โน จสฺสํ, โน จ เม สิยา, นาภวิสฺส, น เม ภวิสฺสตี’ติ – เอวํ อธิมุจฺจมาโน ภิกฺขุ ฉินฺทเยฺย โอรมฺภาคิยานิ สํโยชนานี”ติฯ “เอวํ อธิมุจฺจมาโน, ภเนฺต, ภิกฺขุ ฉินฺทเยฺย โอรมฺภาคิยานิ สํโยชนานี”ติฯ

“กถํ ปน, ภเนฺต, ชานโต กถํ ปสฺสโต อนนฺตรา อาสวานํ ขโย โหตี”ติ? “อิธ, ภิกฺขุ, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อตสิตาเย ฐาเน ตาสํ อาปชฺชติฯ ตาโส เหโส [เหสา (ก.)] ภิกฺขุ อสฺสุตวโต ปุถุชฺชนสฺส – ‘โน จสฺสํ, โน จ เม สิยา, นาภวิสฺส, น เม ภวิสฺสตี’”ติฯ

“สุตวา จ โข, ภิกฺขุ, อริยสาวโก อตสิตาเย ฐาเน น ตาสํ อาปชฺชติฯ น เหโส [น เหสา (ก.)], ภิกฺขุ, ตาโส สุตวโต อริยสาวกสฺส – ‘โน จสฺสํ, โน จ เม สิยา, นาภวิสฺส, น เม ภวิสฺสตี’ติฯ รูปุปยํ วา, ภิกฺขุ, วิญฺญาณํ ติฏฺฐมานํ ติเฏฺฐยฺย, รูปารมฺมณํ รูปปฺปติฏฺฐํ นนฺทูปเสจนํ วุทฺธิํ วิรูฬฺหิํ เวปุลฺลํ อาปเชฺชยฺยฯ เวทนุปยํ วา, ภิกฺขุ… สญฺญุปยํ วา, ภิกฺขุ… สงฺขารุปยํ วา,

ภิกฺขุ, วิญฺญาณํ ติฏฺฐมานํ ติเฏฺฐยฺย, สงฺขารารมฺมณํ สงฺขารปฺปติฏฺฐํ นนฺทูปเสจนํ วุทฺธึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺเชยฺยฯ

“โย [โส (สพฺพตฺถ)] ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย – ‘อหมญฺญตฺร รูปา, อญฺญตฺร เวทนาย, อญฺญตฺร สญฺญาย, อญฺญตฺร สงฺขาเรหิ วิญฺญาณสฺส อาคตึ วา คตึ วา จุตึ วา อุปปตฺตึ วา วุทฺธึ วา วิรูฬฺหึ วา เวปุลฺลํ วา ปญฺญาเปสฺสามี’ติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

“รูปธาตุยา เจ, ภิกฺขุ, ภิกฺขุโน ราโค ปหีโน โหติฯ ราคสฺส ปหานา โวจฺฉิชฺชตารมฺมณํ ปติฏฺฐา วิญฺญาณสฺส น โหติฯ เวทนาธาตุยา เจ, ภิกฺขุ, ภิกฺขุโน… สญฺญาธาตุยา เจ, ภิกฺขุ, ภิกฺขุโน… สงฺขารธาตุยา เจ, ภิกฺขุ, ภิกฺขุโน… วิญฺญาณธาตุยา เจ, ภิกฺขุ, ภิกฺขุโน ราโค ปหีโน โหติฯ ราคสฺส ปหานา โวจฺฉิชฺชตารมฺมณํ ปติฏฺฐา วิญฺญาณสฺส น โหติฯ ตทปฺปติฏฺฐิตํ วิญฺญาณํ อวิรูฬฺหํ อนภิสงฺขารญฺจ วิมุตฺตํฯ วิมุตฺตตฺตา ฐิตํฯ ฐิตตฺตา สนฺตุสิตํฯ สนฺตุสิตตฺตา น ปริตสฺสติฯ อปริตสฺสํ ปจฺจตฺตญฺเญว ปรินิพฺพายติฯ ‘ขีณา ชาติ…เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาติฯ เอวํ โข, ภิกฺขุ, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อนนฺตรา อาสวานํ ขโย โหตี”ติฯ ตติยํฯ

๔. อุปาทานปริปวตฺตสุตฺตํ

๕๖. สาวตฺถินิทานํ ฯ “ปญฺจิเม, ภิกฺขเว, อุปาทานกฺขนฺธาฯ กตเม ปญฺจ? รูปุปาทานกฺขนฺโธ, เวทนุปาทานกฺขนฺโธ , สญฺญุปาทานกฺขนฺโธ, สงฺขารุปาทานกฺขนฺโธ, วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธฯ ยาวกีวญฺจาหํ, ภิกฺขเว, อิเม ปญฺจุปาทานกฺขนฺเธ จตุปริวฏฺฏํ ยถาภูตํ นาพฺภญฺญาสึ, เนว ตาวาหํ, ภิกฺขเว, สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธติ ปจฺจญฺญาสึฯ ยโต จ ขฺวาหํ, ภิกฺขเว, อิเม ปญฺจุปาทานกฺขนฺเธ จตุปริวฏฺฏํ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสึ , อถาหํ, ภิกฺขเว, สเทวเก โลเก…เป.… สเทวมนุสฺสาย อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธติ ปจฺจญฺญาสึ”ฯ

“กถญฺจ จตุปริวฏฺฏํ? รูปํ อพฺภญฺญาสึ, รูปสมุทยํ อพฺภญฺญาสึ, รูปนิโรธํ อพฺภญฺญาสึ, รูปนิโรธคามินึ ปฏิปทํ อพฺภญฺญาสึ; เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อพฺภญฺญาสึ, วิญฺญาณสมุทยํ อพฺภญฺญาสึ, วิญฺญาณนิโรธํ อพฺภญฺญาสึ, วิญฺญาณนิโรธคามินึ ปฏิปทํ อพฺภญฺญาสึฯ

“กตมญฺจ, ภิกฺขเว, รูปํ? จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทาย รูปํฯ อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, รูปํฯ อาหารสมุทยา รูปสมุทโย; อาหารนิโรธา รูปนิโรโธฯ อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค รูปนิโรธคามินี ปฏิปทา, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ…เป.… สมฺมาสมาธิฯ

“เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา เอวํ รูปํ อภิญฺญาย, เอวํ รูปสมุทยํ อภิญฺญาย, เอวํ รูปนิโรธํ อภิญฺญาย, เอวํ รูปนิโรธคามินึ ปฏิปทํ อภิญฺญาย รูปสฺส นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺนา, เต สุปฺปฏิปนฺนาฯ เย สุปฺปฏิปนฺนา, เต อิมสฺมึ ธมฺมวินเย คาธนฺติฯ

“เย จ โข เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา เอวํ รูปํ อภิญฺญาย…เป.… เอวํ รูปนิโรธคามินึ ปฏิปทํ อภิญฺญาย, รูปสฺส นิพฺพิทา วิราคา นิโรธา อนุปาทา วิมุตฺตา เต สุวิมุตฺตาฯ เย สุวิมุตฺตา เต เกวลิโนฯ เย เกวลิโน วฏฺฏํ เตสํ นตฺถิ ปญฺญาปนายฯ

“กตมา จ, ภิกฺขเว, เวทนา? ฉยิเม, ภิกฺขเว, เวทนากายา – จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา, โสตสมฺผสฺสชา เวทนา, ฆานสมฺผสฺสชา เวทนา, ชิวฺหาสมฺผสฺสชา เวทนา, กายสมฺผสฺสชา

เวทนา, มโนสมฺผสฺสชา เวทนาฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, เวทนาฯ ผสฺสสมุทยา เวทนาสมุทโย; ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรโธฯ อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค เวทนานิโรธคามินี ปฏิปทา, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ…เป…. สมฺมาสมาธิฯ

‘‘เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา เอวํ เวทนํ อภิญฺญาย, เอวํ เวทนาสมุทยํ อภิญฺญาย, เอวํ เวทนานิโรธํ อภิญฺญาย, เอวํ เวทนานิโรธคามินิํ ปฏิปทํ อภิญฺญาย เวทนาย นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺนา, เต สุปฺปฏิปนฺนาฯ เย สุปฺปฏิปนฺนา, เต อิมสฺมิํ ธมฺมวินเย คาธนฺติฯ

‘‘เย จ โข เกจิ , ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา เอวํ เวทนํ อภิญฺญาย…เป…. เอวํ เวทนานิโรธคามินิํ ปฏิปทํ อภิญฺญาย…เป…. วฏฺฏํ เตสํ นตฺถิ ปญฺญาปนายฯ

‘‘กตมา จ, ภิกฺขเว, สญฺญา? ฉยิเม, ภิกฺขเว, สญฺญากายา – รูปสญฺญา, สทฺทสญฺญา, คนฺธสญฺญา, รสสญฺญา, โผฏฺฐพฺพสญฺญา, ธมฺมสญฺญาฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, สญฺญาฯ ผสฺสสมุทยา สญฺญาสมุทโย; ผสฺสนิโรธา สญฺญานิโรโธฯ อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค สญฺญานิโรธคามินี ปฏิปทา, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ…เป…. สมฺมาสมาธิ…เป…. วฏฺฏํ เตสํ นตฺถิ ปญฺญาปนายฯ

‘‘กตเม จ, ภิกฺขเว, สงฺขารา? ฉยิเม, ภิกฺขเว, เจตนากายา – รูปสเญฺจตนา, สทฺทสเญฺจตนา, คนฺธสเญฺจตนา, รสสเญฺจตนา, โผฏฺฐพฺพสเญฺจตนา, ธมฺมสเญฺจตนาฯ อิเม วุจฺจนฺติ, ภิกฺขเว, สงฺขาราฯ ผสฺสสมุทยา สงฺขารสมุทโย; ผสฺสนิโรธา สงฺขารนิโรโธฯ อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค สงฺขารนิโรธคามินี ปฏิปทา, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ…เป…. สมฺมาสมาธิฯ

‘‘เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา เอวํ สงฺขาเร อภิญฺญาย, เอวํ สงฺขารสมุทยํ อภิญฺญาย, เอวํ สงฺขารนิโรธํ อภิญฺญาย, เอวํ สงฺขารนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ อภิญฺญาย สงฺขารานํ นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺนา, เต สุปฺปฏิปนฺนาฯ เย สุปฺปฏิปนฺนา, เต อิมสฺมิํ ธมฺมวินเย คาธนฺติฯ

‘‘เย จ โข เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา เอวํ สงฺขาเร อภิญฺญาย, เอวํ สงฺขารสมุทยํ อภิญฺญาย, เอวํ สงฺขารนิโรธํ อภิญฺญาย, เอวํ สงฺขารนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ อภิญฺญาย สงฺขารานํ นิพฺพิทา วิราคา นิโรธา อนุปาทา วิมุตฺตา, เต สุวิมุตฺตาฯ เย สุวิมุตฺตา, เต เกวลิโนฯ เย เกวลิโน วฏฺฏํ เตสํ นตฺถิ ปญฺญาปนายฯ

‘‘กตมญฺจ, ภิกฺขเว, วิญฺญาณํ? ฉยิเม, ภิกฺขเว, วิญฺญาณกายา – จกฺขุวิญฺญาณํ, โสตวิญฺญาณํ, ฆานวิญฺญาณํ, ชิวฺหาวิญฺญาณํ, กายวิญฺญาณํ, มโนวิญฺญาณํฯ อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, วิญฺญาณํฯ นามรูปสมุทยา วิญฺญาณสมุทโย; นามรูปนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธฯ อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค วิญฺญาณนิโรธคามินี ปฏิปทา, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ…เป…. สมฺมาสมาธิฯ

‘‘เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา เอวํ วิญฺญาณํ อภิญฺญาย, เอวํ วิญฺญาณสมุทยํ อภิญฺญาย, เอวํ วิญฺญาณนิโรธํ อภิญฺญาย, เอวํ วิญฺญาณนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ อภิญฺญาย วิญฺญาณสฺส นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺนา, เต สุปฺปฏิปนฺนาฯ เย สุปฺปฏิปนฺนา, เต อิมสฺมิํ ธมฺมวินเย คาธนฺติฯ

‘‘เย จ โข เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา เอวํ วิญฺญาณํ อภิญฺญาย, เอวํ วิญฺญาณสมุทยํ อภิญฺญาย, เอวํ วิญฺญาณนิโรธํ อภิญฺญาย, เอวํ วิญฺญาณนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ อภิญฺญาย วิญฺญาณสฺส นิพฺพิทา วิราคา นิโรธา อนุปาทา วิมุตฺตา, เต สุวิมุตฺตาฯ เย สุวิมุตฺตา, เต เกวลิโนฯ เย เกวลิโน วฏฺฏํ เตสํ นตฺถิ ปญฺญาปนายา’’ติฯ จตุตฺถํฯ

๕. สตฺตฏฺฐานสุตฺตํ

๕๗. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘สตฺตฏฺฐานกุสโล, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ติวิธูปปริกฺขี อิมสฺมิํ ธมฺมวินเย เกวลี วุสิตวา อุตฺตมปุริโสติ วุจฺจติฯ กถญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สตฺตฏฺฐานกุสโล โหติ? อิธ , ภิกฺขเว, ภิกฺขุ รูปํ ปชานาติ, รูปสมุทยํ ปชานาติ, รูปนิโรธํ ปชานาติ, รูปนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ ปชานาติ; รูปสฺส อสฺสาทํ ปชานาติ, รูปสฺส อาทีนวํ ปชานาติ, รูปสฺส นิสฺสรณํ ปชานาติ; เวทนํ ปชานาติ … สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ ปชานาติ, วิญฺญาณสมุทยํ ปชานาติ, วิญฺญาณนิโรธํ ปชานาติ, วิญฺญาณนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ ปชานาติ; วิญฺญาณสฺส อสฺสาทํ ปชานาติ, วิญฺญาณสฺส อาทีนวํ ปชานาติ, วิญฺญาณสฺส นิสฺสรณํ ปชานาติฯ

‘‘กตมญฺจ, ภิกฺขเว, รูปํ? จตฺตาโร จ มหาภูตา, จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทาย รูปํฯ อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, รูปํฯ อาหารสมุทยา รูปสมุทโย; อาหารนิโรธา รูปนิโรโธฯ อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค รูปนิโรธคามินี ปฏิปทา, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ…เป.… สมฺมาสมาธิฯ

‘‘ยํ รูปํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ – อยํ รูปสฺส อสฺสาโทฯ ยํ รูปํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ – อยํ รูปสฺส อาทีนโวฯ โย รูปสฺมิํ ฉนฺทราควินโย ฉนฺทราคปฺปหานํ – อิทํ รูปสฺส นิสฺสรณํฯ

‘‘เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา เอวํ รูปํ อภิญฺญาย, เอวํ รูปสมุทยํ อภิญฺญาย, เอวํ รูปนิโรธํ อภิญฺญาย, เอวํ รูปนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ อภิญฺญาย; เอวํ รูปสฺส อสฺสาทํ อภิญฺญาย, เอวํ รูปสฺส อาทีนวํ อภิญฺญาย, เอวํ รูปสฺส นิสฺสรณํ อภิญฺญาย รูปสฺส นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺนา, เต สุปฺปฏิปนฺนาฯ เย สุปฺปฏิปนฺนา, เต อิมสฺมิํ ธมฺมวินเย คาธนฺติฯ

‘‘เย จ โข เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา เอวํ รูปํ อภิญฺญาย, เอวํ รูปสมุทยํ อภิญฺญาย, เอวํ รูปนิโรธํ อภิญฺญาย, เอวํ รูปนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ อภิญฺญาย; เอวํ รูปสฺส อสฺสาทํ อภิญฺญาย, เอวํ รูปสฺส อาทีนวํ อภิญฺญาย, เอวํ รูปสฺส นิสฺสรณํ อภิญฺญาย รูปสฺส นิพฺพิทา วิราคา นิโรธา อนุปาทา วิมุตฺตา, เต สุวิมุตฺตาฯ เย สุวิมุตฺตา, เต เกวลิโนฯ เย เกวลิโน วฏฺฏํ เตสํ นตฺถิ ปญฺญาปนายฯ

‘‘กตมา จ, ภิกฺขเว, เวทนา? ฉยิเม, ภิกฺขเว, เวทนากายา – จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา…เป.… มโนสมฺผสฺสชา เวทนาฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, เวทนาฯ ผสฺสสมุทยา เวทนาสมุทโย; ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรโธฯ อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค เวทนานิโรธคามินี ปฏิปทา, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ…เป.… สมฺมาสมาธิฯ

‘‘ยํ เวทนํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ – อยํ เวทนาย อสฺสาโทฯ ยา เวทนา อนิจฺจา ทุกฺขา วิปริณามธมฺมา – อยํ เวทนาย อาทีนโวฯ โย เวทนาย ฉนฺทราควินโย ฉนฺทราคปฺปหานํ – อิทํ เวทนาย นิสฺสรณํฯ

‘‘เย หิ, เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา เอวํ เวทนํ อภิญฺญาย, เอวํ เวทนาสมุทยํ อภิญฺญาย, เอวํ เวทนานิโรธํ อภิญฺญาย, เอวํ เวทนานิโรธคามินิํ ปฏิปทํ อภิญฺญาย; เอวํ เวทนาย อสฺสาทํ อภิญฺญาย, เอวํ เวทนาย อาทีนวํ อภิญฺญาย, เอวํ เวทนาย นิสฺสรณํ อภิญฺญาย เวทนาย นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺนา, เต สุปฺปฏิปนฺนาฯ เย สุปฺปฏิปนฺนา, เต อิมสฺมิํ ธมฺมวินเย คาธนฺติฯ

‘‘เย จ โข เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา เอวํ เวทนํ อภิญฺญาย…เป.… วฏฺฏํ เตสํ นตฺถิ ปญฺญาปนายฯ

‘‘กตมา จ, ภิกฺขเว, สญฺญา? ฉยิเม, ภิกฺขเว, สญฺญากายา – รูปสญฺญา, สทฺทสญฺญา, คนฺธสญฺญา, รสสญฺญา, โผฏฺฐพฺพสญฺญา, ธมฺมสญฺญาฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, สญฺญาฯ ผสฺสสมุทยา สญฺญาสมุทโย; ผสฺสนิโรธา สญฺญานิโรโธฯ อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค สญฺญานิโรธคามินี ปฏิปทา, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ…เป.… สมฺมาสมาธิ…เป.… วฏฺฏํ เตสํ นตฺถิ ปญฺญาปนายฯ

‘‘กตเม จ, ภิกฺขเว, สงฺขารา? ฉยิเม, ภิกฺขเว, เจตนากายา – รูปสเญฺจตนา, สทฺทสเญฺจตนา, คนฺธสเญฺจตนา, รสสเญฺจตนา, โผฏฺฐพฺพสเญฺจตนา, ธมฺมสเญฺจตนาฯ อิเม วุจฺจนฺติ ภิกฺขเว , สงฺขาราฯ ผสฺสสมุทยา สงฺขารสมุทโย; ผสฺสนิโรธา สงฺขารนิโรโธ ฯ อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค สงฺขารนิโรธคามินี ปฏิปทา, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ…เป.… สมฺมาสมาธิฯ

‘‘ยํ สงฺขาเร ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ – อยํ สงฺขารานํ อสฺสาโทฯ เย สงฺขารา อนิจฺจา ทุกฺขา วิปริณามธมฺมา – อยํ สงฺขารานํ อาทีนโวฯ โย สงฺขาเรสุ ฉนฺทราควินโย ฉนฺทราคปฺปหานํ – อิทํ สงฺขารานํ นิสฺสรณํฯ

‘‘เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา เอวํ สงฺขาเร อภิญฺญาย, เอวํ สงฺขารสมุทยํ อภิญฺญาย, เอวํ สงฺขารนิโรธํ อภิญฺญาย, เอวํ สงฺขารนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ อภิญฺญาย…เป.… สงฺขารานํ นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺนา เต สุปฺปฏิปนฺนาฯ เย สุปฺปฏิปนฺนา, เต อิมสฺมิํ ธมฺมวินเย คาธนฺติ…เป.… วฏฺฏํ เตสํ นตฺถิ ปญฺญาปนายฯ

‘‘กตมญฺจ, ภิกฺขเว, วิญฺญาณํ? ฉยิเม, ภิกฺขเว, วิญฺญาณกายา – จกฺขุวิญฺญาณํ, โสตวิญฺญาณํ, ฆานวิญฺญาณํ, ชิวฺหาวิญฺญาณํ, กายวิญฺญาณํ, มโนวิญฺญาณํฯ อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, วิญฺญาณํฯ นามรูปสมุทยา วิญฺญาณสมุทโย; นามรูปนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธฯ อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค วิญฺญาณนิโรธคามินี ปฏิปทา, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ…เป.… สมฺมาสมาธิฯ

‘‘ยํ วิญฺญาณํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ – อยํ วิญฺญาณสฺส อสฺสาโทฯ ยํ วิญฺญาณํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ – อยํ วิญฺญาณสฺส อาทีนโวฯ โย วิญฺญาณสฺมิํ ฉนฺทราควินโย ฉนฺทราคปฺปหานํ – อิทํ วิญฺญาณสฺส นิสฺสรณํฯ

‘‘เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา เอวํ วิญฺญาณํ อภิญฺญาย, เอวํ วิญฺญาณสมุทยํ อภิญฺญาย, เอวํ วิญฺญาณนิโรธํ อภิญฺญาย, เอวํ วิญฺญาณนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ อภิญฺญาย; เอวํ วิญฺญาณสฺส อสฺสาทํ อภิญฺญาย, เอวํ วิญฺญาณสฺส อาทีนวํ อภิญฺญาย, เอวํ วิญฺ

ญาณสฺส นิสฺสรณํ อภิญฺญาย วิญฺญาณสฺส นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺนา, เต สุปฺปฏิปนฺนาฯ เย สุปฺปฏิปนฺนา, เต อิมสฺมิํ ธมฺมวินเย คาธนฺติฯ

‘‘เย จ โข เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา เอวํ วิญฺญาณํ อภิญฺญาย, เอวํ วิญฺญาณสมุทยํ อภิญฺญาย, เอวํ วิญฺญาณนิโรธํ อภิญฺญาย, เอวํ วิญฺญาณนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ อภิญฺญาย; เอวํ วิญฺญาณสฺส อสฺสาทํ อภิญฺญาย, เอวํ วิญฺญาณสฺส อาทีนวํ อภิญฺญาย, เอวํ วิญฺญาณสฺส นิสฺสรณํ อภิญฺญาย วิญฺญาณสฺส นิพฺพิทา วิราคา นิโรธา อนุปาทา วิมุตฺตา, เต สุวิมุตฺตาฯ เย สุวิมุตฺตา, เต เกวลิโนฯ เย เกวลิโน วฏฺฏํ เตสํ นตฺถิ ปญฺญาปนายฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สตฺตฏฺฐานกุสโล โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ติวิธูปปริกฺขี โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ธาตุโส อุปปริกฺขติ, อายตนโส อุปปริกฺขติ, ปฏิจฺจสมุปฺปาทโส อุปปริกฺขติ ฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ติวิธูปปริกฺขี โหติฯ สตฺตฏฺฐานกุสโล, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ติวิธูปปริกฺขี, อิมสฺมิํ ธมฺมวินเย เกวลี วุสิตวา ‘อุตฺตมปุริโส’ติ วุจฺจตี’’ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. สมฺมาสมฺพุทฺธสุตฺตํ

๕๘. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘ตถาคโต, ภิกฺขเว, อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ รูปสฺส นิพฺพิทา วิราคา นิโรธา อนุปาทา วิมุโตฺต สมฺมาสมฺพุโทฺธติ วุจฺจติฯ ภิกฺขุปิ, ภิกฺขเว, ปญฺญาวิมุโตฺต รูปสฺส นิพฺพิทา วิราคา นิโรธา อนุปาทา วิมุโตฺต ปญฺญาวิมุโตฺตติ วุจฺจติฯ

‘‘ตถาคโต, ภิกฺขเว, อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ เวทนาย นิพฺพิทา วิราคา นิโรธา อนุปาทา วิมุโตฺต สมฺมาสมฺพุโทฺธติ วุจฺจติฯ ภิกฺขุปิ, ภิกฺขเว, ปญฺญาวิมุโตฺต เวทนาย นิพฺพิทา…เป.… ปญฺญาวิมุโตฺตติ วุจฺจติฯ

‘‘ตถาคโต, ภิกฺขเว, อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ สญฺญาย… สงฺขารานํ… วิญฺญาณสฺส นิพฺพิทา วิราคา นิโรธา อนุปาทา วิมุโตฺต สมฺมาสมฺพุโทฺธติ วุจฺจติฯ ภิกฺขุปิ, ภิกฺขเว, ปญฺญาวิมุโตฺต วิญฺญาณสฺส นิพฺพิทา วิราคา นิโรธา อนุปาทา วิมุโตฺต ปญฺญาวิมุโตฺตติ วุจฺจติฯ

‘‘ตตฺร โข, ภิกฺขเว, โก วิเสโส, โก อธิปฺปยาโส [อธิปฺปาโย (สี.), อธิปฺปายโส (สฺยา. กํ. ปี. ก.)], กิํ นานากรณํ, ตถาคตสฺส อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปญฺญาวิมุเตฺตน ภิกฺขุนา’’ติ? ‘‘ภควํมูลกา โน, ภเนฺต, ธมฺมา ภควํเนตฺติกา ภควํปฏิสรณาฯ สาธุ วต, ภเนฺต, ภควนฺตเญฺญว ปฏิภาตุ เอตสฺส ภาสิตสฺส อโตฺถฯ ภควโต สุตฺวา ภิกฺขู ธาเรสฺสนฺตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภิกฺขเว , สุณาถ, สาธุกํ มนสิ กโรถ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘ตถาคโต, ภิกฺขเว, อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเทตา, อสญฺชาตสฺส มคฺคสฺส สญฺชเนตา [สญฺชาเนตา (สฺยา. กํ.)], อนกฺขาตสฺส มคฺคสฺส อกฺขาตา มคฺคญฺญู, มคฺควิทู, มคฺคโกวิโท; มคฺคานุคา จ, ภิกฺขเว, เอตรหิ สาวกา วิหรนฺติ ปจฺฉาสมนฺนาคตาฯ อยํ โข, ภิกฺขเว, วิเสโส, อยํ อธิปฺปยาโส, อิทํ นานากรณํ ตถาคตสฺส อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปญฺญาวิมุเตฺตน ภิกฺขุนา’’ติฯ ฉฏฺฐํฯ

๗. อนตฺตลกฺขณสุตฺตํ

๕๙. เอกํ สมยํ ภควา พาราณสิยํ วิหรติ อิสิปตเน มิคทาเยฯ ตตฺร โข ภควา ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทเนฺต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, อนตฺตาฯ รูปญฺจ หิทํ, ภิกฺขเว, อตฺตา อภวิสฺส, นยิทํ รูปํ อาพาธาย สํวเตฺตยฺย, ลเพฺภถ จ รูเป – ‘เอวํ เม รูปํ โหตุ, เอวํ เม รูปํ มา อโหสี’ติฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขเว, รูปํ อนตฺตา, ตสฺมา รูปํ อาพาธาย สํวตฺตติ, น จ ลพฺภติ รูเป – ‘เอวํ เม รูปํ โหตุ, เอวํ เม รูปํ มา อโหสี’’’ติฯ

‘‘เวทนา อนตฺตาฯ เวทนา จ หิทํ, ภิกฺขเว, อตฺตา อภวิสฺส, นยิทํ เวทนา อาพาธาย สํวเตฺตยฺย, ลเพฺภถ จ เวทนาย – ‘เอวํ เม เวทนา โหตุ, เอวํ เม เวทนา มา อโหสี’ติฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขเว, เวทนา อนตฺตา, ตสฺมา เวทนา อาพาธาย สํวตฺตติ , น จ ลพฺภติ เวทนาย – ‘เอวํ เม เวทนา โหตุ, เอวํ เม เวทนา มา อโหสี’’’ติฯ

‘‘สญฺญา อนตฺตา…เป.… สงฺขารา อนตฺตาฯ สงฺขารา จ หิทํ, ภิกฺขเว, อตฺตา อภวิสฺสํสุ, นยิทํ สงฺขารา อาพาธาย สํวเตฺตยฺยุํ, ลเพฺภถ จ สงฺขาเรสุ – ‘เอวํ เม สงฺขารา โหนฺตุ, เอวํ เม สงฺขารา มา อเหสุ’นฺติฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขเว, สงฺขารา อนตฺตา, ตสฺมา สงฺขารา อาพาธาย สํวตฺตนฺติ, น จ ลพฺภติ สงฺขาเรสุ – ‘เอวํ เม สงฺขารา โหนฺตุ, เอวํ เม สงฺขารา มา อเหสุ’’’นฺติฯ

‘‘วิญฺญาณํ อนตฺตาฯ วิญฺญาณญฺจ หิทํ, ภิกฺขเว, อตฺตา อภวิสฺส, นยิทํ วิญฺญาณํ อาพาธาย สํวเตฺตยฺย, ลเพฺภถ จ วิญฺญาเณ – ‘เอวํ เม วิญฺญาณํ โหตุ, เอวํ เม วิญฺญาณํ มา อโหสี’ติฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขเว, วิญฺญาณํ อนตฺตา, ตสฺมา วิญฺญาณํ อาพาธาย สํวตฺตติ, น จ ลพฺภติ วิญฺญาเณ – ‘เอวํ เม วิญฺญาณํ โหตุ, เอวํ เม วิญฺญาณํ มา อโหสี’’’ติฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ , ภเนฺต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภเนฺต’’ฯ

‘‘ตสฺมาติห, ภิกฺขเว, ยํ กิญฺจิ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ รูปํ – ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ ยา กาจิ เวทนา อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนา อชฺฌตฺตา วา พหิทฺธา วา…เป.… ยา ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพา เวทนา – ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ

‘‘ยา กาจิ สญฺญา…เป.… เย เกจิ สงฺขารา อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนา อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา…เป.… เย ทูเร สนฺติเก วา, สเพฺพ สงฺขารา – ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ

‘‘ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ วิญฺญาณํ – ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺ

ตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ

“เอวํ ปสฺสํ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก รูปสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติ, เวทนายปิ นิพฺพินฺทติ, สญฺญายปิ นิพฺพินฺทติ, สงฺขาเรสุปิ นิพฺพินฺทติ, วิญฺญาณสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติฯ นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ; วิราคา วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมึ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาตี’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุํ [อภินนฺทุนฺติ (ก.)]ฯ

อิมสฺมิญฺจ ปน เวยฺยากรณสฺมึ ภญฺญมาเน ปญฺจวคฺคิยานํ ภิกฺขูนํ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจิํสูติฯ สตฺตมํฯ

๘. มหาลิสุตฺตํ

๖๐. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา เวสาลิยํ วิหรติ มหาวเน กูฏาคารสาลายํฯ อถ โข มหาลิ ลิจฺฉวิ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ …เป.… เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข มหาลิ ลิจฺฉวิ ภควนฺตํ เอตทโวจ –

“ปูรโณ, ภนฺเต, กสฺสโป เอวมาห – ‘นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานํ สํกิเลสาย; อเหตู อปฺปจฺจยา สตฺตา สํกิลิสฺสนฺติฯ นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานํ วิสุทฺธิยา; อเหตู อปฺปจฺจยา สตฺตา วิสุชฺฌนฺตี’ติฯ อิธ, ภควา กิมาหา’’ติ?

“อตฺถิ, มหาลิ, เหตุ อตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานํ สํกิเลสาย; สเหตู สปฺปจฺจยา สตฺตา สํกิลิสฺสนฺติฯ อตฺถิ, มหาลิ, เหตุ, อตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานํ วิสุทฺธิยา; สเหตู สปฺปจฺจยา สตฺตา วิสุชฺฌนฺตี’’ติฯ

“กตโม ปน, ภนฺเต, เหตุ กตโม ปจฺจโย สตฺตานํ สํกิเลสาย; กถํ สเหตู สปฺปจฺจยา สตฺตา สํกิลิสฺสนฺตี’’ติ?

“รูปญฺจ หิทํ, มหาลิ, เอกนฺตทุกฺขํ อภวิสฺส ทุกฺขานุปติตํ ทุกฺขาวกฺกนฺตํ อนวกฺกนฺตํ สุเขน, นยิทํ สตฺตา รูปสฺมึ สารเชฺชยฺยุํฯ ยสฺมา จ โข, มหาลิ, รูปํ สุขํ สุขานุปติตํ สุขาวกฺกนฺตํ อนวกฺกนฺตํ ทุเกฺขน, ตสฺมา สตฺตา รูปสฺมึ สารชฺชนฺติ; สาราคา สํยุชฺชนฺติ; สํโยคา สํกิลิสฺสนฺติฯ อยํ โข, มหาลิ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย สตฺตานํ สํกิเลสาย; เอวํ สเหตู สปฺปจฺจยา สตฺตา สํกิลิสฺสนฺติฯ

“เวทนา จ หิทํ, มหาลิ, เอกนฺตทุกฺขา อภวิสฺส ทุกฺขานุปติตา ทุกฺขาวกฺกนฺตา อนวกฺกนฺตา สุเขน, นยิทํ สตฺตา เวทนาย สารเชฺชยฺยุํฯ ยสฺมา จ โข, มหาลิ, เวทนา สุขา สุขานุปติตา สุขาวกฺกนฺตา อนวกฺกนฺตา ทุเกฺขน, ตสฺมา สตฺตา เวทนาย สารชฺชนฺติ; สาราคา สํยุชฺชนฺติ; สํโยคา สํกิลิสฺสนฺติฯ อยมฺปิ โข, มหาลิ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย สตฺตานํ สํกิเลสายฯ เอวมฺปิ สเหตู สปฺปจฺจยา สตฺตา สํกิลิสฺสนฺติฯ

“สญฺญา จ หิทํ, มหาลิ…เป.… สงฺขารา จ หิทํ, มหาลิ, เอกนฺตทุกฺขา อภวิสฺสํสุ ทุกฺขานุปติตา ทุกฺขาวกฺกนฺตา อนวกฺกนฺตา สุเขน, นยิทํ สตฺตา สงฺขาเรสุ สารเชฺชยฺยุํฯ ยสฺมา จ โข,

มหาลิ, สงฺขารา สุขา สุขานุปติตา สุขาวกฺกนฺตา อนวกฺกนฺตา ทุเกฺขน, ตสฺมา สตฺตา สงฺขาเรสุ สารชฺชนฺติ; สาราคา สํยุชฺชนฺติ; สํโยคา สํกิลิสฺสนฺติฯ อยมฺปิ โข, มหาลิ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย สตฺตานํ สํกิเลสายฯ เอวมฺปิ สเหตู สปฺปจฺจยา สตฺตา สํกิลิสฺสนฺติฯ

‘‘วิญฺญาณญฺจ หิทํ, มหาลิ, เอกนฺตทุกฺขํ อภวิสฺส ทุกฺขานุปติตํ ทุกฺขาวกฺกนฺตํ อนวกฺกนฺตํ สุเขน, นยิทํ สตฺตา วิญฺญาณสฺมึ สารเชฺชยฺยุํฯ ยสฺมา จ โข , มหาลิ, วิญฺญาณํ สุขํ สุขานุปติตํ สุขาวกฺกนฺตํ อนวกฺกนฺตํ ทุเกฺขน, ตสฺมา สตฺตา วิญฺญาณสฺมึ สารชฺชนฺติ; สาราคา สํยุชฺชนฺติ; สํโยคา สํกิลิสฺสนฺติฯ อยมฺปิ โข, มหาลิ, เหตุ อยํ ปจฺจโย สตฺตานํ สํกิเลสายฯ เอวมฺปิ สเหตู สปฺปจฺจยา สตฺตา สํกิลิสฺสนฺตี’’ติฯ

‘‘กตโม ปน, ภเนฺต, เหตุ กตโม ปจฺจโย สตฺตานํ วิสุทฺธิยา; กถํ สเหตู สปฺปจฺจยา สตฺตา วิสุชฺฌนฺตี’’ติ? ‘‘รูปญฺจ หิทํ, มหาลิ, เอกนฺตสุขํ อภวิสฺส สุขานุปติตํ สุขาวกฺกนฺตํ อนวกฺกนฺตํ ทุเกฺขน, นยิทํ สตฺตา รูปสฺมึ นิพฺพิเนฺทยฺยุํฯ ยสฺมา จ โข, มหาลิ, รูปํ ทุกฺขํ ทุกฺขานุปติตํ ทุกฺขาวกฺกนฺตํ อนวกฺกนฺตํ สุเขน, ตสฺมา สตฺตา รูปสฺมึ นิพฺพินฺทนฺติ; นิพฺพินฺทํ วิรชฺชนฺติ; วิราคา วิสุชฺฌนฺติฯ อยํ โข, มหาลิ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, สตฺตานํ วิสุทฺธิยาฯ เอวํ สเหตู สปฺปจฺจยา สตฺตา วิสุชฺฌนฺติ’’ฯ

‘‘เวทนา จ หิทํ, มหาลิ, เอกนฺตสุขา อภวิสฺส…เป.… สญฺญา จ หิทํ, มหาลิ…เป.… สงฺขารา จ หิทํ, มหาลิ, เอกนฺตสุขา อภวิสฺสํสุ…เป.… วิญฺญาณญฺจ หิทํ, มหาลิ, เอกนฺตสุขํ อภวิสฺส สุขานุปติตํ สุขาวกฺกนฺตํ อนวกฺกนฺตํ ทุเกฺขน, นยิทํ สตฺตา วิญฺญาณสฺมึ นิพฺพิเนฺทยฺยุํฯ ยสฺมา จ โข, มหาลิ, วิญฺญาณํ ทุกฺขํ ทุกฺขานุปติตํ ทุกฺขาวกฺกนฺตํ อนวกฺกนฺตํ สุเขน, ตสฺมา สตฺตา วิญฺญาณสฺมึ นิพฺพินฺทนฺติ; นิพฺพินฺทํ วิรชฺชนฺติ; วิราคา วิสุชฺฌนฺติฯ อยํ โข, มหาลิ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, สตฺตานํ วิสุทฺธิยา ฯ เอวมฺปิ สเหตู สปฺปจฺจยา สตฺตา วิสุชฺฌนฺตี’’ติฯ อฎฺฐมํฯ

๙. อาทิตฺตสุตฺตํ

๖๑. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, อาทิตฺตํ, เวทนา อาทิตฺตา, สญฺญา อาทิตฺตา, สงฺขารา อาทิตฺตา, วิญฺญาณํ อาทิตฺตํฯ เอวํ ปสฺสํ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก รูปสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติ, เวทนายปิ… สญฺญายปิ… สงฺขาเรสุปิ… วิญฺญาณสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติฯ นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ; วิราคา วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมึ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาตี’’ติฯ นวมํฯ

๑๐. นิรุตฺติปถสุตฺตํ

๖๒. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘ตโยเม, ภิกฺขเว, นิรุตฺติปถา อธิวจนปถา ปญฺญตฺติปถา อสงฺกิณฺณา อสงฺกิณฺณปุพฺพา, น สงฺกียนฺติ, น สงฺกียิสฺสนฺติ, อปฺปฎิกุฎฺฐา สมเณหิ พฺราหฺมเณหิ วิญฺญูหิฯ กตเม ตโย? ยํ, ภิกฺขเว, รูปํ อตีตํ นิรุทฺธํ วิปริณตํ ‘อโหสี’ติ ตสฺส สงฺขา, ‘อโหสี’ติ ตสฺส สมญฺญา, ‘อโหสี’ติ ตสฺส ปญฺญตฺติ; น ตสฺส สงฺขา ‘อตฺถี’ติ, น ตสฺส สงฺขา ‘ภวิสฺสตี’’’ติฯ

‘‘ยา เวทนา อตีตา นิรุทฺธา วิปริณตา ‘อโหสี’ติ ตสฺสา สงฺขา, ‘อโหสี’ติ ตสฺสา สมญฺญา, ‘อโหสี’ติ ตสฺสา ปญฺญตฺติ; น ตสฺสา สงฺขา ‘อตฺถี’ติ, น ตสฺสา สงฺขา ‘ภวิสฺสตี’’’ติฯ

“ยา สญฺญา… เย สงฺขารา อตีตา นิรุทฺธา วิปริณตา ‘อเหสุ’นฺติ เตสํ สงฺขา, ‘อเหสุ’นฺติ เตสํ สมญฺญา, ‘อเหสุ’นฺติ เตสํ ปญฺญตฺติ; น เตสํ สงฺขา ‘อตฺถี’ติ, น เตสํ สงฺขา ‘ภวิสฺสนฺตี’’’ติฯ

“ยํ วิญฺญาณํ อตีตํ นิรุทฺธํ วิปริณตํ, ‘อโหสี’ติ ตสฺส สงฺขา, ‘อโหสี’ติ ตสฺส สมญฺญา, ‘อโหสี’ติ ตสฺส ปญฺญตฺติ; น ตสฺส สงฺขา ‘อตฺถี’ติ, น ตสฺส สงฺขา ‘ภวิสฺสตี’’’ติฯ

“ยํ, ภิกฺขเว, รูปํ อชาตํ อปาตุภูตํ, ‘ภวิสฺสตี’ติ ตสฺส สงฺขา, ‘ภวิสฺสตี’ติ ตสฺส สมญฺญา, ‘ภวิสฺสตี’ติ ตสฺส ปญฺญตฺติ; น ตสฺส สงฺขา ‘อตฺถี’ติ, น ตสฺส สงฺขา ‘อโหสี’’’ติฯ

“ยา เวทนา อชาตา อปาตุภูตา, ‘ภวิสฺสตี’ติ ตสฺสา สงฺขา, ‘ภวิสฺสตี’ติ ตสฺสา สมญฺญา, ‘ภวิสฺสตี’ติ ตสฺสา ปญฺญตฺติ; น ตสฺสา สงฺขา ‘อตฺถี’ติ, น ตสฺสา สงฺขา ‘อโหสี’’’ติฯ

“ยา สญฺญา… เย สงฺขารา อชาตา อปาตุภูตา, ‘ภวิสฺสนฺตี’ติ เตสํ สงฺขา, ‘ภวิสฺสนฺตี’ติ เตสํ สมญฺญา, ‘ภวิสฺสนฺตี’ติ เตสํ ปญฺญตฺติ; น เตสํ สงฺขา ‘อตฺถี’ติ, น เตสํ สงฺขา ‘อเหสุ’’’นฺติฯ

“ยํ วิญฺญาณํ อชาตํ อปาตุภูตํ, ‘ภวิสฺสตี’ติ ตสฺส สงฺขา, ‘ภวิสฺสตี’ติ ตสฺส สมญฺญา, ‘ภวิสฺสตี’ติ ตสฺส ปญฺญตฺติ; น ตสฺส สงฺขา ‘อตฺถี’ติ, น ตสฺส สงฺขา ‘อโหสี’’’ติฯ

“ยํ, ภิกฺขเว, รูปํ ชาตํ ปาตุภูตํ, ‘อตฺถี’ติ ตสฺส สงฺขา, ‘อตฺถี’ติ ตสฺส สมญฺญา, ‘อตฺถี’ติ ตสฺส ปญฺญตฺติ; น ตสฺส สงฺขา ‘อโหสี’ติ, น ตสฺส สงฺขา ‘ภวิสฺสตี’’’ติฯ

“ยา เวทนา ชาตา ปาตุภูตา, ‘อตฺถี’ติ ตสฺสา สงฺขา, ‘อตฺถี’ติ ตสฺสา สมญฺญา, ‘อตฺถี’ติ ตสฺสา ปญฺญตฺติ; น ตสฺสา สงฺขา ‘อโหสี’ติ, น ตสฺสา สงฺขา ‘ภวิสฺสตี’’’ติฯ

“ยา สญฺญา… เย สงฺขารา ชาตา ปาตุภูตา, ‘อตฺถี’ติ เตสํ สงฺขา, ‘อตฺถี’ติ เตสํ สมญฺญา, ‘อตฺถี’ติ เตสํ ปญฺญตฺติ; น เตสํ สงฺขา ‘อเหสุ’นฺติ, น เตสํ สงฺขา, ‘ภวิสฺสนฺตี’’’ติฯ

“ยํ วิญฺญาณํ ชาตํ ปาตุภูตํ, ‘อตฺถี’ติ ตสฺส สงฺขา, ‘อตฺถี’ติ ตสฺส สมญฺญา, ‘อตฺถี’ติ ตสฺส ปญฺญตฺติ; น ตสฺส สงฺขา ‘อโหสี’ติ, น ตสฺส สงฺขา ‘ภวิสฺสตี’’’ติฯ

“อิเม โข, ภิกฺขเว, ตโย นิรุตฺติปถา อธิวจนปถา ปญฺญตฺติปถา อสงฺกิณฺณา อสงฺกิณฺณปุพฺพา, น สงฺกียนฺติ, น สงฺกียิสฺสนฺติ, อปฺปฏิกุฏฺฐา สมเณหิ พฺราหฺมเณหิ วิญฺญูหิ ฯ เยปิ เต, ภิกฺขเว, อเหสุํ อุกฺกลา วสฺสภญฺญา [โอกฺกลา วยภิญฺญา (ม. นิ. ๓.๓๔๓)] อเหตุกวาทา อกิริยวาทา นตฺถิกวาทา, เตปิเม ตโย นิรุตฺติปเถ อธิวจนปเถ ปญฺญตฺติปเถ น ครหิตพฺพํ นปฺปฏิโกฺกสิตพฺพํ อมญฺญิํสุฯ ตํ กิสฺส เหตุ? นินฺทาฆฏฺฏนพฺยาโรสอุปารมฺภภยา’’ติ [นินฺทาพฺยาโรสอุปารมฺภภยาติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.) ม. นิ. ๓.๓๔๓]ฯ

อุปยวโคฺค ฉโฏฺฐฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

อุปโย พีชํ อุทานํ, อุปาทานปริวตฺตํ;
สตฺตฏฺฐานญฺจ สมฺพุโทฺธ, ปญฺจมหาลิ อาทิตฺตาฯ

วโคฺค นิรุตฺติปเถน จาติฯ

๗. อรหนฺตวโคฺค

๑. อุปาทิยมานสุตฺตํ

๖๓. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อารามเฯ อถ โข อญฺญตโร ภิกฺขุ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สาธุ เม, ภนฺเต, ภควา สํขิเตฺตน ธมฺมํ เทเสตุ ยมหํ ภควโต ธมฺมํ สุตฺวา เอโก วูปกโฏฺฐ อปฺปมโตฺต อาตาปี ปหิตโตฺต วิหเรยฺย’’นฺติฯ ‘‘อุปาทิยมาโน โข, ภิกฺขุ, พโทฺธ มารสฺส; อนุปาทิยมาโน มุโตฺต ปาปิมโต’’ติฯ ‘‘อญฺญาตํ ภควา, อญฺญาตํ สุคตา’’ติฯ

‘‘ยถา กถํ ปน ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสี’’ติ? ‘‘รูปํ โข, ภเนฺต, อุปาทิยมาโน พโทฺธ มารสฺส; อนุปาทิยมาโน มุโตฺต ปาปิมโตฯ เวทนํ อุปาทิยมาโน พโทฺธ มารสฺส; อนุปาทิยมาโน มุโตฺต ปาปิมโตฯ สญฺญํ… สงฺขาเร … วิญฺญาณํ อุปาทิยมาโน พโทฺธ มารสฺส; อนุปาทิยมาโน มุโตฺต ปาปิมโตฯ อิมสฺส ขฺวาหํ, ภเนฺต, ภควตา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามี’’ติฯ

‘‘สาธุ สาธุ, ภิกฺขุ! สาธุ โข ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสิฯ รูปํ โข, ภิกฺขุ, อุปาทิยมาโน พโทฺธ มารสฺส; อนุปาทิยมาโน มุโตฺต ปาปิมโตฯ เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อุปาทิยมาโน พโทฺธ มารสฺส ; อนุปาทิยมาโน มุโตฺต ปาปิมโตฯ อิมสฺส โข, ภิกฺขุ, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพ’’ติฯ

อถ โข โส ภิกฺขุ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฎฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิฯ อถ โข โส ภิกฺขุ เอโก วูปกโฏฺฐ อปฺปมโตฺต อาตาปี ปหิตโตฺต วิหรโนฺต นจิรเสฺสว – ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ ตทนุตฺตรํ – พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ‘‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’’ติ อพฺภญฺญาสิฯ อญฺญตโร จ ปน โส ภิกฺขุ อรหตํ อโหสีติฯ ปฐมํฯ

๒. มญฺญมานสุตฺตํ

๖๔. สาวตฺถินิทานํฯ อถ โข อญฺญตโร ภิกฺขุ…เป.… เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สาธุ เม, ภเนฺต, ภควา สํขิเตฺตน ธมฺมํ เทเสตุ…เป.… อาตาปี ปหิตโตฺต วิหเรยฺย’’นฺติฯ ‘‘มญฺญมาโน โข, ภิกฺขุ, พโทฺธ มารสฺส; อมญฺญมาโน มุโตฺต ปาปิมโต’’ติฯ ‘‘อญฺญาตํ ภควา, อญฺญาตํ สุคตา’’ติฯ

‘‘ยถา กถํ ปน ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสี’’ติ? ‘‘รูปํ โข, ภเนฺต, มญฺญมาโน พโทฺธ มารสฺส; อมญฺญมาโน มุโตฺต ปาปิมโตฯ เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ มญฺญมาโน พโทฺธ มารสฺส; อมญฺญมาโน มุโตฺต ปาปิมโตฯ อิมสฺส ขฺวาหํ, ภเนฺต, ภควตา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามี’’ติฯ

‘‘สาธุ สาธุ , ภิกฺขุ! สาธุ โข ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสิฯ รูปํ โข, ภิกฺขุ, มญฺญมาโน พโทฺธ มารสฺส; อมญฺญมาโน มุโตฺต ปาปิมโตฯ เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ มญฺญมาโน พโทฺธ มารสฺส; อมญฺญมาโน มุโตฺต ปาปิมโตฯ อิมสฺส โข, ภิกฺขุ, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพ’’ติ…เป…. อญฺญตโร จ ปน โส ภิกฺขุ อรหตํ อโหสีติฯ ทุติยํฯ

๓. อภินนฺทมานสุตฺตํ

๖๕. สาวตฺถินิทานํฯ อถ โข อญฺญตโร ภิกฺขุ…เป…. เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สาธุ เม, ภเนฺต, ภควา สํขิเตฺตน…เป…. ปหิตโตฺต วิหเรยฺย’’นฺติฯ ‘‘อภินนฺทมาโน โข, ภิกฺขุ, พโทฺธ มารสฺส; อนภินนฺทมาโน มุโตฺต ปาปิมโต’’ติฯ ‘‘อญฺญาตํ ภควา, อญฺญาตํ สุคตา’’ติฯ

‘‘ยถา กถํ ปน ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสี’’ติ? ‘‘รูปํ โข, ภเนฺต, อภินนฺทมาโน พโทฺธ มารสฺส; อนภินนฺทมาโน มุโตฺต ปาปิมโตฯ เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อภินนฺทมาโน พโทฺธ มารสฺส; อนภินนฺทมาโน มุโตฺต ปาปิมโตฯ อิมสฺส ขฺวาหํ, ภเนฺต, ภควตา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามี’’ติฯ

‘‘สาธุ สาธุ, ภิกฺขุ! สาธุ โข ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสิฯ รูปํ โข, ภิกฺขุ, อภินนฺทมาโน พโทฺธ มารสฺส; อนภินนฺทมาโน มุโตฺต ปาปิมโตฯ เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร … วิญฺญาณํ อภินนฺทมาโน พโทฺธ มารสฺส; อนภินนฺทมาโน มุโตฺต ปาปิมโตฯ อิมสฺส โข, ภิกฺขุ, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพ’’ติ…เป…. อญฺญตโร จ ปน โส ภิกฺขุ อรหตํ อโหสีติฯ ตติยํฯ

๔. อนิจฺจสุตฺตํ

๖๖. สาวตฺถินิทานํ ฯ อถ โข อญฺญตโร ภิกฺขุ…เป…. เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สาธุ เม, ภเนฺต, ภควา สํขิเตฺตน ธมฺมํ เทเสตุ…เป…. อาตาปี ปหิตโตฺต วิหเรยฺย’’นฺติฯ ‘‘ยํ โข, ภิกฺขุ, อนิจฺจํ; ตตฺร เต ฉโนฺท ปหาตโพฺพ’’ติฯ ‘‘อญฺญาตํ ภควา; อญฺญาตํ สุคตา’’ติฯ

‘‘ยถา กถํ ปน ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสี’’ติ? ‘‘รูปํ โข, ภเนฺต, อนิจฺจํ; ตตฺร เม ฉโนฺท ปหาตโพฺพฯ เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนิจฺจํ; ตตฺร เม ฉโนฺท ปหาตโพฺพฯ อิมสฺส ขฺวาหํ, ภเนฺต, ภควตา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามี’’ติฯ

‘‘สาธุ สาธุ, ภิกฺขุ! สาธุ โข ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสิฯ รูปํ โข, ภิกฺขุ, อนิจฺจํ; ตตฺร เต ฉโนฺท ปหาตโพฺพฯ เวทนา อนิจฺจา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนิจฺจํ; ตตฺร โข เต ฉโนฺท ปหาตโพฺพฯ อิมสฺส โข, ภิกฺขุ, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพ’’ติ…เป…. อญฺญตโร จ ปน โส ภิกฺขุ อรหตํ อโหสีติฯ จตุตฺถํฯ

๕. ทุกฺขสุตฺตํ

๖๗. สาวตฺถินิทานํ ฯ อถ โข อญฺญตโร ภิกฺขุ…เป…. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สาธุ เม, ภนฺเต, ภควา สํขิตฺเตน ธมฺมํ เทเสตุ…เป…. อาตาปี ปหิตตฺโต วิหเรยฺย’’นฺติฯ ‘‘ยํ โข, ภิกฺขุ, ทุกฺขํ; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ’’ติฯ ‘‘อญฺญาตํ ภควา; อญฺญาตํ สุคตา’’ติฯ

‘‘ยถา กถํ ปน ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสี’’ติ ? ‘‘รูปํ โข, ภนฺเต, ทุกฺขํ; ตตฺร เม ฉนฺโท ปหาตพฺโพฯ เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ ทุกฺขํ; ตตฺร เม ฉนฺโท ปหาตพฺโพฯ อิมสฺส ขฺวาหํ, ภนฺเต, ภควตา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามี’’ติฯ

‘‘สาธุ สาธุ, ภิกฺขุ! สาธุ โข ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสิฯ รูปํ โข ภิกฺขุ, ทุกฺขํ; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพฯ เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ ทุกฺขํ; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพฯ อิมสฺส โข, ภิกฺขุ, มยา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ’’ติ…เป…. อญฺญตโร จ ปน โส ภิกฺขุ อรหตํ อโหสีติฯ ปญฺจมํฯ

๖. อนตฺตสุตฺตํ

๖๘. สาวตฺถินิทานํฯ อถ โข อญฺญตโร ภิกฺขุ…เป…. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สาธุ เม, ภนฺเต, ภควา สํขิตฺเตน ธมฺมํ เทเสตุ…เป…. อาตาปี ปหิตตฺโต วิหเรยฺย’’นฺติฯ ‘‘โย โข, ภิกฺขุ, อนตฺตา; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ’’ติฯ ‘‘อญฺญาตํ, ภควา; อญฺญาตํ, สุคตา’’ติฯ

‘‘ยถา กถํ ปน ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสี’’ติ? ‘‘รูปํ โข, ภนฺเต, อนตฺตา; ตตฺร เม ฉนฺโท ปหาตพฺโพฯ เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนตฺตา; ตตฺร เม ฉนฺโท ปหาตพฺโพฯ อิมสฺส ขฺวาหํ, ภนฺเต, ภควตา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามี’’ติฯ

‘‘สาธุ สาธุ, ภิกฺขุ! สาธุ โข ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสิฯ รูปํ โข, ภิกฺขุ, อนตฺตา; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺพ ฯ เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนตฺตา; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพฯ อิมสฺส โข, ภิกฺขุ, มยา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ’’ติ…เป…. อญฺญตโร จ ปน โส ภิกฺขุ อรหตํ อโหสีติฯ ฉฏฺฐํฯ

๗. อนตฺตนิยสุตฺตํ

๖๙. สาวตฺถินิทานํฯ อถ โข อญฺญตโร ภิกฺขุ…เป…. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สาธุ เม, ภนฺเต, ภควา สํขิตฺเตน ธมฺมํ เทเสตุ…เป…. วิหเรยฺย’’นฺติฯ ‘‘ยํ โข, ภิกฺขุ, อนตฺตนิยํ; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ’’ติฯ ‘‘อญฺญาตํ, ภควา; อญฺญาตํ, สุคตา’’ติฯ

‘‘ยถา กถํ ปน ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสี’’ติ? ‘‘รูปํ โข, ภนฺเต, อนตฺตนิยํ; ตตฺร เม ฉนฺโท ปหาตพฺโพฯ เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนตฺตนิยํ; ตตฺร เม ฉนฺโท ปหาตพฺโพฯ อิมสฺส ขฺวาหํ, ภนฺเต, ภควตา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามี’’ติฯ

‘‘สาธุ สาธุ, ภิกฺขุ! สาธุ โข ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสิฯ รูปํ โข, ภิกฺขุ , อนตฺตนิยํ; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตโพฺพฯ เวทนา … สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนตฺตนิยํ; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตโพฺพฯ อิมสฺส โข, ภิกฺขุ, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพ’’ติ…เป…. อญฺญตโร จ ปน โส ภิกฺขุ อรหตํ อโหสีติฯ สตฺตมํฯ

๘. รชนียสณฺฐิตสุตฺตํ

๗๐. สาวตฺถินิทานํฯ อถ โข อญฺญตโร ภิกฺขุ…เป…. เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สาธุ เม, ภเนฺต, ภควา สํขิเตฺตน ธมฺมํ เทเสตุ, ยมหํ ภควโต ธมฺมํ สุตฺวา…เป…. วิหเรยฺย’’นฺติฯ ‘‘ยํ โข, ภิกฺขุ, รชนียสณฺฐิตํ; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตโพฺพ’’ติฯ ‘‘อญฺญาตํ, ภควา; อญฺญาตํ, สุคตา’’ติฯ

‘‘ยถา กถํ ปน ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสี’’ติ? ‘‘รูปํ โข, ภเนฺต, รชนียสณฺฐิตํ; ตตฺร เม ฉนฺโท ปหาตโพฺพฯ เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ รชนียสณฺฐิตํ; ตตฺร เม ฉนฺโท ปหาตโพฺพฯ อิมสฺส ขฺวาหํ, ภเนฺต, ภควตา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามี’’ติฯ

‘‘สาธุ สาธุ ภิกฺขุ! สาธุ โข ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสิฯ รูปํ โข, ภิกฺขุ, รชนียสณฺฐิตํ; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตโพฺพฯ เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ รชนียสณฺฐิตํ; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตโพฺพฯ อิมสฺส โข, ภิกฺขุ, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพ’’ติ…เป…. อญฺญตโร จ ปน โส ภิกฺขุ อรหตํ อโหสีติฯ อฎฺฐมํฯ

๙. ราธสุตฺตํ

๗๑. สาวตฺถินิทานํฯ อถ โข อายสฺมา ราโธ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘กถํ นุ โข, ภเนฺต, ชานโต, กถํ ปสฺสโต อิมสฺมิญฺจ สวิญฺญาณเก กาเย พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตสุ อหงฺการมมงฺการมานานุสยา น โหนฺตี’’ติ? ‘‘ยํ กิญฺจิ, ราธ, รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ รูปํ – ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติฯ ยา กาจิ เวทนา… ยา กาจิ สญฺญา… เย เกจิ สงฺขารา… ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ…เป…. ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ วิญฺญาณํ – ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติฯ เอวํ โข, ราธ, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อิมสฺมิญฺจ สวิญฺญาณเก กาเย พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตสุ อหงฺการมมงฺการมานานุสยา น โหนฺตี’’ติ…เป…. อญฺญตโร จ ปนายสฺมา ราโธ อรหตํ อโหสีติฯ นวมํฯ

๑๐. สุราธสุตฺตํ

๗๒. สาวตฺถินิทานํฯ อถ โข อายสฺมา สุราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘กถํ นุ โข, ภเนฺต, ชานโต กถํ ปสฺสโต อิมสฺมิญฺจ สวิญฺญาณเก กาเย พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตสุ อหงฺการมมงฺการมานาปคตํ มานสํ โหติ, วิธา สมติกฺกนฺตํ สนฺตํ สุวิมุตฺต’’นฺติ? ‘‘ยํ กิญฺจิ, สุราธ, รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ…เป…. ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ รูปํ – ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺ

ตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา อนุปาทาวิมุโตฺต โหติฯ ยา กาจิ เวทนา… ยา กาจิ สญฺญา… เย เกจิ สงฺขารา… ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ วิญฺญาณํ – ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา อนุปาทาวิมุโตฺต โหติฯ เอวํ โข, สุราธ, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อิมสฺมิญฺจ สวิญฺญาณเก กาเย, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตสุ อหงฺการมมงฺการมานาปคตํ มานสํ โหติ วิธา สมติกฺกนฺตํ สนฺตํ สุวิมุตฺต’’นฺติ…เป.… อญฺญตโร จ ปนายสฺมา สุราโธ อรหตํ อโหสีติฯ ทสมํฯ

อรหนฺตวโคฺค สตฺตโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

อุปาทิยมญฺญมานา, อถาภินนฺทมาโน จ;
อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา จ, อนตฺตนียํ รชนียสณฺฐิตํ;
ราธสุราเธน เต ทสาติฯ

๘. ขชฺชนียวโคฺค

๑. อสฺสาทสุตฺตํ

๗๓. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘อสฺสุตวา, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน รูปสฺส อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขารานํ… วิญฺญาณสฺส อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ สุตวา จ โข, ภิกฺขเว, อริยสาวโก รูปสฺส อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาติฯ เวทนา … สญฺญาย… สงฺขารานํ… วิญฺญาณสฺส อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาตี’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. สมุทยสุตฺตํ

๗๔. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘อสฺสุตวา, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน รูปสฺส สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขารานํ… วิญฺญาณสฺส สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ สุตวา จ โข, ภิกฺขเว, อริยสาวโก รูปสฺส สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาติฯ เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขารานํ… วิญฺญาณสฺส สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาตี’’ติฯ ทุติยํฯ

๓. ทุติยสมุทยสุตฺตํ

๗๕. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘สุตวา, ภิกฺขเว, อริยสาวโก รูปสฺส สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาติฯ เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขารานํ… วิญฺญาณสฺส สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาตี’’ติฯ ตติยํฯ

๔. อรหนฺตสุตฺตํ

๗๖. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํฯ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ; ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา; ยทนตฺตา ตํ ‘เนตํ มม , เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนิจฺจํฯ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ; ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา; ยทนตฺตา ตํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํ’’ฯ

‘‘เอวํ ปสฺสํ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก รูปสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติ, เวทนายปิ… สญฺญายปิ… สงฺขาเรสุปิ… วิญฺญาณสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติฯ นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ; วิราคา วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมิํ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาติฯ ยาวตา, ภิกฺขเว, สตฺตาวาสา, ยาวตา ภวคฺคํ, เอเต อคฺคา, เอเต เสฏฺฐา โลกสฺมิํ ยทิทํ อรหนฺโต’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา –

‘‘สุขิโน วต อรหนฺโต, ตณฺหา เตสํ น วิชฺชติ;
อสฺมิมาโน สมุจฺฉินฺโน, โมหชาลํ ปทาลิตํฯ

‘‘อเนชํ เต อนุปฺปตฺตา, จิตฺตํ เตสํ อนาวิลํ;
โลเก อนุปลิตฺตา เต, พฺรหฺมภูตา อนาสวาฯ

‘‘ปญฺจกฺขนฺเธ ปริญฺญาย, สตฺต สทฺธมฺมโคจรา;
ปสํสิยา สปฺปุริสา, ปุตฺตา พุทฺธสฺส โอรสาฯ

‘‘สตฺตรตนสมฺปนฺนา, ตีสุ สิกฺขาสุ สิกฺขิตา;
อนุวิจรนฺติ มหาวีรา, ปหีนภยเภรวาฯ

‘‘ทสหงฺเคหิ สมฺปนฺนา, มหานาคา สมาหิตา;
เอเต โข เสฏฺฐา โลกสฺมิํ, ตณฺหา เตสํ น วิชฺชติฯ

‘‘อเสขญาณมุปฺปนฺนํ, อนฺติโมยํ [อนฺติมสฺส (ก.)] สมุสฺสโย;
โย สาโร พฺรหฺมจริยสฺส, ตสฺมิํ อปรปจฺจยาฯ

‘‘วิธาสุ น วิกมฺปนฺติ, วิปฺปมุตฺตา ปุนพฺภวา;
ทนฺตภูมิมนุปฺปตฺตา, เต โลเก วิชิตาวิโนฯ

‘‘อุทฺธํ ติริยํ อปาจีนํ, นนฺที เตสํ น วิชฺชติ;
นทนฺติ เต สีหนาทํ, พุทฺธา โลเก อนุตฺตรา’’ติฯ จตุตฺถํ;

๕. ทุติยอรหนฺตสุตฺตํ

๗๗. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํฯ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ; ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา; ยทนตฺตา ตํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ…เป.… เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํ’’ฯ

“เอวํ ปสฺสํ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก รูปสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติ, เวทนายปิ… สญฺญายปิ… สงฺขาเรสุปิ… วิญฺญาณสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติฯ นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ; วิราคา วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมึ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาติฯ ยาวตา, ภิกฺขเว, สตฺตาวาสา, ยาวตา ภวคฺคํ, เอเต อคฺคา, เอเต เสฏฺฐา โลกสฺมึ ยทิทํ อรหนฺโต”ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. สีหสุตฺตํ

๗๘. สาวตฺถินิทานํ ฯ “สีโห, ภิกฺขเว, มิคราชา สายนฺหสมยํ อาสยา นิกฺขมติ; อาสยา นิกฺขมิตฺวา วิชมฺภติ; วิชมฺภิตฺวา สมนฺตา จตุทฺทิสา อนุวิโลเกติ; สมนฺตา จตุทฺทิสา อนุวิโลเกตฺวา ติกฺขตฺตุํ สีหนาทํ นทติ; ติกฺขตฺตุํ สีหนาทํ นทิตฺวา โคจราย ปกฺกมติฯ เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคตา ปาณา สีหสฺส มิคราโญฺญ นทโต สทฺทํ สุณนฺติ; เยภุยฺเยน ภยํ สํเวคํ สนฺตาสํ อาปชฺชนฺติ; พิลํ พิลาสยา ปวิสนฺติ; ทกํ ทกาสยา ปวิสนฺติ; วนํ วนาสยา ปวิสนฺติ; อากาสํ ปกฺขิโน ภชนฺติฯ เยปิ เต, ภิกฺขเว, รโญฺญ นาคา คามนิคมราชธานีสุ, ทเฬฺหหิ วรตฺเตหิ พทฺธา, เตปิ ตานิ พนฺธนานิ สญฺฉินฺทิตฺวา สมฺปทาเลตฺวา ภีตา มุตฺตกรีสํ จชมานา [โมจนฺตา (ปี. ก.)], เยน วา เตน วา ปลายนฺติฯ เอวํ มหิทฺธิโก โข, ภิกฺขเว, สีโห มิคราชา ติรจฺฉานคตานํ ปาณานํ, เอวํ มเหสกฺโข, เอวํ มหานุภาโว”ฯ

“เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยทา ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาฯ โส ธมฺมํ เทเสติ – ‘อิติ รูปํ, อิติ รูปสฺส สมุทโย, อิติ รูปสฺส อตฺถงฺคโม; อิติ เวทนา… อิติ สญฺญา… อิติ สงฺขารา… อิติ วิญฺญาณํ, อิติ วิญฺญาณสฺส สมุทโย, อิติ วิญฺญาณสฺส อตฺถงฺคโม’ติฯ เยปิ เต, ภิกฺขเว, เทวา ทีฆายุกา วณฺณวนฺโต สุขพหุลา อุจฺเจสุ วิมาเนสุ จิรฏฺฐิติกา เตปิ ตถาคตสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา เยภุยฺเยน ภยํ สํเวคํ สนฺตาสํ อาปชฺชนฺติ – ‘อนิจฺจาว กิร, โภ, มยํ สมานา นิจฺจมฺหาติ อมญฺญิมฺหฯ อทฺธุวาว กิร, โภ, มยํ สมานา ธุวมฺหาติ อมญฺญิมฺหฯ อสสฺสตาว กิร, โภ, มยํ สมานา สสฺสตมฺหาติ อมญฺญิมฺหฯ มยมฺปิ กิร, โภ, อนิจฺจา อทฺธุวา อสสฺสตา สกฺกายปริยาปนฺนา’ติฯ เอวํ มหิทฺธิโก โข, ภิกฺขเว, ตถาคโต สเทวกสฺส โลกสฺส, เอวํ มเหสกฺโข, เอวํ มหานุภาโว”ติฯ อิทมโวจ ภควา…เป.… เอตทโวจ สตฺถา –

“ยทา พุทฺโธ อภิญฺญาย, ธมฺมจกฺกํ ปวตฺตยิ;
สเทวกสฺส โลกสฺส, สตฺถา อปฺปฏิปุคฺคโลฯ

“สกฺกายญฺจ นิโรธญฺจ, สกฺกายสฺส จ สมฺภวํ;
อริยญฺจฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ, ทุกฺขูปสมคามินํฯ

“เยปิ ทีฆายุกา เทวา, วณฺณวนฺโต ยสสฺสิโน;
ภีตา สนฺตาสมาปาทุํ, สีหเสฺสวิตเร มิคาฯ

อวีติวตฺตา สกฺกายํ, อนิจฺจา กิร โภ มยํ;
สุตฺวา อรหโต วากฺยํ, วิปฺปมุตฺตสฺส ตาทิโน”ติฯ ฉฏฺฐํ;

๗. ขชฺชนียสุตฺตํ

๗๙. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรมานา อนุสฺสรนฺติ สเพฺพเต ปญฺจุปาทานกฺขเนฺธ อนุสฺสรนฺติ เอเตสํ วา อญฺญตรํฯ กตเม ปญฺจ? ‘เอวํรูโป อโหสึ อตีตมทฺธาน’นฺติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, อนุสฺสรมาโน รูปํเยว อนุสฺสรติฯ ‘เอวํเวทโน อโหสึ อตีตมทฺธาน’นฺติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, อนุสฺสรมาโน เวทนํเยว อนุสฺสรติฯ ‘เอวํสโญฺญ อโหสึ อตีตมทฺธาน’นฺติ... ‘เอวํสงฺขาโร อโหสึ อตีตมทฺธาน’นฺติ... ‘เอวํวิญฺญาโณ อโหสึ อตีตมทฺธาน’นฺติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, อนุสฺสรมาโน วิญฺญาณเมว อนุสฺสรติ’’ฯ

‘‘กิญฺจ, ภิกฺขเว, รูปํ วเทถ? รุปฺปตีติ โข, ภิกฺขเว, ตสฺมา ‘รูป’นฺติ วุจฺจติฯ เกน รุปฺปติ? สีเตนปิ รุปฺปติ, อุเณฺหนปิ รุปฺปติ, ชิฆจฺฉายปิ รุปฺปติ, ปิปาสายปิ รุปฺปติ, ฑํสมกสวาตาตปสรีสปสมฺผเสฺสนปิ [... สิรึสปสมฺผเสฺสนปิ (สี. ปี.)] รุปฺปติฯ รุปฺปตีติ โข, ภิกฺขเว, ตสฺมา ‘รูป’นฺติ วุจฺจติฯ

‘‘กิญฺจ, ภิกฺขเว, เวทนํ วเทถ? เวทยตีติ โข, ภิกฺขเว, ตสฺมา ‘เวทนา’ติ วุจฺจติฯ กิญฺจ เวทยติ? สุขมฺปิ เวทยติ, ทุกฺขมฺปิ เวทยติ, อทุกฺขมสุขมฺปิ เวทยติฯ เวทยตีติ โข, ภิกฺขเว, ตสฺมา ‘เวทนา’ติ วุจฺจติฯ

‘‘กิญฺจ, ภิกฺขเว, สญฺญํ วเทถ? สญฺชานาตีติ โข, ภิกฺขเว, ตสฺมา ‘สญฺญา’ติ วุจฺจติฯ กิญฺจ สญฺชานาติ? นีลมฺปิ สญฺชานาติ, ปีตกมฺปิ สญฺชานาติ, โลหิตกมฺปิ สญฺชานาติ, โอทาตมฺปิ สญฺชานาติฯ สญฺชานาตีติ โข, ภิกฺขเว, ตสฺมา ‘สญฺญา’ติ วุจฺจติฯ

‘‘กิญฺจ , ภิกฺขเว, สงฺขาเร วเทถ? สงฺขตมภิสงฺขโรนฺตีติ โข, ภิกฺขเว, ตสฺมา ‘สงฺขารา’ติ วุจฺจติฯ กิญฺจ สงฺขตมภิสงฺขโรนฺติ? รูปํ รูปตฺตาย [รูปตฺถาย (ก.)] สงฺขตมภิสงฺขโรนฺติ, เวทนํ เวทนตฺตาย สงฺขตมภิสงฺขโรนฺติ, สญฺญํ สญฺญตฺตาย สงฺขตมภิสงฺขโรนฺติ, สงฺขาเร สงฺขารตฺตาย สงฺขตมภิสงฺขโรนฺติ, วิญฺญาณํ วิญฺญาณตฺตาย สงฺขตมภิสงฺขโรนฺติฯ สงฺขตมภิสงฺขโรนฺตีติ โข, ภิกฺขเว, ตสฺมา ‘สงฺขารา’ติ วุจฺจติฯ

‘‘กิญฺจ, ภิกฺขเว, วิญฺญาณํ วเทถ? วิชานาตีติ โข, ภิกฺขเว, ตสฺมา ‘วิญฺญาณ’นฺติ วุจฺจติฯ กิญฺจ วิชานาติ? อมฺพิลมฺปิ วิชานาติ, ติตฺตกมฺปิ วิชานาติ, กฎุกมฺปิ วิชานาติ, มธุรมฺปิ วิชานาติ, ขาริกมฺปิ วิชานาติ, อขาริกมฺปิ วิชานาติ, โลณิกมฺปิ วิชานาติ, อโลณิกมฺปิ วิชานาติฯ วิชานาตีติ โข, ภิกฺขเว, ตสฺมา ‘วิญฺญาณ’นฺติ วุจฺจติฯ

‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก อิติ ปฎิสญฺจิกฺขติ – ‘อหํ โข เอตรหิ รูเปน ขชฺชามิฯ อตีตมฺปาหํ อทฺธานํ เอวเมว รูเปน ขชฺชึ, เสยฺยถาปิ เอตรหิ ปจฺจุปฺปเนฺนน รูเปน ขชฺชามิฯ อหเญฺจว โข ปน อนาคตํ รูปํ อภินเนฺทยฺยํ, อนาคตมฺปาหํ อทฺธานํ เอวเมว รูเปน ขเชฺชยฺยํ, เสยฺยถาปิ เอตรหิ ปจฺจุปฺปเนฺนน รูเปน ขชฺชามี’ติฯ โส อิติ ปฎิสงฺขาย อตีตสฺมึ รูปสฺมึ อนเปโกฺข โหติ ; อนาคตํ รูปํ นาภินนฺทติ; ปจฺจุปฺปนฺนสฺส รูปสฺส นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฎิปโนฺน โหติฯ

‘‘‘อหํ โข เอตรหิ เวทนาย ขชฺชามิฯ อตีตมฺปาหํ อทฺธานํ เอวเมว เวทนาย ขชฺชึ, เสยฺยถาปิ เอตรหิ ปจฺจุปฺปนฺนาย เวทนาย ขชฺชามิฯ อหเญฺจว โข ปน อนาคตํ เวทนํ อภินเนฺทยฺยํ; อนาคตมฺปาหํ อทฺธานํ เอวเมว เวทนาย ขเชฺชยฺยํ, เสยฺยถาปิ เอตรหิ ปจฺจุปฺปนฺ

นาย เวทนาย ขชฺชามี’ติฯ โส อิติ ปฏิสงฺขาย อตีตาย เวทนาย อนเปโกฺข โหติ; อนาคตํ เวทนํ นาภินนฺทติ; ปจฺจุปฺปนฺนาย เวทนาย นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติฯ

‘‘‘อหํ โข เอตรหิ สญฺญาย ขชฺชามิ…เป.… อหํ โข เอตรหิ สงฺขาเรหิ ขชฺชามิฯ อตีตมฺปาหํ อทฺธานํ เอวเมว สงฺขาเรหิ ขชฺชึ, เสยฺยถาปิ เอตรหิ ปจฺจุปฺปเนฺนหิ สงฺขาเรหิ ขชฺชามีติฯ อหเญฺจว โข ปน อนาคเต สงฺขาเร อภินเนฺทยฺยํ ; อนาคตมฺปาหํ อทฺธานํ เอวเมว สงฺขาเรหิ ขเชฺชยฺยํ, เสยฺยถาปิ เอตรหิ ปจฺจุปฺปเนฺนหิ สงฺขาเรหิ ขชฺชามี’ติฯ โส อิติ ปฏิสงฺขาย อตีเตสุ สงฺขาเรสุ อนเปโกฺข โหติ; อนาคเต สงฺขาเร นาภินนฺทติ; ปจฺจุปฺปนฺนานํ สงฺขารานํ นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปโนฺน โหติฯ

‘‘‘อหํ โข เอตรหิ วิญฺญาเณน ขชฺชามิฯ อตีตมฺปิ อทฺธานํ เอวเมว วิญฺญาเณน ขชฺชึ, เสยฺยถาปิ เอตรหิ ปจฺจุปฺปเนฺนน วิญฺญาเณน ขชฺชามิฯ อหเญฺจว โข ปน อนาคตํ วิญฺญาณํ อภินเนฺทยฺยํ; อนาคตมฺปาหํ อทฺธานํ เอวเมว วิญฺญาเณน ขเชฺชยฺยํ, เสยฺยถาปิ เอตรหิ ปจฺจุปฺปเนฺนน วิญฺญาเณน ขชฺชามี’ติฯ โส อิติ ปฏิสงฺขาย อตีตสฺมึ วิญฺญาณสฺมึ อนเปโกฺข โหติ; อนาคตํ วิญฺญาณํ นาภินนฺทติ; ปจฺจุปฺปนฺนสฺส วิญฺญาณสฺส นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปโนฺน โหติฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘เวทนา … สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ตสฺมาติห, ภิกฺขเว, ยํ กิญฺจิ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ รูปํ – ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฎฺฐพฺพํฯ ยา กาจิ เวทนา… ยา กาจิ สญฺญา… เย เกจิ สงฺขารา… ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ…เป.… ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ วิญฺญาณํ – ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฎฺฐพฺพํ’’ฯ

‘‘อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก อปจินาติ, โน อาจินาติ; ปชหติ [โน (สี.)], น อุปาทิยติ; วิสิเนติ [โน (สี.)], น อุสฺสิเนติ; วิธูเปติ [โน (สี.)], น สนฺธูเปติฯ กิญฺจ อปจินาติ, โน อาจินาติ? รูปํ อปจินาติ, โน อาจินาติ; เวทนํ … สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อปจินาติ, โน อาจินาติฯ กิญฺจ ปชหติ, น อุปาทิยติ? รูปํ ปชหติ, น อุปาทิยติ; เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ ปชหติ, น อุปาทิยติฯ กิญฺจ วิสิเนติ, น อุสฺสิเนติ? รูปํ วิสิเนติ, น อุสฺสิเนติ; เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ วิสิเนติ, น อุสฺสิเนติฯ กิญฺจ วิธูเปติ, น สนฺธูเปติ? รูปํ วิธูเปติ, น สนฺธูเปติ; เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ วิธูเปติ, น สนฺธูเปติฯ

‘‘เอวํ ปสฺสํ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก รูปสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติ, เวทนายปิ… สญฺญายปิ… สงฺขาเรสุปิ… วิญฺญาณสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติฯ นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ; วิราคา วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมึ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาติฯ

‘‘อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เนวาจินาติ น อปจินาติ, อปจินิตฺวา ฐิโต เนว ปชหติ น อุปาทิยติ, ปชหิตฺวา ฐิโต เนว วิสิเนติ น อุสฺสิเนติ, วิสิเนตฺวา ฐิโต เนว วิธูเปติ น สนฺธูเปติฯ วิธูเปตฺวา ฐิโต กิญฺจ เนวาจินาติ น อปจินาติ? อปจินิตฺวา ฐิโต รูปํ เนวาจินาติ น อปจินาติ; อปจินิตฺวา ฐิโต เวทนํ... สญฺญํ... สงฺขาเร... วิญฺญาณํ เนวาจินาติ น อปจินาติฯ อปจินิตฺวา ฐิโต กิญฺจ เนว ปชหติ น อุปาทิยติ? ปชหิตฺวา ฐิโต รูปํ เนว ปชหติ น อุปาทิยติ; ปชหิตฺวา ฐิโต เวทนํ... สญฺญํ... สงฺขาเร... วิญฺญาณํ เนว ปชหติ น อุปาทิยติฯ ปชหิตฺวา ฐิโต กิญฺจ เนว วิสิเนติ น อุสฺสิเนติ? วิสิเนตฺวา ฐิโต รูปํ เนว วิสิเนติ น อุสฺสิเนติ; วิสิเนตฺวา ฐิโต เวทนํ... สญฺญํ... สงฺขาเร... วิญฺญาณํ เนว วิสิเนติ น อุสฺสิเนติฯ วิสิเนตฺวา ฐิโต กิญฺจ เนว วิธูเปติ น สนฺธูเปติ? วิธูเปตฺวา ฐิโต รูปํ เนว วิธูเปติ น สนฺธูเปติ; วิธูเปตฺวา ฐิโต เวทนํ... สญฺญํ... สงฺขาเร... วิญฺญาณํ เนว วิธูเปติ น สนฺธูเปติฯ วิธูเปตฺวา ฐิโต เอวํวิมุตฺตจิตฺตํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุํ สอินฺทา เทวา สพฺรหฺมกา สปชาปติกา อารกาว นมสฺสนฺติ –

‘‘นโม เต ปุริสาชญฺญ, นโม เต ปุริสุตฺตม;
ยสฺส เต นาภิชานาม, ยมฺปิ นิสฺสาย ฌายสี’’ติฯ สตฺตมํ;

๘. ปิณฺฑโลฺยสุตฺตํ

๘๐. เอกํ สมยํ ภควา สเกฺกสุ วิหรติ กปิลวตฺถุสฺมิํ นิโคฺรธาราเมฯ อถ โข ภควา กิสฺมิญฺจิ เทว ปกรเณ ภิกฺขุสงฺฆํ ปณาเมตฺวา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย กปิลวตฺถุํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ กปิลวตฺถุสฺมิํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต เยน มหาวนํ เตนุปสงฺกมิ ทิวาวิหาราย ฯ มหาวนํ อโชฺฌคาเหตฺวา เพลุวลฏฺฐิกาย มูเล ทิวาวิหารํ นิสีทิฯ

อถ โข ภควโต รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตโกฺก อุทปาทิ – ‘‘มยา โข ภิกฺขุสโงฺฆ ปพาโฬฺหฯ สเนฺตตฺถ ภิกฺขู นวา อจิรปพฺพชิตา อธุนาคตา อิมํ ธมฺมวินยํฯ เตสํ มมํ อปสฺสนฺตานํ สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโมฯ เสยฺยถาปิ นาม วจฺฉสฺส ตรุณสฺส มาตรํ อปสฺสนฺตสฺส สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโม, เอวเมว สเนฺตตฺถ ภิกฺขู นวา อจิรปพฺพชิตา อธุนาคตา อิมํ ธมฺมวินยํ เตสํ มมํ อปสฺสนฺตานํ สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโมฯ เสยฺยถาปิ นาม พีชานํ ตรุณานํ อุทกํ อลภนฺตานํ สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโม, เอวเมว สเนฺตตฺถ...เป.... เตสํ มมํ อลภนฺตานํ ทสฺสนาย สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโมฯ ยํนูนาหํ ยเถว มยา ปุเพฺพ ภิกฺขุสโงฺฆ อนุคฺคหิโต, เอวเมว เอตรหิ อนุคฺคเณฺหยฺยํ ภิกฺขุสงฺฆ’’นฺติฯ

อถ โข พฺรหฺมา สหมฺปติ ภควโต เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย – เสยฺยถาปิ นาม พลวา ปุริโส สมิญฺชิตํ [สมฺมิญฺชิตํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] วา พาหํ ปสาเรยฺย ปสาริตํ วา พาหํ สมิเญฺชยฺย เอวเมว – พฺรหฺมโลเก อนฺตรหิโต ภควโต ปุรโต ปาตุรโหสิฯ อถ โข พฺรหฺมา สหมฺปติ เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ กริตฺวา เยน ภควา เตนญฺชลิํ ปณาเมตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘เอวเมตํ, ภควา; เอวเมตํ, สุคต ! ภควโต, ภเนฺต, ภิกฺขุสโงฺฆ ปพาโฬฺหฯ สเนฺตตฺถ ภิกฺขู นวา อจิรปพฺพชิตา อธุนาคตา อิมํ ธมฺมวินยํฯ เตสํ ภควนฺตํ อปสฺสนฺตานํ สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโมฯ เสยฺยถาปิ นาม วจฺฉสฺส ตรุณสฺส มาตรํ อปสฺสนฺตสฺส สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโม, เอวเมว สเนฺตตฺถ ภิกฺขู นวา อจิรปพฺพชิตา อธุนาคตา อิมํ ธมฺมวินยํ เตสํ ภควนฺตํ อปสฺสนฺตานํ สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโมฯ เสยฺยถาปิ นาม พีชานํ ตรุณานํ อุทกํ อลภนฺตานํ สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโม, เอวเมว สเนฺตตฺถ ภิกฺขู นวา อจิรปพฺพชิตา อธุนาคตา อิมํ ธมฺมวินยํ, เตสํ ภควนฺตํ อลภนฺตานํ ทสฺสนาย สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโมฯ อภินนฺท

ตุ, ภเนฺต, ภควา ภิกฺขุสงฺฆํ; อภิวทตุ, ภเนฺต, ภควา ภิกฺขุสงฺฆํฯ ยเถว ภควตา ปุเพฺพ ภิกฺขุสโงฺฆ อนุคฺคหิโต, เอวเมว เอตรหิ อนุคฺคณฺหาตุ ภิกฺขุสงฺฆ''นฺติฯ

อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวนฯ อถ โข พฺรหฺมา สหมฺปติ ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตเตฺถวนฺตรธายิฯ

อถ โข ภควา สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฎฺฐิโต เยน นิโคฺรธาราโม เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ นิสชฺช โข ภควา ตถารูปํ อิทฺธาภิสงฺขารํ อภิสงฺขาสิ [อภิสงฺขาเรสิ (สฺยา. กํ.), อภิสงฺขายิ (ปี.), อภิสงฺขโรติ (ก.)] ยถา เต ภิกฺขู (เอกทฺวีหิกาย สารชฺชมานรูปา เยนาหํ [เยน ภควา (?)] เตนุปสงฺกเมยฺยุํฯ เตปิ ภิกฺขู) [( ) สี. สฺยา. กํ. โปตฺถเกสุ นตฺถิ] เอกทฺวีหิกาย สารชฺชมานรูปา เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ เอกมนฺตํ นิสิเนฺน โข เต ภิกฺขู ภควา เอตทโวจ –

''อนฺตมิทํ, ภิกฺขเว, ชีวิกานํ ยทิทํ ปิโณฺฑลฺยํฯ อภิสาโปยํ, ภิกฺขเว, โลกสฺมึ ปิโณฺฑโล วิจรสิ ปตฺตปาณีติฯ ตญฺจ โข เอตํ, ภิกฺขเว, กุลปุตฺตา อุเปนฺติ อตฺถวสิกา, อตฺถวสํ ปฏิจฺจ; เนว ราชาภินีตา, น โจราภินีตา, น อิณฏฺฏา, น ภยฏฺฏา, น อาชีวิกาปกตา; อปิ จ โข โอติณฺณามฺห ชาติยา ชราย มรเณน โสเกหิ ปริเทเวหิ ทุเกฺขหิ โทมนเสฺสหิ อุปายาเสหิ ทุโกฺขติณฺณา ทุกฺขปเรตา อเปฺปว นาม อิมสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส อนฺตกิริยา ปญฺญาเยถาติฯ

''เอวํ ปพฺพชิโต จายํ, ภิกฺขเว, กุลปุโตฺตฯ โส จ โหติ อภิชฺฌาลุ กาเมสุ ติพฺพสาราโค พฺยาปนฺนจิโตฺต ปทุฎฺฐมนสงฺกโปฺป มุฎฺฐสฺสติ อสมฺปชาโน อสมาหิโต วิพฺภนฺตจิโตฺต ปากตินฺทฺริโยฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว , ฉวาลาตํ อุภโตปทิตฺตํ มเชฺฌ คูถคตํ, เนว คาเม กฎฺฐตฺถํ ผรติ, นารเญฺญ กฎฺฐตฺถํ ผรติฯ ตถูปมาหํ, ภิกฺขเว, อิมํ ปุคฺคลํ วทามิ คิหิโภคา จ ปริหีโน, สามญฺญตฺถญฺจ น ปริปูเรติฯ

''ตโยเม, ภิกฺขเว, อกุสลวิตกฺกา – กามวิตโกฺก, พฺยาปาทวิตโกฺก, วิหึสาวิตโกฺกฯ อิเม จ ภิกฺขเว, ตโย อกุสลวิตกฺกา กฺว อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ? จตูสุ วา สติปฎฺฐาเนสุ สุปฺปติฎฺฐิตจิตฺตสฺส วิหรโต อนิมิตฺตํ วา สมาธึ ภาวยโตฯ ยาวญฺจิทํ, ภิกฺขเว, อลเมว อนิมิโตฺต สมาธิ ภาเวตุํฯ อนิมิโตฺต, ภิกฺขเว, สมาธิ ภาวิโต พหุลีกโต มหปฺผโล โหติ มหานิสํโสฯ

''เทฺวมา, ภิกฺขเว, ทิฎฺฐิโย – ภวทิฎฺฐิ จ วิภวทิฎฺฐิ จฯ ตตฺร โข, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – 'อตฺถิ นุ โข ตํ กิญฺจิ โลกสฺมึ ยมหํ อุปาทิยมาโน น วชฺชวา อสฺส'นฺติ? โส เอวํ ปชานาติ – 'นตฺถิ นุ โข ตํ กิญฺจิ โลกสฺมึ ยมหํ อุปาทิยมาโน น วชฺชวา อสฺสํฯ อหญฺหิ รูปเญฺญว อุปาทิยมาโน อุปาทิเยยฺยํ เวทนเญฺญว... สญฺญเญฺญว... สงฺขาเรเยว วิญฺญาณเญฺญว อุปาทิยมาโน อุปาทิเยยฺยํฯ ตสฺส เม อสฺส [อยํ (ก.)] อุปาทานปจฺจยา ภโว; ภวปจฺจยา ชาติ; ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภเวยฺยุํฯ เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย อสฺสา'''ติฯ

''ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา''ติ? ''อนิจฺจํ, ภเนฺต''ฯ ''ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา''ติ? ''ทุกฺขํ, ภเนฺต''ฯ ''ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – 'เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา'''ติ? ''โน เหตํ, ภเนฺต''ฯ ''เวทนา... สญฺญา... สงฺขารา... วิญฺญาณํ...เป.... ตสฺมาติห, ภิกฺขเว, เอวํ ปสฺสํ... นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี''ติฯ อฎฺฐมํฯ

๙. ปาลิเลยฺยสุตฺตํ

๘๑. เอกํ สมยํ ภควา โกสมฺพิยํ วิหรติ โฆสิตาราเมฯ อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย โกสมฺพึ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ โกสมฺพิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต สามํ เสนาสนํ สํสาเมตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อนามนฺเตตฺวา อุปฏฺฐาเก อนปโลเกตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ เอโก อทุติโย จาริกํ ปกฺกามิฯ

อถ โข อญฺญตโร ภิกฺขุ อจิรปกฺกนฺตสฺส ภควโต เยนายสฺมา อานนฺโท เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ – ‘‘เอสาวุโส, อานนฺท, ภควา สามํ เสนาสนํ สํสาเมตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อนามนฺเตตฺวา อุปฏฺฐาเก อนปโลเกตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ เอโก อทุติโย จาริกํ ปกฺกนฺโต’’ติฯ ‘‘ยสฺมึ, อาวุโส, สมเย ภควา สามํ เสนาสนํ สํสาเมตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อนามนฺเตตฺวา อุปฏฺฐาเก อนปโลเกตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ เอโก อทุติโย จาริกํ ปกฺกมติ, เอโกว ภควา ตสฺมึ สมเย วิหริตุกาโม โหติ; น ภควา ตสฺมึ สมเย เกนจิ อนุพนฺธิตโพฺพ โหตี’’ติฯ

อถ โข ภควา อนุปุเพฺพน จาริกํ จรมาโน เยน ปาลิเลยฺยกํ [ปาริเลยฺยกํ (สี. ปี.)] ตทวสริฯ ตตฺร สุทํ ภควา ปาลิเลยฺยเก วิหรติ ภทฺทสาลมูเลฯ อถ โข สมฺพหุลา ภิกฺขู เยนายสฺมา อานนฺโท เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา อานนฺเทน สทฺธึ สโมฺมทึสุฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข เต ภิกฺขู อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจุํ – ‘‘จิรสฺสุตา โข โน, อาวุโส อานนฺท, ภควโต สมฺมุขา ธมฺมี กถา; อิจฺฉาม มยํ, อาวุโส อานนฺท, ภควโต สมฺมุขา ธมฺมึ กถํ โสตุ’’นฺติฯ

อถ โข อายสฺมา อานนฺโท เตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ เยน ปาลิเลยฺยกํ ภทฺทสาลมูลํ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺเน โข เต ภิกฺขู ภควา ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสสิ สมาทเปสิ สมุเตฺตเชสิ สมฺปหํเสสิฯ เตน โข ปน สมเยน อญฺญตรสฺส ภิกฺขุโน เอวํ เจตโส ปริวิตโกฺก อุทปาทิ – ‘‘กถํ นุ โข ชานโต กถํ ปสฺสโต อนนฺตรา อาสวานํ ขโย โหตี’’ติ? อถ โข ภควา ตสฺส ภิกฺขุโน เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘วิจยโส เทสิโต, ภิกฺขเว, มยา ธโมฺม; วิจยโส เทสิตา จตฺตาโร สติปฏฺฐานา; วิจยโส เทสิตา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา; วิจยโส เทสิตา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา; วิจยโส เทสิตานิ ปญฺจินฺทฺริยานิ; วิจยโส เทสิตานิ ปญฺจ พลานิ; วิจยโส เทสิตา สตฺตโพชฺฌงฺคา; วิจยโส เทสิโต อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺคฯ เอวํ วิจยโส เทสิโต, ภิกฺขเว, มยา ธโมฺมฯ เอวํ วิจยโส เทสิเต โข, ภิกฺขเว, มยา ธเมฺม อถ จ ปนิเธกจฺจสฺส ภิกฺขุโน เอวํ เจตโส ปริวิตโกฺก อุทปาทิ – ‘กถํ นุ โข ชานโต กถํ ปสฺสโต อนนฺตรา อาสวานํ ขโย โหตี’’’ติ?

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, ชานโต กถํ ปสฺสโต อนนฺตรา อาสวานํ ขโย โหติ? อิธ ภิกฺขเว, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธเมฺม อวินีโต, สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธเมฺม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ยา โข ปน สา, ภิกฺขเว, สมนุปสฺสนา สงฺขาโร โสฯ โส ปน สงฺขาโร กึนิทาโน กึสมุทโย กึชาติโก กึปภโว? อวิชฺชาสมฺผสฺสเชน, ภิกฺขเว, เวทยิเตน ผุฏฺฐสฺส อสฺสุตวโต ปุถุชฺชนสฺส อุปฺปนฺนา ตณฺหา; ตโตโช โส สงฺขาโรฯ อิติ โข, ภิกฺขเว, โสปิ สงฺขาโร อนิโจฺจ สงฺขโต ปฏิจฺจสมุปฺปโนฺนฯ สาปิ ตณฺหา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนาฯ สาปิ เวทนา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนาฯ โสปิ ผโสฺส อนิโจฺจ สงฺขโต ปฏิจฺจสมุปฺปโนฺนฯ สาปิ อวิชฺชา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ฯ เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อนนฺตรา อาสวานํ ขโย โหติฯ

‘‘น เหว โข รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ; อปิ จ โข รูปวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ ยา โข ปน สา, ภิกฺขเว, สมนุปสฺสนา สงฺขาโร โสฯ โส ปน สงฺขาโร กึนิทาโน กึสมุทโย กึชาติโก กึปภโว? อวิชฺชาสมฺผสฺสเชน, ภิกฺขเว, เวทยิเตน ผุฏฺฐสฺส อสฺสุตวโต ปุถุชฺชนสฺส อุปฺปนฺนา ตณฺหา; ตโตโช โส สงฺขาโรฯ อิติ โข, ภิกฺขเว, โสปิ สงฺขาโร อนิโจฺจ สงฺขโต ปฏิจฺจสมุปฺปโนฺนฯ สาปิ ตณฺหา… สาปิ เวทนา… โสปิ ผโสฺส… สาปิ อวิชฺชา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนาฯ เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อนนฺตรา อาสวานํ ขโย โหติฯ

‘‘น เหว โข รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น รูปวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติ; อปิ จ โข อตฺตนิ รูปํ สมนุปสฺสติฯ ยา โข ปน สา, ภิกฺขเว , สมนุปสฺสนา สงฺขาโร โสฯ โส ปน สงฺขาโร กึนิทาโน กึสมุทโย กึชาติโก กึปภโว? อวิชฺชาสมฺผสฺสเชน, ภิกฺขเว, เวทยิเตน ผุฏฺฐสฺส อสฺสุตวโต ปุถุชฺชนสฺส อุปฺปนฺนา ตณฺหา; ตโตโช โส สงฺขาโรฯ อิติ โข, ภิกฺขเว, โสปิ สงฺขาโร อนิโจฺจ สงฺขโต ปฏิจฺจสมุปฺปโนฺนฯ สาปิ ตณฺหา… สาปิ เวทนา… โสปิ ผโสฺส… สาปิ อวิชฺชา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนาฯ เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อนนฺตรา อาสวานํ ขโย โหติฯ

‘‘น เหว โข รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น รูปวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติ, น อตฺตนิ รูปํ สมนุปสฺสติ; อปิ จ โข รูปสฺมึ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ ยา โข ปน สา, ภิกฺขเว, สมนุปสฺสนา สงฺขาโร โสฯ โส ปน สงฺขาโร กึนิทาโน กึสมุทโย กึชาติโก กึปภโว? อวิชฺชาสมฺผสฺสเชน, ภิกฺขเว, เวทยิเต ผุฏฺฐสฺส อสฺสุตวโต ปุถุชฺชนสฺส อุปฺปนฺนา ตณฺหา; ตโตโช โส สงฺขาโรฯ อิติ โข, ภิกฺขเว, โสปิ สงฺขาโร อนิโจฺจ สงฺขโต ปฏิจฺจสมุปฺปโนฺนฯ สาปิ ตณฺหา … สาปิ เวทนา… โสปิ ผโสฺส… สาปิ อวิชฺชา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนาฯ เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ชานโต…เป.… อาสวานํ ขโย โหติฯ

‘‘น เหว โข รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น รูปวนฺตํ อตฺตานํ, น อตฺตนิ รูปํ, น รูปสฺมึ อตฺตานํ สมนุปสฺสติ; อปิ จ โข เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, อปิ จ โข เวทนาวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติ, อปิ จ โข อตฺตนิ เวทนํ สมนุปสฺสติ, อปิ จ โข เวทนาย อตฺตานํ สมนุปสฺสติ; อปิ จ โข สญฺญํ… อปิ จ โข สงฺขาเร อตฺตโต สมนุปสฺสติ, อปิ จ โข สงฺขารวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติ, อปิ จ โข อตฺตนิ สงฺขาเร สมนุปสฺสติ, อปิ จ โข สงฺขาเรสุ อตฺตานํ สมนุปสฺสติ; อปิ จ โข วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, อปิ จ โข วิญฺญาณวนฺตํ อตฺตานํ, อปิ จ โข อตฺตนิ วิญฺญาณํ, อปิ จ โข วิญฺญาณสฺมึ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ ยา โข ปน สา, ภิกฺขเว, สมนุปสฺสนา สงฺขาโร โสฯ โส ปน สงฺขาโร กึนิทาโน…เป.… กึปภโว? อวิชฺชาสมฺผสฺสเชน, ภิกฺขเว, เวทยิเต ผุฏฺฐสฺส อสฺสุตวโต ปุถุชฺชนสฺส อุปฺปนฺนา ตณฺหา; ตโตโช โส สงฺขาโรฯ อิติ โข, ภิกฺขเว, โสปิ สงฺขาโร อนิโจฺจ สงฺขโต ปฏิจฺจสมุปฺปโนฺนฯ สาปิ ตณฺหา… สาปิ เวทนา… โสปิ ผโสฺส … สาปิ อวิชฺชา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนาฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อนนฺตรา อาสวานํ ขโย โหติฯ

‘‘น เหว โข รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น สญฺญํ… น สงฺขาเร… น วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ; อปิ จ โข เอวํทิฏฺฐิ โหติ – ‘โส อตฺตา โส โลโก, โส เปจฺจ ภวิสฺสามิ นิโจฺจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธโมฺม’ติฯ ยา โข ปน สา, ภิกฺขเว, สสฺสตทิฏฺฐิ สงฺขาโร โสฯ โส ปน สงฺขาโร กึนิทาโน…เป.… เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อนนฺตรา อาสวานํ ขโย โหติฯ

‘‘น เหว โข รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น เวทนํ … น สญฺญํ… น สงฺขาเร… น วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ; นาปิ เอวํทิฏฺฐิ โหติ – ‘โส อตฺตา โส โลโก, โส เปจฺจ ภวิสฺสามิ นิโจฺจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธโมฺม’ติฯ อปิ จ โข เอวํทิฏฺฐิ โหติ – ‘โน จสฺสํ โน จ เม สิยา นาภวิสฺสํ น เม ภวิสฺสตี’ติฯ ยา โข ปน สา, ภิกฺขเว, อุเจฺฉททิฏฺฐิ สงฺขาโร โสฯ โส ปน สงฺขาโร กึนิทาโน กึสมุทโย กึชาติโก กึปภโว? อวิชฺชาสมฺผสฺสเชน, ภิกฺขเว, เวทยิเตน ผุฏฺฐสฺส อสฺสุตวโต ปุถุชฺชนสฺส อุปฺปนฺนา ตณฺหา; ตโตโช โส สงฺขาโรฯ อิติ โข, ภิกฺขเว, โสปิ สงฺขาโร อนิโจฺจ…เป…. เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อนนฺตรา อาสวานํ ขโย โหติฯ

‘‘น เหว โข รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น เวทนํ… น สญฺญํ… น สงฺขาเร… น วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ…เป…. น วิญฺญาณสฺมึ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, นาปิ เอวํทิฏฺฐิ โหติ – ‘โส อตฺตา โส โลโก, โส เปจฺจ ภวิสฺสามิ นิโจฺจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธโมฺม’ติ; นาปิ เอวํทิฏฺฐิ โหติ – ‘โน จสฺสํ โน จ เม สิยา นาภวิสฺสํ น เม ภวิสฺสตี’ติ; อปิ จ โข กงฺขี โหติ วิจิกิจฺฉี อนิฏฺฐงฺคโต สทฺธเมฺมฯ ยา โข ปน สา, ภิกฺขเว, กงฺขิตา วิจิกิจฺฉิตา อนิฏฺฐงฺคตตา สทฺธเมฺม สงฺขาโร โสฯ โส ปน สงฺขาโร กึนิทาโน กึสมุทโย กึชาติโก กึปภโว? อวิชฺชาสมฺผสฺสเชน, ภิกฺขเว, เวทยิเตน ผุฏฺฐสฺส อสฺสุตวโต ปุถุชฺชนสฺส อุปฺปนฺนา ตณฺหา; ตโตโช โส สงฺขาโรฯ อิติ โข, ภิกฺขเว, โสปิ สงฺขาโร อนิโจฺจ สงฺขโต ปฏิจฺจสมุปฺปโนฺนฯ สาปิ ตณฺหา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนาฯ สาปิ เวทนา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนาฯ โสปิ ผโสฺส อนิโจฺจ สงฺขโต ปฏิจฺจสมุปฺปโนฺนฯ สาปิ อวิชฺชา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนาฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อนนฺตรา อาสวานํ ขโย โหตี’’ติฯ นวมํฯ

๑๐. ปุณฺณมสุตฺตํ

๘๒. เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ ปุพฺพาราเม มิคารมาตุปาสาเท มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธึฯ เตน โข ปน สมเยน ภควา ตทหุโปสเถ ปนฺนรเส ปุณฺณาย ปุณฺณมาย รตฺติยา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต อโชฺฌกาเส นิสิโนฺน โหติฯ

อถ โข อญฺญตโร ภิกฺขุ อุฏฺฐายาสนา เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ กริตฺวา เยน ภควา เตนญฺชลึ ปณาเมตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘ปุเจฺฉยฺยาหํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ กิญฺจิเทว [กญฺจิเทว (?)] เทสํ, สเจ เม ภควา โอกาสํ กโรติ ปญฺหสฺส เวยฺยากรณายา’’ติ? ‘‘เตน หิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, สเก อาสเน นิสีทิตฺวา ปุจฺฉ ยทากงฺขสี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข โส ภิกฺขุ ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา สเก อาสเน นิสีทิตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อิเม นุ โข, ภเนฺต, ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา, เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขโนฺธ, เวทนุปาทานกฺขโนฺธ, สญฺญุปาทานกฺขโนฺธ, สงฺขารุปาทานกฺขโนฺธ, วิญฺญาณุปาทานกฺขโนฺธ’’ติฯ

‘‘อิเม โข ปน, ภิกฺขุ, ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา; เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขโนฺธ…เป…. วิญฺญาณุปาทานกฺขโนฺธ’’ติฯ ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ โข โส ภิกฺขุ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา ภควนฺตํ อุตฺตริํ ปญฺหํ อปุจฺฉิ –

‘‘อิเม โข ปน, ภเนฺต, ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา กึมูลกา’’ติ? ‘‘อิเม โข, ภิกฺขุ, ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ฉนฺทมูลกา’’ติ…เป…. ตเญฺญว นุ โข, ภเนฺต, อุปาทานํ เต ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา อุทาหุ อญฺญตฺร ปญฺจหิ อุปาทานกฺขเนฺธหิ อุปาทานนฺติ? ‘‘น โข, ภิกฺขุ, ตเญฺญว อุปาทานํ เต ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา นาปิ อญฺญตฺร ปญฺจหิ อุปาทานกฺขเนฺธหิ อุปาทานํ, อปิ จ โย ตตฺถ ฉนฺทราโค ตํ ตตฺถ อุปาทาน’’นฺติฯ ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ โข โส ภิกฺขุ…เป…. อุตฺตริํ ปญฺหํ อปุจฺฉิ –

‘‘สิยา ปน, ภนฺเต, ปญฺจุปาทานกฺขนฺเธสุ ฉนฺทราคเวมตฺตตา’’ติ? ‘‘สิยา, ภิกฺขู’’ติ ภควา อโวจ – ‘‘อิธ, ภิกฺขุ, เอกจฺจสฺส เอวํ โหติ – ‘เอวํรูโป สิยํ อนาคตมทฺธานํ, เอวํเวทโน สิยํ อนาคตมทฺธานํ, เอวํสญฺโญ สิยํ อนาคตมทฺธานํ, เอวํสงฺขาโร สิยํ อนาคตมทฺธานํ , เอวํวิญฺญาโณ สิยํ อนาคตมทฺธาน’นฺติฯ เอวํ โข, ภิกฺขุ, สิยา ปญฺจุปาทานกฺขนฺเธสุ ฉนฺทราคเวมตฺตตา’’ติ? ‘‘สาธุ, ภนฺเต’’ติ โข โส ภิกฺขุ…เป…. อุตฺตรึ ปญฺหํ อปุจฺฉิ –

‘‘กิตฺตาวตา นุ โข, ภนฺเต, ขนฺธานํ ขนฺธาธิวจน’’นฺติ? ‘‘ยํ กิญฺจิ, ภิกฺขุ, รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, อยํ วุจฺจติ รูปกฺขนฺโธฯ ยา กาจิ เวทนา… ยา กาจิ สญฺญา … เย เกจิ สงฺขารา… ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, อยํ วุจฺจติ วิญฺญาณกฺขนฺโธฯ เอตฺตาวตา โข, ภิกฺขุ, ขนฺธานํ ขนฺธาธิวจน’’นฺติฯ ‘‘สาธุ, ภนฺเต’’ติ โข โส ภิกฺขุ…เป…. อปุจฺฉิ –

‘‘โก นุ โข, ภนฺเต, เหตุ โก ปจฺจโย รูปกฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนาย; โก เหตุ โก ปจฺจโย เวทนากฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนาย; โก เหตุ โก ปจฺจโย สญฺญากฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนาย; โก เหตุ โก ปจฺจโย สงฺขารกฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนาย; โก เหตุ โก ปจฺจโย วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนายา’’ติ? ‘‘จตฺตาโร โข, ภิกฺขุ, มหาภูตา เหตุ, จตฺตาโร มหาภูตา ปจฺจโย รูปกฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนายฯ ผสฺโส เหตุ ผสฺโส ปจฺจโย เวทนากฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนายฯ ผสฺโส เหตุ ผสฺโส ปจฺจโย สญฺญากฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนายฯ ผสฺโส เหตุ , ผสฺโส ปจฺจโย สงฺขารกฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนายฯ นามรูปํ เหตุ, นามรูปํ ปจฺจโย วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนายา’’ติฯ ‘‘สาธุ, ภนฺเต’’ติ โข โส ภิกฺขุ…เป…. อปุจฺฉิ –

‘‘กถํ นุ โข, ภนฺเต, สกฺกายทิฏฺฐิ โหตี’’ติ? ‘‘อิธ, ภิกฺขุ, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธมฺเม อวินีโต, สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธมฺเม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา รูปํ, รูปสฺมิํ วา อตฺตานํ; เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… อตฺตโต สมนุปสฺสติ, วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณสฺมิํ วา อตฺตานํฯ เอวํ โข, ภิกฺขุ, สกฺกายทิฏฺฐิ โหตี’’ติฯ ‘‘สาธุ, ภนฺเต’’ติ โข โส ภิกฺขุ…เป…. อปุจฺฉิ –

‘‘กถํ ปน, ภนฺเต, สกฺกายทิฏฺฐิ น โหตี’’ติ? ‘‘อิธ, ภิกฺขุ, สุตวา อริยสาวโก อริยานํ ทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส โกวิโท อริยธมฺเม สุวินีโต, สปฺปุริสานํ ทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส โกวิโท สปฺปุริสธมฺเม สุวินีโต น รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ; น อตฺตนิ วา รูปํ, น รูปสฺมิํ วา อตฺตานํ; น เวทนํ… น สญฺญํ… น สงฺขาเร… น วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ; น อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, น วิญฺญาณสฺมิํ วา อตฺตานํฯ เอวํ โข, ภิกฺขุ, สกฺกายทิฏฺฐิ น โหตี’’ติฯ ‘‘สาธุ , ภนฺเต’’ติ โข โส ภิกฺขุ…เป…. อปุจฺฉิ –

‘‘โก นุ โข, ภนฺเต, รูปสฺส อสฺสาโท, โก อาทีนโว, กิํ นิสฺสรณํ; โก เวทนาย… โก สญฺญาย… โก สงฺขารานํ… โก วิญฺญาณสฺส อสฺสาโท, โก อาทีนโว, กิํ นิสฺสรณ’’นฺติ? ‘‘ยํ โข, ภิกฺขุ, รูปํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ – อยํ รูปสฺส อสฺสาโทฯ ยํ รูปํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ – อยํ รูปสฺส อาทีนโวฯ โย รูปสฺมิํ ฉนฺทราควินโย ฉนฺทราคปฺปหานํ – อิทํ รูปสฺส นิสฺสรณํฯ ยํ เวทนํ ปฏิจฺจ… ยํ สญฺญํ ปฏิจฺจ… เย สงฺขาเร ปฏิจฺจ… ยํ วิญฺญาณํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ – อยํ วิญฺญาณสฺส อสฺสาโทฯ ยํ วิญฺญาณํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ – อยํ วิญฺญาณสฺส อาทีนโวฯ โย วิญฺญาณสฺมิํ ฉนฺทราควินโย ฉนฺทราคปฺปหานํ – อิทํ วิญฺ

ญาณสฺส นิสฺสรณ''นฺติฯ ''สาธุ, ภนฺเต''ติ โข โส ภิกฺขุ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา ภควนฺตํ อุตฺตรึ ปญฺหํ อปุจฺฉิ –

''กถํ นุ โข, ภนฺเต, ชานโต, กถํ ปสฺสโต อิมสฺมิญฺจ สวิญฺญาณเก กาเย พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตสุ อหงฺการมมงฺการมานานุสยา น โหนฺตี''ติ? ''ยํ กิญฺจิ, ภิกฺขุ, รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ รูปํ – 'เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา'ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติฯ ยา กาจิ เวทนา… ยา กาจิ สญฺญา… เย เกจิ สงฺขารา… ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ วิญฺญาณํ – 'เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา'ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติฯ เอวํ โข, ภิกฺขุ, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อิมสฺมิญฺจ สวิญฺญาณเก กาเย พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตสุ อหงฺการมมงฺการมานานุสยา น โหนฺตี''ติฯ

เตน โข ปน สมเยน อญฺญตรสฺส ภิกฺขุโน เอวํ เจตโส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ – ''อิติ กิร โภ รูปํ อนตฺตา, เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนตฺตา; อนตฺตกตานิ กมฺมานิ กถมตฺตานํ [กตมตฺตานํ (ปี.), กมฺมตฺตานํ (สฺยา. กํ. ก.)] ผุสิสฺสนฺตี''ติฯ อถ โข ภควา ตสฺส ภิกฺขุโน เจตสา เจโต ปริวิตกฺกมญฺญาย ภิกฺขู อามนฺเตสิ –

''ฐานํ โข ปเนตํ, ภิกฺขเว, วิชฺชติ ยํ อิเธกจฺโจ โมฆปุริโส อวิทฺวา อวิชฺชาคโต ตณฺหาธิปเตยฺเยน เจตสา สตฺถุสาสนํ อติธาวิตพฺพํ มญฺเญยฺยฯ อิติ กิร, โภ, รูปํ อนตฺตา, เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนตฺตาฯ อนตฺตกตานิ กมฺมานิ กถมตฺตานํ ผุสิสฺสนฺตีติ? ปฏิปุจฺฉาวินีตา โข เม ตุมฺเห, ภิกฺขเว, ตตฺร ตตฺร เตสุ เตสุ ธมฺเมสุฯ

''ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา''ติ? ''อนิจฺจํ, ภนฺเต''ฯ ''เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา''ติ ? ''อนิจฺจํ, ภนฺเต''ฯ ''ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา''ติ? ''ทุกฺขํ, ภนฺเต''ฯ ''ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – 'เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา'''ติ? ''โน เหตํ, ภนฺเต''ฯ ตสฺมาติห…เป…. เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี''ติฯ

''เทฺว ขนฺธา ตเญฺญว สิยํ, อธิวจนญฺจ เหตุนา;
สกฺกาเยน ทุเว วุตฺตา, อสฺสาทวิญฺญาณเกน จ;
เอเต ทสวิธา วุตฺตา, โหติ ภิกฺขุ ปุจฺฉายา''ติฯ ทสมํ;

ขชฺชนียวคฺโค อฏฺฐโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

อสฺสาโท เทฺว สมุทยา, อรหนฺเตหิ อปเร เทฺว;
สีโห ขชฺชนี ปิณฺโฑลฺยํ, ปาลิเลยฺเยน ปุณฺณมาติฯ

๙. เถรวคฺโค

๑. อานนฺทสุตฺตํ

๘๓. สาวตฺถินิทานํ ฯ ตตฺร โข อายสฺมา อานนฺโท ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘‘อาวุโส, ภิกฺขเว’’ติฯ ‘‘อาวุโส’’ติ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต อานนฺทสฺส ปจฺจโสฺสสุํฯ อายสฺมา อานนฺโท เอตทโวจ –

‘‘ปุณฺโณ นาม, อาวุโส, อายสฺมา มนฺตาณิปุตฺโต [มนฺตานิปุตฺโต (ก. สี. สฺยา. กํ. ปี. ก.)] อมฺหากํ นวกานํ สตํ พหูปกาโร โหติฯ โส อเมฺห อิมินา โอวาเทน โอวทติ – ‘อุปาทาย, อาวุโส อานนฺท, อสฺมีติ โหติ, โน อนุปาทายฯ กิญฺจ อุปาทาย อสฺมีติ โหติ, โน อนุปาทาย? รูปํ อุปาทาย อสฺมีติ โหติ, โน อนุปาทายฯ เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อุปาทาย อสฺมีติ โหติ, โน อนุปาทาย’’’ฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, อาวุโส อานนฺท, อิตฺถี วา ปุริโส วา ทหโร ยุวา มณฺฑนกชาติโก อาทาเส วา ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อจฺเฉ วา อุทกปตฺเต สกํ มุขนิมิตฺตํ ปจฺจเวกฺขมาโน อุปาทาย ปเสฺสยฺย, โน อนุปาทาย; เอวเมว โข, อาวุโส อานนฺท, รูปํ อุปาทาย อสฺมีติ โหติ, โน อนุปาทายฯ เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อุปาทาย อสฺมีติ โหติ, โน อนุปาทายฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, อาวุโส อานนฺท, ‘รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’’ติ? ‘อนิจฺจํ, อาวุโส’ฯ เวทนา… สญฺญา … สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’ติ? ‘อนิจฺจํ, อาวุโส’ฯ ตสฺมาติห…เป.… เอวํ ปสฺสํ…เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตีติฯ ปุณฺโณ นาม อาวุโส อายสฺมา มนฺตาณิปุตฺโต อมฺหากํ นวกานํ สตํ พหูปกาโร โหติฯ โส อเมฺห อิมินา โอวาเทน โอวทติฯ อิทญฺจ ปน เม อายสฺมโต ปุณฺณสฺส มนฺตาณิปุตฺตสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ธโมฺม อภิสมิโตติฯ ปฐมํฯ

๒. ติสฺสสุตฺตํ

๘๔. สาวตฺถินิทานํฯ เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา ติโสฺส ภควโต ปิตุจฺฉาปุตฺโต สมฺพหุลานํ ภิกฺขูนํ เอวมาโรเจติ – ‘‘อปิ เม, อาวุโส, มธุรกชาโต วิย กาโย; ทิสาปิ เม น ปกฺขายนฺติ; ธมฺมาปิ มํ น ปฏิภนฺติ; ถินมิทฺธญฺจ [ถีนมิทฺธญฺจ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] เม จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติ; อนภิรโต จ พฺรหฺมจริยํ จรามิ; โหติ จ เม ธเมฺมสุ วิจิกิจฺฉา’’ติฯ

อถ โข สมฺพหุลา ภิกฺขู เยน ภควา เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข เต ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ‘‘อายสฺมา, ภนฺเต, ติโสฺส ภควโต ปิตุจฺฉาปุตฺโต สมฺพหุลานํ ภิกฺขูนํ เอวมาโรเจติ – ‘อปิ เม, อาวุโส, มธุรกชาโต วิย กาโย; ทิสาปิ เม น ปกฺขายนฺติ; ธมฺมาปิ มํ น ปฏิภนฺติ; ถินมิทฺธญฺจ เม จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติ; อนภิรโต จ พฺรหฺมจริยํ จรามิ; โหติ จ เม ธเมฺมสุ วิจิกิจฺฉา’’’ติฯ

อถ โข ภควา อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อามนฺเตสิ – ‘‘เอหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, มม วจเนน ติสฺสํ ภิกฺขุํ อามนฺเตหี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข โส ภิกฺขุ ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา เยนายสฺมา ติโสฺส เตนุปสงฺกมิ ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ ติสฺสํ เอตทโวจ – ‘‘สตฺถา ตํ, อาวุโส ติสฺส, อามนฺเตตี’’ติฯ ‘‘เอวมาวุโส’’ติ โข อายสฺมา ติโสฺส ตสฺส ภิกฺขุโน ปฏิสฺสุตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ ติสฺสํ ภควา เอตทโวจ – ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, ติสฺส, สมฺพหุลานํ ภิกฺขูนํ เอวมาโรเจสิ – ‘อปิ เม, อาวุโส, มธุรกชาโต วิย กาโย…เป.… โหติ จ เม ธเมฺมสุ วิจิกิจฺฉา’’’ติ? ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, ติสฺส, รูเป อวิคตราคสฺส อวิคตจฺฉนฺทสฺส อวิคตเปมสฺส อวิคตปิปาสสฺส อวิคตปริฬาหสฺส อวิคตตณฺหสฺส,

ตสฺส รูปสฺส วิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา’’ติ? ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘สาธุ สาธุ, ติสฺส! เอวเญฺหตํ, ติสฺส, โหติฯ ยถา ตํ รูเป อวิคตราคสฺส… เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ อวิคตราคสฺส…เป.… เตสํ สงฺขารานํ วิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา’’ติ? ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘สาธุ สาธุ, ติสฺส! เอวเญฺหตํ, ติสฺส, โหติฯ ยถา ตํ วิญฺญาเณ อวิคตราคสฺส อวิคตจฺฉนฺทสฺส อวิคตเปมสฺส อวิคตปิปาสสฺส อวิคตปริฬาหสฺส อวิคตตณฺหสฺส, ตสฺส วิญฺญาณสฺส วิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา’’ติ? ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘สาธุ สาธุ, ติสฺส! เอวเญฺหตํ, ติสฺส, โหติฯ ยถา ตํ วิญฺญาเณ อวิคตราคสฺสฯ ตํ กึ มญฺญสิ, ติสฺส, รูเป วิคตราคสฺส วิคตจฺฉนฺทสฺส วิคตเปมสฺส วิคตปิปาสสฺส วิคตปริฬาหสฺส วิคตตณฺหสฺส, ตสฺส รูปสฺส วิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘สาธุ สาธุ, ติสฺส! เอวเญฺหตํ, ติสฺส, โหติฯ ยถา ตํ รูเป วิคตราคสฺส… เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ วิคตราคสฺส… วิญฺญาเณ วิคตราคสฺส วิคตจฺฉนฺทสฺส วิคตเปมสฺส วิคตปิปาสสฺส วิคตปริฬาหสฺส วิคตตณฺหสฺส ตสฺส วิญฺญาณสฺส วิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘สาธุ สาธุ, ติสฺส! เอวเญฺหตํ, ติสฺส, โหติฯ ยถา ตํ วิญฺญาเณ วิคตราคสฺสฯ ตํ กึ มญฺญสิ, ติสฺส, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เวทนา … สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ตสฺมาติห…เป.… เอวํ ปสฺสํ…เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, ติสฺส, เทฺว ปุริสา – เอโก ปุริโส อมคฺคกุสโล, เอโก ปุริโส มคฺคกุสโลฯ ตเมนํ โส อมคฺคกุสโล ปุริโส อมุํ มคฺคกุสลํ ปุริสํ มคฺคํ ปุเจฺฉยฺยฯ โส เอวํ วเทยฺย – ‘เอหิ, โภ ปุริส, อยํ มโคฺคฯ เตน มุหุตฺตํ คจฺฉฯ เตน มุหุตฺตํ คนฺตฺวา ทกฺขิสฺสสิ เทฺวธาปถํ, ตตฺถ วามํ มุญฺจิตฺวา ทกฺขิณํ คณฺหาหิฯ เตน มุหุตฺตํ คจฺฉฯ เตน มุหุตฺตํ คนฺตฺวา ทกฺขิสฺสสิ ติพฺพํ วนสณฺฑํฯ เตน มุหุตฺตํ คจฺฉฯ เตน มุหุตฺตํ คนฺตฺวา ทกฺขิสฺสสิ มหนฺตํ นินฺนํ ปลฺลลํ ฯ เตน มุหุตฺตํ คจฺฉฯ เตน มุหุตฺตํ คนฺตฺวา ทกฺขิสฺสสิ โสพฺภํ ปปาตํฯ เตน มุหุตฺตํ คจฺฉฯ เตน มุหุตฺตํ คนฺตฺวา ทกฺขิสฺสสิ สมํ ภูมิภาคํ รมณีย’’’นฺติฯ

‘‘อุปมา โข มฺยายํ, ติสฺส, กตา อตฺถสฺส วิญฺญาปนายฯ อยํ เจเวตฺถ อโตฺถ – ‘ปุริโส อมคฺคกุสโล’ติ โข, ติสฺส, ปุถุชฺชนเสฺสตํ อธิวจนํฯ ‘ปุริโส มคฺคกุสโล’ติ โข, ติสฺส, ตถาคตเสฺสตํ อธิวจนํ อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ ‘เทฺวธาปโถ’ติ โข, ติสฺส, วิจิกิจฺฉาเยตํ อธิวจนํ ฯ ‘วาโม มโคฺค’ติ โข, ติสฺส, อฎฺฐงฺคิกเสฺสตํ มิจฺฉามคฺคสฺส อธิวจนํ, เสยฺยถิทํ – มิจฺฉาทิฎฺฐิยา…เป.… มิจฺฉาสมาธิสฺสฯ ‘ทกฺขิโณ มโคฺค’ติ โข, ติสฺส, อริยเสฺสตํ อฎฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺส อธิวจนํ, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฎฺฐิยา…เป.… สมฺมาสมาธิสฺสฯ ‘ติโพฺพ วนสโณฺฑ’ติ โข, ติสฺส, อวิชฺชาเยตํ อธิวจนํฯ ‘มหนฺตํ นินฺนํ ปลฺลล’นฺติ โข, ติสฺส, กามานเมตํ อธิวจนํฯ ‘โสโพฺภ ปปาโต’ติ โข, ติสฺส, โกธูปายาสเสฺสตํ อธิวจนํฯ ‘สโม ภูมิภาโค รมณีโย’ติ โข, ติสฺส, นิพฺพาน

เสฺสตํ อธิวจนํฯ อภิรม, ติสฺส, อภิรม, ติสฺส! อหโมวาเทน อหมนุคฺคเหน อหมนุสาสนิยา’’ติ [อหมามิสธมฺมานุคฺคเหน มโมวาเทน มมานุสาสนิยาติ (ก.)]ฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อายสฺมา ติโสฺส ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ ทุติยํฯ

๓. ยมกสุตฺตํ

๘๕. เอกํ สมยํ อายสฺมา สาริปุตฺโต สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ เตน โข ปน สมเยน ยมกสฺส นาม ภิกฺขุโน เอวรูปํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ อุปฺปนฺนํ โหติ – ‘‘ตถาหํ ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา ขีณาสโว ภิกฺขุ กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรํ มรณา’’ติฯ

อโสฺสสุํ โข สมฺพหุลา ภิกฺขู ยมกสฺส กิร นาม ภิกฺขุโน เอวรูปํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ อุปฺปนฺนํ โหติ – ‘‘ตถาหํ ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา ขีณาสโว ภิกฺขุ กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรํ มรณา’’ติฯ อถ โข เต ภิกฺขู เยนายสฺมา ยมโก เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา ยมเกน สทฺธิํ สโมฺมทิํสุฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข เต ภิกฺขู อายสฺมนฺตํ ยมกํ เอตทโวจุํ –

‘‘สจฺจํ กิร เต, อาวุโส ยมก, เอวรูปํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ อุปฺปนฺนํ – ‘ตถาหํ ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา ขีณาสโว ภิกฺขุ กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรํ มรณา’’’ติ? ‘‘เอวํ ขฺวาหํ, อาวุโส, ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ – ‘ขีณาสโว ภิกฺขุ กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรํ มรณา’’’ติฯ

‘‘มา, อาวุโส ยมก, เอวํ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิฯ น หิ สาธุ ภควโต อพฺภาจิกฺขนํฯ น หิ ภควา เอวํ วเทยฺย – ‘ขีณาสโว ภิกฺขุ กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรํ มรณา’’’ติฯ เอวมฺปิ โข อายสฺมา ยมโก เตหิ ภิกฺขูหิ วุจฺจมาโน ตเถว ตํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ ถามสา ปรามาสา อภินิวิสฺส โวหรติ – ‘‘ตถาหํ ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา ขีณาสโว ภิกฺขุ กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรํ มรณา’’ติฯ

ยโต โข เต ภิกฺขู นาสกฺขิํสุ อายสฺมนฺตํ ยมกํ เอตสฺมา ปาปกา ทิฏฺฐิคตา วิเวเจตุํ, อถ โข เต ภิกฺขู อุฏฺฐายาสนา เยนายสฺมา สาริปุตฺโต เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ เอตทโวจุํ – ‘‘ยมกสฺส นาม, อาวุโส สาริปุตฺต, ภิกฺขุโน เอวรูปํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ อุปฺปนฺนํ – ‘ตถาหํ ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ ยถา ขีณาสโว ภิกฺขุ กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรํ มรณา’ติฯ สาธายสฺมา สาริปุตฺโต เยน ยมโก ภิกฺขุ เตนุปสงฺกมตุ อนุกมฺปํ อุปาทายา’’ติฯ อธิวาเสสิ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต ตุณฺหีภาเวนฯ อถ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต เยนายสฺมา ยมโก เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา ยมเกน สทฺธิํ สโมฺมทิ…เป.… เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา สาริปุตฺโต อายสฺมนฺตํ ยมกํ เอตทโวจ –

‘‘สจฺจํ กิร เต, อาวุโส ยมก, เอวรูปํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ อุปฺปนฺนํ – ‘ตถาหํ ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา ขีณาสโว ภิกฺขุ กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรํ มรณา’’’ติ? ‘‘เอวํ ขฺวาหํ, อาวุโส, ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา ขีณาสโว ภิกฺขุ กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรํ มรณา’’ติฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, อาวุโส ยมก, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, อาวุโส’’ฯ ‘‘เวทนา นิจฺจา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, อาวุโส’’ฯ ตสฺมาติห…เป.… เอวํ ปสฺสํ…เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, อาวุโส ยมก, รูปํ ตถาคโตติ สมนุปสฺสสี’’ติ? ‘‘โน เหตํ, อาวุโส’’ … ‘‘เวทนํ ตถาคโตติ สมนุปสฺสสี’’ติ? ‘‘โน เหตํ, อาวุโส’’… ‘‘สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ ตถาคโตติ สมนุปสฺสสี’’ติ? ‘‘โน เหตํ, อาวุโส’’ฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, อาวุโส ยมก, รูปสฺมิํ ตถาคโตติ สมนุปสฺสสี’’ติ? ‘‘โน เหตํ, อาวุโส’’ฯ ‘‘อญฺญตฺร รูปา ตถาคโตติ สมนุปสฺสสี’’ติ? ‘‘โน เหตํ, อาวุโส’’ฯ ‘‘เวทนาย… อญฺญตฺร เวทนาย…เป.… สญฺญาย… อญฺญตฺร สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… อญฺญตฺร สงฺขาเรหิ… วิญฺญาณสฺมิํ ตถาคโตติ สมนุปสฺสสี’’ติ? ‘‘โน เหตํ, อาวุโส’’ฯ ‘‘อญฺญตฺร วิญฺญาณา ตถาคโตติ สมนุปสฺสสี’’ติ? ‘‘โน เหตํ, อาวุโส’’ฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, อาวุโส ยมก, รูปํ… เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ ตถาคโตติ สมนุปสฺสสี’’ติ? ‘‘โน เหตํ, อาวุโส’’ฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, อาวุโส ยมก, อยํ โส อรูปี… อเวทโน… อสญฺญี… อสงฺขาโร… อวิญฺญาโณ ตถาคโตติ สมนุปสฺสสี’’ติ? ‘‘โน เหตํ, อาวุโส’’ฯ ‘‘เอตฺถ จ เต, อาวุโส ยมก, ทิฏฺเฐว ธมฺเม สจฺจโต เถตโต [ตถโต (สฺยา. กํ.)] ตถาคเต อนุปลพฺภิยมาเน [ตถาคเต อนุปลพฺภมาเน (?)], กลฺลํ นุ เต ตํ เวยฺยากรณํ – ‘ตถาหํ ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา ขีณาสโว ภิกฺขุ กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรํ มรณา’’’ติ?

‘‘อหุ โข เม ตํ, อาวุโส สาริปุตฺต, ปุพฺเพ อวิทฺทสุโน ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ; อิทญฺจ ปนายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ตเญฺจว ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ ปหีนํ, ธโมฺม จ เม อภิสมิโต’’ติฯ

‘‘สเจ ตํ, อาวุโส ยมก, เอวํ ปุเจฺฉยฺยุํ – ‘โย โส, อาวุโส ยมก, ภิกฺขุ อรหํ ขีณาสโว โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา กิํ โหตี’ติ? เอวํ ปุโฏฺฐ ตฺวํ, อาวุโส ยมก, กินฺติ พฺยากเรยฺยาสี’’ติ? ‘‘สเจ มํ, อาวุโส, เอวํ ปุเจฺฉยฺยุํ – ‘โย โส, อาวุโส ยมก, ภิกฺขุ อรหํ ขีณาสโว โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา กิํ โหตี’ติ? เอวํ ปุโฏฺฐหํ, อาวุโส, เอวํ พฺยากเรยฺยํ – ‘รูปํ โข, อาวุโส, อนิจฺจํฯ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ; ยํ ทุกฺขํ ตํ นิรุทฺธํ ตทตฺถงฺคตํฯ เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนิจฺจํฯ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ; ยํ ทุกฺขํ ตํ นิรุทฺธํ ตทตฺถงฺคต’นฺติฯ เอวํ ปุโฏฺฐหํ , อาวุโส, เอวํ พฺยากเรยฺย’’นฺติฯ

‘‘สาธุ สาธุ, อาวุโส ยมก! เตน หาวุโส, ยมก, อุปมํ เต กริสฺสามิ เอตเสฺสว อตฺถสฺส ภิยฺโยโสมตฺตาย ญาณายฯ เสยฺยถาปิ, อาวุโส ยมก, คหปติ วา คหปติปุโตฺต วา อโฑฺฒ มหทฺธโน มหาโภโค; โส จ อารกฺขสมฺปโนฺนฯ ตสฺส โกจิเทว ปุริโส อุปฺปเชฺชยฺย อนตฺถกาโม อหิตกาโม อโยคเกฺขมกาโม ชีวิตา โวโรเปตุกาโมฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อยํ โข คหปติ วา คหปติปุโตฺต วา อโฑฺฒ มหทฺธโน มหาโภโค; โส จ อารกฺขสมฺปโนฺน; นายํ [น หายํ (สฺยา. กํ.)] สุกโร ปสยฺห ชีวิตา โวโรเปตุํฯ ยํนูนาหํ อนุปขชฺช ชีวิตา โวโรเปยฺย’นฺติฯ โส ตํ คหปติํ วา คหปติปุตฺตํ วา อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วเทยฺย – ‘อุปฏฺฐเหยฺยํ ตํ, ภเนฺต’ติฯ ตเมนํ โส คหปติ วา คหปติปุโตฺต วา อุปฏฺฐาเปยฺยฯ โส อุปฏฺฐเหยฺย ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺฉานิปาตี กิํการปฏิสฺสาวี มนาปจารี ปิยวาทีฯ ตสฺส โส คหปติ วา คหปติปุโตฺต วา มิตฺตโตปิ นํ สทฺทเหยฺย [ทเหยฺย (สฺยา.

กํ. ปี. ก.)]; สุหชฺชโตปิ นํ สทฺทเหยฺย; ตสฺมิญฺจ วิสฺสาสํ อาปชฺเชยฺยฯ ยทา โข, อาวุโส, ตสฺส ปุริสสฺส เอวมสฺส – 'สํวิสฺสโตฺถ โข มฺยายํ คหปติ วา คหปติปุโตฺต วา'ติ, อถ นํ รโหคตํ วิทิตฺวา ติเณฺหน สเตฺถน ชีวิตา โวโรเปยฺยฯ

''ตํ กิํ มญฺญสิ, อาวุโส ยมก, ยทา หิ โส ปุริโส อมุํ คหปติํ วา คหปติปุตฺตํ วา อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ อาห – 'อุปฎฺฐเหยฺยํ ตํ, ภเนฺต'ติ, ตทาปิ โส วธโกวฯ วธกญฺจ ปน สนฺตํ น อญฺญาสิ – 'วธโก เม'ติฯ ยทาปิ โส อุปฎฺฐหติ ปุพฺพุฎฺฐายี ปจฺฉานิปาตี กิํการปฎิสฺสาวี มนาปจารี ปิยวาที, ตทาปิ โส วธโกวฯ วธกญฺจ ปน สนฺตํ น อญฺญาสิ – 'วธโก เม'ติฯ ยทาปิ นํ รโหคตํ วิทิตฺวา ติเณฺหน สเตฺถน ชีวิตา โวโรเปติ, ตทาปิ โส วธโกวฯ วธกญฺจ ปน สนฺตํ น อญฺญาสิ – 'วธโก เม'''ติฯ ''เอวมาวุโส''ติฯ ''เอวเมว โข, อาวุโส, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธเมฺม อวินีโต, สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธเมฺม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา รูปํ, รูปสฺมิํ วา อตฺตานํฯ เวทนํ... สญฺญํ... สงฺขาเร... วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณสฺมิํ วา อตฺตานํ''ฯ

''โส อนิจฺจํ รูปํ 'อนิจฺจํ รูปํ'นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ อนิจฺจํ เวทนํ 'อนิจฺจา เวทนา'ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ อนิจฺจํ สญฺญํ 'อนิจฺจา สญฺญา'ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ อนิเจฺจ สงฺขาเร 'อนิจฺจา สงฺขารา'ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ อนิจฺจํ วิญฺญาณํ 'อนิจฺจํ วิญฺญาณ'นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ

''ทุกฺขํ รูปํ 'ทุกฺขํ รูป'นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ ทุกฺขํ เวทนํ... ทุกฺขํ สญฺญํ... ทุเกฺข สงฺขาเร... ทุกฺขํ วิญฺญาณํ 'ทุกฺขํ วิญฺญาณ'นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ

''อนตฺตํ รูปํ 'อนตฺตา รูป'นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ อนตฺตํ เวทนํ... อนตฺตํ สญฺญํ... อนเตฺต สงฺขาเร... อนตฺตํ วิญฺญาณํ 'อนตฺตํ วิญฺญาณ'นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ

''สงฺขตํ รูปํ 'สงฺขตํ รูป'นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ สงฺขตํ เวทนํ... สงฺขตํ สญฺญํ... สงฺขเต สงฺขาเร... สงฺขตํ วิญฺญาณํ 'สงฺขตํ วิญฺญาณ'นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ

''วธกํ รูปํ 'วธกํ รูป'นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ วธกํ เวทนํ 'วธกา เวทนา'ติ... วธกํ สญฺญํ 'วธกา สญฺญา'ติ... วธเก สงฺขาเร 'วธกา สงฺขารา'ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ วธกํ วิญฺญาณํ 'วธกํ วิญฺญาณ'นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ

''โส รูปํ อุเปติ อุปาทิยติ อธิฎฺฐาติ 'อตฺตา เม'ติฯ เวทนํ... สญฺญํ... สงฺขาเร... วิญฺญาณํ อุเปติ อุปาทิยติ อธิฎฺฐาติ 'อตฺตา เม'ติฯ ตสฺสิเม ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา อุเปตา อุปาทินฺนา ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขาย สํวตฺตนฺติฯ

''สุตวา จ โข, อาวุโส, อริยสาวโก อริยานํ ทสฺสาวี...เป.... สปฺปุริสธเมฺม สุวินีโต น รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น รูปวนฺตํ อตฺตานํ; น อตฺตนิ รูปํ, น รูปสฺมิํ อตฺตานํฯ น เวทนํ... น สญฺญํ... น สงฺขาเร... น วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น วิญฺญาณวนฺตํ อตฺตานํ; น อตฺตนิ วิญฺญาณํ, น วิญฺญาณสฺมิํ อตฺตานํฯ

''โส อนิจฺจํ รูปํ 'อนิจฺจํ รูป'นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ อนิจฺจํ เวทนํ ... อนิจฺจํ สญฺญํ... อนิเจฺจ สงฺขาเร ... อนิจฺจํ วิญฺญาณํ 'อนิจฺจํ วิญฺญาณ'นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ

‘‘ทุกฺขํ รูปํ ‘ทุกฺขํ รูป’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ทุกฺขํ เวทนํ… ทุกฺขํ สญฺญํ… ทุเกฺข สงฺขาเร… ทุกฺขํ วิญฺญาณํ ‘ทุกฺขํ วิญฺญาณ’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ

‘‘อนตฺตํ รูปํ ‘อนตฺตา รูป’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ อนตฺตํ เวทนํ… อนตฺตํ สญฺญํ… อนเตฺต สงฺขาเร… อนตฺตํ วิญฺญาณํ ‘อนตฺตา วิญฺญาณ’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ

‘‘สงฺขตํ รูปํ ‘สงฺขตํ รูป’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ สงฺขตํ เวทนํ… สงฺขตํ สญฺญํ… สงฺขเต สงฺขาเร… สงฺขตํ วิญฺญาณํ ‘สงฺขตํ วิญฺญาณ’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ

‘‘วธกํ รูปํ ‘วธกํ รูป’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ วธกํ เวทนํ… วธกํ สญฺญํ… วธเก สงฺขาเร ‘‘วธกา สงฺขารา’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ วธกํ วิญฺญาณํ ‘วธกํ วิญฺญาณ’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ

‘‘โส รูปํ น อุเปติ, น อุปาทิยติ, นาธิฏฺฐาติ – ‘อตฺตา เม’ติฯ เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ น อุเปติ, น อุปาทิยติ, นาธิฏฺฐาติ – ‘อตฺตา เม’ติฯ ตสฺสิเม ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา อนุเปตา อนุปาทินฺนา ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย สํวตฺตนฺตี’’ติฯ ‘‘เอวเมตํ, อาวุโส สาริปุตฺต, โหติ เยสํ อายสฺมนฺตานํ ตาทิสา สพฺรหฺมจาริโน อนุกมฺปกา อตฺถกามา โอวาทกา อนุสาสกาฯ อิทญฺจ ปน เม อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺต’’นฺติฯ ตติยํฯ

๔. อนุราธสุตฺตํ

๘๖. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา เวสาลิยํ วิหรติ มหาวเน กูฏาคารสาลายํฯ เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา อนุราโธ ภควโต อวิทูเร อรญฺญกุฏิกายํ วิหรติฯ อถ โข สมฺพหุลา อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เยน อายสฺมา อนุราโธ เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา อนุราเธน สทฺธิํ สโมฺมทึสุฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข เต อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา อายสฺมนฺตํ อนุราธํ เอตทโวจุํ – ‘‘โย โส, อาวุโส อนุราธ, ตถาคโต อุตฺตมปุริโส ปรมปุริโส ปรมปตฺติปโตฺต, ตํ ตถาคโต อิเมสุ จตูสุ ฐาเนสุ ปญฺญาปยมาโน ปญฺญาเปติ – ‘โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ วา, ‘น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ วา, ‘โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ วา, ‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ วา’’ติ?

เอวํ วุเตฺต, อายสฺมา อนุราโธ เต อญฺญติตฺถิเย ปริพฺพาชเก เอตทโวจ – ‘‘โย โส อาวุโส ตถาคโต อุตฺตมปุริโส ปรมปุริโส ปรมปตฺติปโตฺต ตํ ตถาคโต อญฺญตฺร อิเมหิ จตูหิ ฐาเนหิ ปญฺญาปยมาโน ปญฺญาเปติ – ‘โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ วา, ‘น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ วา, ‘โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ วา, ‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ วา’’ติฯ เอวํ วุเตฺต, อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา อายสฺมนฺตํ อนุราธํ เอตทโวจุํ – ‘‘โส จายํ ภิกฺขุ นโว ภวิสฺสติ อจิรปพฺพชิโต, เถโร วา ปน พาโล อพฺยโตฺต’’ติฯ อถ โข อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา อายสฺมนฺตํ อนุราธํ นววาเทน จ พาลวาเทน จ อปสาเทตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกมึสุฯ

อถ โข อายสฺมโต อนุราธสฺส อจิรปกฺกเนฺตสุ เตสุ อญฺญติตฺถิเยสุ ปริพฺพาชเกสุ เอตทโหสิ – ‘‘สเจ โข มํ เต อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา อุตฺตริํ ปญฺหํ ปุเจฺฉยฺยุํฯ กถํ พฺยากร

มาโน นุ ขฺวาหํ เตสํ อญฺญติตฺถิยานํ ปริพฺพาชกานํ วุตฺตวาที เจว ภควโต อสฺสํ, น จ ภควนฺตํ อภูเตน อพฺภาจิเกฺขยฺยํ, ธมฺมสฺส จานุธมฺมํ พฺยากเรยฺยํ, น จ โกจิ สหธมฺมิโก วาทานุวาโท คารยฺหํ ฐานํ อาคเจฺฉยฺยา''ติ?

อถ โข อายสฺมา อนุราโธ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา…เป…. เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา อนุราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''อิธาหํ, ภเนฺต, ภควโต อวิทูเร อรญฺญกุฏิกายํ วิหรามิฯ อถ โข, ภเนฺต, สมฺพหุลา อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เยนาหํ เตนุปสงฺกมิํสุ …เป…. มํ เอตทโวจุํ – 'โย โส, อาวุโส อนุราธ, ตถาคโต อุตฺตมปุริโส ปรมปุริโส ปรมปตฺติปโตฺต ตํ ตถาคโต อิเมสุ จตูสุ ฐาเนสุ ปญฺญาปยมาโน ปญฺญาเปติ – โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา, น โหติ… โหติ จ น จ โหติ, เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา'''ติ?

เอวํ วุตฺตาหํ, ภเนฺต, เต อญฺญติตฺถิเย ปริพฺพาชเก เอตทโวจํ – ''โย โส, อาวุโส, ตถาคโต อุตฺตมปุริโส ปรมปุริโส ปรมปตฺติปโตฺต, ตํ ตถาคโต อญฺญตฺร อิเมหิ จตูหิ ฐาเนหิ ปญฺญาปยมาโน ปญฺญาเปติ – 'โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา'ติ วา…เป…. 'เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา'ติ วาติฯ เอวํ วุเตฺต, ภเนฺต, เต อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา มํ เอตทโวจุํ – 'โส จายํ ภิกฺขุ น โว ภวิสฺสติ อจิรปพฺพชิโต เถโร วา ปน พาโล อพฺยโตฺต'ติฯ อถ โข มํ, ภเนฺต, เต อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา นววาเทน พาลวาเทน จ อปสาเทตฺวา อุฎฺฐายาสนา ปกฺกมิํสุ''ฯ

''ตสฺส มยฺหํ, ภเนฺต, อจิรปกฺกเนฺตสุ เตสุ อญฺญติตฺถิเยสุ ปริพฺพาชเกสุ เอตทโหสิ – 'สเจ โข มํ เต อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา อุตฺตริํ ปญฺหํ ปุเจฺฉยฺยุํฯ กถํ พฺยากรมาโน นุ ขฺวาหํ เตสํ อญฺญติตฺถิยานํ ปริพฺพาชกานํ วุตฺตวาที เจว ภควโต อสฺสํ, น จ ภควนฺตํ อภูเตน อพฺภาจิเกฺขยฺยํ, ธมฺมสฺส จานุธมฺมํ พฺยากเรยฺยํ, น จ โกจิ สหธมฺมิโก วาทานุวาโท คารยฺหํ ฐานํ อาคเจฺฉยฺยา'''ติ?

''ตํ กิํ มญฺญสิ, อนุราธ, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา''ติ? ''อนิจฺจํ, ภเนฺต''ฯ ''ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา''ติ? ''ทุกฺขํ, ภเนฺต''ฯ ''ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – 'เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา'''ติ? ''โน เหตํ , ภเนฺต''ฯ ''เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา''ติ? ''อนิจฺจํ ภเนฺต''…เป…. ตสฺมาติห…เป…. เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาติ''ฯ

''ตํ กิํ มญฺญสิ, อนุราธ, รูปํ ตถาคโตติ สมนุปสฺสสี''ติ? ''โน เหตํ, ภเนฺต''ฯ ''เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ ตถาคโตติ สมนุปสฺสสี''ติ? ''โน เหตํ, ภเนฺต''ฯ

''ตํ กิํ มญฺญสิ, อนุราธ, รูปสฺมิํ ตถาคโตติ สมนุปสฺสสี''ติ? ''โน เหตํ, ภเนฺต''ฯ ''อญฺญตฺร รูปา ตถาคโตติ สมนุปสฺสสี''ติ? ''โน เหตํ, ภเนฺต''ฯ ''เวทนาย…เป…. อญฺญตฺร เวทนาย…เป…. สญฺญาย… อญฺญตฺร สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… อญฺญตฺร สงฺขาเรหิ… วิญฺญาณสฺมิํ… อญฺญตฺร วิญฺญาณา ตถาคโตติ สมนุปสฺสสี''ติ? ''โน เหตํ, ภเนฺต''ฯ

''ตํ กิํ มญฺญสิ, อนุราธ, รูปํ… เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ ตถาคโตติ สมนุปสฺสสี''ติ? ''โน เหตํ, ภเนฺต''ฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, อนุราธ, อยํ โส อรูปี อเวทโน อสญฺญี อสงฺขาโร อวิญฺญาโณ ตถาคโตติ สมนุปสฺสสี’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘เอตฺถ จ เต, อนุราธ, ทิฏฺเฐว ธมฺเม สจฺจโต เถตโต ตถาคเต อนุปลพฺภิยมาเน กลฺลํ นุ เต ตํ เวยฺยากรณํ – ‘โย โส, อาวุโส, ตถาคโต อุตฺตมปุริโส ปรมปุริโส ปรมปตฺติปตฺโต ตํ ตถาคโต อญฺญตฺร อิเมหิ จตูหิ ฐาเนหิ ปญฺญาปยมาโน ปญฺญาเปติ – โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา… เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘สาธุ สาธุ, อนุราธ! ปุพฺเพ จาหํ, อนุราธ, เอตรหิ จ ทุกฺขญฺเจว ปญฺญเปมิ, ทุกฺขสฺส จ นิโรธ’’นฺติฯ จตุตฺถํฯ

๕. วกฺกลิสุตฺตํ

๘๗. เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเปฯ เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา วกฺกลิ กุมฺภการนิเวสเน วิหรติ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโนฯ อถ โข อายสฺมา วกฺกลิ อุปฏฺฐาเก อามนฺเตสิ – ‘‘เอถ ตุมฺเห, อาวุโส, เยน ภควา เตนุปสงฺกมถ; อุปสงฺกมิตฺวา มม วจเนน ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทถ – ‘วกฺกลิ, ภนฺเต, ภิกฺขุ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโน, โส ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทตี’ติฯ เอวญฺจ วเทถ – ‘สาธุ กิร, ภนฺเต, ภควา เยน วกฺกลิ ภิกฺขุ เตนุปสงฺกมตุ; อนุกมฺปํ อุปาทายา’’’ติฯ ‘‘เอวมาวุโส’’ติ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต วกฺกลิสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข เต ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ‘‘วกฺกลิ, ภนฺเต, ภิกฺขุ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโน, โส ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทติ; เอวญฺจ ปน วเทติ – ‘สาธุ กิร, ภนฺเต, ภควา เยน วกฺกลิ ภิกฺขุ เตนุปสงฺกมตุ; อนุกมฺปํ อุปาทายา’’’ติฯ อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวนฯ

อถ โข ภควา นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย เยนายสฺมา วกฺกลิ เตนุปสงฺกมิฯ อทฺทสา โข อายสฺมา วกฺกลิ ภควนฺตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํฯ ทิสฺวาน มญฺจเก สมโธสิ [สมโธฺจสิ (สี.), สมโธฺจปิ (สฺยา. กํ.) สํ + ธู + อี = สมโธสิ]ฯ อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ วกฺกลิํ เอตทโวจ – ‘‘อลํ, วกฺกลิ, มา ตฺวํ มญฺจเก สมโธสิฯ สนฺติมานิ อาสนานิ ปญฺญตฺตานิ; ตตฺถาหํ นิสีทิสฺสามี’’ติฯ นิสีทิ ภควา ปญฺญตฺเต อาสเนฯ นิสชฺช โข ภควา อายสฺมนฺตํ วกฺกลิํ เอตทโวจ – ‘‘กจฺจิ เต, วกฺกลิ, ขมนียํ, กจฺจิ ยาปนียํ, กจฺจิ ทุกฺขา เวทนา ปฏิกฺกมนฺติ, โน อภิกฺกมนฺติ; ปฏิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ, โน อภิกฺกโม’’ติ? ‘‘น เม, ภนฺเต, ขมนียํ, น ยาปนียํ; พาฬฺหา เม ทุกฺขา เวทนา อภิกฺกมนฺติ, โน ปฏิกฺกมนฺติ; อภิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ, โน ปฏิกฺกโม’’ติฯ ‘‘กจฺจิ เต, วกฺกลิ, น กิญฺจิ กุกฺกุจฺจํ, น โกจิ วิปฺปฏิสาโร’’ติ? ‘‘ตคฺฆ เม, ภนฺเต, อนปฺปกํ กุกฺกุจฺจํ, อนปฺปโก วิปฺปฏิสาโร’’ติฯ ‘‘กจฺจิ ปน ตํ, วกฺกลิ, อตฺตา สีลโต น อุปวทตี’’ติ? ‘‘น โข มํ, ภนฺเต, อตฺตา สีลโต อุปวทตี’’ติฯ ‘‘โน เจ กิร ตํ, วกฺกลิ, อตฺตา สีลโต อุปวทติ; อถ กิญฺจ เต กุกฺกุจฺจํ โก จ วิปฺปฏิสาโร’’ติ? ‘‘จิรปฏิกาหํ, ภนฺเต, ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุกาโม, นตฺถิ จ เม กายสฺมิํ ตาวติกา พลมตฺตา, ยาวตาหํ [ยาหํ (สี.), ยายาหํ (ปี.)] ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกเมยฺย’’นฺติฯ

‘‘อลํ , วกฺกลิ, กิํ เต อิมินา ปูติกาเยน ทิฏฺเฐน? โย โข, วกฺกลิ, ธมฺมํ ปสฺสติ โส มํ ปสฺสติ; โย มํ ปสฺสติ โส ธมฺมํ ปสฺสติฯ ธมฺมญฺหิ, วกฺกลิ, ปสฺสนฺโต มํ ปสฺสติ; มํ ปสฺสนฺโต ธมฺมํ ปสฺสติฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญสิ, วกฺกลิ, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ , ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’…เป…. เอโส เม อตฺตาติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตสฺมาติห…เป…. เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ

อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ วกฺกลึ อิมินา โอวาเทน โอวทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา เยน คิชฺฌกูโฏ ปพฺพโต เตน ปกฺกามิฯ อถ โข อายสฺมา วกฺกลิ อจิรปกฺกนฺตสฺส ภควโต อุปฏฺฐาเก อามนฺเตสิ – ‘‘เอถ มํ, อาวุโส, มญฺจกํ อาโรเปตฺวา เยน อิสิคิลิปสฺสํ กาฬสิลา เตนุปสงฺกมถฯ กถญฺหิ นาม มาทิโส อนฺตรฆเร กาลํ กตฺตพฺพํ มญฺญยฺยา’’ติ? ‘‘เอวมาวุโส’’ติ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต วกฺกลิสฺส ปฏิสฺสุตฺวา อายสฺมนฺตํ วกฺกลึ มญฺจกํ อาโรเปตฺวา เยน อิสิคิลิปสฺสํ กาฬสิลา เตนุปสงฺกมิํสุฯ อถ โข ภควา ตญฺจ รตฺติํ ตญฺจ ทิวาวเสสํ คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต วิหาสิฯ อถ โข เทฺว เทวตาโย อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺณา เกวลกปฺปํ คิชฺฌกูฏํ โอภาเสตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิํสุ…เป…. เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุฯ เอกมนฺตํ ฐิตา โข เอกา เทวตา ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘วกฺกลิ, ภนฺเต, ภิกฺขุ วิโมกฺขาย เจเตตี’’ติฯ อปรา เทวตา ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โส หิ นูน, ภนฺเต, สุวิมุตฺโต วิมุจฺจิสฺสตี’’ติฯ อิทมโวจุํ ตา เทวตาโยฯ อิทํ วตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตตฺเถวนฺตรธายิํสุฯ

อถ โข ภควา ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘‘เอถ ตุเมฺห, ภิกฺขเว, เยน วกฺกลิ ภิกฺขุ เตนุปสงฺกมถ; อุปสงฺกมิตฺวา วกฺกลึ ภิกฺขุํ เอวํ วเทถ –

‘‘‘สุณาวุโส ตฺวํ, วกฺกลิ, ภควโต วจนํ ทฺวินฺนญฺจ เทวตานํฯ อิมํ, อาวุโส, รตฺติํ เทฺว เทวตาโย อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺณา เกวลกปฺปํ คิชฺฌกูฏํ โอภาเสตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุฯ เอกมนฺตํ ฐิตา โข, อาวุโส, เอกา เทวตา ภควนฺตํ เอตทโวจ – วกฺกลิ, ภนฺเต, ภิกฺขุ วิโมกฺขาย เจเตตีติฯ อปรา เทวตา ภควนฺตํ เอตทโวจ – โส หิ นูน, ภนฺเต, สุวิมุตฺโต วิมุจฺจิสฺสตีติฯ ภควา จ ตํ, อาวุโส วกฺกลิ, เอวมาห – มา ภายิ, วกฺกลิ; มา ภายิ, วกฺกลิ! อปาปกํ เต มรณํ ภวิสฺสติ, อปาปิกา กาลกิริยา’’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา เยนายสฺมา วกฺกลิ เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ วกฺกลึ เอตทโวจุํ – ‘‘สุณาวุโส วกฺกลิ, ภควโต วจนํ ทฺวินฺนญฺจ เทวตาน’’นฺติฯ

อถ โข อายสฺมา วกฺกลิ อุปฏฺฐาเก อามนฺเตสิ – ‘‘เอถ มํ, อาวุโส, มญฺจกา โอโรเปถฯ กถญฺหิ นาม มาทิโส อุจฺเจ อาสเน นิสีทิตฺวา ตสฺส ภควโต สาสนํ โสตพฺพํ มญฺญยฺยา’’ติ! ‘‘เอวมาวุโส’’ติ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต วกฺกลิสฺส ปฏิสฺสุตฺวา อายสฺมนฺตํ วกฺกลึ มญฺจกา โอโรเปสุํฯ ‘‘อิมํ, อาวุโส, รตฺติํ เทฺว เทวตาโย อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา…เป…. เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุฯ เอกมนฺตํ ฐิตา โข, อาวุโส, เอกา เทวตา ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘วกฺกลิ, ภนฺเต, ภิกฺขุ วิโมกฺขาย เจเตตี’ติฯ อปรา เทวตา ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘โส หิ นูน, ภนฺเต, สุวิมุตฺโต วิมุจฺจิสฺสตี’ติฯ ภควา จ ตํ, อาวุโส วกฺกลิ, เอวมาห – ‘มา ภายิ, วกฺกลิ; มา ภายิ, วกฺกลิ! อปาปกํ เต มรณํ ภวิสฺสติ, อปาปิกา กาลกิริยา’’’ติฯ ‘‘เตน หาวุโส, มม วจเนน ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทถ – ‘วกฺกลิ, ภนฺเต, ภิกฺขุ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโนฯ โส ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทตี’ติฯ เอวญฺจ วเทถ – ‘รูปํ อนิจฺจํฯ ตาหํ, ภนฺเต, น กงฺขามิฯ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขนฺติ น วิจิกิจฺฉามิฯ ยทนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, นตฺถิ เม ตตฺถ ฉนฺโท วา ราโค วา เปมํ วาติ น วิจิกิจฺฉา

มิฯ เวทนา อนิจฺจาฯ ตาหํ, ภนฺเต, น กงฺขามิ ฯ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขนฺติ น วิจิกิจฺฉามิฯ ยทนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, นตฺถิ เม ตตฺถ ฉนฺโท วา ราโค วา เปมํ วาติ น วิจิกิจฺฉามิฯ สญฺญา... สงฺขารา อนิจฺจาฯ ตาหํ, ภนฺเต, น กงฺขามิฯ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขนฺติ น วิจิกิจฺฉามิฯ ยทนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, นตฺถิ เม ตตฺถ ฉนฺโท วา ราโค วา เปมํ วาติ น วิจิกิจฺฉามิฯ วิญฺญาณํ อนิจฺจํฯ ตาหํ, ภนฺเต, น กงฺขามิฯ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขนฺติ น วิจิกิจฺฉามิฯ ยทนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, นตฺถิ เม ตตฺถ ฉนฺโท วา ราโค วา เปมํ วาติ น วิจิกิจฺฉามี'''ติฯ ''เอวมาวุโส''ติ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต วกฺกลิสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ปกฺกมึสุฯ อถ โข อายสฺมา วกฺกลิ อจิรปกฺกนฺเตสุ เตสุ ภิกฺขูสุ สตฺถํ อาหเรสิฯ

อถ โข เต ภิกฺขู เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข เต ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ''วกฺกลิ, ภนฺเต, ภิกฺขุ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโน; โส ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทติ; เอวญฺจ วเทติ – 'รูปํ อนิจฺจํฯ ตาหํ, ภนฺเต, น กงฺขามิฯ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขนฺติ น วิจิกิจฺฉามิฯ ยทนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, นตฺถิ เม ตตฺถ ฉนฺโท วา ราโค วา เปมํ วาติ น วิจิกิจฺฉามิฯ เวทนา... สญฺญา... สงฺขารา ... วิญฺญาณํ อนิจฺจํฯ ตาหํ, ภนฺเต, น กงฺขามิฯ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขนฺติ น วิจิกิจฺฉามิฯ ยทนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, นตฺถิ เม ตตฺถ ฉนฺโท วา ราโค วา เปมํ วาติ น วิจิกิจฺฉามี'''ติฯ

อถ โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ''อายาม, ภิกฺขเว, เยน อิสิคิลิปสฺสํ กาฬสิลา เตนุปสงฺกมิสฺสาม; ยตฺถ วกฺกลินา กุลปุตฺเตน สตฺถมาหริต''นฺติฯ ''เอวํ, ภนฺเต''ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํฯ อถ โข ภควา สมฺพหุเลหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ เยน อิสิคิลิปสฺสํ กาฬสิลา เตนุปสงฺกมิฯ อทฺทสา โข ภควา อายสฺมนฺตํ วกฺกลึ ทูรโตว มญฺจเก วิวตฺตกฺขนฺธํ เสมานํฯ

เตน โข ปน สมเยน ธูมายิตตฺตํ ติมิรายิตตฺตํ คจฺฉเตว ปุริมํ ทิสํ, คจฺฉติ ปจฺฉิมํ ทิสํ, คจฺฉติ อุตฺตรํ ทิสํ, คจฺฉติ ทกฺขิณํ ทิสํ, คจฺฉติ อุทฺธํ ทิสํ, คจฺฉติ อโธ ทิสํ, คจฺฉติ อนุทิสํฯ อถ โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ''ปสฺสถ โน ตุมฺเห, ภิกฺขเว, เอตํ ธูมายิตตฺตํ ติมิรายิตตฺตํ คจฺฉเตว ปุริมํ ทิสํ...เป.... คจฺฉติ อนุทิส''นฺติฯ ''เอวํ, ภนฺเต''ฯ ''เอโส โข, ภิกฺขเว, มาโร ปาปิมา วกฺกลิสฺส กุลปุตฺตสฺส วิญฺญาณํ สมนฺเวสติ [สมเนฺนสติ (ก. สี. ปี.)] – 'กตฺถ วกฺกลิสฺส กุลปุตฺตสฺส วิญฺญาณํ ปติฏฺฐิต'นฺติ? อปฺปติฏฺฐิเตน จ, ภิกฺขเว, วิญฺญาเณน วกฺกลิ กุลปุตฺโต ปรินิพฺพุโต''ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. อสฺสชิสุตฺตํ

๘๘. เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเปฯ เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา อสฺสชิ กสฺสปการาเม วิหรติ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโนฯ อถ โข อายสฺมา อสฺสชิ อุปฏฺฐาเก อามนฺเตสิ – ''เอถ ตุมฺเห, อาวุโส, เยน ภควา เตนุปสงฺกมถ; อุปสงฺกมิตฺวา มม วจเนน ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทถ – 'อสฺสชิ, ภนฺเต, ภิกฺขุ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโนฯ โส ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทตี'ติฯ เอวญฺจ วเทถ – 'สาธุ กิร, ภนฺเต, ภควา เยน อสฺสชิ ภิกฺขุ เตนุปสงฺกมตุ อนุกมฺปํ อุปาทายา'''ติฯ ''เอวมาวุโส''ติ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต อสฺสชิสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข เต ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ''อสฺสชิ, ภนฺเต, ภิกฺขุ อาพาธิโก... เป.... สาธุ กิร, ภนฺเต, ภควา เยน อสฺสชิ ภิกฺขุ เตนุปสงฺกมตุ อนุกมฺปํ อุปาทายา''ติฯ อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวนฯ

อถ โข ภควา สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต เยนายสฺมา อสฺสชิ เตนุปสงฺกมิฯ อทฺทสา โข อายสฺมา อสฺสชิ ภควนฺตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํฯ ทิสฺวาน มญฺจเก สมโธสิฯ อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อสฺสชิํ [อายสฺมโต อสฺสชิสฺส (ปี. ก.)] เอตทโวจ – ''อลํ, อสฺสชิ, มา ตฺวํ มญฺจเก สมโธสิฯ สนฺติมานิ อาสนานิ ปญฺญตฺตานิ, ตตฺถาหํ นิสีทิสฺสามี''ติฯ นิสีทิ ภควา ปญฺญตฺเต อาสเนฯ นิสชฺช โข ภควา อายสฺมนฺตํ อสฺสชิํ เอตทโวจ – ''กจฺจิ เต, อสฺสชิ, ขมนียํ, กจฺจิ ยาปนียํ…เป.… ปฏิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ โน อภิกฺกโม''ติ?

''น เม, ภนฺเต, ขมนียํ…เป.… อภิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ โน ปฏิกฺกโม''ติฯ ''กจฺจิ เต, อสฺสชิ, น กิญฺจิ กุกฺกุจฺจํ น โกจิ วิปฺปฏิสาโร''ติ? ''ตคฺฆ เม, ภนฺเต, อนปฺปกํ กุกฺกุจฺจํ อนปฺปโก วิปฺปฏิสาโร''ติฯ ''กจฺจิ ปน ตํ, อสฺสชิ, อตฺตา สีลโต น อุปวทตี''ติ? ''น โข มํ, ภนฺเต, อตฺตา สีลโต อุปวทตี''ติฯ ''โน เจ กิร ตํ, อสฺสชิ, อตฺตา สีลโต อุปวทติ, อถ กิญฺจ เต กุกฺกุจฺจํ โก จ วิปฺปฏิสาโร''ติ? ''ปุพฺเพ ขฺวาหํ, ภนฺเต, เคลญฺเญ ปสฺสเมฺภตฺวา ปสฺสเมฺภตฺวา กายสงฺขาเร วิหรามิ, โสหํ สมาธิํ นปฺปฏิลภามิฯ ตสฺส มยฺหํ, ภนฺเต, ตํ สมาธิํ อปฺปฏิลภโต เอวํ โหติ – 'โน จสฺสาหํ ปริหายามี'''ติฯ ''เย เต, อสฺสชิ, สมณพฺราหฺมณา สมาธิสารกา สมาธิสามญฺญา เตสํ ตํ สมาธิํ อปฺปฏิลภตํ เอวํ โหติ – 'โน จสฺสุ มยํ ปริหายามา'''ติฯ

''ตํ กิํ มญฺญสิ, อสฺสชิ, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา''ติ? ''อนิจฺจํ, ภนฺเต''…เป.… วิญฺญาณํ …เป.… ตสฺมาติห…เป.… เอวํ ปสฺสํ…เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตีติฯ โส สุขํ เจ เวทนํ เวทยติ [เวทิยติ (สี. ปี.)], สา 'อนิจฺจา'ติ ปชานาติฯ 'อนชฺโฌสิตา'ติ ปชานาติฯ 'อนภินนฺทิตา'ติ ปชานาติฯ ทุกฺขํ เจ เวทนํ เวทยติ, สา 'อนิจฺจา'ติ ปชานาติฯ 'อนชฺโฌสิตา'ติ ปชานาติฯ 'อนภินนฺทิตา'ติ ปชานาติฯ อทุกฺขมสุขํ เจ เวทนํ เวทยติ, สา 'อนิจฺจา'ติ ปชานาติ…เป.… 'อนภินนฺทิตา'ติ ปชานาติฯ โส สุขํ เจ เวทนํ เวทยติ , วิสํยุตฺโต นํ เวทยติ; ทุกฺขํ เจ เวทนํ เวทยติ, วิสํยุตฺโต นํ เวทยติ; อทุกฺขมสุขํ เจ เวทนํ เวทยติ, วิสํยุตฺโต นํ เวทยติฯ โส กายปริยนฺติกํ เจ เวทนํ เวทยมาโน 'กายปริยนฺติกํ เวทนํ เวทยามี'ติ ปชานาติฯ ชีวิตปริยนฺติกํ เจ เวทนํ เวทยมานาเอ 'ชีวิตปริยนฺติกํ เวทนํ เวทยามี'ติ ปชานาติฯ 'กายสฺส เภทา อุทฺธํ ชีวิตปริยาทานา อิเธว สพฺพเวทยิตานิ อนภินนฺทิตานิ สีตีภวิสฺสนฺตี'ติ ปชานาติฯ

''เสยฺยถาปิ , อสฺสชิ, เตลญฺจ ปฏิจฺจ, วฏฺฏิญฺจ ปฏิจฺจ, เตลปฺปทีโป ฌาเยยฺย; ตเสฺสว เตลสฺส จ วฏฺฏิยา จ ปริยาทานา อนาหาโร นิพฺพาเยยฺยฯ เอวเมว โข, อสฺสชิ, ภิกฺขุ กายปริยนฺติกํ เวทนํ เวทยมาโน 'กายปริยนฺติกํ เวทนํ เวทยามี'ติ ปชานาติฯ ชีวิตปริยนฺติกํ เวทนํ เวทยมาโน 'ชีวิตปริยนฺติกํ เวทนํ เวทยามี'ติ ปชานาติฯ 'กายสฺส เภทา อุทฺธํ ชีวิตปริยาทานา อิเธว สพฺพเวทยิตานิ อนภินนฺทิตานิ สีตีภวิสฺสนฺตี'ติ ปชานาตี''ติฯ ฉฏฺฐํฯ

๗. เขมกสุตฺตํ

๘๙. เอกํ สมยํ สมฺพหุลา เถรา ภิกฺขู โกสมฺพิยํ วิหรนฺติ โฆสิตาราเมฯ เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา เขมโก พทริการาเม วิหรติ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโนฯ อถ โข เถรา ภิกฺขู สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิตา อายสฺมนฺตํ ทาสกํ อามนฺเตสุํ – ''เอหิ ตฺวํ, อาวุโส ทาสก, เยน เขมโก ภิกฺขุ เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา เขมกํ ภิกฺขุํ เอวํ วเทหิ – 'เถรา ตํ, อาวุโส เขมก, เอวมาหํสุ – กจฺจิ เต, อาวุโส, ขมนียํ, กจฺจิ ยาปนียํ, กจฺจิ ทุกฺขา เวทนา ปฏิกฺกมนฺติ โน อภิกฺกมนฺติ, ปฏิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ โน อภิกฺกโม'''ติ? ''เอวมาวุโส''ติ โข อายสฺมา ทาสโก เถรานํ ภิกฺขูนํ ปฏิสฺสุตฺวา เยนายสฺมา เขมโก เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ เขมกํ เอตทโวจ – ''เถรา ตํ, อาวุโส เขมก, เอวมาหํสุ – 'กจฺจิ เต, อาวุโส, ขมนียํ…เป.

… โน อภิกฺกโม’’’ติ? ‘‘น เม, อาวุโส, ขมนียํ น ยาปนียํ…เป.… อภิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ โน ปฏิกฺกโม’’ติฯ

อถ โข อายสฺมา ทาสโก เยน เถรา ภิกฺขู เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เถเร ภิกฺขู เอตทโวจ – ‘‘เขมโก, อาวุโส, ภิกฺขุ เอวมาห – ‘น เม, อาวุโส, ขมนียํ…เป.… อภิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ โน ปฏิกฺกโม’’’ติฯ ‘‘เอหิ ตฺวํ, อาวุโส ทาสก, เยน เขมโก ภิกฺขุ เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา เขมกํ ภิกฺขุํ เอวํ วเทหิ – ‘เถรา ตํ, อาวุโส เขมก, เอวมาหํสุ – ปญฺจิเม, อาวุโส, อุปาทานกฺขนฺธา วุตฺตา ภควตา, เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขนฺโธ, เวทนุปาทานกฺขนฺโธ, สญฺญุปาทานกฺขนฺโธ, สงฺขารุปาทานกฺขนฺโธ, วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธ ฯ อิเมสุ อายสฺมา เขมโก ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ กิญฺจิ อตฺตํ วา อตฺตนิยํ วา สมนุปสฺสตี’’’ติ?

‘‘เอวมาวุโส’’ติ โข อายสฺมา ทาสโก เถรานํ ภิกฺขูนํ ปฏิสฺสุตฺวา เยนายสฺมา เขมโก เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา…เป.… เถรา ตํ, อาวุโส เขมก, เอวมาหํสุ – ‘‘ปญฺจิเม, อาวุโส, อุปาทานกฺขนฺธา วุตฺตา ภควตา, เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขนฺโธ…เป.… วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธฯ อิเมสุ อายสฺมา เขมโก ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ กิญฺจิ อตฺตํ วา อตฺตนิยํ วา สมนุปสฺสตี’’ติ? ‘‘ปญฺจิเม , อาวุโส, อุปาทานกฺขนฺธา วุตฺตา ภควตา, เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขนฺโธ…เป.… วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธฯ อิเมสุ ขฺวาหํ, อาวุโส, ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ น กิญฺจิ อตฺตํ วา อตฺตนิยํ วา สมนุปสฺสามี’’ติฯ

อถ โข อายสฺมา ทาสโก เยน เถรา ภิกฺขู เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เถเร ภิกฺขู เอตทโวจ – ‘‘เขมโก, อาวุโส, ภิกฺขุ เอวมาห – ‘ปญฺจิเม, อาวุโส, อุปาทานกฺขนฺธา วุตฺตา ภควตา, เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขนฺโธ…เป.… วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธฯ อิเมสุ ขฺวาหํ, อาวุโส, ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ น กิญฺจิ อตฺตํ วา อตฺตนิยํ วา สมนุปสฺสามี’’’ติฯ ‘‘เอหิ ตฺวํ, อาวุโส ทาสก, เยน เขมโก ภิกฺขุ เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา เขมกํ ภิกฺขุํ เอวํ วเทหิ – ‘เถรา ตํ, อาวุโส เขมก, เอวมาหํสุ – ปญฺจิเม, อาวุโส, อุปาทานกฺขนฺธา วุตฺตา ภควตา, เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขนฺโธ…เป.… วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธฯ โน เจ กิรายสฺมา เขมโก อิเมสุ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ กิญฺจิ อตฺตํ วา อตฺตนิยํ วา สมนุปสฺสติฯ เตนหายสฺมา เขมโก อรหํ ขีณาสโว’’’ติฯ

‘‘เอวมาวุโส’’ติ โข อายสฺมา ทาสโก เถรานํ ภิกฺขูนํ ปฏิสฺสุตฺวา เยนายสฺมา เขมโก…เป.… เถรา ตํ, อาวุโส เขมก, เอวมาหํสุ – ‘‘ปญฺจิเม, อาวุโส, อุปาทานกฺขนฺธา วุตฺตา ภควตา, เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขนฺโธ…เป.… วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธ; โน เจ กิรายสฺมา เขมโก อิเมสุ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ กิญฺจิ อตฺตํ วา อตฺตนิยํ วา สมนุปสฺสติ, เตนหายสฺมา เขมโก อรหํ ขีณาสโว’’ติฯ ‘‘ปญฺจิเม, อาวุโส, อุปาทานกฺขนฺธา วุตฺตา ภควตา, เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขนฺโธ…เป.… วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธฯ อิเมสุ ขฺวาหํ, อาวุโส, ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ น กิญฺจิ อตฺตํ วา อตฺตนิยํ วา สมนุปสฺสามิ , น จมฺหิ อรหํ ขีณาสโว; อปิ จ เม, อาวุโส, ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ ‘อสฺมี’ติ อธิคตํ, ‘อยมหมสฺมี’ติ น จ สมนุปสฺสามี’’ติฯ

อถ โข อายสฺมา ทาสโก เยน เถรา ภิกฺขู…เป.… เถเร ภิกฺขู เอตทโวจ – ‘‘เขมโก, อาวุโส, ภิกฺขุ เอวมาห – ปญฺจิเม, อาวุโส, อุปาทานกฺขนฺธา วุตฺตา ภควตา, เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขนฺโธ…เป.… วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธฯ อิเมสุ ขฺวาหํ, อาวุโส, ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ น กิญฺจิ อตฺตํ วา อตฺตนิยํ วา สมนุปสฺสามิ, น จมฺหิ อรหํ ขีณาสโว; อปิ จ เม , อาวุโส, ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ ‘อสฺมี’ติ อธิคตํ, ‘อยมหมสฺมี’ติ น จ สมนุปสฺสามี’’ติฯ

‘‘เอหิ ตฺวํ, อาวุโส ทาสก, เยน เขมโก ภิกฺขุ เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา เขมกํ ภิกฺขุํ เอวํ วเทหิ – ‘เถรา ตํ, อาวุโส เขมก, เอวมาหํสุ – ยเมตํ, อาวุโส เขมก, อสฺมีติ วเทสิ, กิเมตํ อสฺมีติ วเทสิ? รูปํ อสฺมีติ วเทสิ, อญฺญตฺร รูปา อสฺมีติ วเทสิ, เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อสฺมีติ วเทสิ, อญฺญตฺร วิญฺญาณา อสฺมีติ วเทสิฯ ยเมตํ, อาวุโส เขมก, อสฺมีติ วเทสิฯ กิเมตํ อสฺมีติ วเทสี’’’ติ?

‘‘เอวมาวุโส’’ติ โข อายสฺมา ทาสโก เถรานํ ภิกฺขูนํ ปฏิสฺสุตฺวา เยนายสฺมา เขมโก เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ เขมกํ เอตทโวจ – เถรา ตํ, อาวุโส เขมก, เอวมาหํสุ – ‘‘ยเมตํ, อาวุโส เขมก, ‘อสฺมี’ติ วเทสิ, กิเมตํ ‘อสฺมี’ติ วเทสิ? รูปํ ‘อสฺมี’ติ วเทสิ อญฺญตฺร รูปา ‘อสฺมี’ติ วเทสิ? เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ ‘อสฺมี’ติ วเทสิ อญฺญตฺร วิญฺญาณา ‘อสฺมี’ติ วเทสิ? ยเมตํ, อาวุโส เขมก, ‘อสฺมี’ติ วเทสิ, กิเมตํ ‘อสฺมี’ติ วเทสิ’’ติ? ‘‘อลํ, อาวุโส ทาสก, กึ อิมาย สนฺธาวนิกาย! อาหราวุโส, ทณฺฑํ; อหเมว เยน เถรา ภิกฺขู เตนุปสงฺกมิสฺสามี’’ติฯ

อถ โข อายสฺมา เขมโก ทณฺฑโมลุพฺภ เยน เถรา ภิกฺขู เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เถเรหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ สโมฺมทิฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ เขมกํ เถรา ภิกฺขู เอตทโวจุํ – ‘‘ยเมตํ, อาวุโส เขมก, ‘อสฺมี’ติ วเทสิ, กิเมตํ ‘อสฺมี’ติ วเทสิ? รูปํ ‘อสฺมี’ติ วเทสิ, อญฺญตฺร รูปา ‘อสฺมี’ติ วเทสิ? เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ ‘อสฺมี’ติ วเทสิ, อญฺญตฺร วิญฺญาณา ‘อสฺมี’ติ วเทสิ? ยเมตํ, อาวุโส เขมก, ‘อสฺมี’ติ วเทสิ, กิเมตํ ‘อสฺมี’ติ วเทสี’’ติ? ‘‘น ขฺวาหํ, อาวุโส, รูปํ ‘อสฺมี’ติ วทามิ; นปิ อญฺญตฺร รูปา ‘อสฺมี’ติ วทามิฯ น เวทนํ… น สญฺญํ… น สงฺขาเร… น วิญฺญาณํ ‘อสฺมี’ติ วทามิ; นปิ อญฺญตฺร วิญฺญาณา ‘อสฺมี’ติ วทามิฯ อปิ จ เม, อาวุโส, ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ ‘อสฺมี’ติ อธิคตํ ‘อยมหมสฺมี’ติ น จ สมนุปสฺสามิ’’ฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, อาวุโส, อุปฺปลสฺส วา ปทุมสฺส วา ปุณฺฑรีกสฺส วา คโนฺธฯ โย นุ โข เอวํ วเทยฺย – ‘ปตฺตสฺส คโนฺธ’ติ วา ‘วณฺณสฺส [วณฺฑสฺส (กตฺถจิ)] คโนฺธ’ติ วา ‘กิญฺชกฺขสฺส คโนฺธ’ติ วา สมฺมา นุ โข โส วทมาโน วเทยฺยา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, อาวุโส’’ฯ ‘‘ยถา กถํ, ปนาวุโส, สมฺมา พฺยากรมาโน พฺยากเรยฺยา’’ติ? ‘‘‘ปุปฺผสฺส คโนฺธ’ติ โข, อาวุโส, สมฺมา พฺยากรมาโน พฺยากเรยฺยา’’ติฯ ‘‘เอวเมว ขฺวาหํ, อาวุโส, น รูปํ ‘อสฺมี’ติ วทามิ, นปิ อญฺญตฺร รูปา ‘อสฺมี’ติ วทามิฯ น เวทนํ… น สญฺญํ… น สงฺขาเร… น วิญฺญาณํ ‘อสฺมี’ติ วทามิ, นปิ อญฺญตฺร วิญฺญาณา ‘อสฺมี’ติ วทามิฯ อปิ จ เม, อาวุโส, ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ ‘อสฺมี’ติ อธิคตํ ‘อยมหมสฺมี’ติ น จ สมนุปสฺสามิ’’ฯ

‘‘กิญฺจาปิ, อาวุโส, อริยสาวกสฺส ปโญฺจรมฺภาคิยานิ สํโยชนานิ ปหีนานิ ภวนฺติ, อถ ขฺวสฺส โหติ – ‘โย จ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ อนุสหคโต อสฺมีติ มาโน, อสฺมีติ ฉโนฺท, อสฺมีติ อนุสโย อสมูหโตฯ โส อปเรน สมเยน ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ อุทยพฺพยานุปสฺสี วิหรติ – อิติ รูปํ, อิติ รูปสฺส สมุทโย, อิติ รูปสฺส อตฺถงฺคโม; อิติ เวทนา… อิติ สญฺญา… อิติ สงฺขารา… อิติ วิญฺญาณํ, อิติ วิญฺญาณสฺส สมุทโย, อิติ วิญฺญาณสฺส อตฺถงฺคโม’ติฯ ตสฺสิเมสุ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ อุทยพฺพยานุปสฺสิโน วิหรโต โยปิสฺส โหติ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ อนุสหคโต ‘อสฺมี’ติ, มาโน ‘อสฺมี’ติ, ฉโนฺท ‘อสฺมี’ติ อนุสโย อสมูหโต, โสปิ สมุคฺฆาตํ คจฺฉติฯ

‘‘เสยฺยถาปิ , อาวุโส, วตฺถํ สํกิลิฏฺฐํ มลคฺคหิตํฯ ตเมนํ สามิกา รชกสฺส อนุปทชฺชุํฯ ตเมนํ รชโก อูเส วา ขาเร วา โคมเย วา สมฺมทฺทิตฺวา อเจฺฉ อุทเก วิกฺขาเลติฯ กิญฺจาปิ ตํ โหติ วตฺถํ ปริสุทฺธํ ปริโยทาตํ, อถ ขฺวสฺส โหติ เยว อนุสหคโต อูสคนฺโธ วา ขารคนฺโธ วา โคมยคนฺโธ วา อสมูหโตฯ ตเมนํ รชโก สามิกานํ เทติฯ ตเมนํ สามิกา คนฺธปริภาวิเต กรณฺฑเก นิกฺขิปนฺติฯ โยปิสฺส โหติ อนุสหคโต อูสคนฺโธ วา ขารคนฺโธ วา โคมยคนฺโธ วา อสมูหโต, โสปิ สมุคฺฆาตํ คจฺฉติฯ เอวเมว โข, อาวุโส, กิญฺจาปิ อริยสาวกสฺส ปโญฺจรมฺภาคิยานิ สํโยชนานิ ปหีนานิ ภวนฺติ, อถ ขฺวสฺส โหติ เยว ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ อนุสหคโต ‘อสฺมี’ติ, มาโน ‘อสฺมี’ติ, ฉโนฺท ‘อสฺมี’ติ อนุสโย อสมูหโตฯ โส อปเรน สมเยน ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ อุทยพฺพยานุปสฺสี วิหรติฯ ‘อิติ รูปํ, อิติ รูปสฺส สมุทโย, อิติ รูปสฺส อตฺถงฺคโม; อิติ เวทนา... อิติ สญฺญา... อิติ สงฺขารา... อิติ วิญฺญาณํ, อิติ วิญฺญาณสฺส สมุทโย, อิติ วิญฺญาณสฺส อตฺถงฺคโม’ติฯ ตสฺส อิเมสุ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ อุทยพฺพยานุปสฺสิโน วิหรโต โยปิสฺส โหติ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ อนุสหคโต ‘อสฺมี’ติ, มาโน ‘อสฺมี’ติ, ฉโนฺท ‘อสฺมี’ติ อนุสโย อสมูหโต, โสปิ สมุคฺฆาตํ คจฺฉตี’’ติฯ

เอวํ วุเตฺต, เถรา ภิกฺขู อายสฺมนฺตํ เขมกํ เอตทโวจุํ – ‘‘น โข [น โข ปน (ก.)] มยํ อายสฺมนฺตํ เขมกํ วิเหสาเปขา ปุจฺฉิมฺห, อปิ จายสฺมา เขมโก ปโหสิ ตสฺส ภควโต สาสนํ วิตฺถาเรน อาจิกฺขิตุํ เทเสตุํ ปญฺญาเปตุํ ปฏฺฐเปตุํ วิวริตุํ วิภชิตุํ อุตฺตานีกาตุํฯ ตยิทํ อายสฺมตา เขมเกน ตสฺส ภควโต สาสนํ วิตฺถาเรน อาจิกฺขิตํ เทสิตํ ปญฺญาปิตํ ปฏฺฐปิตํ วิวริตํ วิภชิตํ อุตฺตานีกต’’นฺติฯ

อิทมโวจ อายสฺมา เขมโกฯ อตฺตมนา เถรา ภิกฺขู อายสฺมโต เขมกสฺส ภาสิตํ อภินนฺทุํฯ อิมสฺมิญฺจ ปน เวยฺยากรณสฺมิํ ภญฺญมาเน สฏฺฐิมตฺตานํ เถรานํ ภิกฺขูนํ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจิํสุ, อายสฺมโต เขมกสฺส จาติฯ สตฺตมํฯ

๘. ฉนฺนสุตฺตํ

๙๐. เอกํ สมยํ สมฺพหุลา เถรา ภิกฺขู พาราณสิยํ วิหรนฺติ อิสิปตเน มิคทาเยฯ อถ โข อายสฺมา ฉโนฺน สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต อวาปุรณํ [อปาปุรณํ (สี. สฺยา. กํ.)] อาทาย วิหาเรน วิหารํ อุปสงฺกมิตฺวา เถเร ภิกฺขู เอตทโวจ – ‘‘โอวทนฺตุ มํ อายสฺมโนฺต เถรา, อนุสาสนฺตุ มํ อายสฺมโนฺต เถรา, กโรนฺตุ เม อายสฺมโนฺต เถรา ธมฺมิํ กถํ, ยถาหํ ธมฺมํ ปเสฺสยฺย’’นฺติฯ

เอวํ วุเตฺต, เถรา ภิกฺขู อายสฺมนฺตํ ฉนฺนํ เอตทโวจุํ – ‘‘รูปํ โข, อาวุโส ฉนฺน, อนิจฺจํ; เวทนา อนิจฺจา; สญฺญา อนิจฺจา; สงฺขารา อนิจฺจา; วิญฺญาณํ อนิจฺจํฯ รูปํ อนตฺตา; เวทนา... สญฺญา... สงฺขารา... วิญฺญาณํ อนตฺตาฯ สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา; สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา’’ติฯ

อถ โข อายสฺมโต ฉนฺนสฺส เอตทโหสิ – ‘‘มยฺหมฺปิ โข เอตํ เอวํ [มยฺหมฺปิ โข เอวํ (สฺยา. กํ.)] โหติ – ‘รูปํ อนิจฺจํ, เวทนา... สญฺญา... สงฺขารา... วิญฺญาณํ อนิจฺจํ; รูปํ อนตฺตา, เวทนา ... สญฺญา... สงฺขารา... วิญฺญาณํ อนตฺตาฯ สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา, สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา’ติฯ อถ จ ปน เม สพฺพสงฺขารสมเถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสเคฺค ตณฺหากฺขเย วิราเค นิโรเธ นิพฺพาเน จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ นปฺปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ นาธิมุจฺจติฯ ปริตสฺสนา อุปาทานํ อุปฺปชฺชติ; ปจฺจุทาวตฺตติ มานสํ – ‘อถ โก จรหิ เม อตฺตา’ติ ? น โข ปเนวํ ธมฺมํ ปสฺสโต โหติฯ โก นุ โข เม ตถา ธมฺมํ เทเสยฺย ยถาหํ ธมฺมํ ปเสฺสยฺย’’นฺติฯ

อถ โข อายสฺมโต ฉนฺนสฺส เอตทโหสิ – “อยํ โข อายสฺมา อานนฺโท โกสมฺพิยํ วิหรติ โฆสิตาราเม สตฺถุ เจว สํวณฺณิโต สมฺภาวิโต จ วิญฺญูนํ สพฺรหฺมจารีนํ, ปโหติ จ เม อายสฺมา อานนฺโท ตถา ธมฺมํ เทเสตุํ ยถาหํ ธมฺมํ ปเสฺสยฺยํ; อตฺถิ จ เม อายสฺมนฺเต อานนฺเท ตาวติกา วิสฺสฏฺฐิ [วิสฺสตฺถิ (?)]ฯ ยํนูนาหํ เยนายสฺมา อานนฺโท เตนุปสงฺกเมยฺย”นฺติฯ อถ โข อายสฺมา ฉนฺโน เสนาสนํ สํสาเมตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย เยน โกสมฺพี โฆสิตาราโม เยนายสฺมา อานนฺโท เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา อานนฺเทน สทฺธึ สโมฺมทิ…เป…. เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมา ฉนฺโน อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ –

“เอกมิทาหํ , อาวุโส อานนฺท, สมยํ พาราณสิยํ วิหรามิ อิสิปตเน มิคทาเยฯ อถ ขฺวาหํ, อาวุโส, สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต อวาปุรณํ อาทาย วิหาเรน วิหารํ อุปสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา เถเร ภิกฺขู เอตทโวจํ – ‘โอวทนฺตุ มํ อายสฺมนฺโต เถรา, อนุสาสนฺตุ มํ อายสฺมนฺโต เถรา, กโรนฺตุ เม อายสฺมนฺโต เถรา ธมฺมึ กถํ ยถาหํ ธมฺมํ ปเสฺสยฺย’นฺติฯ เอวํ วุเตฺต มํ, อาวุโส, เถรา ภิกฺขู เอตทโวจุํ – ‘รูปํ โข, อาวุโส ฉนฺน, อนิจฺจํ; เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนิจฺจํ; รูปํ อนตฺตา…เป…. วิญฺญาณํ อนตฺตาฯ สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา, สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา’”ติฯ

“ตสฺส มยฺหํ, อาวุโส, เอตทโหสิ – ‘มยฺหมฺปิ โข เอตํ เอวํ โหติ – รูปํ อนิจฺจํ…เป…. วิญฺญาณํ อนิจฺจํ, รูปํ อนตฺตา, เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนตฺตาฯ สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา, สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา’ติฯ อถ จ ปน เม สพฺพสงฺขารสมเถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสเคฺค ตณฺหากฺขเย วิราเค นิโรเธ นิพฺพาเน จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ นปฺปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ นาธิมุจฺจติฯ ปริตสฺสนา อุปาทานํ อุปฺปชฺชติ; ปจฺจุทาวตฺตติ มานสํ – ‘อถ โก จรหิ เม อตฺตา’ติ? น โข ปเนวํ ธมฺมํ ปสฺสโต โหติฯ โก นุ โข เม ตถา ธมฺมํ เทเสยฺย ยถาหํ ธมฺมํ ปเสฺสยฺยนฺติ!

“ตสฺส มยฺหํ, อาวุโส, เอตทโหสิ – ‘อยํ โข อายสฺมา อานนฺโท โกสมฺพิยํ วิหรติ โฆสิตราเม สตฺถุ เจว สํวณฺณิโต สมฺภาวิโต จ วิญฺญูนํ สพฺรหฺมจารีนํ, ปโหติ จ เม อายสฺมา อานนฺโท ตถา ธมฺมํ เทเสตุํ ยถาหํ ธมฺมํ ปเสฺสยฺยํฯ อตฺถิ จ เม อายสฺมนฺเต อานนฺเท ตาวติกา วิสฺสฏฺฐิฯ ยํนูนาหํ เยนายสฺมา อานนฺโท เตนุปสงฺกเมยฺย’นฺติฯ โอวทตุ มํ, อายสฺมา อานนฺโท; อนุสาสตุ มํ, อายสฺมา อานนฺโท; กโรตุ เม, อายสฺมา อานนฺโท ธมฺมึ กถํ ยถาหํ ธมฺมํ ปเสฺสยฺย”นฺติฯ

“เอตฺตเกนปิ มยํ อายสฺมโต ฉนฺนสฺส อตฺตมนา อปิ นาม ตํ [อตฺตมนา อภิรทฺธา, ตํ (สี. สฺยา. กํ.)] อายสฺมา ฉนฺโน อาวิ อกาสิ ขีลํ ฉินฺทิ [ปภินฺทิ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)]ฯ โอทหาวุโส, ฉนฺน , โสตํ; ภโพฺพสิ [ภโพฺพ ตฺวํ (ก.)] ธมฺมํ วิญฺญาตุ”นฺติฯ อถ โข อายสฺมโต ฉนฺนสฺส ตาวตเกเนว [ตาวเทว (สี.)] อุฬารํ ปีติปาโมชฺชํ อุปฺปชฺชิ – “ภโพฺพ กิรสฺมิ ธมฺมํ วิญฺญาตุ”นฺติฯ

“สมฺมุขา เมตํ, อาวุโส ฉนฺน, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา จ ปฏิคฺคหิตํ กจฺจานโคตฺตํ ภิกฺขุํ โอวทนฺตสฺส – ทฺวยนิสฺสิโต ขฺวายํ, กจฺจาน, โลโก เยภุเยฺยน อตฺถิตเญฺจว นตฺถิตญฺจฯ โลกสมุทยํ โข, กจฺจาน, ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต ยา โลเก นตฺถิตา, สา น โหติฯ โลกนิโรธํ โข, กจฺจาน, ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต ยา โลเก อตฺถิตา, สา น โหติฯ อุปยุปาทานาภินิเวสวินิพโนฺธ ขฺวายํ, กจฺจาน, โลโก เยภุเยฺยน ตํ จายํ อุปยุปาทานํ เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยํ น อุเปติ น อุปาทิยติ นาธิฏฺฐาติ ‘อตฺตา เม’ติฯ ทุกฺขเมว อุปฺปชฺชมานํ อุปฺปชฺชติ, ทุกฺขํ นิรุชฺฌมานํ นิรุชฺฌตีติ น กงฺขติ น วิจิกิจฺฉติฯ อปรปฺปจฺจยา ญาณเมวสฺส เอตฺถ โหติฯ เอตฺตาวตา โข, กจฺจาน, สมฺมาทิฏฺฐิ โหติฯ สพฺพมตฺถีติ โข, กจฺจาน, อยเมโก อโนฺตฯ

สพฺพํ นตฺถีติ อยํ ทุติโย อนฺโตฯ เอเต เต, กจฺจาน, อุโภ อนฺเต อนุปคมฺม มชฺเฌน ตถาคโต ธมฺมํ เทเสติ – อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา; สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ…เป…. เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติฯ อวิชฺชาย เตฺวว อเสสวิราคนิโรธา สงฺขารนิโรโธ…เป.… เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหตี’’ติฯ

‘‘เอวเมตํ, อาวุโส อานนฺท, โหติ เยสํ อายสฺมนฺตานํ ตาทิสา สพฺรหฺมจารโย อนุกมฺปกา อตฺถกามา โอวาทกา อนุสาสกาฯ อิทญฺจ ปน เม อายสฺมโต อานนฺทสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ธมฺโม อภิสมิโต’’ติฯ อฏฺฐมํฯ

๙. ราหุลสุตฺตํ

๙๑. สาวตฺถินิทานํ ฯ อถ โข อายสฺมา ราหุโล เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา…เป…. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา ราหุโล ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘กถํ นุ โข, ภนฺเต, ชานโต กถํ ปสฺสโต อิมสฺมิญฺจ สวิญฺญาณเก กาเย พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตสุ อหงฺการมมงฺการมานานุสยา น โหนฺตี’’ติ?

‘‘ยํ กิญฺจิ, ราหุล, รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ รูปํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติฯ ยา กาจิ เวทนา … ยา กาจิ สญฺญา… เย เกจิ สงฺขารา… ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา…เป…. สพฺพํ วิญฺญาณํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติฯ เอวํ โข, ราหุล, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อิมสฺมิญฺจ สวิญฺญาณเก กาเย พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตสุ อหงฺการมมงฺการมานานุสยา น โหนฺตี’’ติฯ นวมํฯ

๑๐. ทุติยราหุลสุตฺตํ

๙๒. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา ราหุโล ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘กถํ นุ โข, ภนฺเต, ชานโต กถํ ปสฺสโต อิมสฺมิญฺจ สวิญฺญาณเก กาเย พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตสุ อหงฺการมมงฺการมานาปคตํ มานสํ โหติ วิธาสมติกฺกนฺตํ สนฺตํ สุวิมุตฺต’’นฺติ? ‘‘ยํ กิญฺจิ, ราหุล, รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา…เป…. ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ รูปํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา อนุปาทา วิมุตฺโต โหติฯ ยา กาจิ เวทนา… ยา กาจิ สญฺญา… เย เกจิ สงฺขารา… ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ วิญฺญาณํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา อนุปาทา วิมุตฺโต โหติฯ เอวํ โข, ราหุล , ชานโต เอวํ ปสฺสโต อิมสฺมิญฺจ สวิญฺญาณเก กาเย พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตสุ อหงฺการมมงฺการมานาปคตํ มานสํ โหติ วิธา สมติกฺกนฺตํ สนฺตํ สุวิมุตฺต’’นฺติฯ ทสมํฯ

เถรวคฺโค นวโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

อานนฺโท ติโสฺส ยมโก, อนุราโธ จ วกฺกลิ;
อสฺสชิ เขมโก ฉนฺโน, ราหุลา อปเร ทุเวฯ

๑๐. ปุปฺผวโคฺค

๑. นทีสุตฺตํ

๙๓. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, นที ปพฺพเตยฺยา โอหารินี ทูรงฺคมา สีฆโสตา ฯ ตสฺสา อุโภสุ ตีเรสุ [อุภโต ตีเร (สี.), อุภโต ตีเรสุ (สฺยา. กํ.)] กาสา เจปิ ชาตา อสฺสุ, เต นํ อโชฺฌลเมฺพยฺยุํ; กุสา เจปิ ชาตา อสฺสุ, เต นํ อโชฺฌลเมฺพยฺยุํ; ปพฺพชา [พพฺพชา (สี. ปี.)] เจปิ ชาตา อสฺสุ, เต นํ อโชฺฌลเมฺพยฺยุํ; พีรณา เจปิ ชาตา อสฺสุ, เต นํ อโชฺฌลเมฺพยฺยุํ; รุกฺขา เจปิ ชาตา อสฺสุ, เต นํ อโชฺฌลเมฺพยฺยุํฯ ตสฺสา ปุริโส โสเตน วุยฺหมาโน กาเส เจปิ คเณฺหยฺย, เต ปลุเชฺชยฺยุํฯ โส ตโตนิทานํ อนยพฺยสนํ อาปเชฺชยฺยฯ กุเส เจปิ คเณฺหยฺย, ปพฺพเช เจปิ คเณฺหยฺย, พีรเณ เจปิ คเณฺหยฺย, รุเกฺข เจปิ คเณฺหยฺย, เต ปลุเชฺชยฺยุํ ฯ โส ตโตนิทานํ อนยพฺยสนํ อาปเชฺชยฺยฯ เอวเมว โข, ภิกฺขเว, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธเมฺม อวินีโต, สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธเมฺม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา รูปํ, รูปสฺมิํ วา อตฺตานํฯ ตสฺส ตํ รูปํ ปลุชฺชติฯ โส ตโตนิทานํ อนยพฺยสนํ อาปชฺชติฯ เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ ; อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ , วิญฺญาณสฺมิํ วา อตฺตานํฯ ตสฺส ตํ วิญฺญาณํ ปลุชฺชติฯ โส ตโตนิทานํ อนยพฺยสนํ อาปชฺชติฯ ตํ กิํ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ ภเนฺต’’ฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ ภเนฺต’’ฯ ‘‘ตสฺมาติห…เป.… เอวํ ปสฺสํ…เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. ปุปฺผสุตฺตํ

๙๔. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘นาหํ, ภิกฺขเว, โลเกน วิวทามิ, โลโกว มยา วิวทติฯ น, ภิกฺขเว, ธมฺมวาที เกนจิ โลกสฺมิํ วิวทติฯ ยํ, ภิกฺขเว, นตฺถิสมฺมตํ โลเก ปณฺฑิตานํ, อหมฺปิ ตํ ‘นตฺถี’ติ วทามิฯ ยํ, ภิกฺขเว, อตฺถิสมฺมตํ โลเก ปณฺฑิตานํ, อหมฺปิ ตํ ‘อตฺถี’ติ วทามิ’’ฯ

‘‘กิญฺจ, ภิกฺขเว, นตฺถิสมฺมตํ โลเก ปณฺฑิตานํ, ยมหํ ‘นตฺถี’ติ วทามิ? รูปํ , ภิกฺขเว, นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ นตฺถิสมฺมตํ โลเก ปณฺฑิตานํ; อหมฺปิ ตํ ‘นตฺถี’ติ วทามิฯ เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ นตฺถิสมฺมตํ โลเก ปณฺฑิตานํ; อหมฺปิ ตํ ‘นตฺถี’ติ วทามิฯ อิทํ โข, ภิกฺขเว, นตฺถิสมฺมตํ โลเก ปณฺฑิตานํ; อหมฺปิ ตํ ‘นตฺถี’ติ วทามิ’’ฯ

‘‘กิญฺจ, ภิกฺขเว, อตฺถิสมฺมตํ โลเก ปณฺฑิตานํ, ยมหํ ‘อตฺถี’ติ วทามิ? รูปํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ อตฺถิสมฺมตํ โลเก ปณฺฑิตานํ; อหมฺปิ ตํ ‘อตฺถี’ติ วทามิฯ เวทนา อนิจฺจา…เป.… วิญฺญาณํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ อตฺถิสมฺมตํ โลเก ปณฺฑิตานํ; อหมฺปิ ตํ ‘อตฺถี’ติ วทามิฯ อิทํ โข, ภิกฺขเว, อตฺถิสมฺมตํ โลเก ปณฺฑิตานํ; อหมฺปิ ตํ ‘อตฺถี’ติ วทามิ’’ฯ

‘‘อตฺถิ, ภิกฺขเว, โลเก โลกธโมฺม, ตํ ตถาคโต อภิสมฺพุชฺฌติ อภิสเมติ; อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา อภิสเมตฺวา ตํ อาจิกฺขติ เทเสติ ปญฺญเปติ ปฏฺฐเปติ วิวรติ วิภชติ อุตฺตานีกโรติฯ

‘‘กิญฺจ , ภิกฺขเว, โลเก โลกธโมฺม, ตํ ตถาคโต อภิสมฺพุชฺฌติ อภิสเมติ, อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา อภิสเมตฺวา อาจิกฺขติ เทเสติ ปญฺญเปติ ปฏฺฐเปติ วิวรติ วิภชติ อุตฺตานีกโรติ? รูปํ,

ภิกฺขเว, โลเก โลกธมฺโม ตํ ตถาคโต อภิสมฺพุชฺฌติ อภิสเมติฯ อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา อภิสเมตฺวา อาจิกฺขติ เทเสติ ปญฺญเปติ ปฏฺฐเปติ วิวรติ วิภชติ อุตฺตานีกโรติฯ

‘‘โย, ภิกฺขเว, ตถาคเตน เอวํ อาจิกฺขิยมาเน เทสิยมาเน ปญฺญปิยมาเน ปฏฺฐปิยมาเน วิวริยมาเน วิภชิยมาเน อุตฺตานีกริยมาเน น ชานาติ น ปสฺสติ ตมหํ, ภิกฺขเว, พาลํ ปุถุชฺชนํ อนฺธํ อจกฺขุกํ อชานนฺตํ อปสฺสนฺตํ กินฺติ กโรมิ! เวทนา, ภิกฺขเว, โลเก โลกธมฺโม…เป.… สญฺญา, ภิกฺขเว… สงฺขารา, ภิกฺขเว… วิญฺญาณํ, ภิกฺขเว, โลเก โลกธมฺโม ตํ ตถาคโต อภิสมฺพุชฺฌติ อภิสเมติฯ อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา อภิสเมตฺวา อาจิกฺขติ เทเสติ ปญฺญเปติ ปฏฺฐเปติ วิวรติ วิภชติ อุตฺตานีกโรติฯ

‘‘โย, ภิกฺขเว, ตถาคเตน เอวํ อาจิกฺขิยมาเน เทสิยมาเน ปญฺญปิยมาเน ปฏฺฐปิยมาเน วิวริยมาเน วิภชิยมาเน อุตฺตานีกริยมาเน น ชานาติ น ปสฺสติ ตมหํ, ภิกฺขเว, พาลํ ปุถุชฺชนํ อนฺธํ อจกฺขุกํ อชานนฺตํ อปสฺสนฺตํ กินฺติ กโรมิ!

‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, อุปฺปลํ วา ปทุมํ วา ปุณฺฑรีกํ วา อุทเก ชาตํ อุทเก สํวฑฺฒํ อุทกา อจฺจุคฺคมฺม ฐาติ [ติฏฺฐนฺตํ (ก.)] อนุปลิตฺตํ อุทเกน; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ตถาคโต โลเก ชาโต โลเก สํวโฑฺฒ โลกํ อภิภุยฺย วิหรติ อนุปลิโตฺต โลเกนา’’ติฯ ทุติยํฯ

๓. เผณปิณฺฑูปมสุตฺตํ

๙๕. เอกํ สมยํ ภควา อยุชฺฌายํ [อโยชฺฌายํ (สี. ปี.)] วิหรติ คงฺคาย นทิยา ตีเรฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ –

‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, อยํ คงฺคา นที มหนฺตํ เผณปิณฺฑํ อาวเหยฺยฯ ตเมนํ จกฺขุมา ปุริโส ปเสฺสยฺย นิชฺฌาเยยฺย โยนิโส อุปปริเกฺขยฺยฯ ตสฺส ตํ ปสฺสโต นิชฺฌายโต โยนิโส อุปปริกฺขโต ริตฺตกเญฺญว ขาเยยฺย, ตุจฺฉกเญฺญว ขาเยยฺย, อสารกเญฺญว ขาเยยฺยฯ กิญฺหิ สิยา, ภิกฺขเว, เผณปิเณฺฑ สาโร? เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยํ กิญฺจิ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ…เป.… ยํ ทูเร สนฺติเก วา ตํ ภิกฺขุ ปสฺสติ นิชฺฌายติ โยนิโส อุปปริกฺขติฯ ตสฺส ตํ ปสฺสโต นิชฺฌายโต โยนิโส อุปปริกฺขโต ริตฺตกเญฺญว ขายติ , ตุจฺฉกเญฺญว ขายติ, อสารกเญฺญว ขายติฯ กิญฺหิ สิยา, ภิกฺขเว, รูเป สาโร?

‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, สรทสมเย ถุลฺลผุสิตเก เทเว วสฺสเนฺต อุทเก อุทกปุพฺพุฬํ [อุทกพุพฺพุฬํ (สี. ปี.)] อุปฺปชฺชติ เจว นิรุชฺฌติ จฯ ตเมนํ จกฺขุมา ปุริโส ปเสฺสยฺย นิชฺฌาเยยฺย โยนิโส อุปปริเกฺขยฺยฯ ตสฺส ตํ ปสฺสโต นิชฺฌายโต โยนิโส อุปปริกฺขโต ริตฺตกเญฺญว ขาเยยฺย, ตุจฺฉกเญฺญว ขาเยยฺย, อสารกเญฺญว ขาเยยฺยฯ กิญฺหิ สิยา, ภิกฺขเว, อุทกปุพฺพุเฬ สาโร? เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยา กาจิ เวทนา อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนา…เป.… ยา ทูเร สนฺติเก วา ตํ ภิกฺขุ ปสฺสติ นิชฺฌายติ โยนิโส อุปปริกฺขติฯ ตสฺส ตํ ปสฺสโต นิชฺฌายโต โยนิโส อุปปริกฺขโต ริตฺตกเญฺญว ขายติ, ตุจฺฉกเญฺญว ขายติ, อสารกเญฺญว ขายติฯ กิญฺหิ สิยา, ภิกฺขเว, เวทนาย สาโร?

‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, คิมฺหานํ ปจฺฉิเม มาเส ฐิเต มชฺฌนฺหิเก กาเล มรีจิกา ผนฺทติฯ ตเมนํ จกฺขุมา ปุริโส ปเสฺสยฺย นิชฺฌาเยยฺย โยนิโส อุปปริเกฺขยฺยฯ ตสฺส ตํ ปสฺสโต นิชฺฌายโต

โยนิโส อุปปริกฺขโต ริตฺตกเญฺว ขาเยยฺย, ตุจฺฉกเญฺว ขาเยยฺย…เป.… กิญฺหิ สิยา, ภิกฺขเว, มรีจิกาย สาโร? เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยา กาจิ สญฺญา…เป.…ฯ

“เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ปุริโส สารตฺถิโก สารคเวสี สารปริเยสนํ จรมาโน ติณฺหํ กุฐาริํ [กุธาริํ (สฺยา. กํ. ก.)] อาทาย วนํ ปวิเสยฺยฯ โส ตตฺถ ปเสฺสยฺย มหนฺตํ กทลิกฺขนฺธํ อุชุํ นวํ อกุกฺกุกชาตํ [อกุกฺกชาตํ (ก. สี. ปี.), อกุสชาตํ (ก. สี.), อกุกฺกุชกชาตํ (ก.)]ฯ ตเมนํ มูเล ฉินฺเทยฺย; มูเล เฉตฺวา อเคฺค ฉินฺเทยฺย, อเคฺค เฉตฺวา ปตฺตวฏฺฏิํ วินิพฺภุเชยฺยฯ โส ตสฺส ปตฺตวฏฺฏิํ วินิพฺภุชโนฺต เผคฺคุมฺปิ นาธิคเจฺฉยฺย, กุโต สารํ! ตเมนํ จกฺขุมา ปุริโส ปเสฺสยฺย นิชฺฌาเยยฺย โยนิโส อุปปริเกฺขยฺยฯ ตสฺส ตํ ปสฺสโต นิชฺฌายโต โยนิโส อุปปริกฺขโต ริตฺตกเญฺว ขาเยยฺย, ตุจฺฉกเญฺว ขาเยยฺย, อสารกเญฺว ขาเยยฺยฯ กิญฺหิ สิยา, ภิกฺขเว, กทลิกฺขเนฺธ สาโร? เอวเมว โข, ภิกฺขเว, เย เกจิ สงฺขารา อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนา…เป.… เย ทูเร สนฺติเก วา ตํ ภิกฺขุ ปสฺสติ นิชฺฌายติ โยนิโส อุปปริกฺขติฯ ตสฺส ตํ ปสฺสโต นิชฺฌายโต โยนิโส อุปปริกฺขโต ริตฺตกเญฺว ขายติ, ตุจฺฉกเญฺว ขายติ, อสารกเญฺว ขายติฯ กิญฺหิ สิยา, ภิกฺขเว, สงฺขาเรสุ สาโร?

“เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, มายากาโร วา มายาการเนฺตวาสี วา จตุมหาปเถ [จาตุมฺมหาปเถ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] มายํ วิทํเสยฺยฯ ตเมนํ จกฺขุมา ปุริโส ปเสฺสยฺย นิชฺฌาเยยฺย โยนิโส อุปปริเกฺขยฺยฯ ตสฺส ตํ ปสฺสโต นิชฺฌายโต โยนิโส อุปปริกฺขโต ริตฺตกเญฺว ขาเยยฺย, ตุจฺฉกเญฺว ขาเยยฺย, อสารกเญฺว ขาเยยฺยฯ กิญฺหิ สิยา, ภิกฺขเว, มายาย สาโร? เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ…เป.… ยํ ทูเร สนฺติเก วา, ตํ ภิกฺขุ ปสฺสติ นิชฺฌายติ โยนิโส อุปปริกฺขติฯ ตสฺส ตํ ปสฺสโต นิชฺฌายโต โยนิโส อุปปริกฺขโต ริตฺตกเญฺว ขายติ, ตุจฺฉกเญฺว ขายติ, อสารกเญฺว ขายติฯ กิญฺหิ สิยา, ภิกฺขเว, วิญฺญาเณ สาโร?

“เอวํ ปสฺสํ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก รูปสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติ, เวทนายปิ… สญฺญายปิ… สงฺขาเรสุปิ … วิญฺญาณสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติฯ นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ; วิราคา วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมิํ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติ…เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาติ”ฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา –

“เผณปิณฺฑูปมํ รูปํ, เวทนา พุพฺพุฬูปมา [พุพฺพุลูปมา (สี.), ปุพฺพุโฬปมา (ก.)];
มรีจิกูปมา สญฺญา, สงฺขารา กทลูปมา;
มายูปมญฺจ วิญฺญาณํ, เทสิตาทิจฺจพนฺธุนาฯ

“ยถา ยถา นิชฺฌายติ, โยนิโส อุปปริกฺขติ;
ริตฺตกํ ตุจฺฉกํ โหติ, โย นํ ปสฺสติ โยนิโสฯ

“อิมญฺจ กายํ อารพฺภ, ภูริปเญฺญน เทสิตํ;
ปหานํ ติณฺณํ ธมฺมานํ, รูปํ ปสฺสถ [ปเสฺสถ (สี.)] ฉฑฺฑิตํฯ

“อายุ อุสฺมา จ วิญฺญาณํ, ยทา กายํ ชหนฺติมํ;
อปวิโทฺธ [อปวิโฏฺฐ (สฺยา. กํ.)] ตทา เสติ, ปรภตฺตํ อเจตนํฯ

“เอตาทิสายํ สนฺตาโน, มายายํ พาลลาปินี;

วธโก เอส อกฺขาโต, สาโร เอตฺถ น วิชฺชติฯ

“เอวํ ขเนฺธ อเวเกฺขยฺย, ภิกฺขุ อารทฺธวีริโย;
ทิวา วา ยทิ วา รตฺติํ, สมฺปชาโน ปฏิสฺสโตฯ

“ชเหยฺย สพฺพสํโยคํ, กเรยฺย สรณตฺตโน;
จเรยฺยาทิตฺตสีโสว, ปตฺถยํ อจฺจุตํ ปท”นฺติฯ ตติยํ;

๔. โคมยปิณฺฑสุตฺตํ

๙๖. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – “อตฺถิ นุ โข, ภเนฺต, กิญฺจิ รูปํ ยํ รูปํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสติ? อตฺถิ นุ โข, ภเนฺต, กาจิ เวทนา ยา เวทนา นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสติ? อตฺถิ นุ โข, ภเนฺต, กาจิ สญฺญา ยา สญฺญา…เป.… อตฺถิ นุ โข, ภเนฺต, เกจิ สงฺขารา เย สงฺขารา นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสนฺติ? อตฺถิ นุ โข, ภเนฺต, กิญฺจิ วิญฺญาณํ, ยํ วิญฺญาณํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสตี”ติ? “นตฺถิ โข, ภิกฺขุ, กิญฺจิ รูปํ, ยํ รูปํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสติฯ นตฺถิ โข, ภิกฺขุ, กาจิ เวทนา… กาจิ สญฺญา… เกจิ สงฺขารา… กิญฺจิ วิญฺญาณํ , ยํ วิญฺญาณํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสตี”ติฯ

อถ โข ภควา ปริตฺตํ โคมยปิณฺฑํ ปาณินา คเหตฺวา ตํ ภิกฺขุํ เอตทโวจ – “เอตฺตโกปิ โข, ภิกฺขุ, อตฺตภาวปฏิลาโภ นตฺถิ นิโจฺจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธโมฺม สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสติฯ เอตฺตโก เจปิ, ภิกฺขุ, อตฺตภาวปฏิลาโภ อภวิสฺส นิโจฺจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธโมฺม, นยิทํ พฺรหฺมจริยวาโส ปญฺญาเยถ สมฺมา ทุกฺขกฺขยายฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขุ, เอตฺตโกปิ อตฺตภาวปฏิลาโภ นตฺถิ นิโจฺจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธโมฺม, ตสฺมา พฺรหฺมจริยวาโส ปญฺญายติ สมฺมา ทุกฺขกฺขยายฯ

“ภูตปุพฺพาหํ, ภิกฺขุ, ราชา อโหสิํ ขตฺติโย มุทฺธาวสิโตฺตฯ ตสฺส มยฺหํ, ภิกฺขุ, รโญฺญ สโต ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส จตุราสีตินครสหสฺสานิ อเหสุํ กุสาวตี ราชธานิปฺปมุขานิฯ ตสฺส มยฺหํ, ภิกฺขุ, รโญฺญ สโต ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส จตุราสีติปาสาทสหสฺสานิ อเหสุํ ธมฺมปาสาทปฺปมุขานิฯ ตสฺส มยฺหํ, ภิกฺขุ, รโญฺญ สโต ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส จตุราสีติกูฏาคารสหสฺสานิ อเหสุํ มหาพฺยูหกูฏาคารปฺปมุขานิ [มหาวิยูหกูฏาคารปฺปมุขานิ (ที. นิ. ๒.๒๖๓)]ฯ ตสฺส มยฺหํ, ภิกฺขุ, รโญฺญ สโต ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส จตุราสีติปลฺลงฺกสหสฺสานิ อเหสุํ ทนฺตมยานิ สารมยานิ โสวณฺณมยานิ โคณกตฺถตานิ ปฏิกตฺถตานิ ปฏลิกตฺถตานิ กทลิมิคปวรปจฺจตฺถรณานิ [กาทลิมิคปวรปจฺจตฺถรณานิ (สี.)] สอุตฺตรจฺฉทานิ อุภโตโลหิตกูปธานานิฯ ตสฺส มยฺหํ, ภิกฺขุ, รโญฺญ สโต ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส จตุราสีตินาคสหสฺสานิ อเหสุํ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณทฺธชานิ เหมชาลปฏิจฺฉนฺนานิ อุโปสถนาคราชปฺปมุขานิฯ ตสฺส มยฺหํ, ภิกฺขุ, รโญฺญ สโต ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส จตุราสีติอสฺสสหสฺสานิ อเหสุํ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณทฺธชานิ เหมชาลปฏิจฺฉนฺนานิ วลาหกอสฺสราชปฺปมุขานิฯ ตสฺส มยฺหํ, ภิกฺขุ, รโญฺญ สโต ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส จตุราสีติรถสหสฺสานิ อเหสุํ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณทฺธชานิ เหมชาลปฏิจฺฉนฺนานิ เวชยนฺตรถปฺปมุขานิฯ ตสฺส มยฺหํ, ภิกฺขุ, รโญฺญ สโต ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส จตุราสีติมณิสหสฺสานิ อเหสุํ มณิรตนปฺปมุขานิฯ ตสฺส มยฺหํ, ภิกฺขุ…เป.… จตุราสีติอิตฺถิสหสฺสานิ อเหสุํ สุภทฺทาเทวิปฺปมุขานิฯ ตสฺส มยฺหํ,

ภิกฺขุ…เป…. จตุราสีติขตฺติยสหสฺสานิ อเหสุํ อนุยนฺตานิ ปริณายกรตนปฺปมุขานิฯ ตสฺส มยฺหํ, ภิกฺขุ…เป…. จตุราสีติเธนุสหสฺสานิ อเหสุํ ทุกูลสนฺทนานิ กํสูปธารณานิฯ ตสฺส มยฺหํ, ภิกฺขุ…เป…. จตุราสีติวตฺถโกฏิสหสฺสานิ อเหสุํ โขมสุขุมานิ โกเสยฺยสุขุมานิ กมฺพลสุขุมานิ กปฺปาสิกสุขุมานิฯ ตสฺส มยฺหํ, ภิกฺขุ…เป…. จตุราสีติถาลิปากสหสฺสานิ อเหสุํ; สายํ ปาตํ ภตฺตาภิหาโร อภิหริยิตฺถฯ

“เตสํ โข ปน, ภิกฺขุ, จตุราสีติยา นครสหสฺสานํ เอกเญฺญว ตํ นครํ โหติ ยมหํ เตน สมเยน อชฺฌาวสามิ – กุสาวตี ราชธานีฯ เตสํ โข ปน, ภิกฺขุ, จตุราสีติยา ปาสาทสหสฺสานํ เอโกเยว โส ปาสาโท โหติ ยมหํ เตน สมเยน อชฺฌาวสามิ – ธมฺโม ปาสาโทฯ เตสํ โข ปน, ภิกฺขุ, จตุราสีติยา กูฏาคารสหสฺสานํ เอกเญฺญว ตํ กูฏาคารํ โหติ ยมหํ เตน สมเยน อชฺฌาวสามิ – มหาพฺยูหํ กูฏาคารํฯ เตสํ โข ปน, ภิกฺขุ, จตุราสีติยา ปลฺลงฺกสหสฺสานํ เอโกเยว โส ปลฺลโงฺก โหติ ยมหํ เตน สมเยน ปริภุญฺชามิ – ทนฺตมโย วา สารมโย วา โสวณฺณมโย วา รูปิยมโย วาฯ เตสํ โข ปน, ภิกฺขุ, จตุราสีติยา นาคสหสฺสานํ เอโกเยว โส นาโค โหติ ยมหํ เตน สมเยน อภิรุหามิ – อุโปสโถ นาคราชาฯ เตสํ โข ปน, ภิกฺขุ, จตุราสีติยา อสฺสสหสฺสานํ เอโกเยว โส อโสฺส โหติ ยมหํ เตน สมเยน อภิรุหามิ – วลาหโก อสฺสราชาฯ เตสํ โข ปน, ภิกฺขุ, จตุราสีติยา รถสหสฺสานํ เอโกเยว โส รโถ โหติ ยมหํ เตน สมเยน อภิรุหามิ – เวชยโนฺต รโถฯ เตสํ โข ปน, ภิกฺขุ, จตุราสีติยา อิตฺถิสหสฺสานํ เอกาเยว สา อิตฺถี โหติ ยา มํ เตน สมเยน ปจฺจุปฏฺฐาติ – ขตฺติยานี วา เวลามิกา วาฯ เตสํ โข ปน, ภิกฺขุ, จตุราสีติยา วตฺถโกฏิสหสฺสานํ เอกเญฺญว ตํ วตฺถยุคํ โหติ ยมหํ เตน สมเยน ปริทหามิ – โขมสุขุมํ วา โกเสยฺยสุขุมํ วา กมฺพลสุขุมํ วา กปฺปาสิกสุขุมํ วาฯ เตสํ โข ปน, ภิกฺขุ, จตุราสีติยา ถาลิปากสหสฺสานํ เอโกเยว โส ถาลิปาโก โหติ ยโต นาฬิโกทนปรมํ ภุญฺชามิ ตทุปิยญฺจ สูเปยฺยํ [สูปพฺยญฺชนํ (สฺยา. กํ.)]ฯ อิติ โข, ภิกฺขุ, สเพฺพ เต สงฺขารา อตีตา นิรุทฺธา วิปริณตาฯ เอวํ อนิจฺจา โข, ภิกฺขุ, สงฺขาราฯ เอวํ อทฺธุวา โข, ภิกฺขุ, สงฺขาราฯ เอวํ อนสฺสาสิกา โข, ภิกฺขุ, สงฺขาราฯ ยาวญฺจิทํ , ภิกฺขุ, อลเมว สพฺพสงฺขาเรสุ นิพฺพินฺทิตุํ, อลํ วิรชฺชิตุํ, อลํ วิมุจฺจิตุ”นฺติฯ จตุตฺถํฯ

๕. นขสิขาสุตฺตํ

๙๗. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – “อตฺถิ นุ โข, ภเนฺต, กิญฺจิ รูปํ ยํ รูปํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสติ? อตฺถิ นุ โข, ภเนฺต, กาจิ เวทนา ยา เวทนา นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสติ? อตฺถิ นุ โข, ภเนฺต, กาจิ สญฺญา…เป…. เกจิ สงฺขารา, เย สงฺขารา นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสนฺติ? อตฺถิ นุ โข, ภเนฺต, กิญฺจิ วิญฺญาณํ, ยํ วิญฺญาณํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสตี”ติ? “นตฺถิ โข, ภิกฺขุ, กิญฺจิ รูปํ, ยํ รูปํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสติฯ นตฺถิ โข, ภิกฺขุ, กาจิ เวทนา… กาจิ สญฺญา… เกจิ สงฺขารา…เป…. กิญฺจิ วิญฺญาณํ, ยํ วิญฺญาณํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสตี”ติฯ

อถ โข ภควา ปริตฺตํ นขสิขายํ ปํสุํ อาโรเปตฺวา ตํ ภิกฺขุํ เอตทโวจ – “เอตฺตกมฺปิ โข, ภิกฺขุ, รูปํ นตฺถิ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสติฯ เอตฺตกํ เจปิ, ภิกฺขุ, รูปํ อภวิสฺส นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ, นยิทํ พฺรหฺมจริยวาโส ปญฺญาเยถ สมฺมา ทุกฺขกฺขยายฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขุ, เอตฺตกมฺปิ รูปํ นตฺถิ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ, ตสฺมา พฺรหฺมจริยวาโส ปญฺญายติ สมฺมา ทุกฺขกฺขยาย”ฯ

‘‘เอตฺตกาปิ โข, ภิกฺขุ, เวทนา นตฺถิ นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสติฯ เอตฺตกา เจปิ, ภิกฺขุ, เวทนา อภวิสฺส นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา, น ยิทํ พฺรหฺมจริยวาโส ปญฺญาเยถ สมฺมา ทุกฺขกฺขยายฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขุ, เอตฺตกาปิ เวทนา นตฺถิ นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา, ตสฺมา พฺรหฺมจริยวาโส ปญฺญายติ สมฺมา ทุกฺขกฺขยายฯ

‘‘เอตฺตกาปิ โข, ภิกฺขุ, สญฺญา นตฺถิ…เป.… เอตฺตกาปิ โข, ภิกฺขุ, สงฺขารา นตฺถิ นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสนฺติฯ เอตฺตกา เจปิ, ภิกฺขุ, สงฺขารา อภวิสฺสํสุ นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา, น ยิทํ พฺรหฺมจริยวาโส ปญฺญาเยถ สมฺมา ทุกฺขกฺขยายฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขุ, เอตฺตกาปิ สงฺขารา นตฺถิ นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา, ตสฺมา พฺรหฺมจริยวาโส ปญฺญายติ สมฺมา ทุกฺขกฺขยายฯ

‘‘เอตฺตกมฺปิ โข, ภิกฺขุ, วิญฺญาณํ นตฺถิ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสติฯ เอตฺตกมฺปิ โข, ภิกฺขุ, วิญฺญาณํ อภวิสฺส นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ, น ยิทํ พฺรหฺมจริยวาโส ปญฺญาเยถ สมฺมา ทุกฺขกฺขยายฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขุ, เอตฺตกมฺปิ วิญฺญาณํ นตฺถิ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ, ตสฺมา พฺรหฺมจริยวาโส ปญฺญายติ สมฺมา ทุกฺขกฺขยายฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญสิ, ภิกฺขุ, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ ภนฺเต’’…เป.… ‘‘ตสฺมาติห…เป.… เอวํ ปสฺสํ…เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. สุทฺธิกสุตฺตํ

๙๘. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อตฺถิ นุ โข, ภนฺเต, กิญฺจิ รูปํ, ยํ รูปํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสติ? อตฺถิ นุ โข, ภนฺเต, กาจิ เวทนา…เป.… กาจิ สญฺญา… เกจิ สงฺขารา… กิญฺจิ วิญฺญาณํ, ยํ วิญฺญาณํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสตี’’ติ? ‘‘นตฺถิ โข, ภิกฺขุ, กิญฺจิ รูปํ ยํ รูปํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสติฯ นตฺถิ โข, ภิกฺขุ, กาจิ เวทนา… กาจิ สญฺญา… เกจิ สงฺขารา… กิญฺจิ วิญฺญาณํ, ยํ วิญฺญาณํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสตี’’ติฯ ฉฏฺฐํฯ

๗. คทฺทุลพทฺธสุตฺตํ

๙๙. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘อนมตคฺโคยํ, ภิกฺขเว, สํสาโรฯ ปุพฺพา โกฏิ น ปญฺญายติ อวิชฺชานีวรณานํ สตฺตานํ ตณฺหาสํโยชนานํ สนฺธาวตํ สํสรตํฯ โหติ โส, ภิกฺขเว, สมโย ยํ มหาสมุทฺโท อุสฺสุสฺสติ วิสุสฺสติ น ภวติ; น เตฺววาหํ, ภิกฺขเว, อวิชฺชานีวรณานํ สตฺตานํ ตณฺหาสํโยชนานํ สนฺธาวตํ สํสรตํ ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยํ วทามิฯ โหติ โส, ภิกฺขเว, สมโย ยํ สิเนรุ ปพฺพตราชา ฑยฺหติ วินสฺสติ น ภวติ; น เตฺววาหํ, ภิกฺขเว, อวิชฺชานีวรณานํ สตฺตานํ ตณฺหาสํโยชนานํ สนฺธาวตํ สํสรตํ ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยํ วทามิฯ โหติ โส, ภิกฺขเว, สมโย ยํ มหาปถวี ฑยฺหติ วินสฺสติ น ภวติ; น เตฺววาหํ, ภิกฺขเว, อวิชฺชานีวรณานํ สตฺตานํ ตณฺหาสํโยชนานํ สนฺธาวตํ สํสรตํ ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยํ วทามิ’’ฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, สา คทฺทุลพโทฺธ [คทฺทูลพนฺโธ (สฺยา. กํ.)] ทเฬฺห ขีเล วา ถเมฺภ วา อุปนิพโทฺธ ตเมว ขีลํ วา ถมฺภํ วา อนุปริธาวติ อนุปริวตฺตติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี…เป…. สปฺปุริสธเมฺม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ…เป…. เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ… สญฺญํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ… สงฺขาเร อตฺตโต สมนุปสฺสติ… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณสฺมิํ วา อตฺตานํฯ โส รูปเญฺญว อนุปริธาวติ อนุปริวตฺตติ, เวทนเญฺญว…เป…. สญฺญเญฺญว… สงฺขาเรเยว… วิญฺญาณเญฺญว อนุปริธาวติ อนุปริวตฺตติฯ โส รูปํ อนุปริธาวํ อนุปริวตฺตํ, เวทนํ…เป…. สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อนุปริธาวํ อนุปริวตฺตํ, น ปริมุจฺจติ รูปมฺหา, น ปริมุจฺจติ เวทนาย, น ปริมุจฺจติ สญฺญาย, น ปริมุจฺจติ สงฺขาเรหิ, น ปริมุจฺจติ วิญฺญาณมฺหา, น ปริมุจฺจติ ชาติยา ชรามรเณน โสเกหิ ปริเทเวหิ ทุเกฺขหิ โทมนเสฺสหิ อุปายาเสหิฯ ‘น ปริมุจฺจติ ทุกฺขสฺมา’ติ วทามิ’’ฯ

‘‘สุตวา จ โข, ภิกฺขเว, อริยสาวโก อริยานํ ทสฺสาวี…เป…. สปฺปุริสธเมฺม สุวินีโต, น รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ…เป…. น เวทนํ… น สญฺญํ… น สงฺขาเร… น วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ; น อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, น วิญฺญาณสฺมิํ วา อตฺตานํฯ โส รูปํ นานุปริธาวติ นานุปริวตฺตติ, เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ นานุปริธาวติ นานุปริวตฺตติฯ โส รูปํ อนนุปริธาวํ อนนุปริวตฺตํ, เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อนนุปริธาวํ อนนุปริวตฺตํ; ปริมุจฺจติ รูปมฺหา, ปริมุจฺจติ เวทนาย, ปริมุจฺจติ สญฺญาย, ปริมุจฺจติ สงฺขาเรหิ, ปริมุจฺจติ วิญฺญาณมฺหา, ปริมุจฺจติ ชาติยา ชรามรเณน โสเกหิ ปริเทเวหิ ทุเกฺขหิ โทมนเสฺสหิ อุปายาเสหิฯ ‘ปริมุจฺจติ ทุกฺขสฺมา’ติ วทามี’’ติฯ สตฺตมํฯ

๘. ทุติยคทฺทุลพทฺธสุตฺตํ

๑๐๐. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘อนมตโคฺคยํ, ภิกฺขเว, สํสาโรฯ ปุพฺพา โกฎิ น ปญฺญายติ อวิชฺชานีวรณานํ สตฺตานํ ตณฺหาสํโยชนานํ สนฺธาวตํ สํสรตํฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, สา คทฺทุลพโทฺธ ทเฬฺห ขีเล วา ถเมฺภ วา อุปนิพโทฺธฯ โส คจฺฉติ เจปิ ตเมว ขีลํ วา ถมฺภํ วา อุปคจฺฉติ; ติฎฺฐติ เจปิ ตเมว ขีลํ วา ถมฺภํ วา อุปติฎฺฐติ; นิสีทติ เจปิ ตเมว ขีลํ วา ถมฺภํ วา อุปนิสีทติ; นิปชฺชติ เจปิ ตเมว ขีลํ วา ถมฺภํ วา อุปนิปชฺชติฯ เอวเมว โข, ภิกฺขเว, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน รูปํ ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ โส คจฺฉติ เจปิ อิเม ปญฺจุปาทานกฺขเนฺธ อุปคจฺฉติ; ติฎฺฐติ เจปิ อิเม ปญฺจุปาทานกฺขเนฺธ อุปติฎฺฐติ; นิสีทติ เจปิ อิเม ปญฺจุปาทานกฺขเนฺธ อุปนิสีทติ; นิปชฺชติ เจปิ อิเม ปญฺจุปาทานกฺขเนฺธ อุปนิปชฺชติฯ ตสฺมาติห, ภิกฺขเว, อภิกฺขณํ สกํ จิตฺตํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ – ‘ทีฆรตฺตมิทํ จิตฺตํ สํกิลิฎฺฐํ ราเคน โทเสน โมเหนา’ติฯ จิตฺตสํกิเลสา, ภิกฺขเว, สตฺตา สํกิลิสฺสนฺติ; จิตฺตโวทานา สตฺตา วิสุชฺฌนฺติฯ

‘‘ทิฎฺฐํ โว, ภิกฺขเว, จรณํ นาม จิตฺต’’นฺติ? ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ตมฺปิ โข, ภิกฺขเว, จรณํ นาม จิตฺตํ จิเตฺตเนว จิตฺติตํฯ เตนปิ โข, ภิกฺขเว, จรเณน จิเตฺตน จิตฺตเญฺญว จิตฺตตรํฯ ตสฺมาติห, ภิกฺขเว, อภิกฺขณํ สกํ จิตฺตํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ – ‘ทีฆรตฺตมิทํ จิตฺตํ สํกิลิฎฺฐํ ราเคน โทเสน โมเหนา’ติฯ จิตฺตสํกิเลสา, ภิกฺขเว, สตฺตา สํกิลิสฺสนฺติ; จิตฺตโวทานา สตฺตา วิสุชฺฌนฺติฯ

‘‘นาหํ , ภิกฺขเว, อญฺญํ เอกนิกายมฺปิ สมนุปสฺสามิ เอวํ จิตฺตํฯ ยถยิทํ, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคตา ปาณา, เตปิ โข, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคตา ปาณา จิเตฺตเนว จิตฺติตา, เตหิปิ โข, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคเตหิ ปาเณหิ จิตฺตเญฺญว จิตฺตตรํฯ ตสฺมาติห, ภิกฺขเว, อภิกฺขณํ สกํ จิตฺตํ ปจฺจเวกฺ

ขิตพฺพํ – ‘ทีฆรตฺตมิทํ จิตฺตํ สํกิลิฏฺฐํ ราเคน โทเสน โมเหนา’ติฯ จิตฺตสํกิเลสา, ภิกฺขเว, สตฺตา สํกิลิสฺสนฺติ; จิตฺตโวทานา สตฺตา วิสุชฺฌนฺติฯ

“เสยฺยถาปิ , ภิกฺขเว, รชโก วา จิตฺตการโก วา รชนาย วา ลาขาย วา หลิทฺทิยา วา นีลิยา วา มญฺชิฏฺฐาย [มเญฺชฏฺฐาย (สี. สฺยา. กํ.), มเญฺชฏฺฐิยา (ปี.)] วา สุปริมฏฺเฐ ผลเก วา ภิตฺติยา วา ทุสฺสปฏฺเฏ วา อิตฺถิรูปํ วา ปุริสรูปํ วา อภินิมฺมิเนยฺย สพฺพงฺคปจฺจงฺคึ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน รูปเญฺญว อภินิพฺพเตฺตนฺโต อภินิพฺพเตฺตติ, เวทนเญฺญว…เป…. สญฺญเญฺญว… สงฺขาเร เยว… วิญฺญาณเญฺญว อภินิพฺพเตฺตนฺโต อภินิพฺพเตฺตติฯ ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา”ติ? “อนิจฺจํ, ภเนฺต”ฯ “เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ…เป…. “ตสฺมาติห, ภิกฺขเว, เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี”ติฯ อฏฺฐมํฯ

๙. วาสิชฏสุตฺตํ

๑๐๑. สาวตฺถินิทานํ ฯ “ชานโต อหํ, ภิกฺขเว, ปสฺสโต อาสวานํ ขยํ วทามิ, โน อชานโต โน อปสฺสโตฯ กิญฺจ, ภิกฺขเว, ชานโต กึ ปสฺสโต อาสวานํ ขโย โหติ? ‘อิติ รูปํ, อิติ รูปสฺส สมุทโย, อิติ รูปสฺส อตฺถงฺคโม; อิติ เวทนา… อิติ สญฺญา… อิติ สงฺขารา… อิติ วิญฺญาณํ, อิติ วิญฺญาณสฺส สมุทโย, อิติ วิญฺญาณสฺส อตฺถงฺคโม’ติ – เอวํ โข, ภิกฺขเว, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อาสวานํ ขโย โหติ”ฯ

“ภาวนานุโยคํ อนนุยุตฺตสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน วิหรโต กิญฺจาปิ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปเชฺชยฺย – ‘อโห วต เม อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุเจฺจยฺยา’ติ, อถ ขฺวสฺส เนว อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ‘อภาวิตตฺตา’ ติสฺส วจนียํฯ กิสฺส อภาวิตตฺตา? อภาวิตตฺตา จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ, อภาวิตตฺตา จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ, อภาวิตตฺตา จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ, อภาวิตตฺตา ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ, อภาวิตตฺตา ปญฺจนฺนํ พลานํ, อภาวิตตฺตา สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ, อภาวิตตฺตา อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺสฯ

“เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, กุกฺกุฎิยา อณฺฑานิ อฏฺฐ วา ทส วา ทฺวาทส วาฯ ตานสฺสุ กุกฺกุฎิยา น สมฺมา อธิสยิตานิ, น สมฺมา ปริเสทิตานิ, น สมฺมา ปริภาวิตานิฯ กิญฺจาปิ ตสฺสา กุกฺกุฎิยา เอวํ อิจฺฉา อุปฺปเชฺชยฺย – ‘อโห, วต เม กุกฺกุฏโปตกา ปาทนขสิขาย วา มุขตุณฺฑเกน วา อณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา โสตฺถินา อภินิพฺภิเชฺชยฺยุ’นฺติ, อถ โข อภพฺพาว เต กุกฺกุฏโปตกา ปาทนขสิขาย วา มุขตุณฺฑเกน วา อณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา โสตฺถินา อภินิพฺภิชฺชิตุํฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ตถา หิ ปน, ภิกฺขเว, กุกฺกุฎิยา อณฺฑานิ อฏฺฐ วา ทส วา ทฺวาทส วา; ตานิ กุกฺกุฎิยา น สมฺมา อธิสยิตานิ, น สมฺมา ปริเสทิตานิ, น สมฺมา ปริภาวิตานิฯ เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ภาวนานุโยคํ อนนุยุตฺตสฺส ภิกฺขุโน วิหรโต กิญฺจาปิ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปเชฺชยฺย – ‘อโห, วต เม อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุเจฺจยฺยา’ติ, อถ ขฺวสฺส เนว อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ‘อภาวิตตฺตา’ติสฺส วจนียํฯ กิสฺส อภาวิตตฺตา? อภาวิตตฺตา จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ…เป…. อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺสฯ

“ภาวนานุโยคํ อนุยุตฺตสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน วิหรโต กิญฺจาปิ น เอวํ อิจฺฉา อุปฺปเชฺชยฺย – ‘อโห วต เม อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุเจฺจยฺยา’ติ, อถ ขฺวสฺส อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ‘ภาวิตตฺตา’ติสฺส วจนียํฯ กิสฺส ภาวิตตฺตา? ภาวิตตฺตา จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ, ภาวิตตฺตา จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ, ภาวิตตฺตา จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ, ภาวิตตฺตา ปญฺ

จนฺนํ อินฺทฺริยานํ, ภาวิตตฺตา ปญฺจนฺนํ พลานํ, ภาวิตตฺตา สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ, ภาวิตตฺตา อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺสฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, กุกฺกุฏิยา อณฺฑานิ อฏฺฐ วา ทส วา ทฺวาทส วาฯ ตานสฺสุ กุกฺกุฏิยา สมฺมา อธิสยิตานิ, สมฺมา ปริเสทิตานิ, สมฺมา ปริภาวิตานิ ฯ กิญฺจาปิ ตสฺสา กุกฺกุฏิยา น เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺเชยฺย – ‘อโห วต เม กุกฺกุฏโปตกา ปาทนขสิขาย วา มุขตุณฺฑเกน วา อณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา โสตฺถินา อภินิพฺภิเชฺชยฺยุ’นฺติ, อถ โข ภพฺพาว เต กุกฺกุฏโปตกา ปาทนขสิขาย วา มุขตุณฺฑเกน วา อณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา โสตฺถินา อภินิพฺภิชฺชิตุํฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ตถา หิ ปน, ภิกฺขเว, กุกฺกุฏิยา อณฺฑานิ อฏฺฐ วา ทส วา ทฺวาทส วา; ตานสฺสุ กุกฺกุฏิยา สมฺมา อธิสยิตานิ, สมฺมา ปริเสทิตานิ, สมฺมา ปริภาวิตานิฯ เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ภาวนานุโยคํ อนุยุตฺตสฺส ภิกฺขุโน วิหรโต กิญฺจาปิ น เอวํ อิจฺฉา อุปฺปเชฺชยฺย – ‘อโห วต เม อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุเจฺจยฺยา’ติ, อถ ขฺวสฺส อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ‘ภาวิตตฺตา’ติสฺส วจนียํฯ กิสฺส ภาวิตตฺตา? ภาวิตตฺตา จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ…เป.… ภาวิตตฺตา อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺสฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ปลคณฺฑสฺส วา ปลคณฺฑเนฺตวาสิสฺส วา วาสิชเฏ ทิสฺสเนฺตว องฺคุลิปทานิ ทิสฺสติ องฺคุฏฺฐปทํฯ โน จ ขฺวสฺส เอวํ ญาณํ โหติ – ‘เอตฺตกํ วต เม อชฺช วาสิชฏสฺส ขีณํ, เอตฺตกํ หิโยฺย, เอตฺตกํ ปเร’ติฯ อถ ขฺวสฺส ขีเณ ขีณเนฺตฺวว ญาณํ โหติฯ เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ภาวนานุโยคํ อนุยุตฺตสฺส ภิกฺขุโน วิหรโต กิญฺจาปิ น เอวํ ญาณํ โหติ – ‘เอตฺตกํ วต เม อชฺช อาสวานํ ขีณํ, เอตฺตกํ หิโยฺย, เอตฺตกํ ปเร’ติ, อถ ขฺวสฺส ขีเณ ขีณเนฺตฺวว ญาณํ โหติฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, สามุทฺทิกาย นาวาย เวตฺตพนฺธนพทฺธาย วสฺสมาสานิ อุทเก ปริยาทาย เหมนฺติเกน ถลํ อุกฺขิตฺตาย วาตาตปปเรตานิ เวตฺตพนฺธนานิฯ ตานิ ปาวุสฺสเกน เมเฆน อภิปฺปวุฏฺฐานิ อปฺปกสิเรเนว ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติ ปูติกานิ ภวนฺติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ภาวนานุโยคํ อนุยุตฺตสฺส ภิกฺขุโน วิหรโต อปฺปกสิเรเนว สํโยชนานิ ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติ ปูติกานิ ภวนฺตี’’ติฯ นวมํฯ

๑๐. อนิจฺจสญฺญาสุตฺตํ

๑๐๒. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘อนิจฺจสญฺญา, ภิกฺขเว, ภาวิตา พหุลีกตา สพฺพํ กามราคํ ปริยาทิยติ, สพฺพํ รูปราคํ ปริยาทิยติ, สพฺพํ ภวราคํ ปริยาทิยติ, สพฺพํ อวิชฺชํ ปริยาทิยติ, สพฺพํ อสฺมิมานํ สมูหนติ’’ฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, สรทสมเย กสฺสโก มหานงฺคเลน กสโนฺต สพฺพานิ มูลสนฺตานกานิ สมฺปทาเลโนฺต กสติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, อนิจฺจสญฺญา ภาวิตา พหุลีกตา สพฺพํ กามราคํ ปริยาทิยติ, สพฺพํ รูปราคํ ปริยาทิยติ, สพฺพํ ภวราคํ ปริยาทิยติ, สพฺพํ อวิชฺชํ ปริยาทิยติ, สพฺพํ อสฺมิมานํ สมูหนติฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ปพฺพชลายโก ปพฺพชํ ลายิตฺวา อเคฺค คเหตฺวา โอธุนาติ นิทฺธุนาติ นิโจฺฉเฏติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, อนิจฺจสญฺญา ภาวิตา พหุลีกตา สพฺพํ กามราคํ ปริยาทิยติ…เป.… สพฺพํ อสฺมิมานํ สมูหนติฯ

‘‘เสยฺยถาปิ , ภิกฺขเว, อมฺพปิณฺฑิยา วณฺฏจฺฉินฺนาย ยานิ ตตฺถ อมฺพานิ วณฺฏปฏิพนฺธานิ สพฺพานิ ตานิ ตทนฺวยานิ ภวนฺติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, อนิจฺจสญฺญา ภาวิตา…เป.… สพฺพํ

อสฺมิมานํ สมูหนติฯ

“เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, กูฏาคารสฺส ยา กาจิ โคปานสิโย สพฺพา ตา กูฏงฺคมา กูฏนินฺนา กูฏสโมสรณา, กูฏํ ตาสํ อคฺคมกฺขายติ ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, อนิจฺจสญฺญา ภาวิตา…เป…. สพฺพํ อสฺมิมานํ สมูหนติฯ

“เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, เย เกจิ มูลคนฺธา กาฬานุสาริคนฺธ เตสํ อคฺคมกฺขายติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, อนิจฺจสญฺญา…เป…. สพฺพํ อสฺมิมานํ สมูหนติฯ

“เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, เย เกจิ สารคนฺธา, โลหิตจนฺทนํ เตสํ อคฺคมกฺขายติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, อนิจฺจสญฺญา…เป…. สพฺพํ อสฺมิมานํ สมูหนติฯ

“เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, เย เกจิ ปุปฺผคนฺธา, วสฺสิกํ เตสํ อคฺคมกฺขายติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, อนิจฺจสญฺญา…เป…. สพฺพํ อสฺมิมานํ สมูหนติฯ

“เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, เย เกจิ กุฏฺฏราชาโน [กุฑฺฑราชาโน (สี.)], สเพฺพเต รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส อนุยนฺตา ภวนฺติ, ราชา เตสํ จกฺกวตฺติ อคฺคมกฺขายติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, อนิจฺจสญฺญา…เป…. สพฺพํ อสฺมิมานํ สมูหนติฯ

“เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ยา กาจิ ตารกรูปานํ ปภา, สพฺพา ตา จนฺทิมปฺปภาย กลํ นาคฺฆนฺติ โสฬสิํ, จนฺทปฺปภา ตาสํ อคฺคมกฺขายติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, อนิจฺจสญฺญา…เป…. สพฺพํ อสฺมิมานํ สมูหนติฯ

“เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, สรทสมเย วิทฺเธ วิคตวลาหเก เทเว อาทิโจฺจ นภํ อพฺภุสฺสกฺกมาโน, สพฺพํ อากาสคตํ ตมคตํ อภิวิหจฺจ ภาสเต จ ตปเต จ วิโรจเต จ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, อนิจฺจสญฺญา ภาวิตา พหุลีกตา สพฺพํ กามราคํ ปริยาทิยติ, สพฺพํ รูปราคํ ปริยาทิยติ, สพฺพํ ภวราคํ ปริยาทิยติ, สพฺพํ อวิชฺชํ ปริยาทิยติ, สพฺพํ อสฺมิมานํ สมูหนติฯ

“กถํ ภาวิตา จ, ภิกฺขเว, อนิจฺจสญฺญา กถํ พหุลีกตา สพฺพํ กามราคํ ปริยาทิยติ…เป…. สพฺพํ อสฺมิมานํ สมูหนติ? ‘อิติ รูปํ, อิติ รูปสฺส สมุทโย, อิติ รูปสฺส อตฺถงฺคโม; อิติ เวทนา… อิติ สญฺญา… อิติ สงฺขารา… อิติ วิญฺญาณํ, อิติ วิญฺญาณสฺส สมุทโย, อิติ วิญฺญาณสฺส อตฺถงฺคโม’ติ – เอวํ ภาวิตา โข, ภิกฺขเว, อนิจฺจสญฺญา เอวํ พหุลีกตา สพฺพํ กามราคํ ปริยาทิยติ, สพฺพํ รูปราคํ ปริยาทิยติ, สพฺพํ ภวราคํ ปริยาทิยติ, สพฺพํ อวิชฺชํ ปริยาทิยติ, สพฺพํ อสฺมิมานํ สมูหนตี”ติฯ ทสมํฯ

ปุปฺผวโคฺค ทสโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

นที ปุปฺผญฺจ เผณญฺจ, โคมยญฺจ นขาสิขํ;
สุทฺธิกํ เทฺว จ คทฺทุลา, วาสีชฏํ อนิจฺจตาติฯ

มชฺฌิมปณฺณาสโก สมโตฺตฯ

ตสฺส มชฺฌิมปณฺณาสกสฺส วคฺคุทฺทานํ –

อุปโย อรหนฺต จ, ขชฺชนี เถรสวฺหยํ;
ปุปฺผวเคฺคน ปณฺณาส, ทุติโย เตน วุจฺจตีติฯ

๑๑. อนฺตวโคฺค

๑. อนฺตสุตฺตํ

๑๐๓. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, อนฺตาฯ กตเม จตฺตาโร? สกฺกายโนฺต , สกฺกายสมุทยโนฺต, สกฺกายนิโรธโนฺต, สกฺกายนิโรธคามินิปฺปฏิปทโนฺตฯ กตโม จ, ภิกฺขเว, สกฺกายโนฺต? ปญฺจุปาทานกฺขนฺธาติสฺส วจนียํฯ กตเม ปญฺจ? เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขโนฺธ, เวทนุปาทานกฺขโนฺธ, สญฺญุปาทานกฺขโนฺธ, สงฺขารุปาทานกฺขโนฺธ, วิญฺญาณุปาทานกฺขโนฺธ – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, สกฺกายโนฺต’’ฯ

‘‘กตโม จ, ภิกฺขเว, สกฺกายสมุทยโนฺต? ยายํ ตณฺหา โปโนภวิกา นนฺทิราคสหคตา ตตฺรตตฺราภินนฺทินี, เสยฺยถิทํ – กามตณฺหา, ภวตณฺหา, วิภวตณฺหาฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, สกฺกายสมุทยโนฺตฯ

‘‘กตโม จ, ภิกฺขเว, สกฺกายนิโรธโนฺต? โย ตสฺสาเยว ตณฺหาย อเสสวิราคนิโรโธ จาโค ปฏินิสฺสโคฺค มุตฺติ อนาลโย – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, สกฺกายนิโรธโนฺตฯ

‘‘กตโม จ, ภิกฺขเว, สกฺกายนิโรธคามินิปฺปฏิปทโนฺต? อยเมว อริโย อฎฺฐงฺคิโก มโคฺคฯ เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฎฺฐิ, สมฺมาสงฺกโปฺป, สมฺมาวาจา, สมฺมากมฺมโนฺต, สมฺมาอาชีโว, สมฺมาวายาโม, สมฺมาสติ, สมฺมาสมาธิฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, สกฺกายนิโรธคามินิปฺปฏิปทโนฺต ฯ อิเม โข, ภิกฺขเว, จตฺตาโร อนฺตา’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. ทุกฺขสุตฺตํ

๑๐๔. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘ทุกฺขญฺจ โว, ภิกฺขเว, เทเสสฺสามิ ทุกฺขสมุทยญฺจ ทุกฺขนิโรธญฺจ ทุกฺขนิโรธคามินิญฺจ ปฏิปทํฯ ตํ สุณาถฯ กตมญฺจ, ภิกฺขเว, ทุกฺขํ? ปญฺจุปาทานกฺขนฺธาติสฺส วจนียํฯ กตเม ปญฺจ? เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขโนฺธ…เป.… วิญฺญาณุปาทานกฺขโนฺธฯ อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ทุกฺขํฯ กตโม จ, ภิกฺขเว, ทุกฺขสมุทโย? ยายํ ตณฺหา โปโนภวิกา…เป.… กามตณฺหา, ภวตณฺหา, วิภวตณฺหา – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ทุกฺขสมุทโยฯ กตโม จ, ภิกฺขเว, ทุกฺขนิโรโธ? โย ตสฺสาเยว ตณฺหาย อเสสวิราคนิโรโธ จาโค ปฏินิสฺสโคฺค มุตฺติ อนาลโย – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ทุกฺขนิโรโธฯ กตมา จ, ภิกฺขเว, ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา? อยเมว อริโย อฎฺฐงฺคิโก มโคฺคฯ เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฎฺฐิ…เป.… สมฺมาสมาธิฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติฯ ทุติยํฯ

๓. สกฺกายสุตฺตํ

๑๐๕. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘สกฺกายญฺจ โว, ภิกฺขเว, เทเสสฺสามิ สกฺกายสมุทยญฺจ สกฺกายนิโรธญฺจ สกฺกายนิโรธคามินิญฺจ ปฏิปทํฯ ตํ สุณาถฯ กตโม จ, ภิกฺขเว, สกฺกาโย? ปญฺจุปาทานกฺขนฺธาติสฺส วจนียํ ฯ กตเม ปญฺจ? เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขโนฺธ, เวทนุปาทานกฺขโนฺธ, สญฺญุปาทานกฺขโนฺธ, สงฺขารุปาทานกฺขโนฺธ, วิญฺญาณุปาทานกฺขโนฺธฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, สกฺกาโยฯ กตโม จ, ภิกฺขเว, สกฺกายสมุทโย? ยายํ ตณฺหา โปโนภวิกา…เป.… กามตณฺหา,

ภวตณฺหา, วิภวตณฺหา – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, สกฺกายสมุทโยฯ กตโม จ, ภิกฺขเว, สกฺกายนิโรโธ? โย ตสฺสาเยว ตณฺหาย…เป.… อยํ วุจฺจติ , ภิกฺขเว, สกฺกายนิโรโธฯ กตมา จ, ภิกฺขเว, สกฺกายนิโรธคามินี ปฏิปทา? อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโคฯ เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ…เป.… สมฺมาสมาธิฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, สกฺกายนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติฯ ตติยํฯ

๔. ปริเญฺญยฺยสุตฺตํ

๑๐๖. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘ปริเญฺญยฺเย จ, ภิกฺขเว, ธมฺเม เทเสสฺสามิ ปริญฺญญฺจ ปริญฺญาตาวิญฺจ ปุคฺคลํฯ ตํ สุณาถฯ กตเม จ, ภิกฺขเว, ปริเญฺญยฺยา ธมฺมา? รูปํ, ภิกฺขเว, ปริเญฺญยฺโย ธมฺโมฯ เวทนา…เป.… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ ปริเญฺญยฺโย ธมฺโมฯ อิเม วุจฺจนฺติ, ภิกฺขเว, ปริเญฺญยฺยา ธมฺมาฯ กตมา จ, ภิกฺขเว, ปริญฺญา? ราคกฺขโย, โทสกฺขโย, โมหกฺขโย – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ปริญฺญาฯ กตโม จ, ภิกฺขเว, ปริญฺญาตาวี ปุคฺคโล? อรหาติสฺส วจนียํฯ ยฺวายํ อายสฺมา เอวํนาโม เอวํโคตฺโต – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ปริญฺญาตาวี ปุคฺคโล’’ติฯ จตุตฺถํฯ

๕. สมณสุตฺตํ

๑๐๗. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘ปญฺจิเม, ภิกฺขเว, อุปาทานกฺขนฺธาฯ กตเม ปญฺจ? เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขนฺโธ…เป.… วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธฯ เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ นปฺปชานนฺติ…เป.… ปชานนฺติ, สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรนฺตี’’ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. ทุติยสมณสุตฺตํ

๑๐๘. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘ปญฺจิเม, ภิกฺขเว, อุปาทานกฺขนฺธาฯ กตเม ปญฺจ? เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขนฺโธ, เวทนุปาทานกฺขนฺโธ, สญฺญุปาทานกฺขนฺโธ, สงฺขารุปาทานกฺขนฺโธ, วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธฯ เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ นปฺปชานนฺติ…เป.… ปชานนฺติ, สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรนฺตี’’ติฯ ฉฏฺฐํฯ

๗. โสตาปนฺนสุตฺตํ

๑๐๙. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘ปญฺจิเม, ภิกฺขเว, อุปาทานกฺขนฺธาฯ กตเม ปญฺจ? เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขนฺโธ…เป.… วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธฯ ยโต โข, ภิกฺขเว, อริยสาวโก อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาติฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก โสตาปนฺโน อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปรายโน’’ติฯ สตฺตมํฯ

๘. อรหนฺตสุตฺตํ

๑๑๐. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘ปญฺจิเม, ภิกฺขเว, อุปาทานกฺขนฺธาฯ กตเม ปญฺจ? เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขนฺโธ…เป.… วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธฯ ยโต โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิ

ทิตฺวา อนุปาทาวิมุตฺโต โหติฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อรหํ ขีณาสโว วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทตฺโถ ปริกฺขีณภวสํโยชโน สมฺมทญฺญาวิมุตฺโต''ติฯ อฏฺฐมํฯ

๙. ฉนฺทปฺปหานสุตฺตํ

๑๑๑. สาวตฺถินิทานํ ฯ ''รูเป, ภิกฺขเว, โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา, ตํ ปชหถฯ เอวํ ตํ รูปํ ปหีนํ ภวิสฺสติ อุจฺฉินฺนมูลํ ตาลาวตฺถุกตํ อนภาวํกตํ อายตึ อนุปฺปาทธมฺมํฯ เวทนาย…เป…. สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา, ตํ ปชหถฯ เอวํ ตํ วิญฺญาณํ ปหีนํ ภวิสฺสติ อุจฺฉินฺนมูลํ ตาลาวตฺถุกตํ อนภาวํกตํ อายตึ อนุปฺปาทธมฺม''นฺติฯ นวมํฯ

๑๐. ทุติยฉนฺทปฺปหานสุตฺตํ

๑๑๒. สาวตฺถินิทานํฯ ''รูเป, ภิกฺขเว, โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย อุปยุปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา, เต ปชหถ ฯ เอวํ ตํ รูปํ ปหีนํ ภวิสฺสติ อุจฺฉินฺนมูลํ…เป…. เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ โย ฉนฺโท…เป…. เอวํ เต สงฺขารา ปหีนา ภวิสฺสนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ วิญฺญาเณ โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย อุปยุปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา, เต ปชหถฯ เอวํ ตํ วิญฺญาณํ ปหีนํ ภวิสฺสติ อุจฺฉินฺนมูลํ ตาลาวตฺถุกตํ อนภาวํกตํ อายตึ อนุปฺปาทธมฺม''นฺติฯ ทสมํฯ

อนฺตวคฺโค เอกาทสโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

อโนฺต ทุกฺขญฺจ สกฺกาโย, ปริเญฺญยฺยา สมณา ทุเว;
โสตาปโนฺน อรหา จ, ทุเว จ ฉนฺทปฺปหานาติฯ

๑๒. ธมฺมกถิกวคฺโค

๑. อวิชฺชาสุตฺตํ

๑๑๓. สาวตฺถินิทานํ ฯ อถ โข อญฺญตโร ภิกฺขุ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ…เป…. เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – '''อวิชฺชา อวิชฺชา'ติ, ภเนฺต, วุจฺจติฯ กตมา นุ โข, ภเนฺต, อวิชฺชา, กิตฺตาวตา จ อวิชฺชาคโต โหตี''ติ? ''อิธ, ภิกฺขุ, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน รูปํ นปฺปชานาติ, รูปสมุทยํ นปฺปชานาติ, รูปนิโรธํ นปฺปชานาติ, รูปนิโรธคามินึ ปฏิปทํ นปฺปชานาติ; เวทนํ นปฺปชานาติ… สญฺญํ… สงฺขาเร นปฺปชานาติ…เป…. วิญฺญาณนิโรธคามินึ ปฏิปทํ นปฺปชานาติฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขุ, อวิชฺชาฯ เอตฺตาวตา จ อวิชฺชาคโต โหตี''ติฯ ปฐมํฯ

๒. วิชฺชาสุตฺตํ

๑๑๔. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – '''วิชฺชา วิชฺชา'ติ, ภเนฺต, วุจฺจติฯ กตมา นุ โข, ภเนฺต, วิชฺชา, กิตฺตาวตา จ วิชฺชาคโต โหตี''ติ? ''อิธ, ภิกฺขุ, สุตวา อริยสาวโก รูปํ ปชานาติ, รูปสมุทยํ ปชานาติ, รูปนิโรธํ ปชานาติ, รูปนิโรธคามิ

นํ ปฏิปทํ ปชานาติฯ เวทนํ... สญฺญํ... สงฺขาเร ปชานาติ...เป.... วิญฺญาณนิโรธคามินึ ปฏิปทํ ปชานาติฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขุ, วิชฺชาฯ เอตฺตาวตา จ วิชฺชาคโต โหตี''ติฯ ทุติยํฯ

๓. ธมฺมกถิกสุตฺตํ

๑๑๕. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – '''ธมฺมกถิโก ธมฺมกถิโก'ติ, ภนฺเต, วุจฺจติฯ กิตฺตาวตา นุ โข, ภนฺเต, ธมฺมกถิโก โหตี''ติ ? ''รูปสฺส เจ, ภิกฺขุ, นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ธมฺมํ เทเสติ 'ธมฺมกถิโก ภิกฺขู'ติ อลํ วจนายฯ รูปสฺส เจ, ภิกฺขุ, นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติ, 'ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺโน ภิกฺขู'ติ อลํ วจนายฯ รูปสฺส เจ, ภิกฺขุ, นิพฺพิทา วิราคา นิโรธา อนุปาทาวิมุตฺโต โหติ, 'ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานปฺปตฺโต ภิกฺขู'ติ อลํ วจนายฯ เวทนาย เจ, ภิกฺขุ...เป.... สญฺญาย เจ, ภิกฺขุ... สงฺขารานํ เจ, ภิกฺขุ... วิญฺญาณสฺส เจ, ภิกฺขุ, นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ธมฺมํ เทเสติ, 'ธมฺมกถิโก ภิกฺขู'ติ อลํ วจนายฯ วิญฺญาณสฺส เจ, ภิกฺขุ, นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติ, 'ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺโน ภิกฺขู'ติ อลํ วจนายฯ วิญฺญาณสฺส เจ, ภิกฺขุ, นิพฺพิทา วิราคา นิโรธา อนุปาทาวิมุตฺโต โหติ, 'ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานปฺปตฺโต ภิกฺขู'ติ อลํ วจนายา''ติฯ ตติยํฯ

๔. ทุติยธมฺมกถิกสุตฺตํ

๑๑๖. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – '''ธมฺมกถิโก ธมฺมกถิโก'ติ, ภนฺเต, วุจฺจติฯ กิตฺตาวตา นุ โข, ภนฺเต, ธมฺมกถิโก โหติ, กิตฺตาวตา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺโน โหติ, กิตฺตาวตา ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานปฺปตฺโต โหตี''ติ? ''รูปสฺส เจ, ภิกฺขุ, นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ธมฺมํ เทเสติ, 'ธมฺมกถิโก ภิกฺขู'ติ อลํ วจนายฯ รูปสฺส เจ, ภิกฺขุ, นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติ, 'ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺโน ภิกฺขู'ติ อลํ วจนายฯ รูปสฺส เจ, ภิกฺขุ, นิพฺพิทา วิราคา นิโรธา อนุปาทาวิมุตฺโต โหติ, 'ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานปฺปตฺโต ภิกฺขู'ติ อลํ วจนายฯ เวทนาย เจ, ภิกฺขุ...เป.... สญฺญาย เจ, ภิกฺขุ... สงฺขารานํ เจ, ภิกฺขุ... วิญฺญาณสฺส เจ, ภิกฺขุ, นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ธมฺมํ เทเสติ, 'ธมฺมกถิโก ภิกฺขู'ติ อลํ วจนายฯ วิญฺญาณสฺส เจ, ภิกฺขุ, นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติ, 'ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺโน ภิกฺขู'ติ อลํ วจนายฯ วิญฺญาณสฺส เจ, ภิกฺขุ, นิพฺพิทา วิราคา นิโรธา อนุปาทาวิมุตฺโต โหติ, 'ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานปฺปตฺโต ภิกฺขู'ติ อลํ วจนายา''ติฯ จตุตฺถํฯ

๕. พนฺธนสุตฺตํ

๑๑๗. สาวตฺถินิทานํ ฯ ''อิธ ภิกฺขเว อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี...เป.... สปฺปุริสธมฺเม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ; อตฺตนิ วา รูปํ, รูปสฺมึ วา อตฺตานํฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน รูปพนฺธนพทฺโธ สนฺตรพาหิรพนฺธนพทฺโธ อตีรทสฺสี อปารทสฺสี, พทฺโธ ชียติ [พทฺโธ ชายติ (สี. ปี.) พทฺโธ ชายติ พทฺโธ ชียติ (สี. อฏฺฐ. สฺยา. อฏฺฐ.)] พทฺโธ มียติ พทฺโธ อสฺมา โลกา ปรํ โลกํ คจฺฉติฯ เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ...เป.... เวทนาย วา อตฺตานํฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน เวทนาพนฺธนพทฺโธ สนฺตรพาหิรพนฺธนพทฺโธ อตีรทสฺสี อปารทสฺสี, พทฺโธ ชียติ พทฺโธ มียติ พทฺโธ อสฺมา โลกา ปรํ โลกํ คจฺฉติฯ สญฺญํ... สงฺขาเร... วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ...เป.... อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน วิญฺญาณพนฺธนพทฺโธ สนฺตรพาหิรพนฺธนพทฺโธ อตีรทสฺสี อปารทสฺสี, พทฺโธ ชียติ พทฺโธ มียติ พทฺโธ อสฺมา โลกา ปรํ โลกํ คจฺฉติ''ฯ

‘‘สุตวา จ โข, ภิกฺขเว, อริยสาวโก อริยานํ ทสฺสาวี…เป…. สปฺปุริสธมฺม สุวินีโต น รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ; น อตฺตนิ วา รูปํ, น รูปสฺมึ วา อตฺตานํฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก น รูปพนฺธนพโทฺธ, น สนฺตรพาหิรพนฺธนพโทฺธ, ตีรทสฺสี, ปารทสฺสี; ‘ปริมุโตฺต โส ทุกฺขสฺมา’ติ วทามิฯ น เวทนํ อตฺตโต…เป…. น สญฺญํ อตฺตโต…เป…. น สงฺขาเร อตฺตโต…เป…. น วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ…เป…. อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก น วิญฺญาณพนฺธนพโทฺธ, น สนฺตรพาหิรพนฺธนพโทฺธ, ตีรทสฺสี, ปารทสฺสี, ‘ปริมุโตฺต โส ทุกฺขสฺมา’ติ วทามี’’ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. ปริปุจฺฉิตสุตฺตํ

๑๑๘. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสถา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘สาธุ, ภิกฺขเว! รูปํ, ภิกฺขเว, ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฎฺฐพฺพํฯ ‘‘เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสถา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘สาธุ, ภิกฺขเว! วิญฺญาณํ, ภิกฺขเว, ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ , น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฎฺฐพฺพํ…เป…. เอวํ ปสฺสํ…เป…. กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตีติฯ ฉฎฺฐํฯ

๗. ทุติยปริปุจฺฉิตสุตฺตํ

๑๑๙. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสถา’’ติ? ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘สาธุ ภิกฺขเว! รูปํ, ภิกฺขเว, ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฎฺฐพฺพํฯ เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสถา’’ติ? ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘สาธุ ภิกฺขเว! วิญฺญาณํ, ภิกฺขเว, ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฎฺฐพฺพํ…เป…. เอวํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ สตฺตมํฯ

๘. สํโยชนิยสุตฺตํ

๑๒๐. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘สํโยชนิเย จ, ภิกฺขเว, ธเมฺม เทเสสฺสามี สํโยชนญฺจฯ ตํ สุณาถฯ กตเม จ, ภิกฺขเว, สํโยชนิยา ธมฺมา, กตมํ สํโยชนํ? รูปํ, ภิกฺขเว, สํโยชนิโย ธโมฺม; โย ตตฺถ ฉนฺทราโค, ตํ ตตฺถ สํโยชนํฯ เวทนา…เป…. สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ สํโยชนิโย ธโมฺม; โย ตตฺถ ฉนฺทราโค, ตํ ตตฺถ สํโยชนํฯ อิเม วุจฺจนฺติ, ภิกฺขเว, สํโยชนิยา ธมฺมา, อิทํ สํโยชน’’นฺติฯ อฎฺฐมํฯ

๙. อุปาทานิยสุตฺตํ

๑๒๑. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘อุปาทานิเย จ, ภิกฺขเว, ธเมฺม เทเสสฺสามิ อุปาทานญฺจ ฯ ตํ สุณาถฯ กตเม จ, ภิกฺขเว, อุปาทานิยา ธมฺมา, กตมํ อุปาทานํ? รูปํ, ภิกฺขเว, อุปาทานิโย ธโมฺม, โย ตตฺถ ฉนฺทราโค, ตํ ตตฺถ อุปาทานํฯ เวทนา…เป…. สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อุปาทานิโย ธโมฺม; โย ตตฺถ ฉนฺทราโค, ตํ ตตฺถ อุปาทานํฯ อิเม วุจฺจนฺติ, ภิกฺขเว, อุปาทานิยา ธมฺมา, อิทํ อุปาทาน’’นฺติฯ นวมํฯ

๑๐. สีลวนฺตสุตฺตํ

๑๒๒. เอกํ สมยํ อายสฺมา จ สาริปุตฺโต อายสฺมา จ มหาโกฏฺฐิโก [มหาโกฏฺฐิโต (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] พาราณสิยํ วิหรนฺติ อิสิปตเน มิคทาเยฯ อถ โข อายสฺมา มหาโกฏฺฐิโก สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต เยนายสฺมา สาริปุตฺโต เตนุปสงฺกมิ…เป.… เอตทโวจ – ‘‘สีลวตาวุโส, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา กตเม ธมฺมา โยนิโส มนสิกาตพฺพา’’ติ? ‘‘สีลวตาวุโส, โกฏฺฐิก, ภิกฺขุนา ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต ปรโต ปโลกโต สุญฺญโต อนตฺตโต โยนิโส มนสิ กาตพฺพาฯ กตเม ปญฺจ? เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขนฺโธ, เวทนุปาทานกฺขนฺโธ, สญฺญุปาทานกฺขนฺโธ, สงฺขารุปาทานกฺขนฺโธ, วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธฯ สีลวตาวุโส, โกฏฺฐิก, ภิกฺขุนา อิเม ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต ปรโต ปโลกโต สุญฺญโต อนตฺตโต โยนิโส มนสิ กาตพฺพาฯ ฐานํ โข ปเนตํ, อาวุโส, วิชฺชติ ยํ สีลวา ภิกฺขุ อิเม ปญฺจุปาทานกฺขนฺเธ อนิจฺจโต…เป.… อนตฺตโต โยนิโส มนสิ กโรนฺโต โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกเรยฺยา’’ติฯ

‘‘โสตาปนฺเนน ปนาวุโส สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา กตเม ธมฺมา โยนิโส มนสิ กาตพฺพา’’ติ? ‘‘โสตาปนฺเนนปิ โข, อาวุโส โกฏฺฐิก, ภิกฺขุนา อิเม ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา อนิจฺจโต…เป.… อนตฺตโต โยนิโส มนสิ กาตพฺพาฯ ฐานํ โข ปเนตํ, อาวุโส, วิชฺชติ ยํ โสตาปนฺโน ภิกฺขุ อิเม ปญฺจุปาทานกฺขนฺเธ อนิจฺจโต…เป.… อนตฺตโต โยนิโส มนสิ กโรนฺโต สกทาคามิผลํ สจฺฉิกเรยฺยา’’ติฯ

‘‘สกทาคามินา ปนาวุโส สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา กตเม ธมฺมา โยนิโส มนสิ กาตพฺพา’’ติ? ‘‘สกทาคามินาปิ โข, อาวุโส โกฏฺฐิก, ภิกฺขุนา อิเม ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา อนิจฺจโต…เป.… อนตฺตโต โยนิโส มนสิ กาตพฺพาฯ ฐานํ โข ปเนตํ, อาวุโส, วิชฺชติ ยํ สกทาคามี ภิกฺขุ อิเม ปญฺจุปาทานกฺขนฺเธ อนิจฺจโต…เป.… อนตฺตโต โยนิโส มนสิ กโรนฺโต อนาคามิผลํ สจฺฉิกเรยฺยา’’ติฯ

‘‘อนาคามินา ปนาวุโส สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา กตเม ธมฺมา โยนิโส มนสิ กาตพฺพา’’ติ? ‘‘อนาคามินาปิ โข, อาวุโส โกฏฺฐิก, ภิกฺขุนา อิเม ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา อนิจฺจโต…เป.… อนตฺตโต โยนิโส มนสิ กาตพฺพาฯ ฐานํ โข ปเนตํ, อาวุโส, วิชฺชติ ยํ อนาคามี ภิกฺขุ อิเม ปญฺจุปาทานกฺขนฺเธ อนิจฺจโต…เป.… อนตฺตโต โยนิโส มนสิ กโรนฺโต อรหตฺตํ สจฺฉิกเรยฺยา’’ติฯ

‘‘อรหตา ปนาวุโส สาริปุตฺต, กตเม ธมฺมา โยนิโส มนสิ กาตพฺพา’’ติ? ‘‘อรหตาปิ โข, อาวุโส โกฏฺฐิก, อิเม ปญฺจุปาทานกฺขนฺเธ อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต ปรโต ปโลกโต สุญฺญโต อนตฺตโต โยนิโส มนสิ กาตพฺพาฯ นตฺถิ, ขฺวาวุโส, อรหโต อุตฺตริ กรณียํ กตสฺส วา ปติจโย ; อปิ จ อิเม ธมฺมา ภาวิตา พหุลีกตา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารา เจว สํวตฺตนฺติ สติสมฺปชญฺญา จา’’ติฯ ทสมํฯ

๑๑. สุตวนฺตสุตฺตํ

๑๒๓. เอกํ สมยํ อายสฺมา จ สาริปุตฺโต อายสฺมา จ มหาโกฏฺฐิโก พาราณสิยํ วิหรนฺติ อิสิปตเน มิคทาเยฯ อถ โข อายสฺมา มหาโกฏฺฐิโก สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต เยนายสฺมา สาริปุตฺโต เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา…เป.… เอตทโวจ –

‘‘สุตวตาวุโส สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา กตเม ธมฺมา โยนิโส มนสิ กาตพฺพา’’ติ? ‘‘สุตวตาวุโส โกฏฺฐิก, ภิกฺขุนา ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา อนิจฺจโต…เป.… อนตฺตโต โยนิโส มนสิ กาตพฺพาฯ

กตเม ปญฺจ? เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขนฺธ…เป.… วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺธฯ สฺตวตาวุโส โกฏฺฐิก, ภิกฺขุนา อิเม ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา อนิจฺจโต…เป.… อนตฺตโต โยนิโส มนสิ กาตพฺพาฯ ฐานํ โข ปเนตํ, อาวุโส, วิชฺชติ – ยํ สุตวา ภิกฺขุ อิเม ปญฺจุปาทานกฺขเนฺธ อนิจฺจโต…เป.… อนตฺตโต โยนิโส มนสิ กโรโนฺต โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกเรยฺยา’’ติฯ

‘‘โสตาปเนฺนน ปนาวุโส สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา กตเม ธมฺมา โยนิโส มนสิ กาตพฺพา’’ติ? ‘‘โสตาปเนฺนนปิ โข อาวุโส โกฏฺฐิก , ภิกฺขุนา อิเม ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา อนิจฺจโต…เป.… อนตฺตโต โยนิโส มนสิ กาตพฺพาฯ ฐานํ โข ปเนตํ, อาวุโส, วิชฺชติ – ยํ โสตาปโนฺน ภิกฺขุ อิเม ปญฺจุปาทานกฺขเนฺธ อนิจฺจโต…เป.… อนตฺตโต โยนิโส มนสิ กโรโนฺต สกทาคามิผลํ…เป.… อนาคามิผลํ…เป.… อรหตฺตผลํ สจฺฉิกเรยฺยา’’ติฯ

‘‘อรหตา ปนาวุโส สาริปุตฺต, กตเม ธมฺมา โยนิโส มนสิ กาตพฺพา’’ติ? ‘‘อรหตาปิ ขฺวาวุโส, โกฏฺฐิก, อิเม ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต ปรโต ปโลกโต สุญฺญโต อนตฺตโต โยนิโส มนสิ กาตพฺพาฯ นตฺถิ, ขฺวาวุโส, อรหโต อุตฺตริ กรณียํ, กตสฺส วา ปติจโย; อปิ จ โข อิเม ธมฺมา ภาวิตา พหุลีกตา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาราย เจว สํวตฺตนฺติ สติสมฺปชญฺญา จา’’ติฯ เอกาทสมํฯ

๑๒. กปฺปสุตฺตํ

๑๒๔. สาวตฺถินิทานํ ฯ อถ โข อายสฺมา กโปฺป เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ…เป.… เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา กโปฺป ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘กถํ นุ โข, ภเนฺต, ชานโต กถํ ปสฺสโต อิมสฺมิญฺจ สวิญฺญาณเก กาเย พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตสุ อหงฺการมมงฺการมานานุสยา น โหนฺตี’’ติ?

‘‘ยํ กิญฺจิ, กปฺป, รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ รูปํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติฯ ยา กาจิ เวทนา…เป.… ยา กาจิ สญฺญา… เย เกจิ สงฺขารา… ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ วิญฺญาณํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติฯ เอวํ โข, กปฺป, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อิมสฺมิญฺจ สวิญฺญาณเก กาเย พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตสุ อหงฺการมมงฺการมานานุสยา น โหนฺตี’’ติฯ ทฺวาทสมํฯ

๑๓. ทุติยกปฺปสุตฺตํ

๑๒๕. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา กโปฺป ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘กถํ นุ โข, ภเนฺต, ชานโต กถํ ปสฺสโต อิมสฺมิญฺจ สวิญฺญาณเก กาเย พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตสุ อหงฺการมมงฺการมานาปคตํ มานสํ โหติ วิธา สมติกฺกนฺตํ สนฺตํ สุวิมุตฺต’’นฺติ?

‘‘ยํ กิญฺจิ, กปฺป, รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ…เป.… สพฺพํ รูปํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา อนุปาทาวิมุโตฺต โหติฯ ยา กาจิ เวทนา… ยา กาจิ สญฺญา… เย เกจิ สงฺขารา… ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ วิญฺ

ญาณํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา อนุปาทาวิมุตฺโต โหติฯ เอวํ โข, กปฺป, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อิมสฺมิญฺจ สวิญฺญาณเก กาเย พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตสุ อหงฺการมมงฺการมานาปคตํ มานสํ โหติ วิธา สมติกฺกนฺตํ สนฺตํ สุวิมุตฺต’’นฺติฯ เตรสมํฯ

ธมฺมกถิกวคฺโค ทฺวาทสโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

อวิชฺชา วิชฺชา เทฺว กถิกา, พนฺธนา ปริปุจฺฉิตา ทุเว;
สํโยชนํ อุปาทานํ, สีลํ สุตวา เทฺว จ กเปฺปนาติฯ

๑๓. อวิชฺชาวคฺโค

๑. สมุทยธมฺมสุตฺตํ

๑๒๖. สาวตฺถินิทานํ ฯ อถ โข อญฺญตโร ภิกฺขุ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา…เป.… เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘อวิชฺชา อวิชฺชา’ติ, ภนฺเต, วุจฺจติฯ กตมา นุ โข, ภนฺเต, อวิชฺชา, กิตฺตาวตา จ อวิชฺชาคโต โหตี’’ติ?

‘‘อิธ , ภิกฺขุ, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน สมุทยธมฺมํ รูปํ ‘สมุทยธมฺมํ รูป’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ ; วยธมฺมํ รูปํ ‘วยธมฺมํ รูป’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ; สมุทยวยธมฺมํ รูปํ ‘สมุทยวยธมฺมํ รูป’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ สมุทยธมฺมํ เวทนํ ‘สมุทยธมฺมา เวทนา’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ; วยธมฺมํ เวทนํ ‘วยธมฺมา เวทนา’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ; สมุทยวยธมฺมํ เวทนํ ‘สมุทยวยธมฺมา เวทนา’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ สมุทยธมฺมํ สญฺญํ…เป.… สมุทยธมฺเม สงฺขาเร ‘สมุทยธมฺมา สงฺขารา’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ; วยธมฺเม สงฺขาเร ‘วยธมฺมา สงฺขารา’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ; สมุทยวยธมฺเม สงฺขาเร ‘สมุทยวยธมฺมา สงฺขารา’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ สมุทยธมฺมํ วิญฺญาณํ ‘สมุทยธมฺมํ วิญฺญาณ’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ; วยธมฺมํ วิญฺญาณํ ‘วยธมฺมํ วิญฺญาณ’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ; สมุทยวยธมฺมํ วิญฺญาณํ ‘สมุทยวยธมฺมํ วิญฺญาณ’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขุ, อวิชฺชา; เอตฺตาวตา จ อวิชฺชาคโต โหตี’’ติฯ

เอวํ วุตฺเต, โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘วิชฺชา วิชฺชา’ติ, ภนฺเต, วุจฺจติฯ กตมา นุ โข, ภนฺเต, วิชฺชา, กิตฺตาวตา จ วิชฺชาคโต โหตี’’ติ?

‘‘อิธ, ภิกฺขุ, สุตวา อริยสาวโก สมุทยธมฺมํ รูปํ ‘สมุทยธมฺมํ รูป’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ; วยธมฺมํ รูปํ ‘วยธมฺมํ รูป’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ ; สมุทยวยธมฺมํ รูปํ ‘สมุทยวยธมฺมํ รูป’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ สมุทยธมฺมํ เวทนํ ‘สมุทยธมฺมา เวทนา’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ; วยธมฺมํ เวทนํ ‘วยธมฺมา เวทนา’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ; สมุทยวยธมฺมํ เวทนํ ‘สมุทยวยธมฺมา เวทนา’ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ สมุทยธมฺมํ สญฺญํ… สมุทยธมฺเม สงฺขาเร ‘สมุทยธมฺมา สงฺขารา’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ; วยธมฺเม สงฺขาเร ‘วยธมฺมา สงฺขารา’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ; สมุทยวยธมฺเม สงฺขาเร ‘สมุทยวยธมฺมา สงฺขารา’ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ สมุทยธมฺมํ วิญฺญาณํ ‘สมุทยธมฺมํ วิญฺญาณ’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ; วยธมฺมํ วิญฺญาณํ ‘วยธมฺมํ วิญฺญาณ’นฺติ

ยถาภูตํ ปชานาติ; สมุทยวยธมฺมํ วิญฺญาณํ ‘สมุทยวยธมฺมํ วิญฺญาณ’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขุ, วิชฺชา; เอตฺตาวตา จ วิชฺชาคโต โหตี’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. ทุติยสมุทยธมฺมสุตฺตํ

๑๒๗. เอกํ สมยํ อายสฺมา จ สาริปุตฺโต อายสฺมา จ มหาโกฏฺฐิโก พาราณสิยํ วิหรนฺติ อิสิปตเน มิคทาเยฯ อถ โข อายสฺมา มหาโกฏฺฐิโก สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต…เป.… เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา มหาโกฏฺฐิโก อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘อวิชฺชา, อวิชฺชา’ติ, อาวุโส สาริปุตฺต, วุจฺจติฯ กตมา นุ โข, อาวุโส, อวิชฺชา, กิตฺตาวตา จ อวิชฺชาคโต โหตี’’ติ?

‘‘อิธาวุโส อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน สมุทยธมฺมํ รูปํ ‘สมุทยธมฺมํ รูป’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ; วยธมฺมํ รูปํ…เป.… ‘สมุทยวยธมฺมํ รูป’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ สมุทยธมฺมํ เวทนํ…เป.… วยธมฺมํ เวทนํ…เป.… ‘สมุทยวยธมฺมา เวทนา’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ สมุทยธมฺมํ สญฺญํ…เป.… สมุทยธเมฺม สงฺขาเร…เป.… วยธเมฺม สงฺขาเร…เป.… สมุทยวยธเมฺม สงฺขาเร ‘สมุทยวยธมฺมา สงฺขารา’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ สมุทยธมฺมํ วิญฺญาณํ…เป.… สมุทยวยธมฺมํ วิญฺญาณํ ‘สมุทยวยธมฺมํ วิญฺญาณ’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ อยํ วุจฺจติ, อาวุโส, อวิชฺชา; เอตฺตาวตา จ อวิชฺชาคโต โหตี’’ติฯ ทุติยํฯ

๓. ตติยสมุทยธมฺมสุตฺตํ

๑๒๘. เอกํ สมยํ อายสฺมา จ สาริปุตฺโต อายสฺมา จ มหาโกฏฺฐิโก พาราณสิยํ วิหรนฺติ อิสิปตเน มิคทาเย…เป.… เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา มหาโกฏฺฐิโก อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘วิชฺชา, วิชฺชา’ติ, อาวุโส สาริปุตฺต, วุจฺจติฯ กตมา นุ โข, อาวุโส, วิชฺชา, กิตฺตาวตา จ วิชฺชาคโต โหตี’’ติ?

‘‘อิธาวุโส, สุตวา อริยสาวโก สมุทยธมฺมํ รูปํ ‘สมุทยธมฺมํ รูป’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ; วยธมฺมํ รูปํ…เป.… สมุทยวยธมฺมํ รูปํ ‘สมุทยวยธมฺมํ รูป’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ; สมุทยธมฺมํ เวทนํ…เป.… สมุทยวยธมฺมา เวทนา … สมุทยธมฺมํ สญฺญํ…เป.… สมุทยธเมฺม สงฺขาเร… วยธเมฺม สงฺขาเร… สมุทยวยธเมฺม สงฺขาเร ‘สมุทยวยธมฺมา สงฺขารา’ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ สมุทยธมฺมํ วิญฺญาณํ… วยธมฺมํ วิญฺญาณํ… สมุทยวยธมฺมํ วิญฺญาณํ ‘สมุทยวยธมฺมํ วิญฺญาณ’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ อยํ วุจฺจตาวุโส, วิชฺชา; เอตฺตาวตา จ วิชฺชาคโต โหตี’’ติฯ ตติยํฯ

๔. อสฺสาทสุตฺตํ

๑๒๙. พาราณสิยํ วิหรนฺติ อิสิปตเน มิคทาเย…เป.… เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา มหาโกฏฺฐิโก อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘อวิชฺชา, อวิชฺชา’ติ, อาวุโส สาริปุตฺต, วุจฺจติฯ กตมา นุ โข, อาวุโส, อวิชฺชา, กิตฺตาวตา จ อวิชฺชาคโต โหตี’’ติ?

‘‘อิธาวุโส อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน รูปสฺส อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ เวทนาย…เป.… สญฺญาย… สงฺขารานํ… วิญฺญาณสฺส อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ อยํ วุจฺจตาวุโส, อวิชฺชา; เอตฺตาวตา จ อวิชฺชาคโต โหตี’’ติฯ จตุตฺถํฯ

๕. ทุติยอสฺสาทสุตฺตํ

๑๓๐. พาราณสิยํ วิหรนฺติ อิสิปตเน มิคทาเย…เป.… ‘‘‘วิชฺชา, วิชฺชา’ติ, อาวุโส สาริปุตฺต, วุจฺจติฯ กตมา นุ โข, อาวุโส, วิชฺชา, กิตฺตาวตา จ วิชฺชาคโต โหตี’’ติ?

‘‘อิธาวุโส, สุตวา อริยสาวโก รูปสฺส อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาติฯ เวทนาย…เป.… สญฺญาย… สงฺขารานํ… วิญฺญาณสฺส อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาติฯ อยํ วุจฺจตาวุโส, วิชฺชา; เอตฺตาวตา จ วิชฺชาคโต โหตี’’ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. สมุทยสุตฺตํ

๑๓๑. พาราณสิยํ วิหรนฺติ อิสิปตเน มิคทาเย…เป.… ‘‘‘อวิชฺชา, อวิชฺชา’ติ, อาวุโส สาริปุตฺต, วุจฺจติฯ กตมา นุ โข, อาวุโส, อวิชฺชา, กิตฺตาวตา จ อวิชฺชาคโต โหตี’’ติ?

‘‘อิธาวุโส, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน รูปสฺส สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ เวทนาย…เป.… สญฺญาย… สงฺขารานํ… วิญฺญาณสฺส สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ อยํ วุจฺจตาวุโส, อวิชฺชา; เอตฺตาวตา จ อวิชฺชาคโต โหตี’’ติฯ ฉฏฺฐํฯ

๗. ทุติยสมุทยสุตฺตํ

๑๓๒. พาราณสิยํ วิหรนฺติ อิสิปตเน มิคทาเย…เป.… เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา มหาโกฏฺฐิโก อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘วิชฺชา, วิชฺชา’ติ, อาวุโส สาริปุตฺต, วุจฺจติฯ กตมา นุ โข, อาวุโส, วิชฺชา, กิตฺตาวตา จ วิชฺชาคโต โหตี’’ติ?

‘‘อิธาวุโส, สุตวา อริยสาวโก รูปสฺส สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาติฯ เวทนาย…เป.… สญฺญาย… สงฺขารานํ… วิญฺญาณสฺส สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาติฯ อยํ วุจฺจตาวุโส, วิชฺชา; เอตฺตาวตา จ วิชฺชาคโต โหตี’’ติฯ สตฺตมํฯ

๘. โกฏฺฐิกสุตฺตํ

๑๓๓. พาราณสิยํ วิหรนฺติ อิสิปตเน มิคทาเยฯ อถ โข อายสฺมา สาริปุโตฺต สายนฺหสมยํ…เป.… เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา สาริปุโตฺต อายสฺมนฺตํ มหาโกฏฺฐิกํ เอตทโวจ – ‘‘‘อวิชฺชา, อวิชฺชา’ติ, อาวุโส โกฏฺฐิก, วุจฺจติฯ กตมา นุ โข, อาวุโส, อวิชฺชา, กิตฺตาวตา จ อวิชฺชาคโต โหตี’’ติ?

‘‘อิธาวุโส, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน รูปสฺส อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ เวทนาย…เป.… สญฺญาย… สงฺขารานํ… วิญฺญาณสฺส อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ อยํ วุจฺจตาวุโส, อวิชฺชา; เอตฺตาวตา จ อวิชฺชาคโต โหตี’’ติฯ

เอวํ วุตฺเต, อายสฺมา สาริปุตฺโต อายสฺมนฺตํ มหาโกฏฺฐิกํ เอตทโวจ – ‘‘‘วิชฺชา, วิชฺชา’ติ, อาวุโส โกฏฺฐิก, วุจฺจติฯ กตมา นุ โข, อาวุโส, วิชฺชา, กิตฺตาวตา จ วิชฺชาคโต โหตี’’ติ?

‘‘อิธาวุโส สุตวา อริยสาวโก รูปสฺส อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาติฯ เวทนาย…เป.… สญฺญาย… สงฺขารานํ… วิญฺญาณสฺส อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาติฯ อยํ วุจฺจตาวุโส, วิชฺชา; เอตฺตาวตา จ วิชฺชาคโต โหตี’’ติฯ อฏฺฐมํฯ

๙. ทุติยโกฏฺฐิกสุตฺตํ

๑๓๔. พาราณสิยํ วิหรนฺติ อิสิปตเน มิคทาเย…เป.… ‘‘‘อวิชฺชา, อวิชฺชา’ติ, อาวุโส โกฏฺฐิก, วุจฺจติฯ กตมา นุ โข, อาวุโส, อวิชฺชา, กิตฺตาวตา จ อวิชฺชาคโต โหตี’’ติ?

‘‘อิธาวุโส, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน รูปสฺส สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ เวทนาย…เป.… สญฺญาย… สงฺขารานํ… วิญฺญาณสฺส สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ อยํ วุจฺจตาวุโส, อวิชฺชา; เอตฺตาวตา จ อวิชฺชาคโต โหตี’’ติฯ

เอวํ วุตฺเต, อายสฺมา สาริปุตฺโต อายสฺมนฺตํ มหาโกฏฺฐิกํ เอตทโวจ – ‘‘‘วิชฺชา, วิชฺชา’ติ, อาวุโส โกฏฺฐิก, วุจฺจติฯ กตมา นุ โข, อาวุโส, วิชฺชา, กิตฺตาวตา จ วิชฺชาคโต โหตี’’ติ?

‘‘อิธาวุโส, สุตวา อริยสาวโก รูปสฺส สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาติฯ เวทนาย…เป.… สญฺญาย… สงฺขารานํ… วิญฺญาณสฺส สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาติฯ อยํ วุจฺจตาวุโส, วิชฺชา; เอตฺตาวตา จ วิชฺชาคโต โหตี’’ติฯ นวมํฯ

๑๐. ตติยโกฏฺฐิกสุตฺตํ

๑๓๕. ตเญฺญว นิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา สาริปุตฺโต อายสฺมนฺตํ มหาโกฏฺฐิกํ เอตทโวจ – ‘‘‘อวิชฺชา, อวิชฺชา’ติ, อาวุโส โกฏฺฐิก, วุจฺจติฯ กตมา นุ โข, อาวุโส, อวิชฺชา, กิตฺตาวตา จ อวิชฺชาคโต โหตี’’ติ?

‘‘อิธาวุโส, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน รูปํ นปฺปชานาติ, รูปสมุทยํ นปฺปชานาติ, รูปนิโรธํ นปฺปชานาติ, รูปนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ นปฺปชานาติฯ เวทนํ นปฺปชานาติ…เป.… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ นปฺปชานาติ, วิญฺญาณสมุทยํ นปฺปชานาติ, วิญฺญาณนิโรธํ นปฺปชานาติ, วิญฺญาณนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ นปฺปชานาติฯ อยํ วุจฺจตาวุโส, อวิชฺชา; เอตฺตาวตา จ อวิชฺชาคโต โหตี’’ติฯ

เอวํ วุตฺเต, อายสฺมา สาริปุตฺโต อายสฺมนฺตํ มหาโกฏฺฐิกํ เอตทโวจ – ‘‘‘วิชฺชา, วิชฺชา’ติ, อาวุโส โกฏฺฐิก, วุจฺจติฯ กตมา นุ โข, อาวุโส, วิชฺชา, กิตฺตาวตา จ วิชฺชาคโต โหตี’’ติ? ‘‘อิธาวุโส, สุตวา อริยสาวโก รูปํ ปชานาติ, รูปสมุทยํ ปชานาติ, รูปนิโรธํ ปชานาติ, รูปนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ ปชานาติฯ เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ ปชานาติ, วิญฺญาณสมุทยํ ปชานาติ, วิญฺญาณนิโรธํ ปชานาติ , วิญฺญาณนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ ปชานาติฯ อยํ วุจฺจตาวุโส, วิชฺชา; เอตฺตาวตา จ วิชฺชาคโต โหตี’’ติฯ ทสมํฯ

อวิชฺชาวโคฺค เตรสโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

สมุทยธมฺเม ตีณิ, อสฺสาโท อปเร ทุเว;
สมุทเย จ เทฺว วุตฺตา, โกฎฺฐิเก อปเร ตโยติฯ

๑๔. กุกฺกุฬวโคฺค

๑. กุกฺกุฬสุตฺตํ

๑๓๖. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, กุกฺกุฬํ, เวทนา กุกฺกุฬา, สญฺญา กุกฺกุฬา, สงฺขารา กุกฺกุฬา, วิญฺญาณํ กุกฺกุฬํฯ เอวํ ปสฺสํ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก รูปสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติ, เวทนายปิ นิพฺพินฺทติ, สญฺญายปิ นิพฺพินฺทติ, สงฺขาเรสุปิ นิพฺพินฺทติ, วิญฺญาณสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติฯ นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ; วิราคา วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมิํ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาตี’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. อนิจฺจสุตฺตํ

๑๓๗. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘ยํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํ; ตตฺร โว ฉนฺโท ปหาตโพฺพฯ กิญฺจ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํ? รูปํ , ภิกฺขเว, อนิจฺจํ; ตตฺร โว ฉนฺโท ปหาตโพฺพฯ เวทนา อนิจฺจา…เป.… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนิจฺจํ; ตตฺร โว ฉนฺโท ปหาตโพฺพฯ ยํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํ; ตตฺร โว ฉนฺโท ปหาตโพฺพ’’ติฯ ทุติยํฯ

๓. ทุติยอนิจฺจสุตฺตํ

๑๓๘. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘ยํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํ; ตตฺร โว ราโค ปหาตโพฺพฯ กิญฺจ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํ? รูปํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํ; ตตฺร โว ราโค ปหาตโพฺพฯ เวทนา อนิจฺจา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนิจฺจํ; ตตฺร โว ราโค ปหาตโพฺพฯ ยํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํ; ตตฺร โว ราโค ปหาตโพฺพ’’ติฯ ตติยํฯ

๔. ตติยอนิจฺจสุตฺตํ

๑๓๙. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘ยํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํ; ตตฺร โว ฉนฺทราโค ปหาตโพฺพ ฯ กิญฺจ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํ? รูปํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํ, ตตฺร โว ฉนฺทราโค ปหาตโพฺพฯ เวทนา อนิจฺจา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนิจฺจํ; ตตฺร โว ฉนฺทราโค ปหาตโพฺพฯ ยํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํ; ตตฺร โว ฉนฺทราโค ปหาตโพฺพ’’ติฯ จตุตฺถํฯ

๕. ทุกฺขสุตฺตํ

๑๔๐. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘ยํ, ภิกฺขเว, ทุกฺขํ; ตตฺร โว ฉนฺโท ปหาตโพฺพ…เป.… ยํ, ภิกฺขเว, ทุกฺขํ; ตตฺร โว ฉนฺโท ปหาตโพฺพ’’ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. ทุติยทุกฺขสุตฺตํ

๑๔๑. สาวตฺถินิทานํฯ “ยํ, ภิกฺขเว, ทุกฺขํ; ตตฺร โว ราโค ปหาตพฺโพ…เป.… ยํ, ภิกฺขเว, ทุกฺขํ; ตตฺร โว ราโค ปหาตพฺโพ”ติฯ ฉฏฺฐํฯ

๗. ตติยทุกฺขสุตฺตํ

๑๔๒. สาวตฺถินิทานํฯ “ยํ, ภิกฺขเว, ทุกฺขํ; ตตฺร โว ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพ…เป.… ยํ, ภิกฺขเว, ทุกฺขํ; ตตฺร โว ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพ”ติฯ สตฺตมํฯ

๘. อนตฺตสุตฺตํ

๑๔๓. สาวตฺถินิทานํ ฯ “โย, ภิกฺขเว, อนตฺตา; ตตฺร โว ฉนฺโท ปหาตพฺโพฯ โก จ, ภิกฺขเว, อนตฺตา? รูปํ, ภิกฺขเว, อนตฺตา; ตตฺร โว ฉนฺโท ปหาตพฺโพฯ เวทนา อนตฺตา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนตฺตา; ตตฺร โว ฉนฺโท ปหาตพฺโพฯ โย, ภิกฺขเว, อนตฺตา; ตตฺร โว ฉนฺโท ปหาตพฺโพ”ติฯ อฏฺฐมํฯ

๙. ทุติยอนตฺตสุตฺตํ

๑๔๔. สาวตฺถินิทานํ ฯ “โย, ภิกฺขเว, อนตฺตา; ตตฺร โว ราโค ปหาตพฺโพ ฯ โก จ, ภิกฺขเว, อนตฺตา? รูปํ, ภิกฺขเว, อนตฺตา; ตตฺร โว ราโค ปหาตพฺโพฯ เวทนา อนตฺตา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนตฺตา; ตตฺร โว ราโค ปหาตพฺโพฯ โย, ภิกฺขเว, อนตฺตา; ตตฺร โว ราโค ปหาตพฺโพ”ติฯ นวมํฯ

๑๐. ตติยอนตฺตสุตฺตํ

๑๔๕. สาวตฺถินิทานํฯ “โย, ภิกฺขเว, อนตฺตา; ตตฺร โว ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพฯ โก จ, ภิกฺขเว, อนตฺตา? รูปํ, ภิกฺขเว, อนตฺตา; ตตฺร โว ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพฯ เวทนา อนตฺตา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนตฺตา; ตตฺร โว ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพฯ โย , ภิกฺขเว, อนตฺตา; ตตฺร โว ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพ”ติฯ ทสมํฯ

๑๑. นิพฺพิทาพหุลสุตฺตํ

๑๔๖. สาวตฺถินิทานํฯ “สทฺธาปพฺพชิตสฺส, ภิกฺขเว, กุลปุตฺตสฺส อยมนุธมฺโม โหติ – ยํ รูเป นิพฺพิทาพหุโล [นิพฺพิทาพหุลํ (สฺยา. กํ. ปี. ก.)] วิหเรยฺยฯ เวทนาย…เป.… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ นิพฺพิทาพหุโล วิหเรยฺยฯ โย รูเป นิพฺพิทาพหุโล วิหรนฺโต, เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ นิพฺพิทาพหุโล วิหรนฺโต รูปํ ปริชานาติ, เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ ปริชานาติ; โส รูปํ ปริชานํ เวทนํ ปริชานํ สญฺญํ ปริชานํ สงฺขาเร ปริชานํ วิญฺญาณํ ปริชานํ ปริมุจฺจติ รูปมฺหา, ปริมุจฺจติ เวทนาย, ปริมุจฺจติ สญฺญาย, ปริมุจฺจติ สงฺขาเรหิ, ปริมุจฺจติ วิญฺญาณมฺหา, ปริมุจฺจติ ชาติยา ชราย มรเณน โสเกหิ ปริเทเวหิ ทุเกฺขหิ โทมนเสฺสหิ อุปายาเสหิ; ‘ปริมุจฺจติ ทุกฺขสฺมา’ติ วทามี”ติฯ เอกาทสมํฯ

๑๒. อนิจฺจานุปสฺสีสุตฺตํ

๑๔๗. สาวตฺถินิทานํฯ “สทฺธาปพฺพชิตสฺส, ภิกฺขเว, กุลปุตฺตสฺส อยมนุธมฺโม โหติ – ยํ รูเป อนิจฺจานุปสฺสี วิหเรยฺยฯ เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ อนิจฺจานุปสฺสี

วิหเรยฺย…เป…. ‘ปริมุจฺจติ ทุกฺขสฺมา’ติ วทามี’’ติฯ ทฺวาทสมํฯ

๑๓. ทุกฺขานุปสฺสีสุตฺตํ

๑๔๘. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘สทฺธาปพฺพชิตสฺส, ภิกฺขเว, กุลปุตฺตสฺส อยมนุธมฺโม โหติ – ยํ รูเป ทุกฺขานุปสฺสี วิหเรยฺยฯ เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ ทุกฺขานุปสฺสี วิหเรยฺย…เป…. ‘ปริมุจฺจติ ทุกฺขสฺมา’ติ วทามี’’ติฯ เตรสมํฯ

๑๔. อนตฺตานุปสฺสีสุตฺตํ

๑๔๙. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘สทฺธาปพฺพชิตสฺส, ภิกฺขเว, กุลปุตฺตสฺส อยมนุธมฺโม โหติ – ยํ รูเป อนตฺตานุปสฺสี วิหเรยฺยฯ เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ อนตฺตานุปสฺสี วิหเรยฺยฯ (โส รูเป) อนตฺตานุปสฺสี วิหรนฺโต, เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ อนตฺตานุปสฺสี วิหรนฺโต รูปํ ปริชานาติ, เวทนํ…เป…. สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ ปริชานาติฯ โส รูปํ ปริชานํ เวทนํ ปริชานํ สญฺญํ ปริชานํ สงฺขาเร ปริชานํ วิญฺญาณํ ปริชานํ ปริมุจฺจติ รูปมฺหา, ปริมุจฺจติ เวทนาย, ปริมุจฺจติ สญฺญาย, ปริมุจฺจติ สงฺขาเรหิ, ปริมุจฺจติ วิญฺญาณมฺหา , ปริมุจฺจติ ชาติยา ชราย มรเณน โสเกหิ ปริเทเวหิ ทุเกฺขหิ โทมนเสฺสหิ อุปายาเสหิ; ‘ปริมุจฺจติ ทุกฺขสฺมา’ติ วทามี’’ติฯ จุทฺทสมํฯ

กุกฺกุฬวโคฺค จุทฺทสโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

กุกฺกุฬา ตโย อนิเจฺจน, ทุเกฺขน อปเร ตโย;
อนเตฺตน ตโย วุตฺตา, กุลปุเตฺตน เทฺว ทุกาติฯ

๑๕. ทิฏฺฐิวโคฺค

๑. อชฺฌตฺตสุตฺตํ

๑๕๐. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘กิสฺมิํ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กิํ อุปาทาย อุปฺปชฺชติ อชฺฌตฺตํ สุขทุกฺข’’นฺติ? ภควํมูลกา โน, ภเนฺต, ธมฺมา…เป…. ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ รูปํ อุปาทาย อุปฺปชฺชติ อชฺฌตฺตํ สุขทุกฺขํฯ เวทนาย สติ…เป…. สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ วิญฺญาณํ อุปาทาย อุปฺปชฺชติ อชฺฌตฺตํ สุขทุกฺขํฯ ตํ กิํ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย อุปฺปเชฺชยฺย อชฺฌตฺตํ สุขทุกฺข’’นฺติ? ‘‘โน เหตํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘เวทนา…เป…. สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย อุปฺปเชฺชยฺย อชฺฌตฺตํ สุขทุกฺข’’นฺติ? ‘‘โน เหตํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. เอตํมมสุตฺตํ

๑๕๑. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘กิสฺมิํ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กิํ อุปาทาย, กิํ อภินิวิสฺส – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสตี’’ติ ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป…. ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส …เป…. วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ ตํ กิํ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’…เป…. วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ สมนุปเสฺสยฺยาติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ ภนฺเต’’…เป…. วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ สมนุปเสฺสยฺยาติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เอวํ ปสฺสํ..เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ ทุติยํฯ

๓. โสอตฺตาสุตฺตํ

๑๕๒. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘กิสฺมิํ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กิํ อุปาทาย, กิํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘โส อตฺตา, โส โลโก, โส เปจฺจ ภวิสฺสามิ นิโจฺจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธโมฺม’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป….ฯ ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘โส อตฺตา, โส โลโก, โส เปจฺจ ภวิสฺสามิ นิโจฺจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธโมฺม’ติฯ เวทนาย…เป…. สญฺญาย… สงฺขาเรสุ …เป…. วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘โส อตฺตา, โส โลโก, โส เปจฺจ ภวิสฺสามิ นิโจฺจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธโมฺม’’’ติฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘โส อตฺตา, โส โลโก, โส เปจฺจ ภวิสฺสามิ นิโจฺจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธโมฺม’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘โส อตฺตา โส โลโก, โส เปจฺจ ภวิสฺสามิ นิโจฺจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธโมฺม’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตีติฯ ตติยํฯ

๔. โนจเมสิยาสุตฺตํ

๑๕๓. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘กิสฺมิํ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กิํ อุปาทาย, กิํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘โน จสฺสํ, โน จ เม สิยา, นาภวิสฺส, น เม ภวิสฺสตี’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป…. ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘โน จสฺสํ, โน จ เม สิยา, นาภวิสฺส, น เม ภวิสฺสตี’ติฯ เวทนาย สติ… สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส, เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘โน จสฺสํ, โน จ เม สิยา, นาภวิสฺส, น เม ภวิสฺสตี’ติฯ ตํ กิํ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘โน จสฺสํ, โน จ เม สิยา, นาภวิสฺส, น เม ภวิสฺสตี’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘โน

จสฺสํ, โน จ เม สิยา, นาภวิสฺส, น เม ภวิสฺสตี’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ จตุตฺถํฯ

๕. มิจฺฉาทิฏฺฐิสุตฺตํ

๑๕๔. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กึ อุปาทาย, กึ อภินิวิสฺส มิจฺฉาทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชตี’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป…. ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส มิจฺฉาทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติฯ เวทนาย สติ… มิจฺฉาทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติฯ สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส มิจฺฉาทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติฯ ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ , ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ…เป…. อปิ นุ ตํ อนุปาทาย มิจฺฉาทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺยา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย มิจฺฉาทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺยา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ‘ปญฺจมํฯ

๖. สกฺกายทิฏฺฐิสุตฺตํ

๑๕๕. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กึ อุปาทาย, กึ อภินิวิสฺส สกฺกายทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชตี’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป…. ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส สกฺกายทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติฯ เวทนาย สติ… สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส สกฺกายทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติฯ ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ…เป…. อปิ นุ ตํ อนุปาทาย สกฺกายทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺยา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ , ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ…เป…. อปิ นุ ตํ อนุปาทาย สกฺกายทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺยา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ ฉฏฺฐํฯ

๗. อตฺตานุทิฏฺฐิสุตฺตํ

๑๕๖. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กึ อุปาทาย, กึ อภินิวิสฺส อตฺตานุทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชตี’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป…. ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส อตฺตานุทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติฯ เวทนาย สติ… สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส อตฺตานุทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ ฯ ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ…เป…. อปิ นุ ตํ อนุปาทาย อตฺตานุทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺยา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ…เป…. อปิ นุ ตํ อนุปาทาย อตฺตานุทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺยา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ สตฺตมํฯ

๘. อภินิเวสสุตฺตํ

๑๕๗. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กึ อุปาทาย, กึ อภินิวิสฺส อุปฺปชฺชนฺติ สํโยชนาภินิเวสวินิพนฺธา’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป.… ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส อุปฺปชฺชนฺติ สํโยชนาภินิเวสวินิพนฺธาฯ เวทนาย สติ… สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส อุปฺปชฺชนฺติ สํโยชนาภินิเวสวินิพนฺธาฯ ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ…เป.… อปิ นุ ตํ อนุปาทาย อุปฺปเชฺชยฺยุํ สํโยชนาภินิเวสวินิพนฺธา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’…เป.… ‘‘เอวํ ปสฺสํ…เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ อฏฺฐมํฯ

๙. ทุติยอภินิเวสสุตฺตํ

๑๕๘. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กึ อุปาทาย, กึ อภินิวิสฺส อุปฺปชฺชนฺติ สํโยชนาภินิเวสวินิพนฺธาโชฺฌสานา’’ติ? [วินิพนฺธา อโชฺฌสานาติ (สี. ก.)] ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป.… ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส อุปฺปชฺชนฺติ สํโยชนาภินิเวสวินิพนฺธาโชฺฌสานาฯ เวทนาย สติ … สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส อุปฺปชฺชนฺติ สํโยชนาภินิเวสวินิพนฺธาโชฺฌสานาฯ ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ…เป.… อปิ นุ ตํ อนุปาทาย อุปฺปเชฺชยฺยุํ สํโยชนาภินิเวสวินิพนฺธาโชฺฌสานา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’…เป.… ‘‘เอวํ ปสฺสํ…เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ นวมํฯ

๑๐. อานนฺทสุตฺตํ

๑๕๙. สาวตฺถินิทานํ ฯ อถ โข อายสฺมา อานโนฺท เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา…เป.… ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สาธุ เม, ภนฺเต, ภควา สํขิตฺเตน ธมฺมํ เทเสตุ, ยมหํ ภควโต ธมฺมํ สุตฺวา เอโก วูปกโฏฺฐ อปฺปมโตฺต อาตาปี ปหิตโตฺต วิหเรยฺย’’นฺติฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญสิ, อานนฺท, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ [โน เหตํ ภนฺเตฯ ตสฺมาติหานนฺท ยํ กิญฺจิ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ…เป.… ทฏฺฐพฺพํฯ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)]ฯ ‘‘เอวํ ปสฺสํ…เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ ทสมํฯ

ทิฏฺฐิวโคฺค ปญฺจทสโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

อชฺฌตฺติกํ เอตํมม, โสอตฺตา โนจเมสิยา;
มิจฺฉาสกฺกายตฺตานุ เทฺว, อภินิเวสา อานเนฺทนาติฯ

อุปริปณฺณาสโก สมโตฺตฯ

ตสฺส อุปริปณฺณาสกสฺส วคฺคุทฺทานํ –

อโนตฺต ธมฺมกถิกา วิชฺชา, กุกฺกุฬํ ทิฏฺฐิปญฺจมํ;
ตติโย ปณฺณาสโก วุโตฺต, นิปาโตติ ปวุจฺจตีติ [นิปาโต เตน วุจฺจตีติ (สี. สฺยา. กํ.)]ฯ

ขนฺธสํยุตฺตํ สมตฺตํฯ

๒. ราธสํยุตฺตํ

๑. ปฐมวคฺค

๑. มารสุตฺตํ

๑๖๐. สาวตฺถินิทานํ ฯ อถ โข อายสฺมา ราโธ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา ราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ –

‘‘‘มาโร, มาโร’ติ, ภนฺเต, วุจฺจติฯ กิตฺตาวตา นุ โข, ภนฺเต, มาโร’’ติ? ‘‘รูเป โข, ราธ, สติ มาโร วา อสฺส มาเรตา วา โย วา ปน มียติฯ ตสฺมาติห ตฺวํ, ราธ, รูปํ มาโรติ ปสฺส, มาเรตาติ ปสฺส, มียตีติ ปสฺส, โรโคติ ปสฺส, คณฺฑโต ปสฺส, สลฺลนฺติ ปสฺส, อฆนฺติ ปสฺส, อฆภูตนฺติ ปสฺสฯ เย นํ เอวํ ปสฺสนฺติ เต สมฺมา ปสฺสนฺติฯ เวทนาย สติ… สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ มาโร วา อสฺส มาเรตา วา โย วา ปน มียติฯ ตสฺมาติห ตฺวํ, ราธ, วิญฺญาณํ มาโรติ ปสฺส, มาเรตาติ ปสฺส, มียตีติ ปสฺส, โรโคติ ปสฺส, คณฺฑโต ปสฺส, สลฺลนฺติ ปสฺส, อฆนฺติ ปสฺส, อฆภูตนฺติ ปสฺสฯ เย นํ เอวํ ปสฺสนฺติ, เต สมฺมา ปสฺสนฺตี’’ติฯ

‘‘สมฺมาทสฺสนํ ปน, ภนฺเต, กิมตฺถิย’’นฺติ? ‘‘สมฺมาทสฺสนํ โข, ราธ, นิพฺพิทตฺถํ’’ฯ ‘‘นิพฺพิทา ปน, ภนฺเต, กิมตฺถิยา’’ติ? ‘‘นิพฺพิทา โข, ราธ, วิราคตฺถา’’ฯ ‘‘วิราโค ปน, ภนฺเต , กิมตฺถิโย’’ติ? ‘‘วิราโค โข, ราธ, วิมุตฺตตฺโถ’’ฯ ‘‘วิมุตฺติ ปน, ภนฺเต, กิมตฺถิยา’’ติ? ‘‘วิมุตฺติ โข, ราธ, นิพฺพานตฺถา’’ฯ ‘‘นิพฺพานํ ปน, ภนฺเต, กิมตฺถิย’’นฺติ? ‘‘อจฺจยาสิ [อจฺจสรา (สี. สฺยา. กํ.), อสฺส (ปี.), อจฺจยา (ก.)], ราธ, ปญฺหํ, นาสกฺขิ ปญฺหสฺส ปริยนฺตํ คเหตุํฯ นิพฺพาโนคธญฺหิ, ราธ, พฺรหฺมจริยํ วุสฺสติ, นิพฺพานปรายนํ นิพฺพานปริโยสาน’’นฺติฯ ปฐมํฯ

๒. สตฺตสุตฺตํ

๑๖๑. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา ราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘สตฺโต, สตฺโต’ติ, ภนฺเต, วุจฺจติฯ กิตฺตาวตา นุ โข, ภนฺเต , สตฺโตติ วุจฺจตี’’ติ? ‘‘รูเป โข, ราธ, โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา, ตตฺร สตฺโต, ตตฺร วิสตฺโต, ตสฺมา สตฺโตติ วุจฺจติฯ เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา, ตตฺร สตฺโต, ตตฺร วิสตฺโต, ตสฺมา สตฺโตติ วุจฺจติ’’ฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, ราธ, กุมารกา วา กุมาริกาโย วา ปํสฺวาคารเกหิ กีฬนฺติฯ ยาวกีวญฺจ เตสุ ปํสฺวาคารเกสุ อวิคตราคา โหนฺติ อวิคตจฺฉนฺทา อวิคตเปมา อวิคตปิปาสา อวิคตปริฬาหา อวิคตตณฺหา, ตาว ตานิ ปํสฺวาคารกานิ อลฺลียนฺติ เกฬายนฺติ ธนายนฺติ [มนายนฺติ (สี. ปี. ก.)] มมายนฺติฯ ยโต จ โข, ราธ, กุมารกา วา กุมาริกาโย วา เตสุ ปํสฺวาคารเกสุ วิคตราคา โหนฺติ วิคตจฺฉนฺทา วิคตเปมา วิคตปิปาสา วิคตปริฬาหา วิคตตณฺหา, อถ โข ตานิ ปํสฺวาคารกานิ หตฺเถหิ จ ปาเทหิ จ วิกิรนฺติ วิธมนฺติ วิทฺธํเสนฺติ วิกีฬนิยํ [วิกีฬนิกํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] กโรนฺติฯ เอวเมว โข, ราธ, ตุเมฺหปิ รูปํ วิกิรถ วิธมถ วิทฺธํเสถ วิกีฬนิยํ กโรถ ตณฺหากฺขยาย ปฏิปชฺชถฯ เวทนํ วิกิรถ วิธมถ วิทฺธํเสถ วิกีฬนิยํ กโรถ ตณฺหากฺขยาย ปฏิปชฺชถฯ สญฺญํ… สงฺขาเร วิกิรถ วิธมถ วิทฺธํเสถ วิกีฬนิยํ กโรถ ตณฺหากฺขยาย ปฏิปชฺชถฯ วิญฺญาณํ วิกิรถ วิธมถ วิทฺธํเสถ วิกีฬนิยํ กโรถ ตณฺหากฺขยาย ปฏิปชฺชถฯ ตณฺหากฺขโย หิ, ราธ, นิพฺพาน’’นฺติฯ ทุติยํฯ

๓. ภวเนตฺติสุตฺตํ

๑๖๒. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา ราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘ภวเนตฺตินิโรโธ [ภวเนตฺติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)], ภวเนตฺตินิโรโธ’ติ [ภวเนตฺตีติ (สี. สฺยา. กํ.)], ภเนฺต, วุจฺจติฯ กตมา นุ โข, ภเนฺต, ภวเนตฺติ, กตโม ภวเนตฺตินิโรโธ’’ติ? ‘‘รูเป โข, ราธ, โย ฉโนฺท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย อุปยุปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา – อยํ วุจฺจติ ภวเนตฺติฯ เตสํ นิโรโธ [นิโรธา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ภวเนตฺตินิโรโธฯ เวทนาย… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ … วิญฺญาเณ โย ฉโนฺท…เป.… อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา – อยํ วุจฺจติ ภวเนตฺติฯ เตสํ นิโรโธ ภวเนตฺตินิโรโธ’’ติฯ ตติยํฯ

๔. ปริเญฺญยฺยสุตฺตํ

๑๖๓. สาวตฺถินิทานํฯ อายสฺมา ราโธ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ ราธํ ภควา เอตทโวจ –

‘‘ปริเญฺญยฺเย จ, ราธ, ธเมฺม เทเสสฺสามิ ปริญฺญญฺจ ปริญฺญาตาวิํ ปุคฺคลญฺจฯ ตํ สุณาหิ, สาธุกํ มนสิ กโรหิ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข อายสฺมา ราโธ ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ ภควา เอตทโวจ – ‘‘กตเม จ, ราธ, ปริเญฺญยฺยา ธมฺมา? รูปํ โข, ราธ, ปริเญฺญโยฺย ธโมฺม, เวทนา ปริเญฺญโยฺย ธโมฺม, สญฺญา ปริเญฺญโยฺย ธโมฺม, สงฺขารา ปริเญฺญโยฺย ธโมฺม, วิญฺญาณํ ปริเญฺญโยฺย ธโมฺมฯ อิเม วุจฺจนฺติ, ราธ, ปริเญฺญยฺยา ธมฺมาฯ กตมา จ, ราธ, ปริญฺญา? โย โข, ราธ, ราคกฺขโย โทสกฺขโย โมหกฺขโย – อยํ วุจฺจติ, ราธ, ปริญฺญาฯ กตโม จ, ราธ, ปริญฺญาตาวี ปุคฺคโล? ‘อรหา’ติสฺส วจนียํฯ ยฺวายํ อายสฺมา เอวํนาโม เอวํโคโตฺต – อยํ วุจฺจติ, ราธ, ปริญฺญาตาวี ปุคฺคโล’’ติฯ จตุตฺถํฯ

๕. สมณสุตฺตํ

๑๖๔. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ ราธํ ภควา เอตทโวจ – ‘‘ปญฺจิเม, ราธ, อุปาทานกฺขนฺธาฯ กตเม ปญฺจ? รูปุปาทานกฺขโนฺธ, เวทนุปาทานกฺขโนฺธ, สญฺญุปาทานกฺขโนฺธ , สงฺขารุปาทานกฺขโนฺธ, วิญฺญาณุปาทานกฺขโนฺธฯ เย หิ เกจิ, ราธ, สมณา วา พฺราหฺมณา วา อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ นปฺปชานนฺติ; น เม เต, ราธ, สมณา วา พฺราหฺมณา วา สมเณสุ วา สมณสมฺมตา พฺราหฺมเณสุ วา พฺราหฺมณสมฺมตา, น จ ปน เต อายสฺมโนฺต สามญฺญตฺถํ วา พฺรหฺมญฺญตฺถํ วา ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรนฺติฯ เย จ โข เกจิ, ราธ, สมณา วา พฺราหฺมณา วา อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานนฺติ; เต โข เม, ราธ, สมณา วา พฺราหฺมณา วา สมเณสุ เจว สมณสมฺมตา พฺราหฺมเณสุ จ พฺราหฺมณสมฺมตา , เต จ ปนายสฺมโนฺต สามญฺญตฺถญฺจ พฺรหฺมญฺญตฺถญฺจ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรนฺตี’’ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. ทุติยสมณสุตฺตํ

๑๖๕. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ ราธํ ภควา เอตทโวจ – ‘‘ปญฺจิเม, ราธ, อุปาทานกฺขนฺธาฯ กตเม ปญฺจ? รูปุปาทานกฺขโนฺธ…เป.… วิญฺญาณุปาทานกฺขโนฺธฯ เย หิ เกจิ, ราธ, สมณา วา พฺราหฺมณา วา อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ

สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ นปฺปชานนฺติ…เป…. สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรนฺตี’’ติฯ ฉฏฺฐํฯ

๗. โสตาปนฺนสุตฺตํ

๑๖๖. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ ราธํ ภควา เอตทโวจ – ‘‘ปญฺจิเม, ราธ, อุปาทานกฺขนฺธาฯ กตเม ปญฺจ? รูปุปาทานกฺขนฺโธ…เป…. วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธฯ ยโต โข, ราธ, อริยสาวโก อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาติ – อยํ วุจฺจติ, ราธ, อริยสาวโก โสตาปนฺโน อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปรายโน’’ติฯ สตฺตมํฯ

๘. อรหนฺตสุตฺตํ

๑๖๗. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ ราธํ ภควา เอตทโวจ – ‘‘ปญฺจิเม, ราธ, อุปาทานกฺขนฺธาฯ กตเม ปญฺจ? รูปุปาทานกฺขนฺโธ…เป…. วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธฯ ยโต โข, ราธ, ภิกฺขุ อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา อนุปาทาวิมุตฺโต โหติ – อยํ วุจฺจติ, ราธ, อรหํ ขีณาสโว วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทตฺโถ ปริกฺขีณภวสํโยชโน สมฺมทญฺญาวิมุตฺโต’’ติฯ อฏฺฐมํฯ

๙. ฉนฺทราคสุตฺตํ

๑๖๘. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ ราธํ ภควา เอตทโวจ – ‘‘รูเป โข, ราธ, โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา, ตํ ปชหถฯ เอวํ ตํ รูปํ ปหีนํ ภวิสฺสติ อุจฺฉินฺนมูลํ ตาลาวตฺถุกตํ อนภาวํกตํ อายตึ อนุปฺปาทธมฺมํฯ เวทนาย โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา, ตํ ปชหถ ฯ เอวํ สา เวทนา ปหีนา ภวิสฺสติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ สญฺญาย… สงฺขาเรสุ โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา, ตํ ปชหถฯ เอวํ เต สงฺขารา ปหีนา ภวิสฺสนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ วิญฺญาเณ โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา, ตํ ปชหถฯ เอวํ ตํ วิญฺญาณํ ปหีนํ ภวิสฺสติ…เป…. อนุปฺปาทธมฺม’’นฺติฯ นวมํฯ

๑๐. ทุติยฉนฺทราคสุตฺตํ

๑๖๙. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ ราธํ ภควา เอตทโวจ – ‘‘รูเป โข, ราธ, โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย อุปยุปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา, เต ปชหถฯ เอวํ ตํ รูปํ ปหีนํ ภวิสฺสติ อุจฺฉินฺนมูลํ ตาลาวตฺถุกตํ อนภาวํกตํ อายตึ อนุปฺปาทธมฺมํฯ เวทนาย โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย อุปยุปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา, เต ปชหถฯ เอวํ สา เวทนา ปหีนา ภวิสฺสติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ สญฺญาย… สงฺขาเรสุ โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย อุปยุปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา, เต ปชหถฯ เอวํ เต สงฺขารา ปหีนา ภวิสฺสนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ วิญฺญาเณ โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย อุปยุปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเว

สานุสยา, เต ปชหถฯ เอวํ ตํ วิญฺญาณํ ปหีนํ ภวิสฺสติ อุจฺฉินฺนมูลํ ตาลาวตฺถุกตํ อนภาวํกตํ อายตึ อนุปฺปาทธมฺม’’นฺติฯ ทสมํฯ

ราธสํยุตฺตสฺส ปฐโม วโคฺคฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

มาโร สโตฺต ภวเนตฺติ, ปริเญฺญยฺยา สมณา ทุเว;
โสตาปโนฺน อรหา จ, ฉนฺทราคาปเร ทุเวติฯ

๒. ทุติยวโคฺค

๑. มารสุตฺตํ

๑๗๐. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา ราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘มาโร, มาโร’ติ, ภเนฺต, วุจฺจติฯ กตโม นุ โข, ภเนฺต, มาโร’’ติ? ‘‘รูปํ โข, ราธ, มาโร, เวทนา มาโร, สญฺญา มาโร, สงฺขารา มาโร, วิญฺญาณํ มาโรฯ เอวํ ปสฺสํ, ราธ, สุตวา อริยสาวโก รูปสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติ, เวทนายปิ นิพฺพินฺทติ, สญฺญายปิ นิพฺพินฺทติ, สงฺขาเรสุปิ นิพฺพินฺทติ, วิญฺญาณสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติฯ นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ; วิราคา วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมิํ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาตี’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. มารธมฺมสุตฺตํ

๑๗๑. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา ราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘มารธโมฺม, มารธโมฺม’ติ, ภเนฺต, วุจฺจติฯ กตโม นุ โข, ภเนฺต, มารธโมฺม’’ติ? ‘‘รูปํ โข, ราธ, มารธโมฺม, เวทนา มารธโมฺม, สญฺญา มารธโมฺม, สงฺขารา มารธโมฺม, วิญฺญาณํ มารธโมฺมฯ เอวํ ปสฺสํ…เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ ทุติยํฯ

๓. อนิจฺจสุตฺตํ

๑๗๒. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา ราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘อนิจฺจํ, อนิจฺจ’นฺติ, ภเนฺต, วุจฺจติฯ กตมํ นุ โข, ภเนฺต, อนิจฺจ’’นฺติ? ‘‘รูปํ โข, ราธ, อนิจฺจํ, เวทนา อนิจฺจา, สญฺญา อนิจฺจา, สงฺขารา อนิจฺจา, วิญฺญาณํ อนิจฺจํฯ เอวํ ปสฺสํ…เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ ตติยํฯ

๔. อนิจฺจธมฺมสุตฺตํ

๑๗๓. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา ราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘อนิจฺจธโมฺม, อนิจฺจธโมฺม’ติ, ภเนฺต, วุจฺจติฯ กตโม นุ โข, ภเนฺต, อนิจฺจธโมฺม’’ติ? ‘‘รูปํ โข, ราธ, อนิจฺจธโมฺม, เวทนา อนิจฺจธโมฺม , สญฺญา อนิจฺจธโมฺม, สงฺขารา อนิจฺจธโมฺม, วิญฺญาณํ อนิจฺจธโมฺมฯ เอวํ ปสฺสํ…เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ จตุตฺถํฯ

๕. ทุกฺขสุตฺตํ

๑๗๔. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา ราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘ทุกฺขํ, ทุกฺข’นฺติ, ภนฺเต, วุจฺจติฯ กตมํ นุ โข, ภนฺเต, ทุกฺข’’นฺติ? ‘‘รูปํ โข, ราธ, ทุกฺขํ, เวทนา ทุกฺขา, สญฺญา ทุกฺขา, สงฺขารา ทุกฺขา, วิญฺญาณํ ทุกฺขํฯ เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. ทุกฺขธมฺมสุตฺตํ

๑๗๕. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา ราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘ทุกฺขธมฺโม, ทุกฺขธมฺโม’ติ, ภนฺเต, วุจฺจติฯ กตโม นุ โข, ภนฺเต, ทุกฺขธมฺโม’’ติ? ‘‘รูปํ โข, ราธ, ทุกฺขธมฺโม, เวทนา ทุกฺขธมฺโม, สญฺญา ทุกฺขธมฺโม, สงฺขารา ทุกฺขธมฺโม, วิญฺญาณํ ทุกฺขธมฺโมฯ เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ ฉฏฺฐํฯ

๗. อนตฺตสุตฺตํ

๑๗๖. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา ราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘อนตฺตา, อนตฺตา’ติ, ภนฺเต, วุจฺจติฯ กตโม นุ โข, ภนฺเต, อนตฺตา’’ติ? ‘‘รูปํ โข, ราธ, อนตฺตา, เวทนา อนตฺตา, สญฺญา อนตฺตา, สงฺขารา อนตฺตา, วิญฺญาณํ อนตฺตาฯ เอวํ ปสฺสํ…เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ สตฺตมํฯ

๘. อนตฺตธมฺมสุตฺตํ

๑๗๗. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา ราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘อนตฺตธมฺโม, อนตฺตธมฺโม’ติ, ภนฺเต, วุจฺจติฯ กตโม นุ โข, ภนฺเต, อนตฺตธมฺโม’’ติ? ‘‘รูปํ โข, ราธ, อนตฺตธมฺโม, เวทนา อนตฺตธมฺโม , สญฺญา อนตฺตธมฺโม, สงฺขารา อนตฺตธมฺโม, วิญฺญาณํ อนตฺตธมฺโมฯ เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ อฏฺฐมํฯ

๙.ขยธมฺมสุตฺตํ

๑๗๘. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา ราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘ขยธมฺโม, ขยธมฺโม’ติ, ภนฺเต, วุจฺจติฯ กตโม นุ โข, ภนฺเต, ขยธมฺโม’’ติ? ‘‘รูปํ โข, ราธ, ขยธมฺโม, เวทนา ขยธมฺโม, สญฺญา ขยธมฺโม, สงฺขารา ขยธมฺโม, วิญฺญาณํ ขยธมฺโมฯ เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ นวมํฯ

๑๐. วยธมฺมสุตฺตํ

๑๗๙. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา ราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘วยธมฺโม, วยธมฺโม’ติ, ภนฺเต, วุจฺจติฯ กตโม นุ โข, ภนฺเต, วยธมฺโม’’ติ? ‘‘รูปํ โข, ราธ, วยธมฺโม, เวทนา วยธมฺโม, สญฺญา วยธมฺโม, สงฺขารา วยธมฺโม, วิญฺญาณํ วยธมฺโม ฯ เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ ทสมํฯ

๑๑. สมุทยธมฺมสุตฺตํ

๑๘๐. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา ราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘สมุทยธมฺโม, สมุทยธมฺโม’ติ, ภนฺเต, วุจฺจติฯ กตโม นุ โข, ภนฺเต, สมุทยธมฺโม’’ติ? ‘‘รูปํ

โข, ราธ, สมุทยธมฺโม, เวทนา สมุทยธมฺโม, สญฺญา สมุทยธมฺโม, สงฺขารา สมุทยธมฺโม, วิญฺญาณํ สมุทยธมฺโมฯ เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ เอกาทสมํฯ

๑๒. นิโรธธมฺมสุตฺตํ

๑๘๑. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา ราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘นิโรธธมฺโม, นิโรธธมฺโม’ติ , ภนฺเต, วุจฺจติฯ กตโม นุ โข, ภนฺเต, นิโรธธมฺโม’’ติ? ‘‘รูปํ โข, ราธ, นิโรธธมฺโม, เวทนา นิโรธธมฺโม, สญฺญา นิโรธธมฺโม, สงฺขารา นิโรธธมฺโม, วิญฺญาณํ นิโรธธมฺโมฯ เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ ทฺวาทสมํฯ

ราธสํยุตฺตสฺส ทุติโย วคฺโคฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

มาโร จ มารธมฺโม จ, อนิจฺเจน อปเร ทุเว;
ทุกฺเขน จ ทุเว วุตฺตา, อนตฺเตน [อนตฺตเตหิ (สี. สฺยา. กํ.)] ตเถว จ;
ขยวยสมุทยํ, นิโรธธมฺเมน ทฺวาทสาติฯ

๓. อายาจนวคฺโค

๑-๑๑. มาราทิสุตฺตเอกาทสกํ

๑๘๒. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา ราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สาธุ เม, ภนฺเต, ภควา สํขิตฺเตน ธมฺมํ เทเสตุ, ยมหํ ภควโต ธมฺมํ สุตฺวา เอโก วูปกฏฺโฐ อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหเรยฺย’’นฺติฯ

‘‘โย โข, ราธ, มาโร; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ, ราโค ปหาตพฺโพ, ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพ [สีหฬโปตฺถเก ปน ‘‘ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพติ เอกํ สุตฺตํ, ตตฺร เต ราโค ปหาตพฺโพติ เอกํ สุตฺตํ, ตตฺร เต ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพติ เอกํ สุตฺต’’นฺติ เอวํ วิสุํ วิสุํ ตีณิ สุตฺตานิ วิภชิตฺวา ทสฺสิตานิฯ เอวมุปริสุตฺเตสุปิ]ฯ โก จ, ราธ, มาโร? รูปํ โข, ราธ, มาโร; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ, ราโค ปหาตพฺโพ, ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพ [สีหฬโปตฺถเก ปน ‘‘ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพติ เอกํ สุตฺตํ, ตตฺร เต ราโค ปหาตพฺโพติ เอกํ สุตฺตํ, ตตฺร เต ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพติ เอกํ สุตฺต’’นฺติ เอวํ วิสุํ วิสุํ ตีณิ สุตฺตานิ วิภชิตฺวา ทสฺสิตานิฯ เอวมุปริสุตฺเตสุปิ]ฯ เวทนา มาโร; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ…เป…. สญฺญา มาโร; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ…เป…. สงฺขารา มาโร; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ…เป…. วิญฺญาณํ มาโร; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ…เป…. โย โข, ราธ, มาโร; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ, ราโค ปหาตพฺโพ, ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพ’’ติฯ

๑๘๓. โย โข, ราธ, มารธมฺโม; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ, ราโค ปหาตพฺโพ, ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพ…เป….ฯ

๑๘๔. ยํ โข, ราธ, อนิจฺจํ…เป….ฯ

๑๘๕. โย โข, ราธ, อนิจฺจธมฺโม…เป….ฯ

๑๘๖. ยํ โข, ราธ, ทุกฺขํ…เป….ฯ

๑๘๗. โย โข, ราธ, ทุกฺขธมฺโม…เป….ฯ

๑๘๘. โย โข, ราธ, อนตฺตา…เป….ฯ

๑๘๙. โย โข, ราธ, อนตฺตธมฺโม…เป….ฯ

๑๙๐. โย โข, ราธ, ขยธมฺโม…เป….ฯ

๑๙๑. โย โข, ราธ, วยธมฺโม…เป….ฯ

๑๙๒. โย โข, ราธ, สมุทยธมฺโม; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ, ราโค ปหาตพฺโพ, ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพ…เป….ฯ

๑๒. นิโรธธมฺมสุตฺตํ

๑๙๓. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา ราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สาธุ เม, ภนฺเต, ภควา สํขิตฺเตน ธมฺมํ เทเสตุ, ยมหํ ภควโต ธมฺมํ สุตฺวา เอโก วูปกฏฺโฐ อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหเรยฺย’’นฺติฯ

‘‘โย โข, ราธ, นิโรธธมฺโม; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ, ราโค ปหาตพฺโพ, ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพฯ โก จ, ราธ, นิโรธธมฺโม? รูปํ โข, ราธ, นิโรธธมฺโม; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ…เป…. เวทนา นิโรธธมฺโม; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ…เป…. สญฺญา นิโรธธมฺโม; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ…เป…. สงฺขารา นิโรธธมฺโม; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ…เป…. วิญฺญาณํ นิโรธธมฺโม; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ…เป…. โย โข, ราธ, นิโรธธมฺโม; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ, ราโค ปหาตพฺโพ, ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพ’’ติ [สีหฬโปตฺถเก ปน อิมสฺมึ วคฺเค ฉตฺตึส สุตฺตานิ วิภตฺตานิ เอเกกํ สุตฺตํ ตีณิ ตีณิ กตฺวา, เอวํ จตุตฺถวคฺเคปิ]ฯ

อายาจนวโคฺค ตติโยฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

มาโร จ มารธมฺโม จ, อนิจฺเจน อปเร ทุเว;
ทุกฺเขน จ ทุเว วุตฺตา, อนตฺเตน ตเถว จ;
ขยวยสมุทยํ, นิโรธธมฺเมน ทฺวาทสาติฯ

๔. อุปนิสินฺนวคฺโค

๑-๑๑. มาราทิสุตฺตเอกาทสกํ

๑๙๔. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ ราธํ ภควา เอตทโวจ – ‘‘โย โข, ราธ, มาโร; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ, ราโค ปหาตพฺโพ, ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพฯ โก จ, ราธ, มาโร? รูปํ โข, ราธ, มาโร; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ…เป…. วิญฺญาณํ มาโร; ตตฺร

เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ…เป.… โย โข, ราธ, มาโร; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ, ราโค ปหาตพฺโพ, ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพ’’ติฯ

๑๙๕. โย โข, ราธ, มารธมฺโม; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ, ราโค ปหาตพฺโพ, ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพ…เป.…ฯ

๑๙๖. ยํ โข, ราธ, อนิจฺจํ…เป.…ฯ

๑๙๗. โย โข, ราธ, อนิจฺจธมฺโม…เป.…ฯ

๑๙๘. ยํ โข, ราธ, ทุกฺขํ…เป.…ฯ

๑๙๙. โย โข, ราธ, ทุกฺขธมฺโม…เป.…ฯ

๒๐๐. โย โข, ราธ, อนตฺตา…เป.…ฯ

๒๐๑. โย โข, ราธ, อนตฺตธมฺโม…เป.…ฯ

๒๐๒. โย โข, ราธ, ขยธมฺโม…เป.…ฯ

๒๐๓. โย โข, ราธ, วยธมฺโม…เป.…ฯ

๒๐๔. โย โข, ราธ, สมุทยธมฺโม; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ, ราโค ปหาตพฺโพ, ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพ…เป.…ฯ

๑๒. นิโรธธมฺมสุตฺตํ

๒๐๕. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ ราธํ ภควา เอตทโวจ – ‘‘โย โข, ราธ, นิโรธธมฺโม; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ, ราโค ปหาตพฺโพ, ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพฯ โก จ, ราธ, นิโรธธมฺโม? รูปํ โข, ราธ, นิโรธธมฺโม; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ, ราโค ปหาตพฺโพ, ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพฯ เวทนา…เป.… สญฺญา…เป.… สงฺขารา…เป.… วิญฺญาณํ นิโรธธมฺโม; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ, ราโค ปหาตพฺโพ, ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพฯ โย โข, ราธ, นิโรธธมฺโม; ตตฺร เต ฉนฺโท ปหาตพฺโพ, ราโค ปหาตพฺโพ, ฉนฺทราโค ปหาตพฺโพ’’ติฯ

อุปนิสินฺนวคฺโค จตุตฺโถฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

มาโร จ มารธมฺโม จ, อนิจฺเจน อปเร ทุเว;
ทุกฺเขน จ ทุเว วุตฺตา, อนตฺเตน ตเถว จ;
ขยวยสมุทยํ, นิโรธธมฺเมน ทฺวาทสาติฯ

ราธสํยุตฺตํ สมตฺตํฯ

๓. ทิฏฺฐิสํยุตฺตํ

๑. โสตาปตฺติวคฺโค

๑. วาตสุตฺตํ

๒๐๖. เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ ภควา เอตทโวจ – ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กึ อุปาทาย, กึ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘น วาตา วายนฺติ, น นชฺโช สนฺทนฺติ, น คพฺภินิโย วิชายนฺติ, น จนฺทิมสูริยา อุเทนฺติ วา อเปนฺติ วา เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’’’ติ?

‘‘ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา ภควํเนตฺติกา ภควํปฏิสรณาฯ สาธุ วต, ภนฺเต, ภควนฺตญฺเญว ปฏิภาตุ เอตสฺส ภาสิตสฺส อตฺโถฯ ภควโต สุตฺวา ภิกฺขู ธาเรสฺสนฺตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภิกฺขเว, สุณาถ, สาธุกํ มนสิ กโรถ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘น วาตา วายนฺติ, น นชฺโช สนฺทนฺติ, น คพฺภินิโย วิชายนฺติ, น จนฺทิมสูริยา อุเทนฺติ วา อเปนฺติ วา เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’ติฯ เวทนาย สติ…เป.… สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘น วาตา วายนฺติ, น นชฺโช สนฺทนฺติ, น คพฺภินิโย วิชายนฺติ, น จนฺทิมสูริยา อุเทนฺติ วา อเปนฺติ วา เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’ติฯ ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘น วาตา วายนฺติ, น นชฺโช สนฺทนฺติ, น คพฺภินิโย วิชายนฺติ, น จนฺทิมสูริยา อุเทนฺติ วา อเปนฺติ วา เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘เวทนา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา’’ติ… ‘‘สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘น วาตา วายนฺติ, น นชฺโช สนฺทนฺติ, น คพฺภินิโย วิชายนฺติ, น จนฺทิมสูริยา อุเทนฺติ วา อเปนฺติ วา เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยมฺปิทํ [ยมิทํ (อญฺญตฺถ)] ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจริตํ มนสา ตมฺปิ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘น วาตา วายนฺติ, น นชฺโช สนฺทนฺติ, น คพฺภินิโย วิชายนฺติ, น จนฺทิมสูริยา อุเทนฺติ วา อเปนฺติ วา เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘ยโต โข, ภิกฺขเว, อริยสาวกสฺส อิเมสุ จ [อิเมสุ ฉสุ (สี. สฺยา. กํ. ปี.) เอวมุปริปิ] ฐาเนสุ กงฺขา ปหีนา โหติ, ทุเกฺขปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ, ทุกฺขสมุทเยปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ, ทุกฺขนิโรเธปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทายปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก โสตาปโนฺน อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. เอตํมมสุตฺตํ

๒๐๗. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘กิสฺมิํ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กิํ อุปาทาย, กิํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป.… ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติฯ เวทนาย สติ…เป.… สญฺญาย สติ … สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’…เป.… ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’…เป.… อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยมฺปิทํ ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจริตํ มนสา ตมฺปิ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘ยโต โข, ภิกฺขเว, อริยสาวกสฺส อิเมสุ จ ฐาเนสุ กงฺขา ปหีนา โหติ, ทุเกฺขปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ…เป.… ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทายปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก โสตาปโนฺน อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’ติฯ ทุติยํฯ

๓. โสอตฺตาสุตฺตํ

๒๐๘. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘กิสฺมิํ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กิํ อุปาทาย, กิํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘โส อตฺตา, โส โลโก, โส เปจฺจ ภวิสฺสามิ นิโจฺจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธโมฺม’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป.…ฯ

‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘โส อตฺตา, โส โลโก, โส เปจฺจ ภวิสฺสามิ นิโจฺจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธโมฺม’ติ ฯ เวทนาย สติ…เป.… สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘โส อตฺตา, โส โลโก, โส เปจฺจ ภวิสฺสามิ นิโจฺจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธโมฺม’’’ติฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ ภนฺเต’’…เป.… อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘โส อตฺตา…เป.… อวิปริณามธโมฺม’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ ภนฺเต…เป.… อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘โส อตฺตา…เป.… อวิปริณามธโมฺม’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยมฺปิทํ ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจริตํ มนสา ตมฺปิ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต…เป.… อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘โส อตฺตา, โส โลโก, โส เปจฺจ ภวิสฺสามิ นิโจฺจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธโมฺม’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘ยโต โข, ภิกฺขเว, อริยสาวกสฺส อิเมสุ จ ฐาเนสุ กงฺขา ปหีนา โหติ, ทุเกฺขปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ…เป.… ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทายปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก โสตาปโนฺน อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’ติฯ ตติยํฯ

๔. โนจเมสิยาสุตฺตํ

๒๐๙. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กึ อุปาทาย, กึ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘โน จสฺสํ, โน จ เม สิยา, นาภวิสฺส, น เม ภวิสฺสตี’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป.…ฯ

‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘โน จสฺสํ, โน จ เม สิยา, นาภวิสฺส, น เม ภวิสฺสตี’ติฯ เวทนาย สติ… สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘โน จสฺสํ, โน จ เม สิยา, นาภวิสฺส, น เม ภวิสฺสตี’’’ติฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’…เป.… อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘โน จสฺสํ, โน จ เม สิยา, นาภวิสฺส, น เม ภวิสฺสตี’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต…เป.… อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘โน จสฺสํ, โน จ เม สิยา, นาภวิสฺส, น เม ภวิสฺสตี’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยมฺปิทํ ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจริตํ มนสา ตมฺปิ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต…เป.… อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘โน จสฺสํ, โน จ เม สิยา, นาภวิสฺส, น เม ภวิสฺสตี’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘ยโต โข, ภิกฺขเว, อริยสาวกสฺส อิเมสุ จ ฐาเนสุ กงฺขา ปหีนา โหติ, ทุเกฺขปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ…เป.… ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทายปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก โสตาปนฺโน อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปรายโน’’ติฯ จตุตฺถํฯ

๕. นตฺถิทินฺนสุตฺตํ

๒๑๐. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ กึ อุปาทาย, กึ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฏฺฐํ, นตฺถิ หุตํ, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ [สุกฺกฏทุกฺกฏานํ (สี. ปี.)] กมฺมานํ ผลํ วิปาโก; นตฺถิ อยํ โลโก, นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปิตา, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา; นตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา [สมคฺคตา (ก.)] สมฺมาปฏิปนฺนา เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺติฯ จาตุมหาภูติโก [จาตุมฺมหาภูติโก (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อยํ ปุริโส ยทา กาลงฺกโรติ ปถวี ปถวีกายํ อนุเปติ อนุปคจฺฉติ, อาโปอาโปกายํ อนุเปติ อนุปคจฺฉติ, เตโช เตโชกายํ อนุเปติ อนุปคจฺฉติ, วาโย วาโยกายํ อนุเปติ อนุปคจฺฉติฯ อากาสํ อินฺทฺริยานิ สงฺกมนฺติฯ อาสนฺทิปญฺจมา ปุริสา มตํ อาทาย คจฺฉนฺติฯ ยาว อาฬาหนา ปทานิ ปญฺญายนฺติฯ กาโปตกานิ อฏฺฐีนิ ภวนฺติฯ ภสฺสนฺตา อาหุติโยฯ ทตฺตุปญฺญตฺตํ ยทิทํ ทานํ [ทตฺตุปญฺญตฺตมิทํ ทานํ นาม (สพฺพตฺถ)]ฯ เตสํ ตุจฺฉํ มุสา วิลาโป เย เกจิ อตฺถิกวาทํ วทนฺติฯ พาเล จ ปณฺฑิเต จ กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชนฺติ วินสฺสนฺติ น โหนฺติ ปรํ มรณา’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป.… ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฏฺฐํ…เป.… กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชนฺติ วินสฺสนฺติ น โหนฺติ ปรํ มรณา’ติฯ เวทนาย สติ…เป.… สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ , วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฏฺฐํ…เป.… กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชนฺติ วินสฺสนฺติ น โหนฺติ ปรํ มรณา’’’ติฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต…เป…. อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฏฺฐํ…เป…. กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชนฺติ วินสฺสนฺติ น โหนฺติ ปรํ มรณา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต…เป…. อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฏฺฐํ…เป…. กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชนฺติ วินสฺสนฺติ น โหนฺติ ปรํ มรณา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยมฺปิทํ ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจริตํ มนสา ตมฺปิ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต…เป…. อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฏฺฐํ…เป…. เย เกจิ อตฺถิกวาทํ วทนฺติ; พาเล จ ปณฺฑิเต จ กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชนฺติ วินสฺสนฺติ น โหนฺติ ปรํ มรณา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘ยโต โข, ภิกฺขเว, อริยสาวกสฺส อิเมสุ จ ฐาเนสุ กงฺขา ปหีนา โหติ, ทุเกฺขปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ…เป…. ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทายปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว , อริยสาวโก โสตาปโนฺน อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. กโรโตสุตฺตํ

๒๑๑. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กึ อุปาทาย, กึ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘กโรโต การยโต ฉินฺทโต เฉทาปยโต ปจโต ปาจาปยโต โสจโต โสจาปยโต กิลมโต กิลมาปยโต ผนฺทโต ผนฺทาปยโต ปาณมติปาตยโต อทินฺนํ อาทิยโต สนฺธึ ฉินฺทโต นิโลฺลปํ หรโต เอกาคาริกํ กโรโต ปริปเนฺถ ติฏฺฐโต ปรทารํ คจฺฉโต มุสา ภณโต กโรโต น กรียติ ปาปํฯ ขุรปริยเนฺตน เจปิ จเกฺกน โย อิมิสฺสา ปถวิยา ปาเณ เอกมํสขลํ เอกมํสปุญฺชํ กเรยฺย, นตฺถิ ตโตนิทานํ ปาปํ, นตฺถิ ปาปสฺส อาคโมฯ ทกฺขิณํ เจปิ คงฺคาย ตีรํ คเจฺฉยฺย; หนโนฺต ฆาเตโนฺต ฉินฺทโนฺต เฉทาเปโนฺต ปจโนฺต ปาเจโนฺต, นตฺถิ ตโตนิทานํ ปาปํ, นตฺถิ ปาปสฺส อาคโมฯ อุตฺตรํ เจปิ คงฺคาย ตีรํ คเจฺฉยฺย; ททโนฺต ทาเปโนฺต ยชโนฺต ยชาเปโนฺต, นตฺถิ ตโตนิทานํ ปุญฺญํ, นตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโมฯ ทาเนน ทเมน สํยเมน สจฺจวเชฺชน นตฺถิ ปุญฺญํ นตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโม’’’ติฯ ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป…. ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘กโรโต การยโต…เป…. นตฺถิ ปุญฺญํ นตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโม’ติฯ เวทนาย สติ…เป…. สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘กโรโต การยโต…เป…. นตฺถิ ปุญฺญํ นตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโม’’’ติฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’…เป…. อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘กโรโต…เป…. นตฺถิ ปุญฺญํ นตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโม’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต…เป…. อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘กโรโต การยโต …เป.… นตฺถิ ปุญฺญํ นตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโม’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยมฺปิทํ ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจริตํ มนสา ตมฺปิ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต…เป…. อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘กโรโต การยโต…เป…. นตฺถิ ปุญฺญํ นตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโม’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘ยโต โข, ภิกฺขเว, อริยสาวกสฺส อิเมสุ จ ฐาเนสุ กงฺขา ปหีนา โหติ, ทุเกฺขปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ…เป…. ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทายปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก โสตาปโนฺน อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’ติฯ ฉฏฺฐํฯ

๗. เหตุสุตฺตํ

๒๑๒. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กึ อุปาทาย, กึ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘นตฺถิ เหตุ, นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานํ สํกิเลสายฯ อเหตู อปฺปจฺจยา สตฺตา สํกิลิสฺสนฺติฯ นตฺถิ เหตุ, นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานํ วิสุทฺธิยาฯ อเหตู อปฺปจฺจยา สตฺตา วิสุชฺฌนฺติฯ นตฺถิ พลํ นตฺถิ วีริยํ นตฺถิ ปุริสถาโม นตฺถิ ปุริสปรกฺกโมฯ สเพฺพ สตฺตา สเพฺพ ปาณา สเพฺพ ภูตา สเพฺพ ชีวา อวสา อพลา อวีริยา นิยติสงฺคติภาวปริณตา ฉเสฺววาภิชาตีสุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺตี’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภเนฺต, ธมฺมา…เป.… ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘นตฺถิ เหตุ, นตฺถิ ปจฺจโย…เป.… สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺตี’ติ ฯ เวทนาย สติ…เป.… สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘นตฺถิ เหตุ, นตฺถิ ปจฺจโย…เป.… สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺตี’’’ติฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภเนฺต…เป.… วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘นตฺถิ เหตุ, นตฺถิ ปจฺจโย…เป.… สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺตี’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภเนฺต…เป.… อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘นตฺถิ เหตุ, นตฺถิ ปจฺจโย…เป.… สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺตี’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ยมฺปิทํ ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจริตํ มนสา ตมฺปิ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภเนฺต…เป.… อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย…เป.… สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺตี’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภเนฺต’’ฯ

‘‘ยโต โข, ภิกฺขเว, อริยสาวกสฺส อิเมสุ จ ฐาเนสุ กงฺขา ปหีนา โหติ, ทุเกฺขปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ …เป.… ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทายปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก โสตาปโนฺน อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’ติฯ สตฺตมํฯ

๘. มหาทิฏฺฐิสุตฺตํ

๒๑๓. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กึ อุปาทาย, กึ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘สตฺติเม กายา อกฏา, อกฏวิธา, อนิมฺมิตา, อนิมฺมาตา, วญฺฌา, กูฏฏฺฐา, เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา; เต น อิญฺชนฺติ, น วิปริณมนฺติ [น วิปริณาเมนฺติ (ปี. ก.)], น อญฺญมญฺญํ พฺยาพาเธนฺติ; นาลํ อญฺญมญฺญสฺส สุขาย วา ทุกฺขาย วา สุขทุกฺขาย วาฯ กตเม สตฺต? ปถวีกาโย, อาโปกาโย, เตโชกาโย, วาโยกาโย, สุเข, ทุเกฺข, ชีเว สตฺตเมฯ อิเม สตฺต [ชีเวฯ สตฺติเม (พหูสุ)] กายา อกฏา, อกฏวิธา, อนิมฺมิตา, อนิมฺมาตา, วญฺฌา, กูฏฏฺฐา เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา; เต น อิญฺชนฺติ, น วิปริณมนฺติ, น อญฺญมญฺญํ พฺยาพาเธนฺติ; นาลํ อญฺญมญฺญสฺส สุขาย วา ทุกฺขาย วา สุขทุกฺขาย วาฯ โยปิ ติเณฺหน สเตฺถน สีสํ ฉินฺทติ, น โสปิ กญฺจิ [น โกจิ กญฺจิ (สี. สฺยา. กํ.), น โกจิ ตํ (ปี. ก.)] ชีวิตา โวโรเปติ; สตฺตนฺนํเตฺวว กายานมนฺตเรน สตฺถํ วิวรมนุปวิสติ [วิวรมนุปตติ (กตฺถจิ) ทีฆมชฺฌิเมสุปิ]ฯ จุทฺทส โข ปนิมานิ โยนิปมุขสตสหสฺสานิ สฏฺฐิ จ สตานิ ฉ จ สตานิ ปญฺจ จ กมฺมุโน สตานิ ปญฺจ จ กมฺมานิ, ตีณิ จ กมฺมานิ , กเมฺม จ อฑฺฒกเมฺม จ ทฺวฏฺฐิปฏิปทา, ทฺวฏฺฐนฺตรกปฺปา, ฉฬาภิชาติโย, อฏฺฐปุริสภูมิโย, เอกูนปญฺญาส อาชีวกสเต, เอกูนปญฺญาส ปริพฺพาชกสเต, เอกูนปญฺญาส นาควาสสเต, วีเส อินฺทฺริยสเต, ติํเส นิรยสเต, ฉตฺติํสรโชธาตุโย, สตฺต สญฺญีคพฺภา, สตฺต อสญฺญีคพฺภา, สตฺต นิคณฺฐิคพฺภา, สตฺต เทวา , สตฺต มานุสา, สตฺต เปสาจา, สตฺต สรา, สตฺต ปวุฏา [สปุฏา (ก.),

ปวุธา (ปี.)], สตฺต ปปาตา, สตฺต จ ปปาตสตานิ, สตฺต สุปินา, สตฺต สุปินสตานิ, จุลฺลาสีติ มหากปฺปิโน [มหากปฺปุโน (สี. ปี.)] สตสหสฺสานิ, ยานิ พาเล จ ปณฺฑิเต จ สนฺธาวิตฺวา สํสริตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสนฺติฯ ตตฺถ นตฺถิ อิมินาหํ สีเลน วา วเตน วา ตเปน วา พฺรหฺมจริเยน วา อปริปกฺกํ วา กมฺมํ ปริปาเจสฺสามิ; ปริปกฺกํ วา กมฺมํ ผุสฺส ผุสฺส พฺยนฺตีกริสฺสามีติ เหวํ นตฺถิ โทณมิเต สุขทุกฺเข ปริยนฺตกเต สํสาเร, นตฺถิ หายนวฑฺฒเน, นตฺถิ อุกฺกํสาวกํเสฯ เสยฺยถาปิ นาม สุตฺตคุเฬ ขิตฺเต นิเพฺพฐิยมานเมว ปเลติ; เอวเมว พาเล จ ปณฺฑิเต จ นิเพฺพฐิยมานา สุขทุกฺขํ ปเลนฺตี’’’ติ?

ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป.… ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘สตฺติเม กายา อกฏา, อกฏวิธา…เป.… สุขทุกฺขํ ปเลนฺตี’ติฯ เวทนาย สติ…เป.… สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘สตฺติเม กายา อกฏา, อกฏวิธา…เป.… สุขทุกฺขํ ปเลนฺตี’’’ติฯ ‘‘ตํ กิํ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’…เป.… ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘สตฺติเม กายา อกฏา อกฏวิธา…เป.… สุขทุกฺขํ ปเลนฺตี’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยมฺปิทํ ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจริตํ มนสา ตมฺปิ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต…เป.… อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘สตฺติเม กายา อกฏา อกฏวิธา…เป.… นิเพฺพฐิยมานา สุขทุกฺขํ ปเลนฺตี’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘ยโต โข, ภิกฺขเว, อริยสาวกสฺส อิเมสุ จ ฐาเนสุ กงฺขา ปหีนา โหติ, ทุเกฺขปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ…เป.… ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทายปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก โสตาปโนฺน อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’ติฯ อฏฺฐมํฯ

๙. สสฺสตทิฏฺฐิสุตฺตํ

๒๑๔. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘กิสฺมิํ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กิํ อุปาทาย, กิํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘สสฺสโต โลโก’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป.… ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘สสฺสโต โลโก’ติฯ เวทนาย สติ…เป.… สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘สสฺสโต โลโก’’’ติฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’…เป.… วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘สสฺสโต โลโก’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เวทนา … สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต…เป.… อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘สสฺสโต โลโก’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยมฺปิทํ ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจริตํ มนสา ตมฺปิ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘สสฺสโต โลโก’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘ยโต โข, ภิกฺขเว, อริยสาวกสฺส อิเมสุ จ ฐาเนสุ กงฺขา ปหีนา โหติ, ทุเกฺขปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ…เป.… ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทายปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก โสตาปโนฺน อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’ติฯ นวมํฯ

๑๐. อสสฺสตทิฏฺฐิสุตฺตํ

๒๑๕. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘กิสฺมิํ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กิํ อุปาทาย, กิํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘อสสฺสโต โลโก’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป…. ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ…เป…. วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’…เป…. อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – อสสฺสโต โลโกติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยมฺปิทํ ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจริตํ มนสา ตมฺปิ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต…เป…. อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘อสสฺสโต โลโก’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘ยโต โข, ภิกฺขเว, อริยสาวกสฺส อิเมสุ จ ฐาเนสุ กงฺขา ปหีนา โหติ, ทุเกฺขปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ…เป…. ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทายปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก โสตาปโนฺน อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’ติฯ ทสมํฯ

๑๑. อนฺตวาสุตฺตํ

๒๑๖. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘กิสฺมิํ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กิํ อุปาทาย, กิํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘อนฺตวา โลโก’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป…. นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’ติฯ เอกาทสมํฯ

๑๒. อนนฺตวาสุตฺตํ

๒๑๗. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘กิสฺมิํ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กิํ อุปาทาย, กิํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘อนนฺตวา โลโก’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป…. นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’ติฯ ทฺวาทสมํฯ

๑๓. ตํชีวํตํสรีรํสุตฺตํ

๒๑๘. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘กิสฺมิํ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กิํ อุปาทาย, กิํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’’’นฺติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป…. นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’ติฯ เตรสมํฯ

๑๔. อญฺญํชีวํอญฺญํสรีรํสุตฺตํ

๒๑๙. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘กิสฺมิํ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กิํ อุปาทาย, กิํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’’’นฺติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป…. นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’ติฯ จุทฺทสมํฯ

๑๕. โหติตถาคโตสุตฺตํ

๒๒๐. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘กิสฺมิํ นุ โข ภิกฺขเว, สติ, กิํ อุปาทาย, กิํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป…. นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’ติฯ ปนฺนรสมํฯ

๑๖. นโหติตถาคโตสุตฺตํ

๒๒๑. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กึ อุปาทาย, กึ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป.… นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’ติฯ โสฬสมํฯ

๑๗. โหติจนจโหติตถาคโตสุตฺตํ

๒๒๒. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กึ อุปาทาย , กึ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป.… นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’ติฯ สตฺตรสมํฯ

๑๘. เนวโหตินนโหติตถาคโตสุตฺตํ

๒๒๓. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กึ อุปาทาย, กึ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘เนว โหติ, น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป.… ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘เนว โหติ, น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ…เป.…ฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’…เป.… วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘เนว โหติ, น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยมฺปิทํ ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจริตํ มนสา ตมฺปิ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘เนว โหติ, น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘ยโต โข, ภิกฺขเว, อริยสาวกสฺส อิเมสุ จ ฐาเนสุ กงฺขา ปหีนา โหติ, ทุเกฺขปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ, ทุกฺขสมุทเยปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ, ทุกฺขนิโรเธปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทายปิสฺส กงฺขา ปหีนา โหติ – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก โสตาปโนฺน อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’ติฯ อฏฺฐารสมํ ฯ

โสตาปตฺติวโคฺคฯ

อฏฺฐารสเวยฺยากรณํ นิฏฺฐิตํฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

วาตํ เอตํ มม, โส อตฺตา โน จ เม สิยา;
นตฺถิ กโรโต เหตุ จ, มหาทิเฏฺฐน อฏฺฐมํฯ

สสฺสโต โลโก จ, อสสฺสโต จ อนฺตวา จ;
อนนฺตวา จ ตํ ชีวํ ตํ สรีรนฺติ;
อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรนฺติ จฯ

โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ;
น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ;

เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติฯ

๒. ทุติยคมนวโคฺค

๑. วาตสุตฺตํ

๒๒๔. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กึ อุปาทาย, กึ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘น วาตา วายนฺติ, น นชฺโช สนฺทนฺติ, น คพฺภินิโย วิชายนฺติ, น จนฺทิมสูริยา อุเทนฺติ วา อเปนฺติ วา, เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป.… ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘น วาตา วายนฺติ…เป.… เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’ติฯ เวทนาย สติ…เป.… สญฺญาย สติ…เป.… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘น วาตา วายนฺติ…เป.… เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’’’ติฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ , ภนฺเต’’…เป.… วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – น วาตา วายนฺติ…เป.… เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว, ทุเกฺข สติ, ทุกฺขํ อุปาทาย, ทุกฺขํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘น วาตา วายนฺติ…เป.… เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’’’ติฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’…เป.… วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย ‘น วาตา วายนฺติ…เป.… เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว, ทุเกฺข สติ, ทุกฺขํ อุปาทาย, ทุกฺขํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘น วาตา วายนฺติ, น นชฺโช สนฺทนฺติ, น คพฺภินิโย วิชายนฺติ, น จนฺทิมสูริยา อุเทนฺติ วา อเปนฺติ วา, เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’’’ติฯ ปฐมํฯ

๒๒๕-๒๔๐. (ปุริมวเคฺค วิย อฏฺฐารส เวยฺยากรณานิ วิตฺถาเรตพฺพานีติ ฯ) สตฺตรสมํฯ

๑๘. เนวโหตินนโหติสุตฺตํ

๒๔๑. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กึ อุปาทาย, กึ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป.… ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘เนว โหติ, น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติฯ เวทนาย สติ… สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘เนว โหติ, น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’’ติฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’…เป.… วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘เนว โหติ, น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว, ทุเกฺข สติ, ทุกฺขํ อุปาทาย, ทุกฺขํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘เนว โหติ, น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’’ติฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา … สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’…เป.… วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘เนว โหติ, น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว, ทุเกฺข สติ, ทุกฺขํ อุปาทาย ทุกฺขํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘เนว โหติ, น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’’ติฯ อฏฺฐารสมํฯ

๑๙. รูปีอตฺตาสุตฺตํ

๒๔๒. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กึ อุปาทาย , กึ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘รูปี อตฺตา โหติ, อโรโค ปรํ มรณา’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป.… ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘รูปี อตฺตา โหติ, อโรโค ปรํ มรณา’ติฯ เวทนาย สติ…เป.… สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘รูปี อตฺตา โหติ, อโรโค ปรํ มรณา’’’ติฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’…เป.… วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺเชยฺย – ‘รูปี อตฺตา โหติ, อโรโค ปรํ มรณา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว, ทุกฺเข สติ, ทุกฺขํ อุปาทาย, ทุกฺขํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘รูปี อตฺตา โหติ, อโรโค ปรํ มรณา’’’ติ? ‘‘เวทนา…เป.… ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว, ทุกฺเข สติ, ทุกฺขํ อุปาทาย, ทุกฺขํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘รูปี อตฺตา โหติ, อโรโค ปรํ มรณา’’’ติฯ เอกูนวีสติมํฯ

๒๐. อรูปีอตฺตาสุตฺตํ

๒๔๓. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กึ อุปาทาย, กึ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘อรูปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’’’ติ? (เปยฺยาโล) วีสติมํฯ

๒๑. รูปีจอรูปีจอตฺตาสุตฺตํ

๒๔๔. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘รูปี จ อรูปี จ อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’’ติ…เป.…ฯ เอกวีสติมํฯ

๒๒. เนวรูปีนารูปีอตฺตาสุตฺตํ

๒๔๕. ‘‘เนว รูปี นารูปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’’ติ…เป.…ฯ พาวีสติมํฯ

๒๓. เอกนฺตสุขีสุตฺตํ

๒๔๖. ‘‘เอกนฺตสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’’ติ…เป.…ฯ เตวีสติมํฯ

๒๔. เอกนฺตทุกฺขีสุตฺตํ

๒๔๗. ‘‘เอกนฺตทุกฺขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’’ติ…เป.…ฯ จตุวีสติมํฯ

๒๕. สุขทุกฺขีสุตฺตํ

๒๔๘. ‘‘สุขทุกฺขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’’ติ…เป.…ฯ ปญฺจวีสติมํฯ

๒๖. อทุกฺขมสุขีสุตฺตํ

๒๔๙. ‘‘อทุกฺขมสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา… เป.… ‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘อทุกฺขมสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’ติฯ เวทนาย สติ… สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘อทุกฺขมสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’’’ติฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’…เป.… วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺเชยฺย – ‘อทุกฺขมสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว, ทุกฺเข สติ, ทุกฺขํ อุปาทาย, ทุกฺขํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘อทุกฺขมสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’’’ติฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’…เป.… วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺเชยฺย – ‘อทุกฺขมสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว , ทุกฺเข สติ, ทุกฺขํ อุปาทาย, ทุกฺขํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘อทุกฺขมสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’’’ติฯ ฉพฺพีสติมํฯ

ทุติยเปยฺยาโลฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

วาตํ เอตํ มม โส, อตฺตา โน จ เม สิยา;
นตฺถิ กโรโต เหตุ จ, มหาทิเฏฺฐน อฏฺฐมํฯ

สสฺสโต อสสฺสโต เจว, อนฺตานนฺตวา จ วุจฺจติ;
ตํ ชีวํ อญฺญํ ชีวญฺจ, ตถาคเตน จตฺตาโรฯ

รูปี อตฺตา โหติ, อรูปี จ อตฺตา โหติ;
รูปี จ อรูปี จ อตฺตา โหติ;
เนว รูปี นารูปี อตฺตา โหติ, เอกนฺตสุขี อตฺตา โหติฯ

เอกนฺตทุกฺขี อตฺตา โหติ, สุขทุกฺขี อตฺตา โหติ;
อทุกฺขมสุขี อตฺตา โหติ, อโรโค ปรํ มรณาติ;
อิเม ฉพฺพีสติ สุตฺตา, ทุติยวาเรน เทสิตาฯ

๓. ตติยคมนวโคฺค

๑. นวาตสุตฺตํ

๒๕๐. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กึ อุปาทาย, กึ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘น วาตา วายนฺติ, น นโชฺช สนฺทนฺติ, น คพฺภินิโย วิชายนฺติ, น จนฺทิมสูริยา อุเทนฺติ วา อเปนฺติ วา เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป.…ฯ

‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – น วาตา วายนฺติ…เป.… เวทนาย สติ… สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปา

ทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘น วาตา วายนฺติ…เป…. เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิต า’’’ติฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’…เป…. วิปริณาม ธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘น วาตา วายนฺติ…เป…. เอสิกฏฺฐายิฏฺ ฐิตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว, ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํฯ ตสฺมึ สติ, ตทุปาทาย, เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘น วาตา วายนฺติ, น นโชฺช สนฺทนฺติ, น คพฺภินิโย วิชายนฺติ, น จนฺทิมสูริยา อุเทนฺติ วา อเปนฺติ วา เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’’’ติฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ , ภนฺเต’’…เป…. วิปริณามธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘น วาตา วายนฺติ…เป…. เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว, ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํฯ ตสฺมึ สติ, ตทุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘น วาตา วายนฺติ…เป…. เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’’’ติฯ ปฐมํฯ

๒๕๑-๒๗๔. (ทุติยวเคฺค วิย จตุวีสติ สุตฺตานิ ปูเรตพฺพานิฯ) ปญฺจวีสติมํฯ

๒๖. อทุกฺขมสุขีสุตฺตํ

๒๗๕. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กึ อุปาทาย, กึ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘อทุกฺขมสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป….ฯ

‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘อทุกฺขมสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’ติฯ เวทนาย สติ …เป…. สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘อทุกฺขมสุขี อตฺตา โหติ, อโรโค ปรํ มรณา’’’ติฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’…เป…. วิปริณาม ธมฺมํ, อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘อทุกฺขมสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว, ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํฯ ตสฺมึ สติ, ตทุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘อทุกฺขมสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’’’ติฯ ‘‘เวทนา…เป…. สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’…เป…. วิปริณาม ธมฺมํ , อปิ นุ ตํ อนุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปเชฺชยฺย – ‘อทุกฺขมสุขี อตฺตา โหติ, อโรโค ปรํ มรณา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว, ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํฯ ตสฺมึ สติ, ตทุปาทาย เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘อทุกฺขมสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’’’ติฯ ฉพฺพีสติมํฯ

ตติยเปยฺยาโลฯ

๔. จตุตฺถคมนวโคฺค

๑. นวาตสุตฺตํ

๒๗๖. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘กิสฺมึ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ กึ อุปาทาย, กึ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘น วาตา วายนฺติ, น นโชฺช สนฺทนฺติ , น คพฺภินิโย วิชายนฺติ, น จนฺทิมสูริยา อุ เทนฺติ วา อเปนฺติ วา เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป….ฯ

‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘น วาตา วายนฺติ…เป…. เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’ติฯ เวทนาย สติ…เป…. สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘น วาตา วายนฺติ…เป…. เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา’’’ติฯ ‘‘ตํ กิํ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เวทนา … สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘ตสฺมาติห , ภิกฺขเว, ยํ กิญฺจิ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา, โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ รูปํ – ‘เนตํ มม , เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ ยา กาจิ เวทนา… ยา กาจิ สญฺญา… เย เกจิ สงฺขารา… ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ วิญฺญาณํ – ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ

‘‘เอวํ ปสฺสํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตี’’ติฯ ปฐมํฯ

๒๗๗-๓๐๐. (ทุติยวเคฺค วิย จตฺวีสติ สุตฺตานิ ปูเรตพฺพานิฯ) ปญฺจวีสติมํฯ

๒๖. อทุกฺขมสุขีสุตฺตํ

๓๐๑. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘กิสฺมิํ นุ โข, ภิกฺขเว, สติ, กิํ อุปาทาย, กิํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘อทุกฺขมสุขี อตฺตา โหติ, อโรโค ปรํ มรณา’’’ติ? ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา…เป. …ฯ

‘‘รูเป โข, ภิกฺขเว, สติ, รูปํ อุปาทาย, รูปํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘อทุกฺขมสุขี อตฺตา โหติ, อโรโค ปรํ มรณา’ติฯ เวทนาย สติ… สญฺญาย สติ… สงฺขาเรสุ สติ… วิญฺญาเณ สติ, วิญฺญาณํ อุปาทาย, วิญฺญาณํ อภินิวิสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ – ‘อทุกฺขมสุขี อตฺตา โหติ, อโรโค ปรํ มรณา’’’ติฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต ’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

‘‘ตสฺมาติห, ภิกฺขเว, ยํ กิญฺจิ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ รูปํ – ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ ยา กาจิ เวทนา… ยา กาจิ

สญฺญา… เย เกจิ สงฺขารา… ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา, โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ วิญฺญาณํ – 'เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา'''ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ

''เอวํ ปสฺสํ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก รูปสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติ, เวทนายปิ นิพฺพินฺทติ, สญฺญายปิ นิพฺพินฺทติ, สงฺขาเรสุปิ นิพฺพินฺทติ, วิญฺญาณสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติฯ นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ; วิราคา วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมิํ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ 'ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ , นาปรํ อิตฺถตฺตายา'ติ ปชานาตี''ติฯ ฉพฺพีสติมํฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

ปุริมคมเน อฏฺฐารส เวยฺยากรณา;
ทุติยคมเน ฉพฺพีสํ วิตฺถาเรตพฺพานิฯ

ตติยคมเน ฉพฺพีสํ วิตฺถาเรตพฺพานิ;
จตุตฺถคมเน ฉพฺพีสํ วิตฺถาเรตพฺพานิฯ

ทิฏฺฐิสํยุตฺตํ สมตฺตํฯ

๔. โอกฺกนฺตสํยุตฺตํ

๑. จกฺขุสุตฺตํ

๓๐๒. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘จกฺขุํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํ วิปริณามิ อญฺญถาภาวิ; โสตํ อนิจฺจํ วิปริณามิ อญฺญถาภาวิ; ฆานํ อนิจฺจํ วิปริณามิ อญฺญถาภาวิ; ชิวฺหา อนิจฺจา วิปริณามี อญฺญถาภาวี [วิปริณามินี อญฺญถาภาวินี (?)]; กาโย อนิโจฺจ วิปริณามี อญฺญถาภาวี; มโน อนิโจฺจ วิปริณามี อญฺญถาภาวีฯ โย, ภิกฺขเว, อิเม ธเมฺม เอวํ สทฺทหติ อธิมุจฺจติ – อยํ วุจฺจติ สทฺธานุสารี, โอกฺกโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ, สปฺปุริสภูมึ โอกฺกโนฺต, วีติวโตฺต ปุถุชฺชนภูมึ; อภโพฺพ ตํ กมฺมํ กาตุํ, ยํ กมฺมํ กตฺวา นิรยํ วา ติรจฺฉานโยนึ วา เปตฺติวิสยํ วา อุปปเชฺชยฺย; อภโพฺพ จ [อภโพฺพว (สี. สฺยา. กํ.)] ตาว กาลํ กาตุํ ยาว น โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกโรติ’’ฯ

‘‘ยสฺส โข, ภิกฺขเว, อิเม ธมฺมา เอวํ ปญฺญาย มตฺตโส นิชฺฌานํ ขมนฺติ, อยํ วุจฺจติ – ‘ธมฺมานุสารี, โอกฺกโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ, สปฺปุริสภูมึ โอกฺกโนฺต, วีติวโตฺต ปุถุชฺชนภูมึ; อภโพฺพ ตํ กมฺมํ กาตุํ, ยํ กมฺมํ กตฺวา นิรยํ วา ติรจฺฉานโยนึ วา เปตฺติวิสยํ วา อุปปเชฺชยฺย; อภโพฺพ จ ตาว กาลํ กาตุํ ยาว น โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกโรติ’ฯ โย, ภิกฺขเว, อิเม ธเมฺม เอวํ ปชานาติ เอวํ ปสฺสติ, อยํ วุจฺจติ – ‘โสตาปโนฺน อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. รูปสุตฺตํ

๓๐๓. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘รูปา, ภิกฺขเว, อนิจฺจา วิปริณามิโน อญฺญถาภาวิโน; สทฺทา อนิจฺจา วิปริณามิโน อญฺญถาภาวิโน; คนฺธา อนิจฺจา วิปริณามิโน อญฺญถาภาวิโน ; รสา อนิจฺจา วิปริณามิโน อญฺญถาภาวิโน; โผฏฺฐพฺพา อนิจฺจา วิปริณามิโน อญฺญถาภาวิโน; ธมฺมา อนิจฺจา วิปริณามิโน อญฺญถาภาวิโนฯ โย , ภิกฺขเว, อิเม ธเมฺม เอวํ สทฺทหติ อธิมุจฺจติ, อยํ วุจฺจติ สทฺธานุสารี, โอกฺกโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ, สปฺปุริสภูมึ โอกฺกโนฺต, วีติวโตฺต ปุถุชฺชนภูมึ; อภโพฺพ ตํ กมฺมํ กาตุํ, ยํ กมฺมํ กตฺวา นิรยํ วา ติรจฺฉานโยนึ วา เปตฺติวิสยํ วา อุปปเชฺชยฺย; อภโพฺพ จ ตาว กาลํ กาตุํ ยาว น โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกโรติ’’ฯ

‘‘ยสฺส โข, ภิกฺขเว, อิเม ธมฺมา เอวํ ปญฺญาย มตฺตโส นิชฺฌานํ ขมนฺติ, อยํ วุจฺจติ – ‘ธมฺมานุสารี, โอกฺกโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ, สปฺปุริสภูมึ โอกฺกโนฺต, วีติวโตฺต ปุถุชฺชนภูมึ; อภโพฺพ ตํ กมฺมํ กาตุํ, ยํ กมฺมํ กตฺวา นิรยํ วา ติรจฺฉานโยนึ วา เปตฺติวิสยํ วา อุปปเชฺชยฺย; อภโพฺพ จ ตาว กาลํ กาตุํ ยาว น โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกโรติ’ฯ โย, ภิกฺขเว, อิเม ธเมฺม เอวํ ปชานาติ เอวํ ปสฺสติ, อยํ วุจฺจติ – ‘โสตาปโนฺน อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโน’’’ติฯ ทุติยํฯ

๓. วิญฺญาณสุตฺตํ

๓๐๔. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘จกฺขุวิญฺญาณํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํ วิปริณามิ อญฺญถาภาวิ; โสตวิญฺญาณํ... ฆานวิญฺญาณํ... ชิวฺหาวิญฺญาณํ... กายวิญฺญาณํ... มโนวิญฺญาณํ อนิจฺจํ วิปริณามิ อญฺญถาภาวิฯ โย ภิกฺขเว...เป.... สโมฺพธิปรายโน’’ติฯ ตติยํฯ

๔. สมฺผสฺสสุตฺตํ

๓๐๕. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘จกฺขุสมฺผโสฺส, ภิกฺขเว, อนิโจฺจ วิปริณามี อญฺญถาภาวี ; โสตสมฺผโสฺส… ฆานสมฺผโสฺส… ชิวฺหาสมฺผโสฺส… กายสมฺผโสฺส… มโนสมฺผโสฺส อนิโจฺจ วิปริณามี อญฺญถาภาวีฯ โย, ภิกฺขเว, อิเม ธเมฺม เอวํ สทฺทหติ อธิมุจฺจติ, อยํ วุจฺจติ ‘สทฺธานุสารี…เป…. สโมฺพธิปรายโน’’’ติฯ จตุตฺถํฯ

๕. สมฺผสฺสชาสุตฺตํ

๓๐๖. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘จกฺขุสมฺผสฺสชา, ภิกฺขเว, เวทนา อนิจฺจา วิปริณามี อญฺญถาภาวี; โสตสมฺผสฺสชา เวทนา…เป…. ฆานสมฺผสฺสชา เวทนา…เป…. ชิวฺหาสมฺผสฺสชา เวทนา…เป…. กายสมฺผสฺสชา เวทนา…เป…. มโนสมฺผสฺสชา เวทนา อนิจฺจา วิปริณามี อญฺญถาภาวีฯ โย, ภิกฺขเว, อิเม ธเมฺม เอวํ สทฺทหติ อธิมุจฺจติ, อยํ วุจฺจติ ‘สทฺธานุสารี…เป.… สโมฺพธิปรายโน’’’ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. รูปสญฺญาสุตฺตํ

๓๐๗. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘รูปสญฺญา, ภิกฺขเว, อนิจฺจา วิปริณามี อญฺญถาภาวี; สทฺทสญฺญา… คนฺธสญฺญา… รสสญฺญา… โผฎฺฐพฺพสญฺญา… ธมฺมสญฺญา อนิจฺจา วิปริณามี อญฺญถาภาวีฯ โย, ภิกฺขเว, อิเม ธเมฺม เอวํ สทฺทหติ อธิมุจฺจติ, อยํ วุจฺจติ ‘สทฺธานุสารี…เป…. สโมฺพธิปรายโน’’’ติฯ ฉฎฺฐํฯ

๗. รูปสเญฺจตนาสุตฺตํ

๓๐๘. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘รูปสเญฺจตนา, ภิกฺขเว, อนิจฺจา วิปริณามี อญฺญถาภาวี; สทฺทสเญฺจตนา… คนฺธสเญฺจตนา… รสสเญฺจตนา… โผฎฺฐพฺพสเญฺจตนา… ธมฺมสเญฺจตนา อนิจฺจา วิปริณามี อญฺญถาภาวีฯ โย, ภิกฺขเว, อิเม ธเมฺม เอวํ สทฺทหติ อธิมุจฺจติ, อยํ วุจฺจติ ‘สทฺธานุสารี…เป…. สโมฺพธิปรายโน’’’ติฯ สตฺตมํฯ

๘. รูปตณฺหาสุตฺตํ

๓๐๙. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘รูปตณฺหา, ภิกฺขเว, อนิจฺจา วิปริณามี อญฺญถาภาวี; สทฺทตณฺหา… คนฺธตณฺหา… รสตณฺหา… โผฎฺฐพฺพตณฺหา… ธมฺมตณฺหา อนิจฺจา วิปริณามี อญฺญถาภาวี ฯ โย, ภิกฺขเว, อิเม ธเมฺม เอวํ สทฺทหติ อธิมุจฺจติ, อยํ วุจฺจติ ‘สทฺธานุสารี…เป…. สโมฺพธิปรายโน’’’ติฯ อฎฺฐมํฯ

๙. ปถวีธาตุสุตฺตํ

๓๑๐. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘ปถวีธาตุ, ภิกฺขเว, อนิจฺจา วิปริณามี อญฺญถาภาวี; อาโปธาตุ… เตโชธาตุ… วาโยธาตุ… อากาสธาตุ… วิญฺญาณธาตุ อนิจฺจา วิปริณามี อญฺญถาภาวีฯ โย, ภิกฺขเว, อิเม ธเมฺม เอวํ สทฺทหติ อธิมุจฺจติ, อยํ วุจฺจติ ‘สทฺธานุสารี…เป…. สโมฺพธิปรายโน’’’ติฯ นวมํฯ

๑๐. ขนฺธสุตฺตํ

๓๑๑. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํ วิปริณามิ อญฺญถาภาวิ; เวทนา อนิจฺจา วิปริณามี อญฺญถาภาวี; สญฺญา… สงฺขารา อนิจฺจา วิปริณามิโน อญฺญถาภาวิโน; วิญฺญาณํ อนิจฺจํ วิปริณามิ อญฺญถาภาวิ ฯ โย, ภิกฺขเว, อิเม ธมฺเม เอวํ สทฺทหติ อธิมุจฺจติ, อยํ วุจฺจติ สทฺธานุสารี, โอกฺกนฺโต สมฺมตฺตนิยามํ , สปฺปุริสภูมึ โอกฺกนฺโต, วีติวตฺโต ปุถุชฺชนภูมึ; อภพฺโพ ตํ กมฺมํ กาตุํ, ยํ กมฺมํ กตฺวา นิรยํ วา ติรจฺฉานโยนึ วา เปตฺติวิสยํ วา อุปปชฺเชยฺย; อภพฺโพ จ ตาว กาลํ กาตุํ ยาว น โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกโรติ’’ฯ

‘‘ยสฺส โข, ภิกฺขเว, อิเม ธมฺมา เอวํ ปญฺญาย มตฺตโส นิชฺฌานํ ขมนฺติ, อยํ วุจฺจติ – ‘ธมฺมานุสารี, โอกฺกนฺโต สมฺมตฺตนิยามํ, สปฺปุริสภูมึ โอกฺกนฺโต, วีติวตฺโต ปุถุชฺชนภูมึ; อภพฺโพ ตํ กมฺมํ กาตุํ, ยํ กมฺมํ กตฺวา นิรยํ วา ติรจฺฉานโยนึ วา เปตฺติวิสยํ วา อุปปชฺเชยฺย; อภพฺโพ จ ตาว กาลํ กาตุํ ยาว น โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกโรติ’ฯ โย, ภิกฺขเว, อิเม ธมฺเม เอวํ ปชานาติ เอวํ ปสฺสติ, อยํ วุจฺจติ – ‘โสตาปนฺโน อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปรายโน’’’ติฯ ทสมํฯ

โอกฺกนฺตสํยุตฺตํ [โอกฺกนฺติกสํยุตฺตํ (ปี. ก.)] สมตฺตํฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

จกฺขุ รูปญฺจ วิญฺญาณํ, ผโสฺส จ เวทนาย จ;
สญฺญา จ เจตนา ตณฺหา, ธาตุ ขนฺเธน เต ทสาติฯ

๕. อุปฺปาทสํยุตฺตํ

๑. จกฺขุสุตฺตํ

๓๑๒. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘โย โข, ภิกฺขเว, จกฺขุสฺส อุปฺปาโท ฐิติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว, ทุกฺขเสฺสโส อุปฺปาโท, โรคานํ ฐิติ, ชรามรณสฺส ปาตุภาโวฯ โย โสตสฺส อุปฺปาโท ฐิติ…เป.… โย ฆานสฺส อุปฺปาโท ฐิติ… โย ชิวฺหาย อุปฺปาโท ฐิติ… โย กายสฺส อุปฺปาโท ฐิติ… โย มนสฺส อุปฺปาโท ฐิติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว, ทุกฺขเสฺสโส อุปฺปาโท, โรคานํ ฐิติ, ชรามรณสฺส ปาตุภาโวฯ โย จ, ภิกฺขเว, จกฺขุสฺส นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม, ทุกฺขเสฺสโส นิโรโธ, โรคานํ วูปสโม, ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโมฯ โย โสตสฺส นิโรโธ…เป.… โย ฆานสฺส นิโรโธ… โย ชิวฺหาย นิโรโธ… โย กายสฺส นิโรโธ… โย มนสฺส นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม, ทุกฺขเสฺสโส นิโรโธ, โรคานํ วูปสโม, ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. รูปสุตฺตํ

๓๑๓. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘โย โข, ภิกฺขเว, รูปานํ อุปฺปาโท ฐิติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว, ทุกฺขเสฺสโส อุปฺปาโท, โรคานํ ฐิติ, ชรามรณสฺส ปาตุภาโวฯ โย สทฺทานํ… โย คนฺธานํ… โย รสานํ… โย โผฏฺฐพฺพานํ… โย ธมฺมานํ อุปฺปาโท ฐิติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว, ทุกฺขเสฺสโส อุปฺปาโท, โรคานํ ฐิติ, ชรามรณสฺส ปาตุภาโวฯ โย จ โข, ภิกฺขเว, รูปานํ นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม, ทุกฺขเสฺสโส นิโรโธ, โรคานํ วูปสโม, ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโมฯ โย สทฺทานํ… โย คนฺธานํ… โย รสานํ… โย โผฏฺฐพฺพานํ… โย ธมฺมานํ นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม, ทุกฺขเสฺสโส นิโรโธ, โรคานํ วูปสโม, ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม’’ติฯ ทุติยํฯ

๓. วิญฺญาณสุตฺตํ

๓๑๔. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘โย โข, ภิกฺขเว, จกฺขุวิญฺญาณสฺส อุปฺปาโท ฐิติ…เป.… ชรามรณสฺส ปาตุภาโว…เป.… โย มโนวิญฺญาณสฺส อุปฺปาโท ฐิติ…เป.… ชรามรณสฺส ปาตุภาโวฯ โย จ โข, ภิกฺขเว, จกฺขุวิญฺญาณสฺส นิโรโธ…เป.… ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม…เป.… โย มโนวิญฺญาณสฺส นิโรโธ…เป.… ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม’’ติฯ ตติยํฯ

๔. สมฺผสฺสสุตฺตํ

๓๑๕. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘โย โข, ภิกฺขเว, จกฺขุสมฺผสฺสสฺส อุปฺปาโท ฐิติ…เป.… ชรามรณสฺส ปาตุภาโว…เป.… โย มโนสมฺผสฺสสฺส อุปฺปาโท ฐิติ…เป.… ชรามรณสฺส ปาตุภาโวฯ โย จ โข, ภิกฺขเว, จกฺขุสมฺผสฺสสฺส นิโรโธ…เป.… ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม…เป.… โย มโนสมฺผสฺสสฺส นิโรโธ…เป.… ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม’’ติฯ จตุตฺถํฯ

๕. สมฺผสฺสชสุตฺตํ

๓๑๖. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘โย โข, ภิกฺขเว, จกฺขุสมฺผสฺสชาย เวทนาย อุปฺปาโท ฐิติ…เป.… ชรามรณสฺส ปาตุภาโว…เป.…ฯ

โย มโนสมฺผสฺสชาย เวทนาย อุปฺปาโท ฐิติ…เป.… ชรามรณสฺส ปาตุภาโวฯ โย จ โข, ภิกฺขเว, จกฺขุสมฺผสฺสชาย เวทนาย นิโรโธ วูปสโม…เป.… ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม…เป.… โย มโนสมฺผสฺสชาย เวทนาย นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม, ทุกฺขเสฺสโส นิโรโธ, โรคานํ วูปสโม, ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม''ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. สญฺญาสุตฺตํ

๓๑๗. สาวตฺถินิทานํฯ ''โย โข, ภิกฺขเว, รูปสญฺญาย อุปฺปาโท ฐิติ…เป.… ชรามรณสฺส ปาตุภาโว…เป.… โย ธมฺมสญฺญาย อุปฺปาโท ฐิติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว, ทุกฺขเสฺสโส อุปฺปาโท, โรคานํ ฐิติ, ชรามรณสฺส ปาตุภาโวฯ โย จ โข, ภิกฺขเว, รูปสญฺญาย นิโรโธ…เป.… ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม…เป.… โย ธมฺมสญฺญาย นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม, ทุกฺขเสฺสโส นิโรโธ, โรคานํ วูปสโม, ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม''ติฯ ฉฏฺฐํฯ

๗. สเญฺจตนาสุตฺตํ

๓๑๘. สาวตฺถินิทานํ ฯ ''โย โข, ภิกฺขเว, รูปสเญฺจตนาย อุปฺปาโท ฐิติ…เป.… ชรามรณสฺส ปาตุภาโว…เป.… โย ธมฺมสเญฺจตนาย อุปฺปาโท ฐิติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว, ทุกฺขเสฺสโส อุปฺปาโท, โรคานํ ฐิติ, ชรามรณสฺส ปาตุภาโวฯ โย จ โข, ภิกฺขเว, รูปสเญฺจตนาย นิโรโธ…เป.… ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม…เป.… โย ธมฺมสเญฺจตนาย นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม, ทุกฺขเสฺสโส นิโรโธ, โรคานํ วูปสโม, ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม''ติฯ สตฺตมํฯ

๘. ตณฺหาสุตฺตํ

๓๑๙. สาวตฺถินิทานํ ฯ ''โย โข, ภิกฺขเว, รูปตณฺหาย อุปฺปาโท ฐิติ…เป.… ชรามรณสฺส ปาตุภาโว…เป.… โย ธมฺมตณฺหาย อุปฺปาโท ฐิติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว, ทุกฺขเสฺสโส อุปฺปาโท, โรคานํ ฐิติ, ชรามรณสฺส ปาตุภาโวฯ โย จ โข, ภิกฺขเว, รูปตณฺหาย นิโรโธ…เป.… ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม…เป.… โย ธมฺมตณฺหาย นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม, ทุกฺขเสฺสโส นิโรโธ, โรคานํ วูปสโม, ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม''ติฯ อฏฺฐมํฯ

๙. ธาตุสุตฺตํ

๓๒๐. สาวตฺถินิทานํฯ ''โย โข, ภิกฺขเว, ปถวีธาตุยา อุปฺปาโท ฐิติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว…เป.… ชรามรณสฺส ปาตุภาโว; โย อาโปธาตุยา… โย เตโชธาตุยา… โย วาโยธาตุยา… โย อากาสธาตุยา… โย วิญฺญาณธาตุยา อุปฺปาโท ฐิติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว, ทุกฺขเสฺสโส อุปฺปาโท, โรคานํ ฐิติ, ชรามรณสฺส ปาตุภาโวฯ โย จ โข, ภิกฺขเว, ปถวีธาตุยา นิโรโธ…เป.… ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม; โย อาโปธาตุยา นิโรโธ… โย เตโชธาตุยา นิโรโธ… โย วาโยธาตุยา นิโรโธ… โย อากาสธาตุยา นิโรโธ… โย วิญฺญาณธาตุยา นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม, ทุกฺขเสฺสโส นิโรโธ, โรคานํ วูปสโม, ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม''ติฯ นวมํฯ

๑๐. ขนฺธสุตฺตํ

๓๒๑. สาวตฺถินิทานํ ฯ ''โย โข, ภิกฺขเว, รูปสฺส อุปฺปาโท ฐิติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว, ทุกฺขเสฺสโส อุปฺปาโท, โรคานํ ฐิติ, ชรามรณสฺส ปาตุภาโวฯ โย เวทนาย… โย สญฺญาย… โย สงฺขารานํ… โย วิญฺญาณสฺส อุปฺปาโท ฐิติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว, ทุกฺขเสฺสโส อุปฺปา

โท, โรคานํ ฐิติ, ชรามรณสฺส ปาตุภาโวฯ โย จ โข, ภิกฺขเว, รูปสฺส นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม, ทุกฺขเสฺสโส นิโรโธ, โรคานํ วูปสโม, ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโมฯ โย เวทนาย… โย สญฺญาย… โย สงฺขารานํ… โย วิญฺญาณสฺส นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม, ทุกฺขเสฺสโส นิโรโธ, โรคานํ วูปสโม, ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม’’ติฯ ทสมํฯ

อุปฺปาทสํยุตฺตํ สมตฺตํฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

จกฺขุ รูปญฺจ วิญฺญาณํ, ผโสฺส จ เวทนาย จ;
สญฺญา จ เจตนา ตณฺหา, ธาตุ ขนฺธน เต ทสาติฯ

๖. กิเลสสํยุตฺตํ

๑. จกฺขุสุตฺตํ

๓๒๒. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘โย, ภิกฺขเว, จกฺขุสฺมิํ ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ โย โสตสฺมิํ ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ โย ฆานสฺมิํ ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ โย ชิวฺหาย ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ โย กายสฺมิํ ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ โย มนสฺมิํ ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ ยโต โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน อิเมสุ ฉสุ ฐาเนสุ เจตโส อุปกฺกิเลโส ปหีโน โหติ, เนกฺขมฺมนินฺนญฺจสฺส จิตฺตํ โหติฯ เนกฺขมฺมปริภาวิตํ จิตฺตํ กมฺมนิยํ ขายติ, อภิญฺญา สจฺฉิกรณีเยสุ ธมฺเมสู’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. รูปสุตฺตํ

๓๒๓. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘โย, ภิกฺขเว, รูเปสุ ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ โย สเทฺทสุ… โย คเนฺธสุ… โย รเสสุ… โย โผฎฺฐเพฺพสุ… โย ธเมฺมสุ ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ ยโต โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน อิเมสุ ฉสุ ฐาเนสุ เจตโส อุปกฺกิเลโส ปหีโน โหติ, เนกฺขมฺมนินฺนญฺจสฺส จิตฺตํ โหติฯ เนกฺขมฺมปริภาวิตํ จิตฺตํ กมฺมนิยํ ขายติ, อภิญฺญา สจฺฉิกรณีเยสุ ธเมฺมสู’’ติฯ ทุติยํฯ

๓. วิญฺญาณสุตฺตํ

๓๒๔. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘โย, ภิกฺขเว, จกฺขุวิญฺญาณสฺมิํ ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ โย โสตวิญฺญาณสฺมิํ… โย ฆานวิญฺญาณสฺมิํ… โย ชิวฺหาวิญฺญาณสฺมิํ… โย กายวิญฺญาณสฺมิํ… โย มโนวิญฺญาณสฺมิํ ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ ยโต โข , ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน อิเมสุ ฉสุ ฐาเนสุ เจตโส อุปกฺกิเลโส ปหีโน โหติ, เนกฺขมฺมนินฺนญฺจสฺส จิตฺตํ โหติฯ เนกฺขมฺมปริภาวิตํ จิตฺตํ กมฺมนิยํ ขายติ, อภิญฺญา สจฺฉิกรณีเยสุ ธเมฺมสู’’ติฯ ตติยํฯ

๔. สมฺผสฺสสุตฺตํ

๓๒๕. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘โย, ภิกฺขเว, จกฺขุสมฺผสฺสสฺมิํ ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ โย โสตสมฺผสฺสสฺมิํ… โย ฆานสมฺผสฺสสฺมิํ… โย ชิวฺหาสมฺผสฺสสฺมิํ… โย กายสมฺผสฺสสฺมิํ… โย มโนสมฺผสฺสสฺมิํ ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ ยโต โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน…เป.… อภิญฺญา สจฺฉิกรณีเยสุ ธเมฺมสู’’ติฯ จตุตฺถํฯ

๕. สมฺผสฺสชสุตฺตํ

๓๒๖. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘โย, ภิกฺขเว, จกฺขุสมฺผสฺสชาย เวทนาย ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ โย โสตสมฺผสฺสชาย เวทนาย… โย ฆานสมฺผสฺสชาย เวทนาย… โย ชิวฺหาสมฺผสฺสชาย เวทนาย… โย กายสมฺผสฺสชาย เวทนาย… โย มโนสมฺผสฺสชาย เวทนาย ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ ยโต โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน…เป.… อภิญฺญา สจฺฉิกรณีเยสุ ธเมฺมสู’’ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. สญฺญาสุตฺตํ

๓๒๗. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘โย, ภิกฺขเว, รูปสญฺญาย ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ โย สทฺทสญฺญาย… โย คนฺธสญฺญาย… โย รสสญฺญาย… โย โผฏฺฐพฺพสญฺญาย… โย ธมฺมสญฺญาย ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโส ฯ ยโต โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน…เป.… อภิญฺญา สจฺฉิกรณีเยสุ ธเมฺมสู’’ติฯ ฉฏฺฐํฯ

๗. สเญฺจตนาสุตฺตํ

๓๒๘. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘โย, ภิกฺขเว, รูปสเญฺจตนาย ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ โย สทฺทสเญฺจตนาย… โย คนฺธสเญฺจตนาย… โย รสสเญฺจตนาย… โย โผฏฺฐพฺพสเญฺจตนาย… โย ธมฺมสเญฺจตนาย ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ ยโต โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน…เป.… อภิญฺญา สจฺฉิกรณีเยสุ ธเมฺมสู’’ติฯ สตฺตมํฯ

๘. ตณฺหาสุตฺตํ

๓๒๙. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘โย, ภิกฺขเว, รูปตณฺหาย ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ โย สทฺทตณฺหาย… โย คนฺธตณฺหาย… โย รสตณฺหาย… โย โผฏฺฐพฺพตณฺหาย… โย ธมฺมตณฺหาย ฉนฺทราโค , จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ ยโต โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน…เป.… อภิญฺญา สจฺฉิกรณีเยสุ ธเมฺมสู’’ติฯ อฎฺฐมํฯ

๙. ธาตุสุตฺตํ

๓๓๐. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘โย, ภิกฺขเว, ปถวีธาตุยา ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ โย อาโปธาตุยา… โย เตโชธาตุยา… โย วาโยธาตุยา… โย อากาสธาตุยา… โย วิญฺญาณธาตุยา ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ ยโต โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน อิเมสุ ฉสุ ฐาเนสุ เจตโส อุปกฺกิเลโส ปหีโน โหติ, เนกฺขมฺมนินฺนญฺจสฺส จิตฺตํ โหติฯ เนกฺขมฺมปริภาวิตํ จิตฺตํ กมฺมนิยํ ขายติ, อภิญฺญา สจฺฉิกรณีเยสุ ธเมฺมสู’’ติฯ นวมํฯ

๑๐. ขนฺธสุตฺตํ

๓๓๑. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘โย, ภิกฺขเว, รูปสฺมิํ ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโส…เป.… โย วิญฺญาณสฺมิํ ฉนฺทราโค, จิตฺตเสฺสโส อุปกฺกิเลโสฯ ยโต โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน อิเมสุ ปญฺจสุ ฐาเนสุ เจตโส อุปกฺกิเลโส ปหีโน โหติ, เนกฺขมฺมนินฺนญฺจสฺส จิตฺตํ โหติฯ เนกฺขมฺมปริภาวิตํ จิตฺตํ กมฺมนิยํ ขายติ, อภิญฺญา สจฺฉิกรณีเยสุ ธเมฺมสู’’ติฯ ทสมํฯ

กิเลสสํยุตฺตํ สมตฺตํฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

จกฺขุ รูปญฺจ วิญฺญาณํ, ผโสฺส จ เวทนาย จ;
สญฺญา จ เจตนา ตณฺหา, ธาตุ ขเนฺธน เต ทสาติฯ

๗. สาริปุตฺตสํยุตฺตํ

๑. วิเวกชสุตฺตํ

๓๓๒. เอกํ สมยํ อายสฺมา สาริปุตฺโต สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อารามเฯ อถ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สาวตฺถึ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต เยน อนฺธวนํ เตนุปสงฺกมิ ทิวาวิหารายฯ อนฺธวนํ อโชฺคาเหตฺวา อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล ทิวาวิหารํ นิสีทิฯ

อถ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต เยน เชตวนํ อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราโม เตนุปสงฺกมิฯ อทฺทสา โข อายสฺมา อานนฺโท อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํฯ ทิสฺวาน อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ เอตทโวจ – ''วิปฺปสนฺนานิ โข เต, อาวุโส สาริปุตฺต, อินฺทฺริยานิ; ปริสุทฺโธ มุขวณฺโณ ปริโยทาโตฯ กตเมนายสฺมา สาริปุตฺโต อชฺช วิหาเรน วิหาสี''ติ?

''อิธาหํ, อาวุโส, วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรามิฯ ตสฺส มยฺหํ, อาวุโส, น เอวํ โหติ – 'อหํ ปฐมํ ฌานํ สมาปชฺชามี'ติ วา 'อหํ ปฐมํ ฌานํ สมาปนฺโน'ติ วา 'อหํ ปฐมา ฌานา วุฏฺฐิโต'ติ วา''ติฯ ''ตถา หิ ปนายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ทีฆรตฺตํ อหงฺการมมงฺการมานานุสยา สุสมูหตาฯ ตสฺมา อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส น เอวํ โหติ – 'อหํ ปฐมํ ฌานํ สมาปชฺชามี'ติ วา 'อหํ ปฐมํ ฌานํ สมาปนฺโน'ติ วา 'อหํ ปฐมา ฌานา วุฏฺฐิโต'ติ วา''ติฯ ปฐมํฯ

๒. อวิตกฺกสุตฺตํ

๓๓๓. สาวตฺถินิทานํ ฯ อทฺทสา โข อายสฺมา อานนฺโท…เป.… อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ เอตทโวจ – ''วิปฺปสนฺนานิ โข เต, อาวุโส สาริปุตฺต, อินฺทฺริยานิ; ปริสุทฺโธ มุขวณฺโณ ปริโยทาโตฯ กตเมนายสฺมา สาริปุตฺโต อชฺช วิหาเรน วิหาสี''ติ?

''อิธาหํ , อาวุโส, วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรามิฯ ตสฺส มยฺหํ, อาวุโส, น เอวํ โหติ – 'อหํ ทุติยํ ฌานํ สมาปชฺชามี'ติ วา 'อหํ ทุติยํ ฌานํ สมาปนฺโน'ติ วา 'อหํ ทุติยา ฌานา วุฏฺฐิโต'ติ วา''ติฯ ''ตถา หิ ปนายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ทีฆรตฺตํ อหงฺการมมงฺการมานานุสยา สุสมูหตาฯ ตสฺมา อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส น เอวํ โหติ – 'อหํ ทุติยํ ฌานํ สมาปชฺชามี'ติ วา 'อหํ ทุติยํ ฌานํ สมาปนฺโน'ติ วา 'อหํ ทุติยา ฌานา วุฏฺฐิโต'ติ วา''ติฯ ทุติยํฯ

๓. ปีติสุตฺตํ

๓๓๔. สาวตฺถินิทานํฯ อทฺทสา โข อายสฺมา อานนฺโท…เป.… ''วิปฺปสนฺนานิ โข เต, อาวุโส สาริปุตฺต, อินฺทฺริยานิ; ปริสุทฺโธ มุขวณฺโณ ปริโยทาโตฯ กตเมนายสฺมา สาริปุตฺโต อชฺช วิหาเรน วิหาสี''ติ?

''อิธาหํ, อาวุโส, ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหาสึ สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทมิ; ยํ ตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ 'อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี'ติ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิ

หรามิฯ ตสฺส มยฺหํ, อาวุโส, น เอวํ โหติ – ‘อหํ ตติยํ ฌานํ สมาปชฺชามี’ติ วา ‘อหํ ตติยํ ฌานํ สมาปนฺโน’ติ วา ‘อหํ ตติยา ฌานา วุฏฺฐิโต’ติ วา’’ติฯ ‘‘ตถา หิ ปนายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ทีฆรตฺตํ อหงฺการมมงฺการมานานุสยา สุสมูหตาฯ ตสฺมา อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส น เอวํ โหติ – ‘อหํ ตติยํ ฌานํ สมาปชฺชามี’ติ วา ‘อหํ ตติยํ ฌานํ สมาปนฺโน’ติ วา ‘อหํ ตติยา ฌานา วุฏฺฐิโต’ติ วา’’ติฯ ตติยํฯ

๔. อุเปกฺขาสุตฺตํ

๓๓๕. สาวตฺถินิทานํ ฯ อทฺทสา โข อายสฺมา อานนฺโท…เป…. ‘‘วิปฺปสนฺนานิ โข เต, อาวุโส สาริปุตฺต, อินฺทฺริยานิ; ปริสุทฺโธ มุขวณฺโณ ปริโยทาโตฯ กตเมนายสฺมา สาริปุตฺโต อชฺช วิหาเรน วิหาสี’’ติ?

‘‘อิธาหํ, อาวุโส, สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรามิฯ ตสฺส มยฺหํ, อาวุโส, น เอวํ โหติ – ‘อหํ จตุตฺถํ ฌานํ สมาปชฺชามี’ติ วา ‘อหํ จตุตฺถํ ฌานํ สมาปนฺโน’ติ วา ‘อหํ จตุตฺถา ฌานา วุฏฺฐิโต’ติ วา’’ติฯ ‘‘ตถา หิ ปนายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ทีฆรตฺตํ อหงฺการมมงฺการมานานุสยา สุสมูหตาฯ ตสฺมา อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส น เอวํ โหติ – ‘อหํ จตุตฺถํ ฌานํ สมาปชฺชามี’ติ วา ‘อหํ จตุตฺถํ ฌานํ สมาปนฺโน’ติ วา ‘อหํ จตุตฺถา ฌานา วุฏฺฐิโต’ติ วา’’ติฯ จตุตฺถํฯ

๕. อากาสานญฺจายตนสุตฺตํ

๓๓๖. สาวตฺถินิทานํ ฯ อทฺทสา โข อายสฺมา อานนฺโท…เป…. ‘‘อิธาหํ, อาวุโส, สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา อนนฺโต อากาโสติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรามิ…เป…. วุฏฺฐิโตติ วา’’ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. วิญฺญาณญฺจายตนสุตฺตํ

๓๓๗. สาวตฺถินิทานํฯ อทฺทสา โข อายสฺมา อานนฺโท…เป…. ‘‘อิธาหํ, อาวุโส, สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรามิ…เป…. วุฏฺฐิโตติ วา’’ติฯ ฉฏฺฐํฯ

๗. อากิญฺจญฺญายตนสุตฺตํ

๓๓๘. สาวตฺถินิทานํฯ อถ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต…เป…. ‘‘อิธาหํ, อาวุโส, สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม, นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรามิ…เป…. วุฏฺฐิโตติ วา’’ติฯ สตฺตมํฯ

๘. เนวสญฺญานาสญฺญายตนสุตฺตํ

๓๓๙. สาวตฺถินิทานํ ฯ อถ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต…เป…. ‘‘อิธาหํ, อาวุโส, อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรามิ…เป…. วุฏฺฐิโตติ วา’’ติฯ อฏฺฐมํฯ

๙. นิโรธสมาปตฺติสุตฺตํ

๓๔๐. สาวตฺถินิทานํฯ อถ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต…เป.… ฯ “อิธาหํ, อาวุโส, สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรามิฯ ตสฺส มยฺหํ, อาวุโส, น เอวํ โหติ – ‘อหํ สญฺญาเวทยิตนิโรธํ สมาปชฺชามี’ติ วา ‘อหํ สญฺญาเวทยิตนิโรธํ สมาปนฺโน’ติ วา ‘อหํ สญฺญาเวทยิตนิโรธา วุฏฺฐิโต’ติ วา’’ติฯ “ตถา หิ ปนายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ทีฆรตฺตํ อหงฺการมมงฺการมานานุสยา สุสมูหตาฯ ตสฺมา อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส น เอวํ โหติ – ‘อหํ สญฺญาเวทยิตนิโรธํ สมาปชฺชามี’ติ วา ‘อหํ สญฺญาเวทยิตนิโรธํ สมาปนฺโน’ติ วา ‘อหํ สญฺญาเวทยิตนิโรธา วุฏฺฐิโต’ติ วา’’ติฯ นวมํฯ

๑๐. สูจิมุขีสุตฺตํ

๓๔๑. เอกํ สมยํ อายสฺมา สาริปุตฺโต ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเปฯ อถ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ราชคเห ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ ราชคเห สปทานํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ตํ ปิณฺฑปาตํ อญฺญตรํ กุฏฺฏมูลํ [กุฑฺฑมูลํ (สี. สฺยา. กํ.), กุฑฺฑํ (ปี.)] นิสฺสาย ปริภุญฺชติฯ อถ โข สูจิมุขี ปริพฺพาชิกา เยนายสฺมา สาริปุตฺโต เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ เอตทโวจ –

“กึ นุ โข, สมณ, อโธมุโข ภุญฺชสี’’ติ? “น ขฺวาหํ, ภคินิ, อโธมุโข ภุญฺชามี’’ติฯ “เตน หิ, สมณ, อุพฺภมุโข [อุทฺธํมุโข (สี. อฏฺฐ.)] ภุญฺชสี’’ติ? “น ขฺวาหํ, ภคินิ, อุพฺภมุโข ภุญฺชามี’’ติฯ “เตน หิ, สมณ, ทิสามุโข ภุญฺชสี’’ติ? “น ขฺวาหํ, ภคินิ, ทิสามุโข ภุญฺชามี’’ติฯ “เตน หิ, สมณ, วิทิสามุโข ภุญฺชสี’’ติ? “น ขฺวาหํ, ภคินิ, วิทิสามุโข ภุญฺชามี’’ติฯ

“‘กึ นุ, สมณ, อโธมุโข ภุญฺชสี’ติ อิติ ปุฏฺโฐ สมาโน ‘น ขฺวาหํ, ภคินิ, อโธมุโข ภุญฺชามี’ติ วเทสิฯ ‘เตน หิ, สมณ, อุพฺภมุโข ภุญฺชสี’ติ อิติ ปุฏฺโฐ สมาโน ‘น ขฺวาหํ, ภคินิ, อุพฺภมุโข ภุญฺชามี’ติ วเทสิฯ ‘เตน หิ, สมณ, ทิสามุโข ภุญฺชสี’ติ อิติ ปุฏฺโฐ สมาโน ‘น ขฺวาหํ, ภคินิ, ทิสามุโข ภุญฺชามี’ติ วเทสิฯ ‘เตน หิ, สมณ, วิทิสามุโข ภุญฺชสี’ติ อิติ ปุฏฺโฐ สมาโน ‘น ขฺวาหํ, ภคินิ, วิทิสามุโข ภุญฺชามี’ติ วเทสิ’’ฯ

“กถญฺจรหิ , สมณ, ภุญฺชสี’’ติ? “เย หิ เกจิ, ภคินิ, สมณพฺราหฺมณา [สมณา วา พฺราหฺมณา วา (สี.) นิคมนวาเกฺย ปน สพฺพตฺถาปิ สมาโสเยว ทิสฺสติ] วตฺถุวิชฺชาติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิกํ [ชีวิตํ (ก.)] กเปฺปนฺติ, อิเม วุจฺจนฺติ, ภคินิ, สมณพฺราหฺมณา ‘อโธมุขา ภุญฺชนฺตี’ติฯ เย หิ เกจิ, ภคินิ, สมณพฺราหฺมณา นกฺขตฺตวิชฺชาติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิกํ กเปฺปนฺติ, อิเม วุจฺจนฺติ, ภคินิ, สมณพฺราหฺมณา ‘อุพฺภมุขา ภุญฺชนฺตี’ติฯ เย หิ เกจิ, ภคินิ, สมณพฺราหฺมณา ทูเตยฺยปหิณคมนานุโยคาย [… นุโยคา (สี. สฺยา. กํ. ปี.), … นุโยเคน (?)] มิจฺฉาชีเวน ชีวิกํ กเปฺปนฺติ, อิเม วุจฺจนฺติ, ภคินิ, สมณพฺราหฺมณา ‘ทิสามุขา ภุญฺชนฺตี’ติฯ เย หิ เกจิ, ภคินิ, สมณพฺราหฺมณา องฺควิชฺชาติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิกํ กเปฺปนฺติ, อิเม วุจฺจนฺติ, ภคินิ, สมณพฺราหฺมณา ‘วิทิสามุขา ภุญฺชนฺตี’’’ติฯ

“โส ขฺวาหํ, ภคินิ, น วตฺถุวิชฺชาติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิกํ กเปฺปมิ, น นกฺขตฺตวิชฺชาติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิกํ กเปฺปมิ, น ทูเตยฺยปหิณคมนานุโยคาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิกํ กเปฺปมิ, น องฺควิชฺชาติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิกํ กเปฺปมิฯ ธเมฺมน ภิกฺขํ ปริเยสามิ; ธเมฺมน ภิกฺขํ ปริเยสิตฺวา ภุญฺชามี’’ติฯ

อถ โข สูจิมุขี ปริพฺพาชิกา ราชคเห รถิยาย รถิยํ, สิงฺฆาฏเกน สิงฺฆาฏกํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาโรเจสิ – ‘‘ธมฺมิกํ สมณา สกฺยปุตฺติยา อาหารํ อาหาเรนฺติ; อนวชฺชํ [อนวเชฺชน (ก.)] สมณา สกฺยปุตฺติยา อาหารํ อาหาเรนฺติฯ เทถ สมณานํ สกฺยปุตฺติยานํ ปิณฺฑ''นฺติฯ ทสมํฯ

สาริปุตฺตสํยุตฺตํ สมตฺตํฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

วิเวกชํ อวิตกฺกํ, ปีติ อุเปกฺขา จตุตฺถกํ;
อากาสเญฺจว วิญฺญาณํ, อากิญฺจํ เนวสญฺญินา;
นิโรโธ นวโม วุโตฺต, ทสมํ สูจิมุขี จาติฯ

๘. นาคสํยุตฺตํ

๑. สุทฺธิกสุตฺตํ

๓๔๒. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘จตโสฺส อิมา, ภิกฺขเว, นาคโยนิโยฯ กตมา จตโสฺส? อณฺฑชา นาคา, ชลาพุชา นาคา, สํเสทชา นาคา, โอปปาติกา นาคา – อิมา โข, ภิกฺขเว, จตโสฺส นาคโยนิโย’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. ปณีตตรสุตฺตํ

๓๔๓. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘จตโสฺส อิมา, ภิกฺขเว, นาคโยนิโยฯ กตมา จตโสฺส? อณฺฑชา นาคา, ชลาพุชา นาคา, สํเสทชา นาคา, โอปปาติกา นาคาฯ ตตฺร , ภิกฺขเว, อณฺฑเชหิ นาเคหิ ชลาพุชา จ สํเสทชา จ โอปปาติกา จ นาคา ปณีตตราฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, อณฺฑเชหิ จ ชลาพุเชหิ จ นาเคหิ สํเสทชา จ โอปปาติกา จ นาคา ปณีตตราฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, อณฺฑเชหิ จ ชลาพุเชหิ จ สํเสทเชหิ จ นาเคหิ โอปปาติกา นาคา ปณีตตราฯ อิมา โข, ภิกฺขเว, จตโสฺส นาคโยนิโย’’ติฯ ทุติยํฯ

๓. อุโปสถสุตฺตํ

๓๔๔. เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ อถ โข อญฺญตโร ภิกฺขุ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกเจฺจ อณฺฑชา นาคา อุโปสถํ อุปวสนฺติ โวสฺสฎฺฐกายา จ ภวนฺตี’’ติ?

‘‘อิธ , ภิกฺขุ, เอกจฺจานํ อณฺฑชานํ นาคานํ เอวํ โหติ – ‘มยํ โข ปุเพฺพ กาเยน ทฺวยการิโน อหุมฺห, วาจาย ทฺวยการิโน, มนสา ทฺวยการิโนฯ เต มยํ กาเยน ทฺวยการิโน, วาจาย ทฺวยการิโน, มนสา ทฺวยการิโน, กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อณฺฑชานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปนฺนาฯ สเจชฺช มยํ กาเยน สุจริตํ จเรยฺยาม, วาจาย สุจริตํ จเรยฺยาม, มนสา สุจริตํ จเรยฺยาม, เอวํ มยํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคติํ สคฺคํ โลกํ อุปปเชฺชยฺยามฯ หนฺท, มยํ เอตรหิ กาเยน สุจริตํ จราม, วาจาย สุจริตํ จราม, มนสา สุจริตํ จรามา’ติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกเจฺจ อณฺฑชา นาคา อุโปสถํ อุปวสนฺติ โวสฺสฎฺฐกายา จ ภวนฺตี’’ติฯ ตติยํฯ

๔. ทุติยอุโปสถสุตฺตํ

๓๔๕. สาวตฺถินิทานํ ฯ อถ โข อญฺญตโร ภิกฺขุ เยน ภควา…เป.… เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกเจฺจ ชลาพุชา นาคา อุโปสถํ อุปวสนฺติ โวสฺสฎฺฐกายา จ ภวนฺตี’’ติ? ‘‘อิธ, ภิกฺขุ…เป.… อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกเจฺจ ชลาพุชา นาคา อุโปสถํ อุปวสนฺติ โวสฺสฎฺฐกายา จ ภวนฺตี’’ติฯ จตุตฺถํฯ

๕. ตติยอุโปสถสุตฺตํ

๓๔๖. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภนฺเต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกเจฺจ สํเสทชา นาคา อุโปสถํ อุปวสนฺติ โวสฺสฏฺฐกายา จ ภวนฺตี’’ติ? ‘‘อิธ, ภิกฺขุ…เป…. อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกเจฺจ สํเสทชา นาคา อุโปสถํ อุปวสนฺติ โวสฺสฏฺฐกายา จ ภวนฺตี’’ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. จตุตฺถอุโปสถสุตฺตํ

๓๔๗. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภนฺเต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกเจฺจ โอปปาติกา นาคา อุโปสถํ อุปวสนฺติ โวสฺสฏฺฐกายา จ ภวนฺตี’’ติ?

‘‘อิธ, ภิกฺขุ, เอกจฺจานํ โอปปาติกานํ นาคานํ เอวํ โหติ – ‘มยํ โข ปุพฺเพ กาเยน ทฺวยการิโน อหุมฺห, วาจาย ทฺวยการิโน, มนสา ทฺวยการิโนฯ เต มยํ กาเยน ทฺวยการิโน, วาจาย ทฺวยการิโน, มนสา ทฺวยการิโน, กายสฺส เภทา ปรํ มรณา โอปปาติกานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปนฺนาฯ สเจชฺช มยํ กาเยน สุจริตํ จเรยฺยาม , วาจาย… มนสา สุจริตํ จเรยฺยาม, เอวํ มยํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปเชฺชยฺยามฯ หนฺท, มยํ เอตรหิ กาเยน สุจริตํ จราม, วาจาย… มนสา สุจริตํ จรามา’ติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกเจฺจ โอปปาติกา นาคา อุโปสถํ อุปวสนฺติ โวสฺสฏฺฐกายา จ ภวนฺตี’’ติฯ ฉฏฺฐํฯ

๗. สุตสุตฺตํ

๓๔๘. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภนฺเต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อณฺฑชานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติ ?

‘‘อิธ, ภิกฺขุ, เอกโจฺจ กาเยน ทฺวยการี โหติ, วาจาย ทฺวยการี โหติ, มนสา ทฺวยการี โหติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘อณฺฑชา นาคา ทีฆายุกา วณฺณวนฺโต สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อณฺฑชานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปเชฺชยฺย’นฺติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อณฺฑชานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อณฺฑชานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติฯ สตฺตมํฯ

๘. ทุติยสุตสุตฺตํ

๓๔๙. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภนฺเต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ชลาพุชานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติ?…เป…. อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ชลาพุชานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตีติฯ อฏฺฐมํฯ

๙. ตติยสุตสุตฺตํ

๓๕๐. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภนฺเต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สํเสทชานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติ?…เป…. อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สํเสทชานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตีติฯ นวมํฯ

๑๐. จตุตฺถสุตฺตํ

๓๕๑. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภนฺเต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกจฺโจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา โอปปาติกานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติ?

‘‘อิธ, ภิกฺขุ, เอกจฺโจ กาเยน ทฺวยการี โหติ, วาจาย ทฺวยการี, มนสา ทฺวยการีฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘โอปปาติกา นาคา ทีฆายุกา วณฺณวนฺโต สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา โอปปาติกานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปเชฺชยฺย’นฺติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา โอปปาติกานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกจฺโจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา โอปปาติกานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติฯ ทสมํฯ

๑๑-๒๐. อณฺฑชทานูปการสุตฺตทสกํ

๓๕๒-๓๖๑. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภนฺเต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกจฺโจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อณฺฑชานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติ?

‘‘อิธ, ภิกฺขุ, เอกจฺโจ กาเยน ทฺวยการี โหติ, วาจาย ทฺวยการี, มนสา ทฺวยการีฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘อณฺฑชา นาคา ทีฆายุกา วณฺณวนฺโต สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อณฺฑชานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปเชฺชยฺย’นฺติฯ โส อนฺนํ เทติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อณฺฑชานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ…เป.… อุปปชฺชตีติ…เป.… โส ปานํ เทติ…เป.… วตฺถํ เทติ…เป.… ยานํ เทติ…เป.… มาลํ เทติ…เป.… คนฺธํ เทติ…เป.… วิเลปนํ เทติ…เป.… เสยฺยํ เทติ…เป.… อาวสถํ เทติ…เป.… ปทีเปยฺยํ เทติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อณฺฑชานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกจฺโจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อณฺฑชานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติฯ วีสติมํฯ

๒๑-๕๐. ชลาพุชาทิทานูปการสุตฺตตฺตึสกํ

๓๖๒-๓๙๑. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภนฺเต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกจฺโจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ชลาพุชานํ นาคานํ…เป.… สํเสทชานํ นาคานํ…เป.… โอปปาติกานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติ?

‘‘อิธ, ภิกฺขุ, เอกจฺโจ กาเยน ทฺวยการี โหติ, วาจาย ทฺวยการี, มนสา ทฺวยการีฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘โอปปาติกา นาคา ทีฆายุกา วณฺณวนฺโต สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา โอปปาติกานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปเชฺชยฺย’นฺติฯ โส อนฺนํ เทติ…เป.… ปานํ เทติ…เป.… ปทีเปยฺยํ เทติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา โอปปาติกานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกจฺโจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา โอปปาติกานํ นาคานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติฯ

(อิมินา เปยฺยาเลน ทส ทส สุตฺตนฺตา กาตพฺพาฯ เอวํ จตูสุ โยนีสุ จตฺตาลีสํ เวยฺยากรณา โหนฺติฯ ปุริเมหิ ปน ทสหิ สุตฺตเนฺตหิ สห โหนฺติ ปณฺณาสสุตฺตนฺตาติฯ)

นาคสํยุตฺตํ สมตฺตํฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

สุทฺธิกํ ปณีตตรํ, จตุโร จ อุโปสถา;
ตสฺส สุตํ จตุโร จ, ทานูปการา จ ตาลีสํ;
ปณฺณาส ปิณฺฑิโต สุตฺตา, นาคมฺหิ สุปฺปกาสิตาติฯ

๙. สุปณฺณสํยุตฺตํ

๑. สุทฺธิกสุตฺตํ

๓๙๒. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘จตโสฺส อิมา, ภิกฺขเว, สุปณฺณโยนิโยฯ กตมา จตโสฺส? อณฺฑชา สุปณฺณา, ชลาพุชา สุปณฺณา, สํเสทชา สุปณฺณา, โอปปาติกา สุปณฺณา – อิมา โข, ภิกฺขเว, จตโสฺส สุปณฺณโยนิโย’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. หรนฺติสุตฺตํ

๓๙๓. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘จตโสฺส อิมา, ภิกฺขเว, สุปณฺณโยนิโยฯ กตมา จตโสฺส? อณฺฑชา…เป.… อิมา โข, ภิกฺขเว, จตโสฺส สุปณฺณโยนิโยฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, อณฺฑชา สุปณฺณา อณฺฑเชว นาเค หรนฺติ, น ชลาพุเช, น สํเสทเช, น โอปปาติเกฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ชลาพุชา สุปณฺณา อณฺฑเช จ ชลาพุเช จ นาเค หรนฺติ, น สํเสทเช, น โอปปาติเกฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, สํเสทชา สุปณฺณา อณฺฑเช จ ชลาพุเช จ สํเสทเช จ นาเค หรนฺติ, น โอปปาติเกฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, โอปปาติกา สุปณฺณา อณฺฑเช จ ชลาพุเช จ สํเสทเช จ โอปปาติเก จ นาเค หรนฺติฯ อิมา โข, ภิกฺขเว, จตโสฺส สุปณฺณโยนิโย’’ติฯ ทุติยํฯ

๓. ทฺวยการีสุตฺตํ

๓๙๔. สาวตฺถินิทานํฯ อญฺญตโร ภิกฺขุ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อณฺฑชานํ สุปณฺณานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติ? ‘‘อิธ, ภิกฺขุ, เอกโจฺจ กาเยน ทฺวยการี โหติ, วาจาย ทฺวยการี, มนสา ทฺวยการีฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘อณฺฑชา สุปณฺณา ทีฆายุกา วณฺณวโนฺต สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อณฺฑชานํ สุปณฺณานํ สหพฺยตํ อุปปเชฺชยฺย’นฺติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อณฺฑชานํ สุปณฺณานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย , เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อณฺฑชานํ สุปณฺณานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติฯ ตติยํฯ

๔-๖. ทุติยาทิทฺวยการีสุตฺตตฺติกํ

๓๙๕-๓๙๗. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ชลาพุชานํ สุปณฺณานํ…เป.… สํเสทชานํ สุปณฺณานํ…เป.… โอปปาติกานํ สุปณฺณานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติ? ‘‘อิธ, ภิกฺขุ, เอกโจฺจ กาเยน ทฺวยการี โหติ, วาจาย ทฺวยการี, มนสา ทฺวยการีฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘โอปปาติกา สุปณฺณา ทีฆายุกา วณฺณวโนฺต สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา โอปปาติกานํ สุปณฺณานํ สหพฺยตํ อุปปเชฺชยฺย’นฺติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา โอปปาติกานํ สุปณฺณานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา โอปปาติกานํ สุปณฺณานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติฯ ฉฎฺฐํฯ

๗-๑๖. อณฺฑชทานูปการสุตฺตทสกํ

๓๙๘-๔๐๗. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อณฺฑชานํ สุปณฺณานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติ? ‘‘อิธ, ภิกฺขุ, เอกโจฺจ กาเยน ทฺวยการี โหติ, วาจาย ทฺวยการี, มนสา ทฺวยการีฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘อณฺฑชา สุปณฺณา ทีฆายุกา วณฺณวโนฺต สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อณฺฑชานํ สุปณฺณานํ สหพฺยตํ อุปปเชฺชยฺย’นฺติฯ โส อนฺนํ เทติ…เป.… ปานํ เทติ… วตฺถํ เทติ… ยานํ เทติ… มาลํ เทติ… คนฺธํ เทติ… วิเลปนํ เทติ… เสยฺยํ เทติ… อาวสถํ เทติ… ปทีเปยฺยํ เทติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อณฺฑชานํ สุปณฺณานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อณฺฑชานํ สุปณฺณานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติฯ โสฬสมํฯ

๑๗-๔๖. ชลาพุชาทิทานูปการสุตฺตตึสกํ

๔๐๘-๔๓๗. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ชลาพุชานํ สุปณฺณานํ…เป.… สํเสทชานํ สุปณฺณานํ…เป.… โอปปาติกานํ สุปณฺณานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติ? ‘‘อิธ, ภิกฺขุ, เอกโจฺจ กาเยน ทฺวยการี โหติ, วาจาย ทฺวยการี, มนสา ทฺวยการีฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘โอปปาติกา สุปณฺณา ทีฆายุกา วณฺณวโนฺต สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา โอปปาติกานํ สุปณฺณานํ สหพฺยตํ อุปปเชฺชยฺย’นฺติฯ โส อนฺนํ เทติ…เป.… ปานํ เทติ…เป.… ปทีเปยฺยํ เทติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา โอปปาติกานํ สุปณฺณานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา โอปปาติกานํ สุปณฺณานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติฯ ฉจตฺตาลีสมํฯ

(เอวํ ปิณฺฑเกน ฉจตฺตาลีสํ สุตฺตนฺตา โหนฺติฯ)

สุปณฺณสํยุตฺตํ สมตฺตํฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

สุทฺธิกํ หรนฺติ เจว, ทฺวยการี จ จตฺโร;
ทานูปการา ตาลีสํ, สุปเณฺณ สุปฺปกาสิตาติฯ

๑๐. คนฺธพฺพกายสํยุตฺตํ

๑. สุทฺธิกสุตฺตํ

๔๓๘. เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม …เป…. ภควา เอตทโวจ – ‘‘คนฺธพฺพกายิเก โว, ภิกฺขเว, เทเว เทเสสฺสามิฯ ตํ สุณาถฯ กตมา จ, ภิกฺขเว, คนฺธพฺพกายิกา เทวา? สนฺติ, ภิกฺขเว, มูลคเนฺธ อธิวตฺถา เทวาฯ สนฺติ, ภิกฺขเว, สารคเนฺธ อธิวตฺถา เทวาฯ สนฺติ, ภิกฺขเว, เผคฺคุคเนฺธ อธิวตฺถา เทวาฯ สนฺติ, ภิกฺขเว, ตจคเนฺธ อธิวตฺถา เทวาฯ สนฺติ, ภิกฺขเว, ปปฏิกคเนฺธ อธิวตฺถา เทวาฯ สนฺติ, ภิกฺขเว, ปตฺตคเนฺธ อธิวตฺถา เทวาฯ สนฺติ, ภิกฺขเว, ปุปฺผคเนฺธ อธิวตฺถา เทวาฯ สนฺติ, ภิกฺขเว, ผลคเนฺธ อธิวตฺถา เทวาฯ สนฺติ, ภิกฺขเว, รสคเนฺธ อธิวตฺถา เทวาฯ สนฺติ, ภิกฺขเว, คนฺธคเนฺธ อธิวตฺถา เทวาฯ อิเม วุจฺจนฺติ, ภิกฺขเว, คนฺธพฺพกายิกา เทวา’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. สุจริตสุตฺตํ

๔๓๙. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา คนฺธพฺพกายิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติ? ‘‘อิธ, ภิกฺขุ, เอกโจฺจ กาเยน สุจริตํ จรติ, วาจาย สุจริตํ จรติ, มนสา สุจริตํ จรติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘คนฺธพฺพกายิกา เทวา ทีฆายุกา วณฺณวโนฺต สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา คนฺธพฺพกายิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปเชฺชยฺย’นฺติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา คนฺธพฺพกายิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ , เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา คนฺธพฺพกายิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติฯ ทุติยํฯ

๓. มูลคนฺธทาตาสุตฺตํ

๔๔๐. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา มูลคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติ ? ‘‘อิธ, ภิกฺขุ, เอกโจฺจ กาเยน สุจริตํ จรติ, วาจาย สุจริตํ จรติ, มนสา สุจริตํ จรติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘มูลคเนฺธ อธิวตฺถา เทวา ทีฆายุกา วณฺณวโนฺต สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา มูลคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปเชฺชยฺย’นฺติฯ โส ทาตา โหติ มูลคนฺธานํฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา มูลคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ…เป…. เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา มูลคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติฯ ตติยํฯ

๔-๑๒. สารคนฺธาทิทาตาสุตฺตนวกํ

๔๔๑-๔๔๙. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สารคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ…เป…. เผคฺคุคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… ตจคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… ปปฏิกคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… ปตฺตคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… ปุปฺผคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… ผลคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… รสคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… คนฺธคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติ? ‘‘อิธ, ภิกฺขุ, เอกโจฺจ กาเยน สุจริตํ จรติ, วาจาย สุจริตํ จรติ, มนสา สุ

จริตํ จรติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘สารคเนฺธ อธิวตฺถา เทวา ทีฆายุกา วณฺณวนฺโต สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สารคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ…เป…. เผคฺคุคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… ตจคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… ปปฏิกคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… ปตฺตคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… ปุปฺผคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… ผลคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… รสคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… คนฺธคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปเชฺชยฺย'นฺติฯ โส ทาตา โหติ สารคนฺธานํ…เป…. โส ทาตา โหติ เผคฺคุคนฺธานํ… โส ทาตา โหติ ตจคนฺธานํ… โส ทาตา โหติ ปปฏิกคนฺธานํ… โส ทาตา โหติ ปตฺตคนฺธานํ… โส ทาตา โหติ ปุปฺผคนฺธานํ… โส ทาตา โหติ ผลคนฺธานํ… โส ทาตา โหติ รสคนฺธานํ… โส ทาตา โหติ คนฺธคนฺธานํฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา คนฺธคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา คนฺธคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี''ติฯ ทฺวาทสมํฯ

๑๓-๒๒. มูลคนฺธทานูปการสุตฺตทสกํ

๔๕๐-๔๕๙. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา มูลคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี''ติ? ''อิธ, ภิกฺขุ, เอกโจฺจ กาเยน สุจริตํ จรติ, วาจาย สุจริตํ จรติ, มนสา สุจริตํ จรติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘มูลคเนฺธ อธิวตฺถา เทวา ทีฆายุกา วณฺณวนฺโต สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา มูลคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปเชฺชยฺย'นฺติฯ โส อนฺนํ เทติ…เป…. ปานํ เทติ… วตฺถํ เทติ… ยานํ เทติ… มาลํ เทติ… คนฺธํ เทติ… วิเลปนํ เทติ… เสยฺยํ เทติ… อาวสถํ เทติ… ปทีเปยฺยํ เทติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา มูลคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา มูลคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี''ติฯ พาวีสติมํฯ

๒๓-๑๑๒. สารคนฺธาทิทานูปการสุตฺตนวุติกํ

๔๖๐-๕๔๙. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สารคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ…เป…. เผคฺคุคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… ตจคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ … ปปฏิกคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… ปตฺตคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… ปุปฺผคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… ผลคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… รสคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ… คนฺธคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี''ติ? ''อิธ, ภิกฺขุ, เอกโจฺจ กาเยน สุจริตํ จรติ, วาจาย สุจริตํ จรติ, มนสา สุจริตํ จรติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘คนฺธคเนฺธ อธิวตฺถา เทวา ทีฆายุกา วณฺณวนฺโต สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา คนฺธคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปเชฺชยฺย'นฺติฯ โส อนฺนํ เทติ…เป…. ปานํ เทติ… วตฺถํ เทติ… ยานํ เทติ… มาลํ เทติ… คนฺธํ เทติ… วิเลปนํ เทติ… เสยฺยํ เทติ… อาวสถํ เทติ… ปทีเปยฺยํ เทติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา คนฺธคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา คนฺธคเนฺธ อธิวตฺถานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี''ติฯ ทฺวาทสสติมํฯ

(เอวํ ปิณฺฑเกน เอกสตญฺจ ทฺวาทส จ สุตฺตนฺตา โหนฺติฯ)

คนฺธพฺพกายสํยุตฺตํ สมตฺตํฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

สุทฺธิกญฺจ สุจริตํ, ทาตา หิ อปเร ทส;
ทานูปการา สตธา, คนฺธเพฺพ สุปฺปกาสิตาติฯ

๑๑. วลาหกสํยุตฺตํ

๑. สุทฺธิกสุตฺตํ

๕๕๐. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘วลาหกกายิเก โว, ภิกฺขเว, เทเว เทเสสฺสามิฯ ตํ สุณาถฯ กตเม จ, ภิกฺขเว, วลาหกกายิกา เทวา? สนฺติ, ภิกฺขเว, สีตวลาหกา เทวา; สนฺติ อุณฺหวลาหกา เทวา; สนฺติ อพฺภวลาหกา เทวา; สนฺติ วาตวลาหกา เทวา; สนฺติ วสฺสวลาหกา เทวา – อิเม วุจฺจนฺติ, ภิกฺขเว, ‘วลาหกกายิกา เทวา’’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. สุจริตสุตฺตํ

๕๕๑. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา วลาหกกายิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติ? ‘‘อิธ, ภิกฺขุ, เอกโจฺจ กาเยน สุจริตํ จรติ, วาจาย สุจริตํ จรติ, มนสา สุจริตํ จรติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘วลาหกกายิกา เทวา ทีฆายุกา วณฺณวโนฺต สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา วลาหกกายิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปเชฺชยฺย’นฺติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา วลาหกกายิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา วลาหกกายิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติฯ ทุติยํฯ

๓-๑๒. สีตวลาหกทานูปการสุตฺตทสกํ

๕๕๒-๕๖๑. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สีตวลาหกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติ? ‘‘อิธ ภิกฺขุ, เอกโจฺจ กาเยน สุจริตํ จรติ, วาจาย สุจริตํ จรติ, มนสา สุจริตํ จรติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘สีตวลาหกา เทวา ทีฆายุกา วณฺณวโนฺต สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สีตวลาหกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปเชฺชยฺย’นฺติฯ โส อนฺนํ เทติ…เป.… ปทีเปยฺยํ เทติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สีตวลาหกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สีตวลาหกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติฯ ทฺวาทสมํฯ

๑๓-๕๒. อุณฺหวลาหกทานูปการสุตฺตจาลีสกํ

๕๖๒-๖๐๑. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อุณฺหวลาหกานํ เทวานํ…เป.… อพฺภวลาหกานํ เทวานํ…เป.… วาตวลาหกานํ เทวานํ…เป.… วสฺสวลาหกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติ? ‘‘อิธ, ภิกฺขุ, เอกโจฺจ กาเยน สุจริตํ จรติ, วาจาย สุจริตํ จรติ, มนสา สุจริตํ จรติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘วสฺสวลาหกา เทวา ทีฆายุกา วณฺณวโนฺต สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา วสฺสวลาหกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปเชฺชยฺย’นฺติฯ โส อนฺนํ เทติ…เป.… ปทีเปยฺยํ เทติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา วสฺสวลาหกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน มิเธกโจฺจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา วสฺสวลาหกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชตี’’ติฯ เทฺวปญฺญาสมํฯ

๕๓. สีตวลาหกสุตฺตํ

๖๐๒. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยเนกทา สีตํ โหตี’’ติ? ‘‘สนฺติ, ภิกฺขุ, สีตวลาหกา นาม เทวาฯ เตสํ ยทา เอวํ โหติ – ‘ยํนูน มยํ สกาย รติยา วเสยฺยามา’ติ [รเมยฺยามาติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.) เอวมุปริปิ], เตสํ ตํ เจโตปณิธิมนฺวาย สีตํ โหติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยเนกทา สีตํ โหตี’’ติฯ เตปญฺญาสมํฯ

๕๔. อุณฺหวลาหกสุตฺตํ

๖๐๓. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยเนกทา อุณฺหํ โหตี’’ติ? ‘‘สนฺติ, ภิกฺขุ, อุณฺหวลาหกา นาม เทวาฯ เตสํ ยทา เอวํ โหติ – ‘ยํนูน มยํ สกาย รติยา วเสยฺยามา’ติ, เตสํ ตํ เจโตปณิธิมนฺวาย อุณฺหํ โหติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยเนกทา อุณฺหํ โหตี’’ติฯ จตุปญฺญาสมํฯ

๕๕. อพฺภวลาหกสุตฺตํ

๖๐๔. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยเนกทา อพฺภํ โหตี’’ติ? ‘‘สนฺติ, ภิกฺขุ, อพฺภวลาหกา นาม เทวาฯ เตสํ ยทา เอวํ โหติ – ‘ยํนูน มยํ สกาย รติยา วเสยฺยามา’ติ, เตสํ ตํ เจโตปณิธิมนฺวาย อพฺภํ โหติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยเนกทา อพฺภํ โหตี’’ติฯ ปญฺจปญฺญาสมํฯ

๕๖. วาตวลาหกสุตฺตํ

๖๐๕. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยเนกทา วาโต โหตี’’ติ? ‘‘สนฺติ, ภิกฺขุ, วาตวลาหกา นาม เทวาฯ เตสํ ยทา เอวํ โหติ – ‘ยํนูน มยํ สกาย รติยา วเสยฺยามา’ติ, เตสํ ตํ เจโตปณิธิมนฺวาย วาโต โหติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยเนกทา วาโต โหตี’’ติฯ ฉปฺปญฺญาสมํฯ

๕๗. วสฺสวลาหกสุตฺตํ

๖๐๖. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยเนกทา เทโว วสฺสตี’’ติ? ‘‘สนฺติ, ภิกฺขุ, วสฺสวลาหกา นาม เทวาฯ เตสํ ยทา เอวํ โหติ – ‘ยํนูน มยํ สกาย รติยา วเสยฺยามา’ติ, เตสํ ตํ เจโตปณิธิมนฺวาย เทโว วสฺสติฯ อยํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยเนกทา เทโว วสฺสตี’’ติฯ สตฺตปญฺญาสมํฯ

สตฺตปญฺญาสสุตฺตนฺตํ นิฎฺฐิตํฯ

วลาหกสํยุตฺตํ สมตฺตํฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

สุทฺธิกํ สุจริตญฺจ ทานูปการปญฺญาสํ;
สีตํ อุณฺหญฺจ อพฺภญฺจ วาตวสฺสวลาหกาติฯ

๑๒. วจฺฉโคตฺตสํยุตฺตํ

๑. รูปอญฺญาณสุตฺตํ

๖๐๗. เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ อถ โข วจฺฉโคตฺโต ปริพฺพาชโก เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธึ สโมฺมทิฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข วจฺฉโคตฺโต ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, โภ โคตม, เหตุ, โก ปจฺจโย, ยานิมานิ [เยนิมานิ (?)] อเนกวิหิตานิ ทิฎฺฐิคตานิ โลเก อุปฺปชฺชนฺติ – สสฺสโต โลโกติ วา, อสสฺสโต โลโกติ วา, อนฺตวา โลโกติ วา, อนนฺตวา โลโกติ วา, ตํ ชีวํ ตํ สรีรนฺติ วา, อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรนฺติ วา, โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา, น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา, โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา, เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา’’ติ? ‘‘รูเป โข, วจฺฉ, อญฺญาณา, รูปสมุทเย อญฺญาณา, รูปนิโรเธ อญฺญาณา, รูปนิโรธคามินิยา ปฎิปทาย อญฺญาณา; เอวมิมานิ อเนกวิหิตานิ ทิฎฺฐิคตานิ โลเก อุปฺปชฺชนฺติ – สสฺสโต โลโกติ วา…เป.… เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วาติฯ อยํ โข, วจฺฉ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, ยานิมานิ [เยน (สี.), เยนิมานิ (?)] อเนกวิหิตานิ ทิฎฺฐิคตานิ โลเก อุปฺปชฺชนฺติ – สสฺสโต โลโกติ วา, อสสฺสโต โลโกติ วา…เป.… เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. เวทนาอญฺญาณสุตฺตํ

๖๐๘. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข วจฺฉโคตฺโต ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, โภ โคตม, เหตุ, โก ปจฺจโย, ยานิมานิ อเนกวิหิตานิ ทิฎฺฐิคตานิ โลเก อุปฺปชฺชนฺติ – สสฺสโต โลโกติ วา, อสสฺสโต โลโกติ วา…เป.… เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา’’ติ? ‘‘เวทนาย โข, วจฺฉ, อญฺญาณา, เวทนาสมุทเย อญฺญาณา, เวทนานิโรเธ อญฺญาณา, เวทนานิโรธคามินิยา ปฎิปทาย อญฺญาณา; เอวมิมานิ อเนกวิหิตานิ ทิฎฺฐิคตานิ โลเก อุปฺปชฺชนฺติ – สสฺสโต โลโกติ วา, อสสฺสโต โลโกติ วา…เป.… เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วาติฯ อยํ โข, วจฺฉ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, ยานิมานิ อเนกวิหิตานิ ทิฎฺฐิคตานิ โลเก อุปฺปชฺชนฺติ – สสฺสโต โลโกติ วา, อสสฺสโต โลโกติ วา…เป.… เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา’’ติฯ ทุติยํฯ

๓. สญฺญาอญฺญาณสุตฺตํ

๖๐๙. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข วจฺฉโคตฺโต ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, โภ โคตม, เหตุ, โก ปจฺจโย, ยานิมานิ อเนกวิหิตานิ ทิฎฺฐิคตานิ โลเก อุปฺปชฺชนฺติ – สสฺสโต โลโกติ วา, อสสฺสโต โลโกติ วา…เป.… เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา’’ติ? ‘‘สญฺญาย โข, วจฺฉ, อญฺญาณา, สญฺญาสมุทเย อญฺญาณา, สญฺญานิโรเธ อญฺญาณา, สญฺญานิโรธคามินิยา ปฎิปทาย อญฺญาณา; เอวมิมานิ อเนกวิหิตานิ ทิฎฺฐิคตานิ โลเก อุปฺปชฺชนฺติ – สสฺสโต โลโกติ วา, อสสฺสโต โลโกติ วา…เป.… เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วาติฯ อยํ โข, วจฺฉ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, ยานิมานิ อเนกวิหิตานิ ทิฎฺฐิคตานิ โลเก อุปฺปชฺชนฺติ – สสฺสโต โลโกติ วา, อสสฺสโต โลโกติ วา…เป.… เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา’’ติฯ ตติยํฯ

๔. สงฺขารอญฺญาณสุตฺตํ

๖๑๐. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข วจฺฉโคโตฺต ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, โภ โคตม, เหตุ, โก ปจฺจโย, ยานิมานิ อเนกวิหิตานิ ทิฏฺฐิคตานิ โลเก อุปฺปชฺชนฺติ – สสฺสโต โลโกติ วา, อสสฺสโต โลโกติ วา…เป…. เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา’’ติ? ‘‘สงฺขาเรสุ โข, วจฺฉ, อญฺญาณา, สงฺขารสมุทเย อญฺญาณา, สงฺขารนิโรเธ อญฺญาณา, สงฺขารนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย อญฺญาณา; เอวมิมานิ อเนกวิหิตานิ ทิฏฺฐิคตานิ โลเก อุปฺปชฺชนฺติ – สสฺสโต โลโกติ วา, อสสฺสโต โลโกติ วา…เป…. เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วาติฯ อยํ โข, วจฺฉ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, ยานิมานิ อเนกวิหิตานิ ทิฏฺฐิคตานิ โลเก อุปฺปชฺชนฺติ – สสฺสโต โลโกติ วา, อสสฺสโต โลโกติ วา…เป…. เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา’’ติฯ จตุตฺถํฯ

๕. วิญฺญาณอญฺญาณสุตฺตํ

๖๑๑. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข วจฺฉโคโตฺต ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, โภ โคตม, เหตุ, โก ปจฺจโย, ยานิมานิ อเนกวิหิตานิ ทิฏฺฐิคตานิ โลเก อุปฺปชฺชนฺติ – สสฺสโต โลโกติ วา, อสสฺสโต โลโกติ วา …เป…. เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา’’ติ? ‘‘วิญฺญาเณ โข, วจฺฉ, อญฺญาณา, วิญฺญาณสมุทเย อญฺญาณา, วิญฺญาณนิโรเธ อญฺญาณา, วิญฺญาณนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย อญฺญาณา; เอวมิมานิ อเนกวิหิตานิ ทิฏฺฐิคตานิ โลเก อุปฺปชฺชนฺติ – สสฺสโต โลโกติ วา, อสสฺสโต โลโกติ วา…เป…. เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วาติฯ อยํ โข, วจฺฉ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, ยานิมานิ อเนกวิหิตานิ ทิฏฺฐิคตานิ โลเก อุปฺปชฺชนฺติ – สสฺสโต โลโกติ วา, อสสฺสโต โลโกติ วา…เป…. เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา’’ติฯ ปญฺจมํฯ

๖-๑๐. รูปอทสฺสนาทิสุตฺตปญฺจกํ

๖๑๒-๖๑๖. สาวตฺถินิทานํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข วจฺฉโคโตฺต ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, โภ โคตม, เหตุ, โก ปจฺจโย, ยานิมานิ อเนกวิหิตานิ ทิฏฺฐิคตานิ โลเก อุปฺปชฺชนฺติ – สสฺสโต โลโกติ วา, อสสฺสโต โลโกติ วา…เป…. เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา’’ติ? รูเป โข, วจฺฉ, อทสฺสนา…เป…. รูปนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย อทสฺสนา…เป…. เวทนาย … สญฺญาย … สงฺขาเรสุ โข, วจฺฉ, อทสฺสนา…เป…. วิญฺญาเณ โข, วจฺฉ, อทสฺสนา…เป…. วิญฺญาณนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย อทสฺสนา…เป…. ฯ ทสมํฯ

๑๑-๑๕. รูปอนภิสมยาทิสุตฺตปญฺจกํ

๖๑๗-๖๒๑. สาวตฺถินิทานํ ฯ รูเป โข, วจฺฉ, อนภิสมยา…เป…. รูปนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย อนภิสมยา…เป….ฯ

สาวตฺถินิทานํฯ เวทนาย โข, วจฺฉ, อนภิสมยา…เป….ฯ

สาวตฺถินิทานํ ฯ สญฺญาย โข, วจฺฉ, อนภิสมยา…เป….ฯ

สาวตฺถินิทานํฯ สงฺขาเรสุ โข, วจฺฉ, อนภิสมยา…เป….ฯ

สาวตฺถินิทานํฯ วิญฺญาเณ โข, วจฺฉ, อนภิสมยา…เป….ฯ ปนฺนรสมํฯ

๑๖-๒๐. รูปอนนุโพธาทิสุตฺตปญฺจกํ

๖๒๒-๖๒๖. สาวตฺถินิทานํ ฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข วจฺฉโคโตฺต ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ – โก นุ โข, โภ โคตม, เหตุ, โก ปจฺจโย…เป…. รูเป โข, วจฺฉ, อนนุโพธา…เป.… รูปนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย อนนุโพธา…เป….ฯ

สาวตฺถินิทานํฯ เวทนาย โข, วจฺฉ…เป….ฯ

สาวตฺถินิทานํฯ สญฺญาย โข, วจฺฉ…เป….ฯ

สาวตฺถินิทานํฯ สงฺขาเรสุ โข, วจฺฉ…เป….ฯ

สาวตฺถินิทานํฯ วิญฺญาเณ โข, วจฺฉ อนนุโพธา…เป…. วิญฺญาณนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย อนนุโพธาฯ วีสติมํฯ

๒๑-๒๕. รูปอปฺปฏิเวธาทิสุตฺตปญฺจกํ

๖๒๗-๖๓๑. สาวตฺถินิทานํฯ โก นุ โข, โภ โคตม, เหตุ, โก ปจฺจโย…เป…. ฯ รูเป โข, วจฺฉ, อปฺปฏิเวธา…เป…. วิญฺญาเณ โข, วจฺฉ, อปฺปฏิเวธา…เป….ฯ ปญฺจวีสติมํฯ

๒๖-๓๐. รูปอสลฺลกฺขณาทิสุตฺตปญฺจกํ

๖๓๒-๖๓๖. สาวตฺถินิทานํฯ รูเป โข, วจฺฉ, อสลฺลกฺขณา…เป…. วิญฺญาเณ โข, วจฺฉ, อสลฺลกฺขณา…เป….ฯ ตึสติมํฯ

๓๑-๓๕. รูปอนุปลกฺขณาทิสุตฺตปญฺจกํ

๖๓๗-๖๔๑. สาวตฺถินิทานํ ฯ รูเป โข, วจฺฉ, อนุปลกฺขณา…เป…. วิญฺญาเณ โข, วจฺฉ, อนุปลกฺขณา…เป….ฯ ปญฺจตึสติมํฯ

๓๖-๔๐. รูปอปฺปจฺจุปลกฺขณาทิสุตฺตปญฺจกํ

๖๔๒-๖๔๖. สาวตฺถินิทานํ ฯ รูเป โข, วจฺฉ, อปฺปจฺจุปลกฺขณา…เป…. วิญฺญาเณ โข, วจฺฉ, อปฺปจฺจุปลกฺขณา…เป….ฯ จตฺตาลีสมํฯ

๔๑-๔๕. รูปอสมเปกฺขณาทิสุตฺตปญฺจกํ

๖๔๗-๖๕๑. สาวตฺถินิทานํฯ รูเป โข, วจฺฉ, อสมเปกฺขณา…เป…. วิญฺญาเณ โข, วจฺฉ, อสมเปกฺขณา…เป….ฯ ปญฺจจตฺตาลีสมํฯ

๔๖-๕๐. รูปอปฺปจฺจุเปกฺขณาทิสุตฺตปญฺจกํ

๖๕๒-๖๕๖. สาวตฺถินิทานํ ฯ รูเป โข, วจฺฉ, อปฺปจฺจุเปกฺขณา…เป…. วิญฺญาเณ โข, วจฺฉ, อปฺปจฺจุเปกฺขณา…เป….ฯ ปญฺญาสมํฯ

๕๑-๕๔. รูปอปฺปจฺจกฺขกมฺมาทิสุตฺตจตุกฺกํ

๖๕๗-๖๖๐. สาวตฺถินิทานํฯ อถ โข วจฺฉโคโตฺต ปริพฺพาชโก เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธึ สโมฺมทิฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข วจฺฉโคโตฺต ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โก นุ โข, โภ โคตม, เหตุ, โก ปจฺจโย, ยานิมานิ อเนกวิหิตานิ ทิฎฺฐิคตานิ โลเก อุปฺปชฺชนฺติ – สสฺสโต โลโกติ วา…เป…. เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา’’ติ? รูเป โข, วจฺฉ, อปฺปจฺจกฺขกมฺมา, รูปสมุทเย อปฺปจฺจกฺขกมฺมา , รูปนิโรเธ อปฺปจฺจกฺขกมฺมา, รูปนิโรธคามินิยา ปฎิปทาย อปฺปจฺจกฺขกมฺมา…เป….ฯ

สาวตฺถินิทานํ ฯ เวทนาย โข, วจฺฉ, อปฺปจฺจกฺขกมฺมา…เป…. เวทนานิโรธคามินิยา ปฎิปทาย อปฺปจฺจกฺขกมฺมา…เป….ฯ

สาวตฺถินิทานํฯ สญฺญาย โข, วจฺฉ, อปฺปจฺจกฺขกมฺมา…เป…. สญฺญานิโรธคามินิยา ปฎิปทาย อปฺปจฺจกฺขกมฺมา…เป….ฯ

สาวตฺถินิทานํ ฯ สงฺขาเรสุ โข, วจฺฉ, อปฺปจฺจกฺขกมฺมา…เป…. สงฺขารนิโรธคามินิยา ปฎิปทาย อปฺปจฺจกฺขกมฺมา…เป….ฯ จตุปญฺญาสมํฯ

๕๕. วิญฺญาณอปฺปจฺจกฺขกมฺมสุตฺตํ

๖๖๑. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘วิญฺญาเณ โข, วจฺฉ, อปฺปจฺจกฺขกมฺมา, วิญฺญาณสมุทเย อปฺปจฺจกฺขกมฺมา, วิญฺญาณนิโรเธ อปฺปจฺจกฺขกมฺมา, วิญฺญาณนิโรธคามินิยา ปฎิปทาย อปฺปจฺจกฺขกมฺมา; เอวมิมานิ อเนกวิหิตานิ ทิฎฺฐิคตานิ โลเก อุปฺปชฺชนฺติ – สสฺสโต โลโกติ วา, อสสฺสโต โลโกติ วา…เป…. เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วาติฯ อยํ โข, วจฺฉ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย , ยานิมานิ อเนกวิหิตานิ ทิฎฺฐิคตานิ โลเก อุปฺปชฺชนฺติ – สสฺสโต โลโกติ วา, อสสฺสโต โลโกติ วา, อนฺตวา โลโกติ วา, อนนฺตวา โลโกติ วา, ตํ ชีวํ ตํ สรีรนฺติ วา, อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรนฺติ วา, โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา, น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา, โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา, เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา’’ติฯ ปญฺจปญฺญาสมํฯ

วจฺฉโคตฺตสํยุตฺตํ สมตฺตํฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

อญฺญาณา อทสฺสนา เจว, อนภิสมยา อนนุโพธา;
อปฺปฎิเวธา อสลฺลกฺขณา, อนุปลกฺขเณน อปฺปจฺจุปลกฺขณา;
อสมเปกฺขณา อปฺปจฺจุเปกฺขณา, อปฺปจฺจกฺขกมฺมนฺติฯ

๑๓. ฌานสํยุตฺตํ

๑. สมาธิมูลกสมาปตฺติสุตฺตํ

๖๖๒. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ , ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล จ โหติ สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล จ อยํ อิเมสํ จตุนฺนํ ฌายีนํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ โมโกฺข [ปาโมโกฺข (สฺยา. กํ.) เอวมุปริปิ] จ อุตฺตโม จ ปวโร จฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ควา ขีรํ, ขีรมฺหา ทธิ, ทธิมฺหา นวนีตํ, นวนีตมฺหา สปฺปิ, สปฺปิมฺหา สปฺปิมโณฺฑ ตตฺร อคฺคมกฺขายติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล จ โหติ สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล จ อยํ อิเมสํ จตุนฺนํ ฌายีนํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ โมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จา’’ติฯ ปฐมํฯ

๒. สมาธิมูลกฐิติสุตฺตํ

๖๖๓. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ ฐิติกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ ฐิติกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมึ ฐิติกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล จ โหติ , สมาธิสฺมึ ฐิติกุสโล จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล จ โหติ สมาธิสฺมึ ฐิติกุสโล จ อยํ อิเมสํ จตุนฺนํ ฌายีนํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ โมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ควา ขีรํ, ขีรมฺหา ทธิ, ทธิมฺหา นวนีตํ, นวนีตมฺหา สปฺปิ, สปฺปิมฺหา สปฺปิมโณฺฑ ตตฺร อคฺคมกฺขายติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล จ โหติ สมาธิสฺมึ ฐิติกุสโล จ อยํ อิเมสํ จตุนฺนํ ฌายีนํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ โมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จา’’ติฯ ทุติยํฯ

๓. สมาธิมูลกวุฎฺฐานสุตฺตํ

๖๖๔. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ วุฎฺฐานกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ วุฎฺฐานกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมึ วุฎฺฐานกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมึ วุฎฺฐานกุสโล จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล จ โหติ สมาธิสฺมึ วุฎฺฐานกุสโล จ อยํ อิเมสํ จตุนฺนํ ฌายีนํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ โมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ควา ขีรํ…เป.… ปวโร จา’’ติฯ ตติยํฯ

๔. สมาธิมูลกกลฺลิตสุตฺตํ

๖๖๕. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ กลฺลิตกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ กลฺลิตกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมึ กลฺลิตกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมึ กลฺลิตกุสโล จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล จ โหติ สมาธิสฺมึ กลฺลิตกุสโล จ อยํ อิเมสํ จตุนฺนํ ฌายีนํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ โมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ควา ขีรํ…เป…. ปวโร จา’’ติฯ จตุตฺถํฯ

๕. สมาธิมูลกอารมฺมณสุตฺตํ

๖๖๖. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ อารมฺมณกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ อารมฺมณกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมึ อารมฺมณกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมึ อารมฺมณกุสโล จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล จ โหติ สมาธิสฺมึ อารมฺมณกุสโล จ อยํ อิเมสํ จตุนฺนํ ฌายีนํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ โมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ควา ขีรํ…เป…. ปวโร จา’’ติฯ ปญฺจมํฯ

๖. สมาธิมูลกโคจรสุตฺตํ

๖๖๗. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ โคจรกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ โคจรกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมึ โคจรกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมึ โคจรกุสโล จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล จ โหติ สมาธิสฺมึ โคจรกุสโล จ อยํ อิเมสํ จตุนฺนํ ฌายีนํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ โมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ควา ขีรํ…เป…. ปวโร จา’’ติฯ ฉฎฺฐํฯ

๗. สมาธิมูลกอภินีหารสุตฺตํ

๖๖๘. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ อภินีหารกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ อภินีหารกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมึ อภินีหารกุสโล ฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมึ อภินีหารกุสโล จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล จ โหติ สมาธิสฺมึ อภินีหารกุสโล จ อยํ อิเมสํ จตุนฺนํ ฌายีนํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ โมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ควา ขีรํ…เป…. ปวโร จา’’ติฯ สตฺตมํฯ

๘. สมาธิมูลกสกฺกจฺจการีสุตฺตํ

๖๖๙. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาธิกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ สกฺกจฺจการีฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สกฺกจฺจการี โหติ, น สมาธิสฺมิํ สมาธิกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมิํ สมาธิกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมิํ สกฺกจฺจการีฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาธิกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมิํ สกฺกจฺจการี จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาธิกุสโล จ โหติ สมาธิสฺมิํ สกฺกจฺจการี จ อยํ อิเมสํ จตุนฺนํ ฌายีนํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ โมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ควา ขีรํ…เป…. ปวโร จา’’ติฯ อฎฺฐมํฯ

๙. สมาธิมูลกสาตจฺจการีสุตฺตํ

๖๗๐. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาธิกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ สาตจฺจการีฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สาตจฺจการี โหติ, น สมาธิสฺมิํ สมาธิกุสโลฯ อิธ ปน , ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมิํ สมาธิกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมิํ สาตจฺจการีฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาธิกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมิํ สาตจฺจการี จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาธิกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมิํ สาตจฺจการี จ อยํ อิเมสํ จตุนฺนํ ฌายีนํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ โมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ควา ขีรํ…เป…. ปวโร จา’’ติฯ นวมํฯ

๑๐. สมาธิมูลกสปฺปายการีสุตฺตํ

๖๗๑. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาธิกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ สปฺปายการีฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สปฺปายการี โหติ, น สมาธิสฺมิํ สมาธิกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมิํ สมาธิกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมิํ สปฺปายการีฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาธิกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมิํ สปฺปายการี จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาธิกุสโล จ โหติ สมาธิสฺมิํ สปฺปายการี จ อยํ อิเมสํ จตุนฺนํ ฌายีนํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ โมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ควา ขีรํ…เป…. ปวโร จา’’ติฯ ทสมํฯ (สมาธิมูลกํฯ)

๑๑. สมาปตฺติมูลกฐิติสุตฺตํ

๖๗๒. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ ฐิติกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ ฐิติกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมิํ ฐิติกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมิํ ฐิติกุสโล จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมิํ ฐิติกุสโล จ อยํ อิเมสํ จตุนฺนํ ฌายีนํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ โมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ควา ขีรํ…เป…. ปวโร จา’’ติฯ เอกาทสมํฯ

๑๒. สมาปตฺติมูลกวุฎฺฐานสุตฺตํ

๖๗๓. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ วุฎฺฐานกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอก

โจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ วุฏฺฐานกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมึ วุฏฺฐานกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมึ วุฏฺฐานกุสโล จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี ...เป.... ปวโร จา''ติฯ ทฺวาทสมํฯ

๑๓. สมาปตฺติมูลกกลฺลิตสุตฺตํ

๖๗๔. สาวตฺถินิทานํฯ ''จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ กลฺลิตกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ กลฺลิตกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมึ กลฺลิตกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมึ กลฺลิตกุสโล จฯ ตตฺร...เป.... ปวโร จา''ติฯ เตรสมํฯ

๑๔. สมาปตฺติมูลกอารมฺมณสุตฺตํ

๖๗๕. สาวตฺถินิทานํฯ ''จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ อารมฺมณกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ อารมฺมณกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมึ อารมฺมณกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมึ อารมฺมณกุสโล จฯ ตตฺร...เป.... ปวโร จา''ติฯ จุทฺทสมํฯ

๑๕. สมาปตฺติมูลกโคจรสุตฺตํ

๖๗๖. สาวตฺถินิทานํ ฯ ''จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ โคจรกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ โคจรกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมึ โคจรกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมึ โคจรกุสโล จฯ ตตฺร...เป.... ปวโร จา''ติฯ ปนฺนรสมํฯ

๑๖. สมาปตฺติมูลกอภินีหารสุตฺตํ

๖๗๗. สาวตฺถินิทานํฯ ''จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ อภินีหารกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ อภินีหารกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมึ อภินีหารกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมึ อภินีหารกุสโล จฯ ตตฺร...เป.... ปวโร จา''ติฯ โสฬสมํฯ

๑๗. สมาปตฺติมูลกสกฺกจฺจสุตฺตํ

๖๗๘. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ สกฺกจฺจการีฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สกฺกจฺจการี โหติ, น สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมิํ สกฺกจฺจการีฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมิํ สกฺกจฺจการี จฯ ตตฺร…เป.… ปวโร จา’’ติฯ สตฺตรสมํฯ

๑๘. สมาปตฺติมูลกสาตจฺจสุตฺตํ

๖๗๙. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ สาตจฺจการีฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สาตจฺจการี โหติ, น สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมิํ สาตจฺจการีฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมิํ สาตจฺจการี จฯ ตตฺร…เป.… ปวโร จา’’ติฯ อฎฺฐารสมํฯ

๑๙. สมาปตฺติมูลกสปฺปายการีสุตฺตํ

๖๘๐. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ , ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ สปฺปายการีฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สปฺปายการี โหติ, น สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมิํ สปฺปายการีฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมิํ สปฺปายการี จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโล จ โหติ สมาธิสฺมิํ สปฺปายการี จ อยํ อิเมสํ จตุนฺนํ ฌายีนํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ โมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ควา ขีรํ, ขีรมฺหา ทธิ, ทธิมฺหา นวนีตํ, นวนีตมฺหา สปฺปิ, สปฺปิมฺหา สปฺปิมโณฺฑ ตตฺร อคฺคมกฺขายติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี สมาธิสฺมิํ สมาปตฺติกุสโล จ โหติ สมาธิสฺมิํ สปฺปายการี จ อยํ อิเมสํ จตุนฺนํ ฌายีนํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ โมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จา’’ติฯ เอกูนวีสติมํฯ (สมาปตฺติมูลกํฯ)

๒๐-๒๗. ฐิติมูลกวุฎฺฐานสุตฺตาทิอฎฺฐกํ

๖๘๑-๖๘๘. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ ฐิติกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ วุฎฺฐานกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ วุฎฺฐานกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ ฐิติกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมิํ ฐิติกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมิํ วุฎฺฐานกุสโลฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ ฐิติกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมิํ วุฎฺฐานกุสโล จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี…เป.… อุตฺตโม จ ปวโร จา’’ติฯ วีสติมํฯ (ปุริมมูลกานิ วิย ยาว สตฺตวีสติมา ฐิติมูลกสปฺปายการีสุตฺตา อฎฺฐ สุตฺตานิ ปูเรตพฺพานิฯ ฐิติมูลกํ ฯ)

๒๘-๓๔. วุฎฺฐานมูลกกลฺลิตสุตฺตาทิสตฺตกํ

๖๘๙-๖๙๕. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมิํ วุฏฺฐานกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ กลฺลิตกุสโล… สมาธิสฺมิํ กลฺลิตกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ วุฏฺฐานกุสโล… เนว สมาธิสฺมิํ วุฏฺฐานกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมิํ กลฺลิตกุสโล… สมาธิสฺมิํ วุฏฺฐานกุสโล จ โหติ สมาธิสฺมิํ กลฺลิตกุสโล จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี…เป.… อุตฺตโม จ ปวโร จา’’ติฯ อฎฺฐวีสติมํฯ (ปุริมมูลกานิ วิย ยาว จตุตฺติํสติมา วุฏฺฐานมูลกสปฺปายการีสุตฺตา สตฺต สุตฺตานิ ปูเรตพฺพานิฯ วุฏฺฐานมูลกํฯ)

๓๕-๔๐. กลฺลิตมูลกอารมฺมณสุตฺตาทิฉกฺกํ

๖๙๖-๗๐๑. สาวตฺถินิทานํ … ‘‘สมาธิสฺมิํ กลฺลิตกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ อารมฺมณกุสโล… สมาธิสฺมิํ อารมฺมณกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ กลฺลิตกุสโล… เนว สมาธิสฺมิํ กลฺลิตกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมิํ อารมฺมณกุสโล… สมาธิสฺมิํ กลฺลิตกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมิํ อารมฺมณกุสโล จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี…เป.… อุตฺตโม จ ปวโร จา’’ติฯ ปญฺจติํสติมํฯ (ปุริมมูลกานิ วิย ยาว จตฺตาลีสมา กลฺลิตมูลกสปฺปายการีสุตฺตา ฉ สุตฺตานิ ปูเรตพฺพานิฯ กลฺลิตมูลกํฯ)

๔๑-๔๕. อารมฺมณมูลกโคจรสุตฺตาทิปญฺจกํ

๗๐๒-๗๐๖. สาวตฺถินิทานํ … ‘‘สมาธิสฺมิํ อารมฺมณกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ โคจรกุสโล… สมาธิสฺมิํ โคจรกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ อารมฺมณกุสโล… เนว สมาธิสฺมิํ อารมฺมณกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมิํ โคจรกุสโล… สมาธิสฺมิํ อารมฺมณกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมิํ โคจรกุสโล จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี…เป.… อุตฺตโม จ ปวโร จา’’ติฯ เอกจตฺตาลีสมํฯ (ปุริมมูลกานิ วิย ยาว ปญฺจจตฺตาลีสมา อารมฺมณมูลกสปฺปายการีสุตฺตา ปญฺจ สุตฺตานิ ปูเรตพฺพานิฯ อารมฺมณมูลกํ ฯ)

๔๖-๔๙. โคจรมูลกอภินีหารสุตฺตาทิจตุกฺกํ

๗๐๗. สาวตฺถินิทานํ… ‘‘สมาธิสฺมิํ โคจรกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ อภินีหารกุสโล… สมาธิสฺมิํ อภินีหารกุสโล โหติ , น สมาธิสฺมิํ โคจรกุสโล… เนว สมาธิสฺมิํ โคจรกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมิํ อภินีหารกุสโล… สมาธิสฺมิํ โคจรกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมิํ อภินีหารกุสโล จ… เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ควา ขีรํ, ขีรมฺหา ทธิ, ทธิมฺหา นวนีตํ, นวนีตมฺหา สปฺปิ, สปฺปิมฺหา สปฺปิมโณฺฑ ตตฺร อคฺคมกฺขายติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี สมาธิสฺมิํ โคจรกุสโล จ โหติ สมาธิสฺมิํ อภินีหารกุสโล จ อยํ อิเมสํ จตุนฺนํ ฌายีนํ…เป.… อุตฺตโม จ ปวโร จา’’ติฯ ฉจตฺตาลีสมํฯ

๗๐๘. สมาธิสฺมิํ โคจรกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ สกฺกจฺจการี…เป.…ฯ วิตฺถาเรตพฺพํฯ สตฺตจตฺตาลีสมํฯ

๗๐๙. สมาธิสฺมิํ โคจรกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ สาตจฺจการี…เป.…ฯ อฎฺฐจตฺตาลีสมํฯ

๗๑๐. สมาธิสฺมิํ โคจรกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมิํ สปฺปายการี…เป.…ฯ เอกูนปญฺญาสมํฯ (โคจรมูลกํฯ)

๕๐-๕๒. อภินีหารมูลกสกฺกจฺจสุตฺตาทิติกํ

๗๑๑. สาวตฺถินิทานํ … ‘‘สมาธิสฺมึ อภินีหารกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ สกฺกจฺจการี… สมาธิสฺมึ สกฺกจฺจการี โหติ, น สมาธิสฺมึ อภินีหารกุสโล… เนว สมาธิสฺมึ อภินีหารกุสโล โหติ, น จ สมาธิสฺมึ สกฺกจฺจการี… สมาธิสฺมึ อภินีหารกุสโล จ โหติ, สมาธิสฺมึ สกฺกจฺจการี จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี…เป.… อุตฺตโม จ ปวโร จา’’ติฯ ปญฺญาสมํฯ

๗๑๒. สมาธิสฺมึ อภินีหารกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ สาตจฺจการี…เป.…ฯ เอกปญฺญาสมํฯ

๗๑๓. สมาธิสฺมึ อภินีหารกุสโล โหติ, น สมาธิสฺมึ สปฺปายการี…เป.…ฯ เทฺวปญฺญาสมํฯ (อภินีหารมูลกํฯ)

๕๓-๕๔. สกฺกจฺจมูลกสาตจฺจการีสุตฺตาทิทุกํ

๗๑๔. สาวตฺถินิทานํ … ‘‘สมาธิสฺมึ สกฺกจฺจการี โหติ, น สมาธิสฺมึ สาตจฺจการี… สมาธิสฺมึ สาตจฺจการี โหติ, น สมาธิสฺมึ สกฺกจฺจการี … เนว สมาธิสฺมึ สกฺกจฺจการี โหติ, น จ สมาธิสฺมึ สาตจฺจการี… สมาธิสฺมึ สกฺกจฺจการี จ โหติ, สมาธิสฺมึ สาตจฺจการี จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ…เป.… อุตฺตโม จ ปวโร จา’’ติฯ เตปญฺญาสมํฯ

๗๑๕. สมาธิสฺมึ สกฺกจฺจการี โหติ, น สมาธิสฺมึ สปฺปายการี…เป.…ฯ จตุปญฺญาสมํฯ

๕๕. สาตจฺจมูลกสปฺปายการีสุตฺตํ

๗๑๖. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘จตาโรเม, ภิกฺขเว, ฌายีฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว , เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สาตจฺจการี โหติ, น สมาธิสฺมึ สปฺปายการีฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สปฺปายการี โหติ, น สมาธิสฺมึ สาตจฺจการีฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี เนว สมาธิสฺมึ สาตจฺจการี โหติ, น จ สมาธิสฺมึ สปฺปายการีฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ ฌายี สมาธิสฺมึ สาตจฺจการี จ โหติ, สมาธิสฺมึ สปฺปายการี จฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี สมาธิสฺมึ สาตจฺจการี จ โหติ สมาธิสฺมึ สปฺปายการี จ อยํ อิเมสํ จตุนฺนํ ฌายีนํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ โมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ควา ขีรํ, ขีรมฺหา ทธิ, ทธิมฺหา นวนีตํ, นวนีตมฺหา สปฺปิ, สปฺปิมฺหา สปฺปิมโณฺฑ ตตฺร อคฺคมกฺขายติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ฌายี สมาธิสฺมึ สาตจฺจการี จ โหติ, สมาธิสฺมึ สปฺปายการี อยํ อิเมสํ จตุนฺนํ ฌายีนํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ โมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จา’’ติฯ อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ ปญฺจปญฺญาสมํฯ (ยถา ปญฺจปญฺญาสํ เวยฺยากรณานิ โหนฺติ ตถา วิตฺถาเรตพฺพานิฯ)

ฌานสํยุตฺตํ [สมาธิสํยุตฺตํ (สฺยา. กํ.)] สมตฺตํฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

สมาธิ สมาปตฺติ ฐิติ จ, วุฎฺฐานํ กลฺลิตารมฺมเณน จ;
โคจรา อภินีหาโร สกฺกจฺจ, สาตจฺจ อโถปิ สปฺปายนฺติฯ

ขนฺธวโคฺค ตติโยฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

ขนฺธ ราธสํยุตฺตญฺจ, ทิฏฺฐิโอกฺกนฺต [โอกฺกนฺติ (สพฺพตฺถ)] อุปฺปาทา;
กิเลส สาริปุตฺตา จ, นาคา สุปณฺณ คนฺธพฺพา;
วลาห วจฺฉฌานนฺติ , ขนฺธวคฺคมฺหิ เตรสาติฯ

ขนฺธวคฺคสํยุตฺตปาฬิ นิฏฺฐิตาฯ